43717

IACOBI PHILIPPI TOMASINI

Sancti Georgij ab Alga Venetiarum Canonici Secularis

DE DONARIIS ac TABELLIS VOTIVIS

Liber Singularis.

Ad EMINENTISS. PRINCIPEM FRANCISCVM BARBERINVM S.R.E. Cardinalem & Vice-Cancellarium.

BRONISŁAWA KSIĘGOZBIÓR WOYKOWSKIEGO

VTINI, MDCXXX

Ex Typographia Nicolai Sc

SVPERIORVM PERM

K

EMINENTISSIMO PRINCIPI

FRANCISCO BARBERINO

S. R. E. CARDINALI

& VICE-CANCELLARIO,

Domino & Patrono benignissimo.

ETERNI Numinis in genus mortalium beneficentiam inter cetera nihil magis ostendit, quàm hinc inde sparsa Votorum varietas, quibus illi se meritorum non immemor animus passim obstrinxit. Te verò EMINENTISS. PRINCEPS *supra humanam conditionem de Republica Christiana quàm optimè meritum ac summa in dies promerentem votis unanimes testantur omnes, quos VRBANVM IIX Patruum verè Divinum religiosè imitatus rara publici exempli munificentia veluti fœcundo imbre recreas & quotidie novis beneficijs exornas. Neq; enim dignitatis amplitudo quicquam tuo erga lite-*

ras earumq; cultores studio detrahit, aut summi honoris apex innatam celsissimi animi benignitatem minuit. Ut iure illa suavitas oris, illa flexanimæ vis facundiæ, illa placidi vultus gravitate & comitate temperata maiestas, Te bonarum artium tutelam ac Musarum præsidium perpetuò asserant. Quod igitur mei est in tua merita obsequij, exilem non iniucundi penitùs argumenti Tabellam sublimi Honoris tui tholo, qua licet animi submissione atque hilaritate gratus appendo. Cuius tenuitati si consueta magnanimitate vires suffeceris, Numinis in morem ei animos addes, qui iam dudum se tuæ benignitati totum devovit. Salve, ingens Purpuræ decus, & Vale Princeps Optime, quem singulari Dei munere maximum Ecclesiæ ornamentum agnoscimus.

Patavij Kal. Ianuar. M DC XXXIX.

E. T. R.

Deuotissimus Cliens

IAC. PHILIPPVS

TOMASINVS.

IACOBO PHILIPPO TOMASINO

OCTAVIVS FERRARIVS IN GYMNASIO Patavino Artis Oratoriæ primus Interpres.

S. D.

TU verò, Vir Clarissime, torpentibus fatali inertia ingeniis, pulsisq; propè ac profligatis literis, evanescens hoc decus Italiæ terræ assere. Summum olim certamen inter maiores nostros fuit, ne quid profuturum seculis diu lateret: nunc prorsus hac laude excidimus, & accusatores antiquitatis bonis quoq; literis insultamus, ac veluti Grammaticorum sordes ac purgamenta cum supercilio despicimus. Tu contra adnisus semper es, Vir Optime, & insertis voluminum tuorum fœcunditati tot Virorum Illustrium non nominibus tantùm, sed & imaginibus, memoriam eorum ac figuras intercidere non es passus, ipse quoque inter exempla futurus. Vale plurimum, & Salve.

Patavij x. Kal. Octobris MDCXXXVIII.

V. C.

IAC. PHILIPPO TOMASINO.

DOna Deûm, TOMASINE, *tuis quæ condita scriptis*
Sacrilegas furum non timuere manus,
Non ullos metuunt casus, nec tela, nec ignes:
Nec tandem serâ diripienda die.
Ingenij monumenta tui, sacra munera, spernunt
Fortunæ ac longi temporis invidiam.

I. Bapt. Verus
I. V. D.

EIDEM.

HIc speculum Veneri, Phœbo fert ille pharetram;
Arma suo Marti Martia turba vovet:
Dat Victor Spolia ampla Iovi; peplumq; Minervæ
Reddit pro salvo nupta puella viro.
Agricolæ Cereri calathos, & pocula Baccho,
Vuida Neptuno lintea nauta, dicat.
Argenti pateras confert, auriq; talenta
Dives; inops grata vilia serta manu.
Templorum suspensa tholis tot dona Deorum
Munere restituis dum, TOMASINE, *tuo;*
Æternis monumenta refers victura tabellis,
Æternus per te stat pietatis honos.
Docta sed hæc inter clarissima stemmata debet
Esse Palatino sacra tabella Deo.

Matthæus Vayra
Phil.& Med. D.

INDEX CAPITVM.

I. Occasio Operis, & Nominis ratio. 1
II. Donariorum MATERIA. 12
III. Donariorum SPECIES diuersæ. 14
IV. De Ludis, Decimis, Hecatombis, alijsq; Donis ad Vota spectantibus. 30
V. Diuersa Vouendi ratio. 42
VI. LOCVS Anathematum. 50
VII. De TABELLIS VOTIVIS. 55
VIII. Vota GENIO, & LARIBVS dicata. 68
IX. Vota Natalitia. 77
X. Parentum Vota pro Filijs. 82
XI. Puerorum Vota, & potissimùm Capillitia. 86
XII. Virginum Vota. 91
XIII. Nuptarum Vota. 93
XIV. Parturientium Vota. 95
XV. Coniugum Vota. 98
XVI. Vota Amatoria. 101
XVII. Vota Populi pro Principe. 108
XVIII. Vota pro Patria, pro Imperio, pro Ciuibus. 116
XIX. Donaria Dijs oblata ab Imperatoribus, ante & post bellum. 120
XX. Triumphantium, ac Militum Donaria. 127
XXI. Eruditorum Vota. 136
XXII. Vota Laborantium. 144

Na-

XXIII. Nauigantium & Nautarum Vota. 147
XXIV. Agricolarum, & Villicorum Vota. 154
XXV. Vinitorum Vota. 165
XXVI. Vota Nymphis oblata. 168
XXVII. Hortos colentium Vota. 171
XXIIIX. Paſtorum Vota. 173
XXIX. Venatorum Vota. 174
XXX. Aurigarum Vota. 176
XXXI. Piſcatorum Vota. 177
XXXII. Artificum Donaria. 179
XXXIII. Vota pro Ægrotantium ſalute. 180
XXXIV. SENECTVTIS Vota. 190
XXXV. Vota DIIS MANIBVS oblata. 191
XXXVI. Servorum, & Ancillarum Vota. 194
XXXVII. Gladiatorum Dona, & Munificentia veterum in Gymnaſium. 196
XXXIIIX. Vota Immania, ac Nefaria. 199
XXXIX. Vota Temeraria, & Iocoſa. 204
XL. Vota Scelerata. 206
XLI. DONARIA Mulctatitia. ibid.
XLII. De SACRIS noſtri ævi Donarijs. 208

IAC.

IAC. PHILIPPVS TOMASINVS DE DONARIIS.

BRONISŁAWA KSIĘGOZBIÓR WOYKOWSKIEGO

CAPVT I.

Occasio Operis, & Nominis Ratio.

THENAS Patauinas noctibus productioribus vix ad metam perduxeramus, animum mox subijt affinis ei labor nouus circa Petri Aponensis Natales, & vitæ studia. Itaq; concessimus in vicinum Vrbis Patauinæ Aponum. ac ne quidquam nos effugeret, sese prompti viæ comites dabant Amici è multis Naturæ, & Antiquitatum peritis selecti, Io. Vveslingius Sacræ Militiæ dignitate equestri decoratus, atq; in Patauino Gymnasio Anatomię Professor primarius, eiq; ex literis politioribus, quibus ille egregiè instructus, grati admodum, Gabriel Naudæus, Eminentiss. Cardinali IOAN. FRANCISCO ex Comitibus Guidijs à Balneo maximè nomine inter domesticos probatus, nostræque, ob antiquam fidem morumq; facilitatem, necessitudinis ornamentum Io. Rhodius. Singula attentiùs dum perlustramus, in conspectum venit Colliculus undiq; aquarum calentium venis fotus, cuius in cacumine fons non exiguus erumpens insigni feruore variè spargitur, partim in publicum solium magno laborantibus, qui undiq; accurrunt, auxilio, partim in ædes, quæ ab uno latere circumstant balneis priuato urbanorum

usui exstructæ: reliquum ea copia per alueum illabitur, ut eius vi insignis magnitudinis mola perpetuò rotetur. cuius situm graphicè expressit Claudianus:

Alto colle minor, paruis erectior aruis
Conspicuo cliuus, molliter orbe tumet.

Relictis Thermis, Montem Ortonem per prata amœna, floribus undiquaq; consita, nullis obsita arboribus, petimus, prospectu montium virentium mirè allecti. Ad montis radicem Templum magnificè exstructum Deiparæ Virgini sacrum pręcipuo fidelium cultu celebratur. Eius Iconem ante hoc fanum diuinitùs, ut fertur, olim in egelido fonte inuentam Ciues Patauini summa veneratione crebriores frequentant. cuius Historiam alibi dabimus. Summum sacræ Ædis fastigium contemplati protinus introgredimur.

Hic omnis Templi paries, postesq; sacrati
Vndiq; picturis fulgentes, undiq; signis:
Quæ suspensa tholo, varijs è partibus orbis
VOTORVM posuere rei, DONARIA monstrat.

Adeò nimirum, Tabellæ Votiuæ, Vestes, Enses, Scuta, Galeæ, Vexilla, ingentia Cetorum ossa, Carmina, diuersorum Imagines, ac Statuæ, undiq; in oculos incurrebant, quæ de more piorum fidelium diuersis è locis huc adferuntur. Varia ex eo mentem subijt cogitatio. Vnde obortus inter Nos de DONARIIS sermo. Quæ nempè, & qualia fuerint ea? Nunquid apud Veteres horum fuerit in Templis usus? Isne omni sectæ communis? Omni etiam tempori? Pulcherrima sanè ab istis variæ eruditionis Viris tunc in medium prolata mihi in Vrbem ad Musas reuerso uberiorem de ea re à paucis ex professo memoriæ prodita inuestigationem excitarunt.

Profectò si rem ex fonte deriuemus, populum Dei electum Iehouæ ex præcepto DONARIA obtulisse constat, Deuter. Cap. 12. v. 6. *Offeretis in loco holocausta & victimas vestras, decimas & primitias manuum vestrarum, & vota atque DONARIA.* Quod obsequentissimè factum patet Exodi 35. vers. 29. *Omnes viri & mu-*

& mulieres mente deuota obtulerunt DONARIA, *ut fierent opera, quæ iusserat Dominus per manum Moysis*. Mitto innumera in hanc rem sacri codicis loca. Tabulas tamen depictas, quemadmodum & ceteras Imagines, Hebræis veteri mandato fuisse vetitas affirmauit mihi suæ Legis, & Antiquitatum Hebraicarum nostra ætate peritissimus Leo Mutinensis Rabinus Venetus, qui addidit Iudæos Orientales, huius ritus hodieq; esse obseruantiores: quamquam & alia forsan subesse posset ratio, quòd ijs Imperio Othomannico subiectis id minimè sit liberum: veluti apud Petrum Gyllium Topographiæ Constant. Lib. ij. Cap. xiij. videre est, qui ait Turcas acerrimos statuarum hostes.

DONARIA autem varia erant, eaq; cunctis nationibus communia. Vnde priscis proculdubio solemne erat, ingenti periculo, metu, vel labore pressis vota Dijs suis Præsidibus nuncupare; quæ postmodum periculo illo, metu, vel labore defuncti soluere dicebantur, cùm in eorum Templis, aut alibi Dona, Tabulasq; Votiuas suspendebant; quò scilicet insigne aliquod, tum suarum miseriarum, tum grati erga seruatores Deos animi monumentum ederent. Ea verò consuetudo qua occasione ad posteros potissimum fuerit deducta, ipsa luce meridiana clariùs ostēdit Horatius Od. v. Lib. i. ad Pyrrhā:

—— me tabula sacer
Votiua paries indicat uuida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo.

Qui enim naufragium fecerant, sui discriminis speciem in tabula exhibebant, eamq; è pariete Templi suspensam unà cum vestimentis, in quibus seruati fuissent, Neptuno maris arbitro consecrare solebant. Eodemq; more nostris nihil familiarius, nisi quòd nostro æuo Diuis Tutelaribus, vel Deiparæ, vel alij è cœlitum numero cuipiam, is honor habeatur, quem illi fictis Numinibus impiè deferebant. *Ea quippe licentia* (vt Cardinalis Baronij verbis utar Annaliū Eccl. ad Annum xliiij. Cap. lxxij.) *qua Deorum delubra in Ecclesias Christianorum sunt laudabiliter commuta-*

ta, alij quoq; ritus à nobis benedictionibus expiati diuino sunt cultui consecrati. Ac licet nil frequentius esset ea adulatione, qua infinitis titulis altaria Principibus olim erigebantur, eæ tamen veteribus causæ fuerunt magis religiosæ, quæ Dijs Votum in periculis conceptum urgebant. Poëta igitur amorem Pyrrhæ expertus, cùm parum lætos neq; secundos successus habuisset, ut allegoricè naufragium ijs quidem se fecisse ostenderet, perspecta Pyrrhæ inconstantia, leuitateq; ad eundem scopulum nauim suam non ampliùs appulsuram, scripsit. Hanc eius mentem statuit Dionysius Lambinus, quo nemo apertiùs morem istum nobis ob oculos posuit. Ampliorem Donariorum usum ostendit S. Maximus de Charitate Centuria iij. Cap. vij. *A nobis offerri Deo Donaria sermo diuinus præcepit, ut infinitam diuinæ bonitatis copiam repræsentet, dum suscipit à nobis munera tanquam dona gratuita.*

Eaq; prout res tulit & occasio, nunc publici, nunc priuati Voti causa offerebantur. De quibus suo loco uberiùs. Atque ut hoc moneam, vocabantur *Tabellæ* huiuscemodi *Votiuæ*, siue quod votæ essent, aut ex voto suspensæ, siue quod depicta hominum Vota continerent: sicuti *votiuas preces* appellamus, quibus aliquid cum voto poscimus. Quo modo Tibullus Lib. I. Eleg. ij.

Vt mea votiuas persoluens Delia voces
Ante sacras lino tecta fores sedeat.

Votiuam quoque *Victimam* cum Venusino Epist. Lib. I. quæ per Votum est sacrificio destinata:

Pascitur in vestrum reditum votiua Iuuenca.

Votiuam pariter *Coronam* voto Dijs immortalibus constitutam discimus ex Vitruuio Lib. viij. *Hiero rebus benè gestis cùm auream Coronam votiuam Dijs immortalibus quodam in fano constituisset, &c.* Cetera item *Votiua* dicuntur, quæ ex voto suscipiuntur, vel pro eo quod barbarè dicitur ad benè placitum, hoc est, quæ pro voto & voluntate, vel voluntariè fiunt. Vnde *Legationem Votiuam*, & *Ludos Votiuos* apud Ciceronem, aliosq; legas. Sed

&

& *Votiuam rem* notare admodum gratam & iucundam, quæq; votis fuerit petenda, ad Trebellium Pollionem obseruauit hodiè Criticorum Phœnix CLAVDIVS SALMASIVS, dignissimus magni Scaligeri in Atheneo Belgico successor. Qualiter Propertius Lib. ij. Eleg. xxiix.

Votiuas nobiles & mihi solue decem.

Munera quoque ibidem vocasse videtur per Metonymiam Adiuncti.

Munera Dianæ debita redde choros.

Quo sensu audiendus Carmine lxv. Catullus:

Non ingrata tamen frustrà munia Diuis
Promittens tacito suspendit vota labello.

Et Carmine lxvij.

Pristina Vota nouo munere dissoluo.

Parum igitur firma quorundam non infimæ notæ Grammaticorum distinctio, qui Munera hominum, Dona Deorum tradunt. Vellem isti antesignanum suum Nonium Marcellum paulò diligentiùs inspexissent, cuius hæc verba: *Dona consuetudine hæc habentur, quæ aut propitiandis Diis dantur, aut hominibus pro beneficijs redduntur.*

Votiua etiam *vocabula* D. Hieronymus scribit ea nomina, quæ boni ominis causa serui præsertim sumebant. Itemq; *Votiuæ* aures appellantur, quæ cupiunt aliquid audire. Plautus in Casina Prol. vers. 29.

Aures votiuæ si sunt, animum aduortite.

Vota etiam DONARIA dicebantur, licet hac voce Cornelius, Seruius Honoratus, Isidorus Lib. xv. Cap. v. & alij Grãmatici interpretati sint locum, in quo dona reponuntur. Quos secutus in Lexico Iuris Pandulphus Prateius, *Donum*, inquit, *quod Diis datur: inde vbi dona ponuntur Donarium appellatur*. Seruio itaq; in xij. Æn. ceterisq; eius ordinis magistris modò laudatis parum æquus circa huius voci acceptionem Laurentius Valla Elegant. Lib. j. Cap. vj. cũ non modò Gellius probæ notæ literator Lib. ij. Cap. x. hac appellatione locum significari osten-

ostendat; sed & Poëtarum Latinorum optimus eiusdem sit animi iij. Georg. vers. 531.

Tempore non alio, dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boues Iunonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.

Negare tamen non possum, quin ea potissimùm sint DONARIA, quæ vel usibus sacris conueniunt, vel ornamento, & honori Diuorum in Templis locantur. Qualia ἀνάθηματα apud Herodotum in Clio; itemq; in Tabula Cebetis, Pollucí Lib. 1. Cap. 1. Pausanię passim, & alijs alibi maximèq; Græcorum Epigrammatum auctoribus Anthologiæ Lib. vj. (vbi Cap. 1. Epigram. iv. Cap. v ij. Epigr. v. & v j. pro ἀνάθημα metri gratia per Syncopen ἄνθεμα) ἀπὸ τοῦ ἀναθῆναι, hoc est, à seponendo, siue suspendendo, id nominis obtinuerunt, quòd parietibus affigi solerent. In quem sensum Iustinianus Imperator: DONARIA, inquit, *sunt ea, quæ ad ministeria Dei dedicata sunt*. Qualiter Corippus Lib. iv. num. ij.

Et sua placandis nectunt Donaria Dijs.

Et multis retrò seculis Lucanus lib. ix. vers. 517.

Non illic Libycæ posuerunt ditia gentes
Templa, nec Eois splendent Donaria gemmis.

Acron pariter, seu quisquis ille auctor, ex Porphyrio ad laudatum Horatij locum; Achilles Statius, (seu quemadmodum post Photium in Bibliotheca cum Gaspare Barthio in Aduersarijs censuit Leo Allacius amicus noster in Dissert. Rhet. de Error. Magn. Virorum pag. 93. Tatius) de Clitophontis & Leucippes amoribus Lib. 1. in limine: *cùm in Deorum templis munera bellis suspensa contemplarer, tabulam animaduerti pictam, terram, ac mare, nec non Europæ fabulam continentem* Aurel. Cassiod. Lib. ix. Variarum Epistolarum xv. Manilius, Appianus, Herodianus, Etymologici magni Auctor, Harpocration, & huius classis alij; Martianus Capella Lib. 1. Phalaris Agrigẽtinus Epist. lxxxiv. apud quos DONARIA sunt *Votiuæ* quædam *Tabellæ* accepti beneficij in memoriam appensæ; sicuti *Dona* sunt quæcunq; usi-

bus

bus Ecclesię conferuntur, ex Tertulliano Apolog. Cap. XXVI. *Verum victimis templum donis gentem fœderibus honorastis*. Quomodo Romulus Amasæus Anathemata apud Pausaniam ubique explicat. Quæ Iulius Firmicus Libro de Errore prophanæ Religionis *Donaria* vocat. Et Suidæ Interpres de Simulacro Martis, quod in Arabia colitur, verba faciens: *Domus*, inquit, *tota est aurata, & Donaria multa*. Quam rationem etiam Hier. Volsius apud Suidam secutus. Anathemata verò ex Pythagoræ sententia Stobęi expositor *Oblationes & impensas* vertit. Omnium optimè apud Porphyrium de Abst. Lib. II. Franciscus de Fogeroles vir sanè eruditus *Votiua Donaria* reddidit; Strictiùs Plutarchus lib. de EI Ἀναθήματα ἱερὰ Xylandro interprete, *Donaria sacra*.

Hæc ipsa etiam Munera appellat Iustinus de Delphico templo Lib. XXIV. *Multa & opulentia ui Regum, popularium; usuntur munera, quæq; magnificentia sui addentium vota gratam voluntatem, & Deorum responsa manifestant*. Minucius Felix tamen videtur distinxisse, dum ait: *Omitto vetera, quæ multa sunt, & de Deorum natalibus, donis, muneribus*. Ad horum finem, & usum non malè Phalaris Agrigentinus loco pridem nominato hæc appellat χαριστήρια τῆς σωτηρίας, hoc est, *Munera pro gratiarum actione ob recuperatam salutem*.

Donarium tamen pro Dote usurpari reliquit Alciatus Parerg. Lib. IV. Cap. XIII. Spolia etiam fuisse dicta *Donaria*, notat Cl. Vir Iosephus Laurentius magni Lipsij discipulus Polymathiæ Lib. V. Dissert. XX. Huc spectat illud Symmachi Lib. VIII. Epist. XXVI. *ut in honore Numinum fieri solet, litationi addo Donarium*. Quodnam verò id fuerit tradidit idem Lib. X. Epist. XXXV. *Meritò vobis solemnes pateras cum quinis solidis, vt Numinibus integritatis offerimus*. In quem locum eruditè obseruauit Philippus Pareus, Gentiles suorum Deorum honori pateras consecrasse, diuinitatisq; symbolo in veteribus quoq; numis Deorum effigies sculptas, dextera pateram gestantes. Quò facit illud Plinij Lib. XXXIV. Cap. VIII. *Simulachrum Bonieuentus dextera pateram;*

sini-

sinistra spicam, ac papauer tenens. Quem locum insigniter illustrat geminum ex ære signum apud Cl. Iuris Professorem, variaq; antiquitatis peritissimum Ioan. Galuanum patriæ nostræ, & Gymnasij decus, nostriq; laboris fautorem; quorum unum Genij, dextera pateram, sinistra cornu-copiæ ferens; alterum Vestalis, haut dubiæ benignitatis argumento, pariter dextra pateram porrigens.

Minimè verò tritum est, quod etiam huius classis sit θεωρία apud Platonem in Phœdone. Quæ vox etiamsi à nonnullis vertatur *Spectaculum*, rectiùs tamen eo sensu DONARIVM interpretamur. Neq; hic præteriuerim quod Antiquitatum Conuiualium Lib. I. Cap. XX. literis tradidit Stucchius: Conuiuia à populo in noui magistratus honorem apud Heluetios instituta ipsorum lingua idem significare, quod Latinis DONA, siue DONARIA. Metaphoricè tandem DONARIA ingentis precij, resq; sumptuosissimas significasse patet apud Clementem Alexandrinum, dum Lib. II. Pedag. Cap. XI sui æui luxum taxat: *Verè turpia sunt illa sandalia, in quibus sunt aurea velut Donaria*.

His itaq; sic præmissis, mea sententia tanquam genus commune, DONARIVM est; quicquid vel ex Voti obligatione, vel ex liberalitate Dijs offerebatur: Cuius speciem frequentiùs constituunt TABELLÆ, quæ semper cum voto in Templis suspendebantur. In his nimirum supplices sortem suam, milites pugnas & campos cruore sparsos; ægroti imaginem suam, partemq; affectam, naufragi vestes madidas, tempestates, ventorum rabiem, quassatas rates, noctes & hyemes exprimebant.

Sed ne quis verborum ambiguitate in ipso limine offendatur, antequam ulteriùs progrediar, præmonuisse velim, *Præire Votum* apud Veteres fuisse idem quod solemni formula dictando Votũ proferre. Disertim id tradit Plinius Lib. XXVIII. Cap. II. *Vidimus certis precationibus obiecrasse summos magistratus, & ne quid verborum praetereatur, aut praposterum dicatur, descripto praire*

ali-

aliquem, rursusq; alium custodem dari, qui attendat, alium verò præponi, qui faueri linguis iubeat. Eodemq; ferè sensu à Poetis, & Oratoribus probatis accipi, VOVERE, *Vota concipere, facere, effundere, emittere, nuncupare.* Inter quæ postremum hoc omnium apud veteres solemnissimum fuisse patet ex Festo, apud quem *Vota nuncupata dicuntur, quæ Consules, Pratores cùm in prouinciam proficiscuntur, faciunt: ea in tabulas præsentibus multis referuntur.* Testis Liuius noster Lib. XXXI. *Ludos Ioui Donumq; vouere Consulem, cui prouincia Macædonia euenisset, Senatus iussit.* Apud eundem etiam sæpiùs legitur: *Consules paludati Votis nuncupatis in prouincias profecti.* Votorum quippè nuncupatio erat, quæ peculiari ritu tam à Procōs. quàm à Cons. priscis in prouinciam profecturis fiebat in Capitolio palam cum Voto vel Ludorum, vel Templorum, vel Congiarij, si salui reuerterentur: eaq; Vota illis absentibus in Tabulas relata, ab euentu *Nominata*, & *Testificata* dicebantur. Quo etiam modo accipiebantur, *Vota suscipere, promittere, polliceri*, ac *destinare*, *Assuescere votis*, itemq; *Votis se obligare*, & *Votis necti* ac *teneri*, idest, *Voti reum esse.* Voti autem reus dicebatur is, qui susceptio voto se Numinibus obligauerat; quod cùm esset assecutus Voti compos dicebatur, itemq; *Damnatus Voti*, vel *Voto*, id est astrictus, & obligatus ad persoluendum Votum. His suffragatur Seruius in Virg. Ecl. v.

Vt Baccho, Cereriq; tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient, damnabis tu quoq; Votis.

Quum tu, (inquit) *Deus præstare aliqua hominibus cœperis, obnoxios tibi eos facies ad vota soluenda: quæ antequam soluantur, obligatos & quasi damnatos homines retinent.* Cui etiam in Virg. Æneid. v. 48.

Vobis lætus ego hoc candentem in littore Tauum
Constituam ante aras Voti reus.

Voti Reus, idest *debitor*; & *vota soluentes*, *absolutos* dicimus. In quem etiam locum longè prius Macrobius Lib. III. Cap. II. Satur. ait: *Hæc vox propria sacrorum est, ut reus vocetur, qui susceptio voto se Numinibus obligat; Damnatus autem qui promissa vota non soluit.* Quamobrem non omninò probanda videtur Alexandri ab

Alexandro sententia, qui Genialium Dierum Lib. III. Cap. XXII. *Consules*, inquit, *designatos ipsa die initi Magistratus in bellum profecturos, concionem ad populum habere, Capitolium adire, ibiq; sacrificio perfecto vota effundere solere: tunc suscepto emissoq; voto, cùm se numinibus obligarent, rei voti appellati: cùm autem voti compotes promissa exoluissent, damnati voti dicti sunt*. Quibus verbis etiam aduersatur doctissimus Tiraquellus in hunc ipsum locum.

Hinc natæ sunt huiusmodi sermonis formulæ: Vota *reddere, soluere, dissoluere, persoluere, exequi vota, liberari voti*, vel *voto*. Item *Votum ratum*, cùm is qui voti damnatus, sese exsoluit.

Atque inter has nonnullæ in veterum monumentis certis dumtaxat characteribus designantur. Nimirum,

V. P. Votum posuit.
V. S. Votum soluit.
V. M. M. Votum merito Mineruæ.
V. S. I. M. Votum soluit libens merito, vel Voto soluto libero munere. vel Voto solemni libero munere.
V. S. C. Voti sui compotes.
V. S. L. P. Votum soluerunt loco priuato.
V. S. P. L. L. M. Voto suscepto posuit libens lubens merito.
V. S. S. L. M. Votum susceptum soluerunt libentes merito.
V. S. L. S. D. EX PRIM. Votum susceptum soluerunt libentes sacerdotes Deæ ex primis.
V. S. L. L. M. Inuenio apud Volf. Lazium Lib. II. Cap. VI. Com. Reip. Rom. qui ita explicat. Votũ soluit, locum legit memoriæ.

Veteres etiam, quod à nemine hactenus obseruatum deprehendo, quodq; uni Grutero in tam immenso Inscriptionum numero semel duntaxat occurrit, simpliciter hoc sensu usurpasse verbum *dandi*, videre licuit Patauij M DC XXXVII. Die XIII. Maij, cùm reficeretur collapsum apud Moniales S. Bartholomæi Templum; ubi columnæ lateritiæ Occidentem versus ad ianuam, quà in Cœnobium itur, subiecta fundamenti loco stylobata è viuo lapide quadrata, quinque spithamas longa, & duas cum semisse alta, aliunde, ut ex inuer-

uerso situ apparebat, eò olim aduecta: in cuius plintho propè strias hæc legebantur:

P. MVLVIVS CILO DEDIT

Mulvius quis fuerit parum refert: nomen certè Romanum est. Quod ostendit adhuc Patauij apud Contarenos vetus saxum, in quo

MARCVS MVLIVS COMMODVS

Romæ quoque esse notauit Gruterus:

QVINIVS MVLVIVS PLACIDIANVS

Isq; CILO, idest, capite acuminato, à corporis fortè vitio, ut Cicero, Pansa, Plautus, Scaurus, Varo, nominatus fuit. Festo namq; auctore, *Cilo dicitur, cui frons est eminentior, ac dextra sinistraq; velut rescissa videtur*. Qualem aliquando fuisse Flaminium ex numi argentei videre est, quæ sic se habet:

C. FLAMINIVS CILO

Item ex Epigrammate Romæ in horto Conseruatorum in Capitolio:

SVME. LIBENS. SIMVLACRA
TVIS. QVÆ. MVNERA. CILO
ARIS. VRBANVS. DEDICAT
IPSE. SACRIS

Lapidem verò statuam sustinuisse ostendit eius proportio, & fuisse Donarium ex ipsa inscriptione clarum est. Cuius rei indicium debeo Carolo Auantio Phil. & Medico curiosi ingenij Viro mihi amicissimo, cui eò libentius testes mihi addo Ioan. Baptistam Verum, qui nuper uniuersam Venetorum Historiam latinè in Breuiarium contraxit, & Gulielmum Souierum Virum Cl., quòd monumentum hoc paucis admodum visum confestim exigente operis necessitate terra fuerit obtectum. Progredientibus hic operis postridiè sub alia columna directò apparuit saxum aliud eiusdem magnitudinis cum hac inscriptione:

SEX. POMPEIVS
SEX. F.

Quod pariter occultatum ad uberiorem huius significationis confirmationem libenter addimus.

Cum verò VOTA rarò solucrentur sine sacris, inde factum, quòd passim in Veterum monumentis *dicare*, *dedicare*, *sacrare*, *consecrare* usu æquiualentia occurrunt.

CAPVT II.

De Donariorum materia.

CVm igitur iam satis perspecta sit Donariorum ratio, superest ut ipsorum materiam inuestigemus. Eam quidem sumptibus honorabilibus fieri præcepit in magnis Moralibus Peripateticorum Princeps, Plato tamen sapientissimè legibus moderata à moderatis hominibus exegit. Etsi verò de horum materia nihil certi constitui possit, cùm proculdubio eam fortuna & conditio mortalium variauerit, verisimile tamen est ea magna ex parte fuisse fictilia, quemadmodum hodiè apud plebeios cerea. Quod persuadet ingens eorum numerus, quæ nostra memoria conspiciuntur effossa Nemi in fundo nobilium Marchionum Frangipanorum, atq; ex Prænestinis, ubi olim Fortunæ Templum erat, vel etiam figlina, qualem Romæ fuisse, ubi libro & sigilla venibant, tradit Turnebus in Aduersarijs Lib. XXIII. Cap. XXIIX. cuiusmodi etiam quippiam de Murteto, loco Veneris cultu celebrato, scribit Iulianus Aurelius de Cognom. Deorum Lib. II. Cap. IV. Inde passim apud Antiquarios fictilia à vouentibus olim suspensa reperiuntur. Imò, non solum fictilia verùm & lignea primitus fuisse Deorum simulacra, quæ sæpè erant DONARIA, discimus ex Plinio: quod comprobat Seneca primam Romanorum simplicitatem indicans, *tunc per fictiles Deos religiosè iurabatur*. Hinc fictilia signa fastigio Capitolino imposita fuere: & Iuppiter fictilis, cui Templum dedicauit Tarquinius, de quo Iuuenalis Satyra XI.

Fi-

Fictilis & nullo violatus Iuppiter auro.

De his intelligendus Martialis:

Sum fragilis, sed tu moneo ne sperne sigillum.

Plinius etiam Lib.xxxv.Cap.xii.Dianæ simulacrum ex ebeno visum tradit. Atque ut hanc rem in pauca contraham, crescente Romanorum opulentia præter Donaria ferrea virtute ac sanguine parta, signa etiam surgebant marmorea: ebenis quoq; nitor visus aciem inuitabat. Nec metalli precium à liberalitate deterrebat animum. Frequenter nimirum fulgebant æreæ, eæq; nunc simplices, nunc inauratæ, argenteæ, aureæ, quodq; magis est gemmeæ, vel gemmis distinctæ; atque hæ modò sessiles, modò pedestres, modò equestres, modò triumphales; Item Colossi specie, qualis olim Herculis, Iouis, aliorumq; quas Plinius Lib.xxxiv.Cap.vi. recenset: ijsq; plerumq; auctoris nomen insculptum erat. DONA præterea ex serico fiebant, qualia fuerunt signa, Vestes; Item ex lana, ut purpura, quæ aliquando in Donarium Templis fuit sacrata. Ossibus tandem religionem accessisse, ex Oscillis patet. Animantia ceteraq; superstitionis ludibria libens mitto, quæ suo quæq; loco Lectori pleniùs erunt obuia.

VOTA verò in tabellis, ex corticibus, vel papyraceis, aut ligneis, siue argenteis scripta, signata, obsignataq; Deorum Statuis cera affigebantur. Vnde Claudianus de Aponi fonte:

Sit nulla manus, cuius non pollice ductæ
Testentur memores prospera VOTA notæ.

Vel in genibus Statuarum cera obductis insculpebantur, seu inscribebantur Vota; quemadmodum Iosephus Scaliger obseruauit ad Propertij Lib. iv. Eleg.vi. Hinc Prudentius:

Deuotus cippo ficulni & stipitis unctor.

Notauit idipsum ad Apuleij Apologiam Scipio Gentilis Num. 559. *Consuetudo Veterum Ethnicorum fuit, ut benè hic Coluius notat, Vota sua & preces in tabellis conscriptas cera consignare, atq; in Deorum statuis affigere. Vnde SIGNATA VOTA pro salute Imperatoris sæpe in Epist. Plin. ad Trajanum, & adsignata oratio apud Tertullianum Lib. de Oratione.*

&

& crura Deorum vel genua incerare apud Iuuenalem Satyra x. v. 54. & 55. & saxa (idest Deorum Statuas) illita ceris Prudentio Lib. 1. contra Symmachum. Supplicantes enim eorum genua veluti misericordiæ symbola tangebant, quorum flectendi erant animi, quòd ea maximè essent obuia, vel ut Lib. xi. Cap. xlv. loquitur Plinius, *quòd insit ijs vitalitas.* De qua fortassis Horatius Epod. 13.

——— dumq; virent genua.

Quem adorationis morem non solis Phœnicibus (ut notat Scholiastes Euripidis in Phœniss.) sed omni ferè populo communem fuisse constat ex Comico Aul. Act. 3. Sc. 3.

Atqui pol bone non feres, ni genua confricantur.

Et paucis interpositis:

Nunquam hercle facerem, genua ni tam nequiter fricarem.

Planiùs omninò Poëta diuini operis ix.

Et genua amplectens effatur talia supplex.

Qua similitudine ardentissimam efflagitationem expressurus Iunior Plinius Lib. i. Epist. xvi ii. *Visa est socrus mea aduoluta genibus, ne agerem obsecrare.* Et Poeta Æneid. iii.

Dixerat & genua amplexus, genibusq; volutus.

Inde Fortunę volubilitatem monstraturus Stoicorum Princeps de Tranquillitate Animi Cap. xi. *Horæ momentum interest inter solium & aliena genua.* Sed de his uberiùs, ubi singula Donariorum genera expendentur.

CAPVT III.

Donariorum species diuersæ.

DONARIORVM maiestatem præ ceteris insigniter augent ex Voto erectæ sæpius sacræ Ædes. De quibus quamuis peculiare volumen Imperatori dicasse Eusebium de Vita Constantini Lib. iv. Cap. xl. referat Vir quidam eruditus, nihil tamen simile istic loci extat, quin Cap. xxxix. eiusdem Lib. iv. *De multitudine Donariorum*

in-

inscripto, sensu planè diuerso *sigillatim* (inquit) *jam oratione persequendi otium non datur*.

Constat sanè non omnes gentes Templa Dijs dicasse; & quidem multorum opinio est, Romanos more Persico centum & septuaginta annos sine Templis & Deorum simulacris fuisse. cui sententię cur minus subscribam suadet Liuius Lib. I. asserens, quòd Romulus Ioui Feretrio in Capitolio templum dicauerit, ibi enim *cùm hostium spolia ad Quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines, cognomenq; addidit Deo; Iuppiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus Rex regia dona ferio, templum ijs regionibus, quas modò animo metatus sum, dedico, sedem opimis spolijs, quæ Regibus ducibusq; hostium cæsis me auctorem sequentes posteri ferent*. Huic cellas Iunonis, & Mineruæ fuisse additas, indicat è multis vetus Inscriptio ex voto facta in agro Mediolanensi:

IOVI. O. M
IVNONI
MINERVÆ
Q. V. G. V. S. L. M

Vnde proculdubio conditoris exemplo inter ceteros honores Senatus hunc etiam Iulio Cæsari decreuit, teste Dione Lib. XLIV. *ut opima spolia in templo Iouis Feretrij suspenderet, quasi sua manu Imperatorem hostium aliquem occidisset*. Tanto autem in precio hæc fuit Ædes, vt Cæsarem Augustum præter consuetudinem Romanam huc Lauream intulisse notet idem Lib. II. secutus forsan maiores hic etiam Victorię, Pacisq; monumentum optimus Princeps seculis extare voluit.

Ioui Statori Templum pariter ex voto Romulus condidit hac forma, ex Liuio: *Hic ego Templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris tua præsenti ope seruatam esse Vrbem voueo*. Eum alij à sistendo, alij à stando nomen habere volunt. Sunt qui putant delubrum consecrasse Romulum, & hoc templum Ioui Statori à M. Attilio Regulo Consule in bello Samnitico votum, & postea extructum. de quo Liuius: *Consul manus ad prælium attol-*

lens,

lens, voce clara, ita ut exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoq; prælio cecidesset, vicissetq; Legiones Samnitium.

De Templo Iouis Capitolini audiamus Tacitum: *vouerat hoc templum Tarq. Priscus Rex bello Sabino, ieceratq; fundamenta spemagis futuræ magnitudinis, quàm quò modicæ adhuc populi Romani res sufficerent.* Hoc ipsum I. Cæsar pòst suis muneribus adornauit, Sueton. *Ædes sacras vetustate collapsas, aut incendio absumptas, easq; opulentissimis donis adornauit, utpote qui in Cella Capitolini Iouis* XVI. *pondus auri, gemmasq; & margaritas quingenties* H-S *vna donatione contulerit.* Hic Statua aureæ Victoriæ conspiciebatur, & in hoc Fano Imperatores ad bellum ituri auream coronam in sinum Iouis deponentes, Vota nuncupabant. In hoc pariter extabant duæ coronæ aureæ, quarum alteram Galli Ioui Optimo Maximo consecrarunt, alteram Carthaginenses, ob partæ victoriæ in Samnites congratulationem Romam miserunt. Præter hoc Templum in Capitolio aliæ duæ Ædes Iouis fuerunt votæ à L. Furio Purpureone. Ioui item Victori Ædem vouit L. Papynius Cursor bello Samnitico, Liuius; & Q. Fabius, si legiones hostium fudisset, pauxillum mulsi, priusquam temetum biberet, sese facturum, idq; votum Deis cordi fuisse.

Ioui etiam Tonanti Ædem Octauianus consecrauit, Suetonio teste, *liberatus periculo, cùm expeditione Cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgor perstrinxisset.* Ioui Conseruatori Domitianus Ædem erexit, quod ipsum in seditione Vetelliana à furore hostium conseruasset.

Saturni & Opis templum Tullium Hostilium eo etiam tempore vouisse, quo cum Sabinis bellum gerebat, memorat Dionysius Hal. Lib. III. Item Macrobius Lib. I. Saturnal. Cap. VIII. & Lib. II. Cap. VI.

Ædem Honoris, & Virtutis etiam M. Marcellus vouit. T. Liuius Dec. III. Lib. III. Val. Max. Lib. I. Cap. I. Plutarchus in Vita Marcelli.

Iunoni Reginæ ex spolijs de præda à Veientibus parta

Tem-

Templum à Camillo Dictatore votum tradidit Liuius.

Cæsarem Octauianum Apollinis in palatio Templum dedicasse auctor est Dion. Hist. Rom. Lib. lIII. Ex quo ipso Libro xlv. etiam constat ob perfectionem Fani Veneris ludos ex voto celebratos. Idem, Bruto & Cassio deuictis, Templum Marti Vltori dicauit. De quo Suetonius: *Ædem Martis bello Philippensi pro ultione paterna suscepto, vouerat:* & paulò post: *Publica opera plurima extruxit, ex quibus præcipua, Forum cum Æde Martis Vltoris, Templum Apollinis in palatio, Ædem Tonantis Iouis in Capitolio.* De Æde Martis indicium præbet Numisma argenteum insignis magnitudinis apud Cl. Galuanum, cuius iconem dedit Hubertus Golzius in Cæs. Aug.

Isidi & Osiri extructam fuisse Ædem ostendit exiguum marmor Romæ Anno M DC XXXIV. erutum:

PRO. SALVTE. DOMVS. AVGVSTI
EX. CORPORE. PAVSANIORVM. ET
ARGENTARIORVM. ISIDI. ET
OSIRI. MANSIONEM
ÆDIFICAVIMVS

Nec postremo loco habendum quod scribit Festus. *Pietati Ædem ab Acilio consecratam aiunt, eo loco, quo quondam mulier habitauerit, quæ patrem suum inclusum carcere mammis suis clam aluerit.* De ceteris in Calendario Romano antiquo, quod post utilissimos Giraldi labores suis scholijs eruditiss. Petrus Ciaconius, & Paulus Manutius Pater, omniumq; nouissimè Thomas Dempsterus euulgauit.

Eiusmodi verò consecrationem Senatus auctoritate instituram patet ex Liuio Lib. xlII. Alter è Censoribus M. Æmilius petijt *ab Senatu, ut sibi dedicationis Templorum Reginæ Iunonis, & Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur, viginti millia æris decreuerunt: Dedicauit Ædes, utramq; in circo Flaminio.* Et mox: *Idem dedicauit Ædem Larium per marinum in campo. vouerat eam annis undecim ante L. Æmilius Regillus, nauali prælio aduersus Præfectos Regis Antiochi, supra valuas Templi tabula cum titulo*

hoc fixa est. DVELLO MAGNO REGIBVS DIRIMENDO.

At ne longior sim, id saltem monuisse operæ fuerit, omnia ferè Templa ex voto erecta: nec ea semper intelligenda apud scriptores immensæ molis ædificia, sed Ædes sacras in speciem ex argento factas in Fanis fuisse suspensas. Quod ex Actor. Cap. XIX. v. 24. facile est colligere. Vbi *Demetrius quidam nomine argentarius, faciens Ædes argenteas Dianæ præstabat artificibus non modicum quæstum.* Ceterum fuerintne Ædes istæ, ut suspicatus est in hunc locum D. Chrysostomus Homilia XLII, Ædiculæ & coopercula, quæ Ciboria vocabantur; aut thecæ (quod putarunt quidam) in quibus signa Dianæ, aut characteres Ephesij, non hic disputabo. Templa fuisse apertè indicat textus ipse, qui habet ναὸς, hoc est *Templa.* Ædiculæ enim argenteæ, ad similitudinem Templi magnæ Dianæ, simulacra eius continebant. Qualia vel ad collum, aut in pileis & vestibus fuisse gestata, non præter rem ad hunc locum opinatus fuit Cornelius à Lapide variæ lectionis Theologus. Quomodo intelligendus, ut suspicor, in Verrem Cicero, quando ait, Ædem Mineruæ in Apollinis Fano positam. Eiusmodi igitur Ædiculis continebantur Deorum signa, quæ Dijs propria dicabantur. Hinc Minucius Felix in Oct. *quid formæ ipsæ & habitus? nonne argumenta ludicra & decora Deorum vestrorum? Vulcanus claudus & debilis &c.*

Horum verò dedicandorum veterem formulam ex Varrone omnis literaturæ peritissimus Iosephus Scaliger suis ad Festum Castigationibus hanc recitat, TEMPLA. TESCAQ. INCITA. SVNTO. QVA AD. EGO. CASTE. LINGVA. NVNCVPAVERO. OLLA. VETER. ARBOR. QVIS QVIS. EST. QVAM. ME. SENTIO. DIXISSE. TEMPLVM. TESCVMQ; ESTO. IN. SINISTERVM. OLLA. VETER. ARBOR. QVID QVID. EST. QVOD ME SENSIO. DIXISSE. TEMPLVM. TESCVMQ ESTO. IN. DEXTERVM. INTER. EA. CONREGIONE. CONSPITIONE. CONTVMIONE. VT ETQ; RECTISSVME SENSI.

At

At multis retrò seculis Moises de Iacobo Patriarcha disserens Geneseos Cap. XXVIII. v. 20. Vouit etiam votum dicens: *Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via per quam ego ambulo & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersusq; fuero prosperè ad domum patris mei; erit mihi Dominus in Deum, & Lapis iste quem erexi in titulum vocabitur* DOMVS DEI.

Cuius vsum si spectemus, quid vetat quin ARÆ loco fuerit, quæ non minori cultu quàm Ædes vouebantur, nec minori priuilegio sontibus pro Asylo erant: quod in hunc vsq; diem à populis cultioribus seruatur? Patet id ex gemina Inscriptione veteri. Quarum primam dedit Vvolfangus Lazius Polyhistor. Ch. Com. Reip. Rom. Lib. VI. Cap. I. sed ob facilem ex affinitate inter se literarum commutationem sine sensu varièq; corruptum. Ideoq; emendatiorem ex Grutero hic repono:

IVNO. R. ET. MINER. SAC
GENIO. COH. III. BRIT. ARAM
T. FL. FELIX. PRAEF. EX
VOTO. POSVIT. L. M.
DEDICAVIT. KAL. DEC
GENTIANA. ET
BASSO. COS

Alteram, quæ universum penè huius religionis ritum continet, diuersis scriptoribus hactenus mutilam ex Saxo veteri exhibemus quod Salonis in Dalmatia repertum, & V. C. Io: Baptistæ Rhamusij cura, impensisq; ad vetusti Codicis fidem suæ integritati restitutum, sub æneis Andreæ Naugerij, & Hieronymi Fracastorij iconibus hodiè Patauij spectatur in pariete fornicis ad Portam propè Pontem S. Benedicti non longè ab ædibus Rhamusianis, ex duobus segmentis: quorum recentius legentibus minutiori charactere dexteram versùs occurrit.

L. Helio Caesare Imp. P. Cœlio & ALBINO VIBVLLIO PIO CO

VII Idus OCTOBRES

Cn. Domitius Valens II. vir ID. praEEVNTE C. IVLIO SEVERO PONTE

Legem dixit in ea verba quæ infra SCRIPTA SVNT

Iuppiter optime maxime quandoque tibi hODIE, HANC ARAM DABO DEDICABOQVE OLLIS LEGIB.

Ollisque regionibus dabo dedicaboque quas hic hODIE PALAM DIXERO uti infimum solum huius ARAE ES

Si quis hic hostia sacrum faxit quod magmentum neC PROTOLLAT itcirco tamen brobe factum ESTO CETER

Leges huic arae eaedem sunto quae arae Dianae sunt iN AVENTINO Monte dictae Hisce Legibus hisce REGIONI

Sicuti dixi hanc tibi aram Iuppiter optime maxime DICO Dedicoque uti sis volens propitius mihi COLLEGISQ;

Meis decurionibus colonis incolis coloniae martiae iVLLIAE SALONAE Coniugibus Liberisque NOSTRI

Hanc inscriptionem à Viris magnis diuersè mutatam Laurentius Pignorius omnis Antiquitatis atq; in primis patriæ scientissimus disertissima ad V. C. Abb. Albertinum Barisonum epistola suo nitori vindicauit. Vbi vir doctissimus Fuluij Vrsini auctoritate, & antiqui lapidis indicio, excluso Imperatoris nomine, reposuit: AELIO. CAESARE II. Emendationi namq; lucem præfert gemina in Panuinij Fastis Inscriptio: Prima est.

L. AELIVS. CAESAR. TR. POT. COS

Altera.

L. AELIO. CAESARI. DIVI
HADRIANI. AVG. F.
COS. II. F.

Nec minus verè, quæ perperam in saxo Patauino distincta leguntur nomina iunxit Pignorius noster. COELIVM enim BALBINVM summæ auctoritatis fuisse satis indicat hæc inscriptio:

P. COELIO. P. F
SER. BALBINO
VIBVLLIO. PO
X. VIRO. STLITIBVS. IVDIC
VI. VIRO. EQVIT. ROM
TVRM. QVINT. TR. MIL. LEG
XXII. PRIMIG. P. F. ADLECTO
INTER PATRIC. AB IMP. CAES
TRAIANO. HADRIANO AVG
SALIO. COLLINO QVEST
AVG. FLAMINI. VLPIALI. PR. DE
FIDEI. COMISS. COS
DESIGNATO
DECVRIONES. SVA. PECVNIA

Optimè igitur pro ALBINO legendum censuit BALBINO. Nomini enim fissura lapidis primam literam ademit.

Et quidem cuilibet Aræ imminebat suus Tutelaris. Athe-

nis

nis tamen Ara erat DEO IGNOTO posita, ex Act. Apostol. Cap. XVII. v. 23. cuius hæc circumfertur Inscriptio:

ΘΕΟΙΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΣ
ΘΕΩΙ ΑΓΝΩΣΤΩ
ΚΑΙ
ΞΕΝΩΙ.

hoc est, *Diis Asiæ, & Europæ, & Libyæ, Deo Ignoto, & Peregrino.* Huius autem Dei nomine Athenienses omnium Numinum supremum intellexisse creduntur: qui in Ara Romana apud Transiluanos MAXIMVS legitur. Variam quidem eius facti causam adferunt interpretes Theologi de Incarnatione, celsitudine, & incomprehensibilitate Dei. Quid si hoc veluti argumento silentium indixerint prisci sapientes, à Veteres enim Romani, teste Plinio Lib. III. Cap. V. arcanum Vrbis nomen sive Dei Tutelaris noluerunt innotescere, ne ipso cognito hostes carminibus & præstigijs, ut notat Plut. in Quæst. Rom. Deos euocarent. Ideoq; vinctos tenebant, ne aliò diuerterent. Taceo Obliuioni antiquitùs Aras fuisse dicatas. Carmen autem quo Dij euocabantur cùm ciuitas oppugnaretur, ex Libro V. rerum reconditarum Samonici Sereni à Macrobio Lib. III. Saturnal. Cap. IX. hic subdam. *Si Deus, si Dea es, cui populus, ciuitasq; Carthaginensis est in tutela, teq; maxime ille, qui Vrbis huius, populiq; tutelam recepisti, precor venerorq;, veniamq; à vobis peto, ut vos populum ciuitatemq; Carthaginensium deseratis, loca, templa, sacra, urbemq; eorum relinquatis, absq; his abeatis: eiq; populo ciuitatiq; metum, formidinem, obliuionem injiciatis, proditiq; Romam ad me meosq; veniatis; nostraq; vobis loca, templa, sacra, Vrbs acceptior probatiorq; sit: mihi quoq;, populoq; Romano, militibusq; meis præpositi sitis ut sciamus, intelligamusq;. Si ita fecerunt, VOVEO VOBIS TEMPLA, LVDOSQVE FACTVRVM.*

Statuas porrò certis incantationibus in confinibus Imperij sub terra defossas reperio, quæ barbaros intra suos limites continere credebantur, de quibus in Heliogabalo (vel, ut

in

in quibusdam numis Elagabalo) Spartianus, & in Aureliano Vopiscus. *Vnuantum certis locis sacrificia facere, quæ Barbari transire non possent.* Hinc apud Photium: *Historicus ait à Valerio quodam intellexisse de statuis argenteis magia excantatis ad prohibendum barbarorum accessum.* Quò spectat Codini relatio qui ait: *Thiencum fabricasse tres Ciconias easq; excantatas magia sibi obuersas statuisse, quo facto, eam regionem non amplius Ciconiarum insultu laborasse.*

Celebris est inter multas Ara ab Atheniensibus peste laborantibus Apollini consecrata. De qua Bessarion in Apologia Platonica Lib. I. Cap. VIII. *Quia aliquando Athenienses Apollinis oracula sciscitati, quo pacto à pestilentia, qua maximè vexabantur, possent liberari, huiusmodi responsum acceperunt. Ita demum sospitem futuram ciuitatem, si illius Aram, cuius figura cubica erat, duplicarent.* Mitto Aram Veneri erectam, Musis pariter, Gratijsq; à Dosiada sacratam. Aram quoque Pythiam Publilij Optatiani Porphyrij, de quibus uberrimè Clarissimus nostri æui Philosophus Fortunius Licetus.

Verum & Aris Statuas Deorum addidisse Veteres, ostendit marmor elegans apud Ædem Vici Ciuedati in agro Brixiensi:

MERCVRIO MAXIMO
CONSERVATORI ORBIS
C. SILIVS FVNDANVS
C. FIL. QVIR. XV. VIR
SACR. FAC. STATVAM
ET ARAM CC.
V. S. L. M.

Palladia locis sacris olim ritu non admodum dissimili vota, docet in Heliogabalo Lampridius: *Signum quod Palladium esse credebat abstulit, & auro vinctum in sui Dei templo locauit.* Rectè quidem credebat. Innumera enim Palladia in Vrbe extabant, ut auctor est Strabo. Palladium verò fuisse ligneum sigillum constat ex Olympiodoro: *Palladium paruum signum ligneum, quod esse aiebant magia sacratum ad custodiendum imperium Troiæ.* Sic Io: Antio-

tiochensis de Principatu: *Palladium in Troia sigillum erat ab Asio quodam Philosopho fabricatum in tutelam Vrbis*. Imò reliquorum etiam Deorum simulacra in Votum coëmpta ostendit Rufus Festus Auienus:

Venditor insignem referens de marmore Bacchum
Expositum pretio fecerat esse Deum.
Nobilis hunc quidam funesta in sede sepulcri
Mercari cupiens compositurus erat.
Alter adoratis vt ferret munera templis,
Reddebat sacro debita VOTA loco.

Effigies etiam Deorum Votis præpositas canit Val. Flac. Argon. Lib. v.

——— *Nec dona, nec Aræ*
Defuerint tellure mea: veneranda fluentis
Effigies te Phasi manet.

Aræ præterea Arcæ loco erant, quum non minùs Arcæ, seu loculi defunctorum, quàm ipsæ Aræ, ex Voto exstruerentur. Quod satis comprobat Inscriptio Romæ propè S. Apollinaris Ædem in Hortis quondam Card. Rothomagensis.

COCCEIÆ. NICE. DOMITIÆ
F. CHRYSÆ
VIX. ANN. XXIV. M. IIII. D. XXIIII
HERMES. COCCEIVS. BASS
ACT. CONIVGI. BENE. M
ÆTERNAM. TIBI. SEDEM. HERMES. ARAMQVE
DICAVI
NICE

Cetera, quæ nihil ad rem nostram, in laborioso Gruteri Inscriptionum opere curiosis patent.

Hinc fortassis ad Principum decus pro tumulis erecti antiquitùs tot Mausolea, tot Obelisci, seu Pyramides. Rem tetigit Statius Lib. v. Sil. 3.

Atq; utinam fortuna, dares mihi Manibus Aras,
Par templis opus, aeriamq; educere molem

Cy-

Cyclopum scopulos vltra, atq; audacia saxa
Pyramidum, & magno tumulum prætexere luco.

Defunctis verò Ara etiam dicari consueuit, quemadmodum ex veteri lapide ostendit vir Cl. Ioan. Meursius de Funere Cap.xxxi. Druso veterem Aram fuisse sitam scribit Tacitus II. Annal. Huic autem cupresso vittisq; nigris, aut cæruleis decoratæ per Anniuersarias exequias imposita fuisse munera colligo ex III. Æneidos:

——————— stant manibus Aræ
Cæruleis mœsta vittis, atraq; cupresso.

Et v. vers. 100.

——————— socij, quæcuiq; est copia, læti
Dona ferunt, onerantq; Aras, mactantq; iuuencos.

Vbi Vaccam sterilem fuisse mactatam, ex Homero II. Iliad. manifestum est. Nigras etiam oues prẹgnantes, ex Euripide in Hecuba. Hinc Tibullus Eleg. II. v. 64.

Concidit ad magicos hostia pulla Deos.

Aliàs cadauere rogo imposito, cùm ignis subijceretur, Amici extrema Dona simul cremanda conferebant. Huius rei manifestum est indicium apud Cl. Io. Galuanum, vbi in lucerna antiqui operis ænea ritus funebres eleganti artificio exhibente amicus quidam vasculum preciosi, ut videtur, odoris gestat. De quo, modò negociorum moles permittat, non pauca antiquitatis ille condus ac promus in publicum adferet. Ita apud Euripidem in Oreste Helena ad Electram:

Accipe inferias has in manibus & comas meas,
Pergensq; ad sepulcrum Clitemnestræ
Dimitte ibi mel cum lacte mistum, & vini spumam,
Et stans in summo tumulo dices ista:
HELENA SOROR DONAT TE HIS INFERIIS.

His etiam animalia defunctis olim cariora accessisse patet, apud Homerum XXIII. Iliad. ubi gemini catelli pyræ imponuntur. Simile quid obseruasse Ægyptios mihi persuadet, quod Vir egregius Io: Vvesslingius è Pyramide exemptum

cum cadauere humano, more gentis condito, dentibus eximiè renidentibus Catulum possideret. Sed cuius conspectum nobis inuidit hibernæ nauigationis tempestas, quà dubiè jactati Nautæ pro superstitione recepta possessorem tardis precibus exorabant, ut carum illud longi itineris monumentum Neptuno furenti deuoueret. *Cretenses* (inquit Iulius Firmicus Lib. de err. Proph. Rel.) *ut furentis Tyranni* (Iouis) *sæuitiam mitigarent, festos funeris dies statuunt, & annum sacrum triennica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer moriens aut fecit, aut passus est.* Quibus eleganter subiungit idem: *sic in honorem tyranni à sæuiente plebe Deus factus est, qui habere non potuit sepulturam.* Quo certè sarcasmo de inepta hac apotheosi nihil adferri potuit veriùs.

In funere quoque nonum *diem Voti instaurationem* habuisse annotat Donatus in Phormionem Terentij. Veteribus enim nonus dies ut nascentibus erat lustricus, ita mortuis festiuus. Vnde Nouendiales feriæ apud Festum, quas Paulus ibidem à numero dierum dictas censet.

Hucne referenda fuerit cogitent eruditi tabula marmorea cupressum continens duobus viris utrinq; cinctam, cui præter duo nomina ΑΓΑΙΒΩΑΩ ΚΑΙ ΜΑΛΑΒΗΑΩ diuersi inscripti erant characteres Græci, Hebraici, & Chaldei, ut refert de Statuis Romanis Vlysses Aldrouandus in monte Quirinali apud Cardinalem Carpensem. Addo, sintne de simili Ara hæc Senecæ Cap. XIV. de Tranquillitate animi intelligenda, ut suspicor; *Tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrũ.*

FORA, & PORTICVS Dijs eadem ratione à Veteribus consecrabantur, Dione teste Hist. Rom. Lib. XLIII. *Iulius Cæsar etiam Forum, & Templum Veneris, quam sui generis auctorem ferebat, consecrauit.* De Foro à Cæsare constructo Suetonius. *Nullum largitionis, aut officiorum generis publicè, priuatimq; omisit, Forum de manubiis inchoauit, cuius area supra sestertium millies constitit.* quæ summa secundùm Budei calculum, vicies quinquies centena millia coronatorum efficit. Item, Forum Obsoniorum, & Gymnasium

ſium à Nerone dedicatum memorat idem Dion. Lib. lxi. De Porticu idem Lib. xlix. *Æmilius Lepidus Paulus Porticum, quæ Pauli dicitur in Conſulatu ſuo dicauit*. In hanc rem eſt propè Puteolos in ſaxo hæc Inſcriptio:

IOVI. VICTORI
TREBONIVS. GALLVS. COS
PORTICVM
EX. VOTO. FECIT
DEDICAVIT. X. KAL. MAIAS
APPIO. ANNIO. M. ATI...COS

Romæ etiam hæc videtur in baſi quadrata, magna litera palmari oblonga, Anno M D LIV reperta in viculo fabrûm ferrariorum, retrò Pompeij theatrum, quam Pighius V.C. vidit & exſcripſit.

GENIO. IOVII. AVG.
IOVIA. PORTICV. EIVS. A FVNDAMENTIS
ABSOLVTA. EXCVLTAQVE
AELIVS. DIONYSIVS. V. C. OPERI. FACIVNDO

Cur autem Iouia Porticus, niſi quod vel rebus Ioui ſacris, aut lætis & Ioue dignis dicarentur? Siluano etiam ſacratam fuiſſe Porticum oſtendit tabella marmorea Lucij Fauni ætate Romæ eruta, quam in vinea Card. Carpenſis in Quirinali vidit Smetius.

Iouis Aug: est Diocletianus qui porticū statuit

SILVANO. SANCTO
L. VALLIVS. SOLON
PORTICVM
EX. VOTO. FECIT
DEDICAVITQVE. K. APRILIB.
PISONE. ET. BOLANO. COS

Eidem cum porticu, exedra & signum æneum dicata à C. Austumio medico patet ex Inscriptione Romæ in Auentino in hortis Maximorum.

Æsculapio pariter & Hygiæ Porticum ex Voto dicatam fuisse, indicat marmor Albæ Iuliæ apud R. P. Iesuitas:

AESCVLAPIO. ET
HYGIAE. P. AEL. SY
RVS. AVG. M. SEP. APVL
ET. VALE. SEVERA. CON
IVX. ET. AEL. SYRA. FIL
EX. VOTO. PORTICVM
PEDES. XXX
F

Quemadmodum verò Porticus frequentabant sapientum congressus, ita etiam BIBLIOTHECAS procul abesse noluerunt Veteres, ut ex præclaris ingeniorum monumentis dependens mortalium gloria in Deorum tutela esset. Suetonius in Augusto Cap. XXIX. *Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus excitauit, quam fulmine ictam desiderari à Deo haruspices pronuntiarant. Addita Porticus cum Bibliotheca Latina Græcaq;.* Ideoq; hæc Bibliotheca Apollinis dicebatur. Latinæ Inscriptio Romæ in ædibus Maffeianis ad Agrippinas Thermas in tabella marmorea adhuc exstat:

SVLPICIAE
THALLVSAE
ANTIOCHVS. TI. CLAVDI
CAESARIS. A. BYBLIOTHECA
LATINA. APOLLINIS
CONIVGI. SVAE
BENE. MERITAE

Inde Horatius Lib. I. Epist. III.

Scripta Palatinus quæcunq; reponit Apollo.

Græcæ etiam Bibliothecæ Inscriptio à Grutero refertur:

C. IV-

C. IVLIVS. C. L. PHRONIMVS
A. BYBLIOTHECA. GRAECA

Idem Imperator Bibliothecas in Palatio, teste Dione Hist. Rom. Lib. lIII. perfecit, & dedicauit. Qui etiam Porticus & Bibliothecas à sororis nomine Octauianas dictas ex manubijs Dalmatorum extruxit, referente eodem Lib. xlIX.

Libri quidem in Bibliothecis supra arbores plumbeas reponebantur, ut etiam Marlianus notat in Topographia, ubi de Palatino monte agit, & sanè Io: Argolus variæ eruditionis laude dignissimus politioris literaturæ in Gymn. Bononiensi Professor fatetur se vidisse arborem plumbeam Lauri specie cum folijs expansis, quibus nondum aurum decesserat, in vinea Ronciana in Palatino monte sita, erutam ea parte, quæ vergit ad Auentinum, de qua cùm quid esset à doctis deliberaretur, ex arboribus ille unam esse censuit, quibus Libri Bibliothecæ imponebantur. Hanc ipsam cùm post aliquot annos Romam reuersus à Ronconis expeteret, arborem igne conflatam reperit. Bibliothecam in templo Traiani fuisse, Gellius Lib. II. testis est: *sedentibus fortè nobis in Bibliotheca Templi Traiani*. Bibliothecam verò Capitolinam templo Iouis contiguam arbitror, quam Eusebius tempore Commodi exarsisse scribit, atq; Orosius repetit Lib. VII. Cap. XVI. Fuit & in Templo Herculis Tiburis, de qua Gellius: *Transit è bibliotheca Tiburti, quæ tunc in Herculis templo instructa satis commodè erat*. Et alia in templo Pacis ex eodem Gellio Lib. XVI. Cap. VIII. *Commentarium L. Ælij, qui Varronis Magister fuit, studiosè quæsiuimus, eumq; in Pacis Bibliotheca repertum legimus*. Hæc tempore Imp. Commodi vnà cum Palatina conflagrauit, ut scribit in eius Vita Herodianus, & Galenus in vita propria indicat, ibiq; multa à se scripta interijsse. Extra Romam pariter mos iste adoleuit. Ammianus Lib. XXII. *Inter templa eminet Serapeum, in quo Bibliothecæ fuerant inæstimabiles, & loquitur monumentorum veterum concinna fides, septuaginta volumina millia, Ptolomæi Regis vigiliis intentis composita*

bello

bello Alexandrino, dum diripitur ciuitas, sub Dictatore Cæsare conflagrasse. De eodem Sarapeo Tertullianus Apol. Cap. XVIII. *Hodiè apud Sarapeum Ptolomæi Bibliothecæ cum ipsis Hebraicis literis exhibentur.* Sic Constantinopoli in S. Sophia Bibliothecam fuisse Nicephorus meminit, & passim nunc in templis Bibliothecas cernimus, easq; ferè apud Cœnobitas solum conseruatas lego. Plura in nostro ad Bibliothecas Patauinas Proloquio.

CAPVT IIII.

De Ludis, Decimis, Hecatombis, alijsq; donis ad Vota spectantibus.

INter Vota autem diuersa nihil ferè solemnius, quàm Ludi Dijs nuncupati, quibus numina placari, aut falsis (ut eleganter D. Augustinus de Ciuit. Dei Lib. XVIII. Cap. XII.) eorum criminibus expiari crimina putabant. Eos autem Magistratus ad bellum iturus vouebat, Sibyllinis versibus, Augurijsve introductus: qui deuictis hostibus Romæ fiebant. Quomodo autem hi vouerentur, quibusq; solemnitatibus, apud Liuium Lib. XXXIX. videre est. Inter eos fuerunt Ludi magni in honorem Iouis à Q. Fabio Maximo Dictatore pro victoria de Carthaginensibus habita voti, æris CCCXXXIII. millibus, bobus Ioui CCC. &c. Hiq; Quinquennales erant, ut in Liuio Lib. XXVII. Item Decennales, & Vicennales, qui decimo, vel vigesimo Imperij anno fiebant. *Secularibus* ludis initium reddidit Valerius Maximus Lib. II. Cap. IV. qui memorat Valesium quemdam, valetudine liberis pesse ad desperationem usque medicorum laborantibus restituta, Diti Patri Proserpinæ hostias nigras immolasse, Ludos, & Lectisternia continuis tribus noctibus, quia totidem filij periculo liberati erant, fecisse. Quem postea secutus Val. Publicola, apud eandem Aram trinoctio Ludos fecit, quod indicat saxum in Terento campi Martij locò repertum.

P. VA-

P. VALERIVS
VOLVSI. F
POPLICOLA
IGNIFERVM. CAMPVM
DITI. PATRI. AETERNAEQ
PROSERPINAI. CONSECRAVEI
LVDOSQVE. EISDEM. DIEIS
POPVLI. ROMANI. SALVTIS
ERGO. FECEI

De his Ludis Liuius noster audiatur. *Eodem anno Ludos secularis Cæsar ingenti apparatu fecit, quos centesimo quoque anno* (is enim terminus seculi) *fieri mos*. Hi ut decimo centesimo quoq; anno repetantur, tam commentarij Quindecim Virorum, quàm Diui Augusti edicta testari videntur.

Fuerunt etiam Ludi Victoriæ à L. Cornelio Sulla instituti bello ciuili, & alij propter victorias C. Cæsaris Aug. de quibus in Calēd. Rom. ante laudato. Quò etiā spectabāt Apollinares dicti, de quorum origine Liuius Decadis iij. Lib. v. vj. vij. & x.

Iuuenales Nero primus instituit, cùm barbam poneret. Et præter hos fuerunt & *Iuuentutis*; quos Salinator Senensi prælio forsan pro iuuentutis salute vouit.

Ludi præterea *Triumphales* post insignes victorias fiebant.

Natalitij etiam in Natalibus Principum celebrabantur. In quorum adulationem pro reditu pariter Ludos votiuos factos fuisse inuenio: ut pro reditu Augusti indicat Inscriptio effossa Anno M D XLVII. propè Agonem Romæ in area S. Apollinaris.

TI. CLAVDIVS. TI. F. NERO
PONTIFEX. COS. ITERVM
IMP. ITERVM
LVDOS. VOTIVOS. PRO. REDITV
IMP. CÆSARIS. DIVI. F. AVGVSTI
PONTIFICIS. MAXIMI
IOVI. OPTIMO. MAXIMO. FECIT
EX. SC

Sa-

Sacri pariter in honorem Templi; teste Dione Lib. 11.

Miscelli ex horum genere quinam fuerint, apud Eruditos dubitatum lego. Varij generis fuisse indicat nominis ratio; quod etiam pluribus placuisse video, eosq; communi sententia inter Votiuos recensitos esse.

In tanta verò Votorum diuersitate, quibus gentes profanum religionis cultum ostentarunt, nullum vel animi magnitudinem, vel fortunarum desiderium, magis testatur, quàm DECIMÆ, quæ in acquirendis opibus maioris incrementi spe Dijs vouebantur, atq; in primis, Apollini, in pace; Herculi, in bello. Xenophon in Cyro Lib. 1. *Pecuniam de captiuis collectam partiri, eamq; quam Decimæ nomine, aut Apollini, aut Dianæ Ephesiæ vouerant, consecrandam Prætores acceperunt.* Item, de Manubijs Ethnicos vouisse Decimas, & reddidisse, significat Callimachus in Delum. v. 281. *Decimas inquit tibi,* (Apollini) *obtulerunt, qui ad auroram, vesperam, & meridiem, et qui supra Boreæ domicilia littus habent, valdè longæuum genus.* Quò spectat illud Herodoti in Clio: *Siste ad singulas portas aliquot ex tuis satellitibus custodes, qui vetent exportari opes, ut earum Decimæ Ioui necessariò reddantur.* Huius pietatis insigne exemplum in Æginetis recenset idem in Calliope: *Collata autem pecunia decimam selegerunt, ex qua tùm Deo qui Delphis est, tripos aureus ibi repositus, insistens super tricipiti ex ære colubro, proximè aram: tùm Deo qui est in Olimpia, æreus decem cubitorum Iupiter: tùm Deo, qui est apud Isthmum, æreus septem cubitorum Neptunus. Hac parte selecta, cæteras inter se distribuerunt, pro suo quisq; merito accipientes.* At verò ut sapienter Plutarchus de Pyth. Oracul. *Iustitiæ* DONARIA *temperantiæ, magnanimitatis, dedicare Dijs Reges, & Principes conueniebat; non aureæ & luxuriosæ abundantiæ quæ obtingit pessimè viuentibus.* Sed idem etiam fecisse eos, qui in bellum erant profecturi, clarum est apud eundem, ex quo etiam conijcere licet, eiusmodi donum publicis epulis fuisse locupletatum. Sic enim in Crasso ipse: *Indicia eius auaritiæ hæc potissima censent, rationem quæstus, & facultatum amplitudinem. Nam cùm ab initio non excederent septuagies bis H-S, inde Rempublicam tractans, decimam facultatum suarum*

partem

partem Herculi sacrasset, præbuisset etiam populo epulum, ad hæc singulis ciuibus Romanis tesseram annonariam trium mensium de suo dedisset, tamen antequam ad bellum Parthicum proficisceretur, subducto secum fortunarum suarum calculo, reperit in censu millies septingenties quater H.S. Similis huic occurrit apud eundem in Sylla locus; unde patet etiam extra bellum Decimas Herculi redditas. Auctoris verba sunt: *Patrimonij sui uniuersi consecrans Sylla Herculi decimam, præbuit splendidum epulum populo, tantoq; exuberantior usu apparatus fuit, ut quotidie magna copia cibariorum in amnem proijceretur, vinum diffunderet quadraginta annis vetustius.* Verùm non patrimonij tantùm decimam reddidit ille, sed uniuersæ suæ substantiæ, siue facultatis. Plutarchi enim verba sunt: ἀποθύων δὲ τῆς οὐσίας ἁπάσης ὁ Σύλλα, τῷ Ηρακλεῖ δεκάτην, ut mirum sit, Xylandrum Virum ceteroquin Græcarum literarum peritissimum hæc, quàm loco superiori, angustiùs traduxisse. Has qui offerebant propriè dicebantur *pollucere*, hoc est vouere atque offerre.

Ex eodem Plutarcho in Probl. ostendit Lilius Gyraldus erudito de Dijs gentium Opere in Vita Herculis, Romanos antiquitùs Herculi fructuum Decimam soluisse. Causam reddit Plutarchus in Quæst. Romanis: *quod ijs quoque Romæ Decimam boum Geryonis partem deposuit.* Tangit id etiam Cic. de Natura Deorũ Lib. III. De thure sigillatim Plinius Lib. XII. Cap. XV. *Decimas Deo quem vocant Sabin mensura non pondere sacerdotes accipiunt: neque ante licet mercari* Adeò verissima sapientissimi Pythagoræ sententia, quam in vita eius refert Laertius, thure & libis magis placari Deos, quàm Hecatombis. De ijs significantiùs Dion Lib. XLII. *Tyrijs omnia Herculis Donaria sustulit,* (Iulius Cęsar) *quod coniugem, & filium Pompeij in fuga recepissent.*

Nec rarior in PRIMITIIS liberalitas, quarum solutio alacris, & non perfunctoria fuit. Plin. Lib. XVIII. Cap. III. Romanorum abstinentiam, & religionem commendans ait, *non degustasse eos vina, aut nouas fruges, prius quam sacerdotes primitias libasset.* Eas de fructibus Apollini Delio per Virgines fuisse missitatas indicat Iulius Solinus; Laribus etiam, Calphurnius Poëta Siculus;

Hos quæ pomiferi Laribus consueuimus horti
Mittere Primitias, & fingere liba Priapo
Rorantes fauos damus & liquentia mella.

De quibus eruditè & plenè Porphyrius de Abstinentia Lib. II. interprete Franc. de Fogerolles. *Vetus sacrificandi consuetudo fuit per placentarum & fructuum oblationes, ut demonstrauimus. unde voces θυσία primitiæ ex odoriferis plantis & fructibus: Θυηλὴ arcula, in qua illæ primitiæ asseruantur: θυμίλη, ara, super qua primitiæ adolebantur; θύειν actus ille adolendi, à verbo θυμιάω, quod est suffire, & θυμίασις suffitus: sicuti etiam hodie ἐπιθύειν, idem quod θυμιᾶν significat.* Donarij genus istud meritò effert Plutar. de Pythiæ oraculis. *Ego autem Myrincos & Apolloniatas laudo, qui aureas messes huc miserunt; magis etiam Eretrienses ac Magnetas, qui hominum primitijs Deum donauerunt, ut frugum datorem paternum genitalem, ac humanum.*

Sed ante hos omnes Patriarcha Iacob Geneseos Cap. XXVIII. vers. 22. *Cunctorum* (inquit) *quæ dederis mihi decimas offeram tibi.* Primitias etiam sic exigit Dominus à filijs Israel per Moysen, Exodi XXV. vers. 2. & 3. *Loquere filijs Israel, ut tollant mihi primitias: ab omni homine, qui offert ultroneus, accipietis eas. Hæc sunt autem quæ accipere debetis; Aurum, & argentum* &c. & Cap. XXXV. vers. 5. *Separate apud vos primitias Domino. Omnis voluntarius & prono animo offerat eas Domino: aurum, & argentum, & æs, hyacinthum, & purpuram* &c. Itemq; Numerorum Cap. XXXI. vers. 26. 27. 28. & 29. *Tollite summam eorum quæ capta sunt ab homine vsque ad pecus, tu & Eleazar sacerdos, & principes vulgi: diuidesq; ex æquo prædam inter eos qui pugnauerunt, egressiq; sunt ad bellum, & inter omnem reliquam multitudinem, & separabis partem Domino ab his qui pugnauerunt & fuerunt in bello, unam animam de quingentis, tam ex hominibus quam ex bobus & asinis & ouibus, & dabis eam Eleazaro sacerdoti, quia* PRIMITIÆ *Domini sunt.*

Morem hunc ad posteros traductum ex Hebræorum monumentis ostendit Cl. Theologus D. Aloysius Nouarinus Schidiasm. sacroproph. Lib. V. num. 52. *Agrippa Rea, licet magnus, magno tamen honori sibi ducebat, si ad montem domus accedens acciperet*

ca-

canistra Primitiarum super suos humeros, & deferret ad Sanctuarium.

Apud Athenienses pariter Primitiæ in canistris repositæ à puellis ferebantur. Notat id Scholiastes Aristophanis in Acharnen. *Per festum Dionysij diem apud populos Athenienses Virgines nobiles, quæ ad pubertatem accesserunt, tum primum canistros ferebant, qui canistri erant ex auro confecti, in quibus omnium fructuum impositæ erant Primitiæ.*

HECATOMBAS præterea, vel centenas cuiusq; generis victimas vouere primorum mortalium exemplo Græcis, & Romanis antiqui moris fuit, cum bellum essent mituri; unde apud Plutarchum Marius cum Cimbris pugnaturus lautas manus ad Cœlum tollens Dijs voluisse immolaturum centum boues: itemq; quoties peste, & graui morbo laborarent. Quod à Laconibus primum inuentum fuisse tradunt alij. Cleones, auctor est Pausanias Lib. II. pestilentia sedata æneum caprum Apollini pro Dono misisse.

De Hyperboreorum Hecatombis perquam lepidè Lyricorum Græcorum Princeps Pindarus Pyth. Ode x. interpretis meo iudicio omnium optimo Erasmo Schmidio:

——— festis dapibus iugiter
Lætisq; acclamationibus maximè Apollo
Gaudet: ridetq; videns mactationem
Arduarum bestiarum.

Cuiusmodi Hecatombas Callimachi Scholiastes ὑποσφαγίας appellauit. Quæ certè, quicquid Stuchio visum, neutiquam adeò ridiculæ, ut non innuant, Apollini ingenium rude literarum cultura fuisse consecratum, qui merito eiusmodi mactationem risit. Illud verò obseruandum significanter admodum Poetam dixisse ὕβριν, quam vocem Henricus Stephanus Græcarum literarum alias scientissimus *insolentiam* vertit, Schmidius rectius *mactationem*. At verò longè maior Græcæ vocis emphasis. Idem enim videtur significare quod Italis *strapazzo*, cui satis conuenit *laruinatio*: ut rectè apud Cornelium Celsum in Procemio Lib. I. loco *laroeinantis* medici, non

siue vetustissimę membranæ Florētinæ assensu, *laruinantis* substituerit V. C. Io. Rhodius Amicissimus noster in suis ad elegantissimum Auctorem emendationibus: Etsi verò κῶδαλον propriè *animal* significet *marinum*, abusiuè tamen hic pro terrestri usurpatur, cuius appellatio deriuata παρὰ τὸ κνώσσειν, quod Scholiastæ Pindari est *dormire*: aptiùs, ut monuit Græcæ linguæ peritissimus Gulielmus Sojerus, *pigrescere*, cùm isti animali propria sit pigrities: ad quam egregiè allusit omnis scientiæ parens Homerus, dum Aiacem à pugna tardo gressu recedentem Asino comparat Il. XI. ubi notat Eustachius Poetam manifestare τὴν ἥρως βεβαιον καὶ ἀνένδοτον inuictam Herois fortitudinem. Quod vero ab interpretibus omissum video, ingeniosè suggessit laudatus modò Amicus noster, bruta Dijs ingrata peculiariter in sacrificium ipsis venisse. Quorsum enim Caper Baccho immolatus, nisi ut de vitium pernicie vindicta sumeretur? Vnde Poeta elegantissimè

Vite caper morsa Bacchi mactatus ad aras
Dicitur ultoris.

Quorsum & Mineruæ porcus, nisi quòd is Deæ ob immunditiem inuisus? Sed etiam in rei gratæ memoriam Romani diuersa animalium simulacra voti inditia reliquerunt. Æneam Lupæ infantium nutricis statuam inauratam in Capitolio visam sua ætate notauit Lactantius Lib. *de falsa religione* Cap. XX. qualis adhuc auri expers ibidem cernitur. Eandem cum Remo & Romulo consecratam Romæ cecidisse scribit Dion Hist. Rom. Lib. XXXVII. Centaurum inibi Cic. de Diuinatione Lib. I. suo tempore ictum de Cœlo memorat: & argenteum Anseris simulacrum obseruauit Virgil. Lib. VIII. Æneid.

Atq; hic auratis volitans argenteus anser

Item in Capitolio in cella Iunonis erat Canis æreus vulnus suum lambens: *cuius eximium miraculum* (inquit Plinius Lib. XXXIV. Cap. VII.) *& indiscreta veri similitudo non ex eo solùm intelligitur, quòd ibi dicatus fuerat, verum & noua satisdatione: nam summa nulla pars videbatur. Capite tutelarios cauere pro ea instituti publici fuit.*

Æneam

Æneam fuisse statuam Lupi apud Delphos tradit Pausanias, inter Lucridem, & Phocidem Nicander lapideam; quasi adhuc priscæ libertatis indicio superbit Senensium ciuitas Etruriæ delicium.

Nostrorum verò temporum consuetudinem dicandi in Templis exquisitæ nouitatis belluas, aut ex remotis orbis partibus aduectas, antiquissimum esse ostendit in Adriano è Xiphilino Dion Lib. lxix. *Eodem tempore Adrianus Templum Iouis Olympij, in quo ipsius quoque statua posita fuit, Athenis ædificauit: iussitq; in eo Draconem allatum ex India collocari.* Ad hanc Paulus Macuius eleganter allusit Embl. xxvii. hoc Tetrasticho:

Suspendi templis fertur Crocodilus in altis,
Arceat, ut visu noxia monstra suo.
Sic terrere malos est consuetudo malorum,
Moribus improbitas sic inimica malis.

Animantibus in uniuersi pulcritudinem à sapientissimo conditore productis, ne quid religionis pompa desideraret, AVRVM mortalibus usibus charissimum successit. Hoc enim Dijs quoq; votum, testis mihi Liuius noster Lib. viii. c. *Sulpitium Dictatorem auri ex Gallicis spoliis satis magnum pondus saxo quadrato septum, in Capitolio sacrauisse.* Duæ autem erant sacrandi auri causæ; Voti, & Triumphi, ex Tacito Annal. xvi. *Inq; eam prædam etiam Dijs cessere spoliatis in Vrbe templis, egestoq; auro, quod triumphis, quod votis, omnis P. R. ætas prosperè, aut metu sacrauerat.* Tale fuit Iasonis votum Palladi ac Iunoni factum: quod eleganter expressit Valerius Flaccus Argonaut. Lib. i.

——— vestris ego me tum vellera templis
Illa dabo, dabit auratis & cornibus igni
Colla pater, niueiq; greges altaria cingent.

Nec tamen hisce aduersatur Pindari Scholiastes, qui contendit. Marti olim sacrum fuisse aureum Vellus, sic enim Flac.

Effremit his quassatq; caput, qui vellera dono
Bellipotens sibi fixa videt.

Sed

Sed & statuas ex omni metallo dicatas fuisse passim legere est. Suetonius in Augusto Cap. XXXI. *Opera eius manentibus titulis restituit, ac Statuas omnium triumphalium, quæ in utraq; Fori sui porticu dedicauit.* Auream Statuam & solidam primus hominum teste Plinio Lib. XXXIII. Cap. IV. sibi posuit Georgius Leontinus, Delphis in templo. sicuti in Domum Pompeius Magnus Virtutem auream cum Victoria in Templo Iouis Capitolini sacrauit. Erat autem quingentorum talentorum auri titulum habens ARISTOBOLI FILII ALEXANDRI REGIS.

Inter Donaria etiam sacrata fuisse Secures, Plutarchus auctor est Lib. *cur suo suo Pythia non reddat oracula.* Bipennes item video, apud Pausaniam in dedicatione Tenedicarum Bipennium.

In magnis autem Reipublicæ periculis moris apud Romanos VER sacrum vouere. Quod auctoritate Collegij Pontificum multis solemnitatibus peractum, continebat, quicquid ex suibus, ouibus & agnis inter Calendas Maij & Idus Maij editum fuisset. Item placandæ Deorum iræ indicere consuetudinem antiqui, Donaria Dijs adferre, hostias mactare, epulas & Lectisternia parare. Conuiuia enim in templis Dijs tamquam epulaturis aut cubituris lecti sternebantur. Audiamus Liuium fidissimum Rom. Hist. Scriptorem Lib. XXIII. *Decretum, ut ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactentibus procurarentur: ut supplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur &c. Id Decemvirorum decretum est. Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Minervaeq; ex argento dareturs. & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunoniq; Sospitæ Lanuuij maioribus hostijs sacrificaretur; matronæq; pecunia collata, quantum conferre cuiq; commodum esset, donum Iunoni Reginæ in Auentinum ferrent, Lectisterniumq; fieret.* Etsi verò notis, cùm rea exsoluerentur, sacrificia accederent, de his tamen sigillatim tractare nostri non est instituti, cùm in hoc argumento Doctorum Virorum diligentia nihil ferè intactum omiserit.

Luci pariter Dijs sacrati: Iuuenal. Satyr. I.

Nulli

Nulli non magis domus est sua, quam mihi Martis Lucus.

Neq; veteribus satis fuit suis Dijs Templa, Ædes, Aras, Ludos vouisse, sed eadem religione Numismata cęlare consueuerunt, capitibus Deorum & Dearum à tergo insculptis.

Vltra hæc omnia Veteres Dijs etiã sacrabant Vrbes, Thermas, Balinea, & reliqua opera: Item Cantharos, & aureas Cortinas. Apuleius Lib. IX. Metamorph. *Cantharoq; & ipso simulacro, quod gerebam, apud Fani DONARIVM redditis ac consecratis, altera die productum me rursum voce pręconis venui subjiciunt.* In hanc rem olim Inscriptio Ferrariæ.

T. VIBIVS
ZOTICVS. VI
VIR. AVGVSTAL
LIBERVM. PATREM
CVM. REDIMICVLO
AVRIFIC. ET. THYRSO
ET. CANTHARO. &c.

De Cortinis Suetonius Cap. LI. de Augusto: *Aureas Cortinas Apollini Palatino dedicauit.* Quadrigę etiam dicatę templis Prop. Lib. II. Eleg. XXXI.

Auro Solis erat supra fastigia currus.

Gemmas varias itidem, Picturas, Vasa summorum artificum, Clypeos, Arma, Trophæa, Vestes pariter, & Coronas ex auro & gemmis, plerumq; Numinibus votas, & voto persoluto dicatas, inuenimus.

Nec coronas solum & res materiales, sed homines Deo consecratos reperio. Vnde Macrobius Lib. III. Saturn. Cap. VIII. *Cum cetera violari nefas, hominem sacrum ius fuerit occidi.* Ex quo more opinati fuere quidam exortam fuisse consuetudinem, Christianos se votis obstringere, & aliquando ereptos ex periculo sacris initiari, hoc est, à mundanis separari. Seruius namq; referente Macrobio Lib. III. Cap. III. *Religionem esse dictam tradidit, quæ propter sanctitatem aliquam remota ac seposita à nobis*

sit:

sit: quasi à relinquendo dicta. Separationem verò à consecratione non fuisse diuersam liquet ex Numeror. Cap. VI. vers. 5. 6. & 8. Quod rectè intelligit Tostatus de voto Nazaræorum, qui nihil aliud significant, quàm separatos, ut notat idem Quæst. III. in locum modò adductum. Huc referri posse videtur votum Doctoris gentium, qui Epist. ad Romanos Cap. IX. *Anathema* fieri desiderat. Quod ex Budæo Cornelius à Lapide rectè separationem, siue secessionem, hoc est, exitium interpretatur. Hinc verè S. Maximus de Charitate Centur. 2. Cap. 94. *Votum est sponsio proborum virorum, qui iuxta promissionem se offerebant Deo.* Atq; inde votis obstrictos, Deo votos & dicatos dicimus. Ab hoc voto parum dissidet eorum, de quibus egregiè Plutarchus Dial. de cohibenda ira: *Ista pacta siue vota, ut non inelegantia, neq; aliena à Philosopho probaui, cùm per annum pollicebantur se velle re venerea & vino abstinere, Deumq; continentia sua venerari: itemq; per certum tempus mendacio vacare, ut animaduertere possent, quomodo & in iocis & in serijs omnibus veritatem tenerent.*

De Vestalibus multa hic addere superuacaneum erit, quandoquidem earum institutum accuratè inter multos expresserit Dionysius Halicarnasseus non minimæ auctoritatis de Rebus Rom. scriptor. Habitum antiquæ Vestalis videre est apud laudatum virum Io: Galuanum in statua ænea duorum ferè palmorum; tunicæ nempè ad collum corrugatæ superiniectus est bardocucullus, qui thoracem tegit non parum dissimilis ei, quo nostris temporibus sacrarum virginum Antistites utuntur. De Monialium nostrarum dedicatione eleganter Alcimus, Poeta fidelis:

Edidit ut quartam genitrix Prudentia, prolem,
Teq; dedit luci partu fecunda supremo,
Confestim Christo victuram dedicat uni.
At deinceps castum paribus seruare cubile
Instituit VOTIS charo cum pignore mater,
Et quò principium tam sancti fœderis esses,
Te jam consecrat Christo, qui protinus ipsis

Ac-

Accipit in cunis lactentia membra dicatis.

Nolo tamen hic præterire, Veteres vocasse eos *deuotos*, qui pro aliorum salute morti tradebantur, dictiq; à Græcis ij sunt ἀντίψυχοι, tanquam animam pro anima tradentes, ut ait Aristides in sacris orationibus: *quando dilecta anima pro anima, corpus pro corpore contribuitur*. Sic deuotos pro patria Decios, sic Curtium, sic Stæuolam, sic Codrum Atheniensium Regem, sic deuotum ab Adriano iuxta aliquos Antinoum accepimus. & in veteri epigrammate legitur:

A quo vix auidus sistro compescitur Anser,
Deuotusq; sacris incola Memphitidis.

Sic *Sacri* etiam, qui iure in immortalitatem recepti sunt: quod ἀποθεωτίζειν Græci dixerunt. Capitol. in Marco: *Dati sacerdotes Antoniani, & sodales, & Flamines, & omnia quæ de Sacratis decreuit antiquitas*. Idem in Septimio Seuero: *eumq; inter Diuos sacrauit.*

Deuotum item hominem fuisse magnis artibus fascinatum docet Tibullus Lib. 1. Eleg. v. vers. 41.

Tunc me discedens deuotum fœmina dixit.

Clarius semet explicat idem Lib. modò adducti Eleg. VIII. vers. 17.

Num te carminibus, num te pallentibus herbis
Deuouit tacito tempore noctis anus?

Huic simile illud Suetonij in Caligula Cap. III. *Clientelas diu vexanti, non prius succensere in animum induxerit, quam veneficys quoq; & deuotionibus impugnari se comperisset*. Huius loci videtur Veterum consuetudo, qua ad auertendam calamitatem publicam homo certis ritibus quamridiculis cõficiebatur. Vnde Ouidius in Ibi:

Aut te deuoueat certis Abdera diebus,
Saxaq; deuotum grandine plura petant.

Id in Saturnalibus factum scribit Porphyrius Lib. II. de Abstinentia: Vbi *extra ciuitatis portas productus atq; vino irrigatus coram magistratus consessu publicè condemnatus mactabatur*. Eodem etiam auctore, *Phœnices in magnis cladibus vel bellorum, vel pestilentiæ sacrificant Saturno aliquem ex carissimis sorte vel suffragio electum.*

CAPVT V.

Diuersa Vouendi ratio.

SEd ne singulis enumerandis immorer, videndum porrò quomodo VOTA instituebantur. Enim vero ea cum deprecatione, vel adoratione semper fiebant. Alij nempè Vota nuncupātes priùs deprecari Numina, vel adorare consueuerant. Alij vouebant Dijs; mox eosdem adorabant, eorum opem implorantes. Quos actus distinctos Græci uno vocabulo προσκύνεσθαι significarunt. Ratio autem eiusmodi solemnitatis erat varia. Quidam enim humi more Persarum prostrati vota peragebant; Alij inclinato ad terram capite, unde Hebræis *incuruare* nihil aliud est quàm *adorare*, quod idem videtur sonare quod *odorari*; siquidem maxima ferè adorationis pars in odorum incensionibus olim constituebatur; quamquam *Adorare* etiam quidam volunt dictum ab ore, tametsi mente potiùs, quàm ore fiat vera adoratio. Alij capita pedibus Deorum subigebant, oculis pedes fatigabant: quod & hodiè fieri videmus. Vnde Apuleius: *Exosculatis vestigijs Deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad suos discedunt Lares*. Osculabantur etiam Deorum dexteras, Lucretius Lib. 1.

הִשְׁתַּחֲוָיָה

——— portas propter ahena
Signa manus dextras ostendunt attenuari
Sæpè salutantum, tactu præterq; meantum.

Nonnulli ritu apud nos frequentiori flexis genibus; Non pauci manuum protensione, & eleuatione. qualem ex antiquorum more in monumentis Augustanis dedit Vir Consularis Marcus Velserus nunquam sine laude nominandus. Ara non raro manibus tenebatur. Inde Virgil. VI. diuini operis:

Talibus orabat dictis, Arasq; tenebat.

Romani ex Pythagoræ instituto, capite velato sedentes adorabant. Plautus in Curculione Act. 3.

Quis

Quis hic est, qui operto capite Æsculapium
Salutat?

Id est, adorat ac veneratur; alij aperto. Et quidem vittis, mitris, coronis capita velabant; & aliquando inter sacra vestes ad aures vsq; attollere solebant, partim quidam ut eo gestu & habitu humiliores se redderent; partim verò ne inter precandum triste quid aut ignominiosum aliunde occurreret, quo animi religiosa attentio turbaretur. Saturno verò sacra faciebant Romani aperto capite tamquam veritatis Numini, cui nihil obtegere possent; Honori Deo itidem, quia aperta & patens sit gloria. Compressis etiam digito dexteræ labris, & osculis, quod pauperum erat teste Luciano de sacrificijs; quamuis & Principum id fuisse ex Suetonio notum sit; qui de Claudio, *manu veneratus est*. Modum disertè ostendit Apuleius in Lib. IV. Milesiar. de Psyche: *Multi deniq; ciuium, & aduenæ copiosi*, quos eximij spectaculi rumor studiosa celebritate congregabat, *inaccessæ formositatis admiratione stupidi, & admouentes oribus suis dexteram, primore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur. Antiquis Græciæ*, inquit Plinius Natural. Hist. Lib. XI. Cap. XLV. *in supplicando mentum attingere mos erat*. Immo supplicantes ac vota concipientes barbam tangere solitos obseruauit Homerus. Turcę verò aduentantibus hodieq; barbam tangere in veneratione habent. Nonnunquam vota fiebant pressis Deorum genibus ac vestibus. Hinc Propert. Lib. II. Eleg. XXVIII. v. 45.

Ante tuosq; pedes illa ipsa adoperta sedebit,
Narrabitq; sedens longa pericla sua.

Cui sessioni Tertullianus de Orat. Cap. XIII. irreuerentiæ crimen impingit: Sed & stando Vota fuisse concepta manifestat apertè Votum gemmæ incisum, quod inferiùs dabimus; & numismata idipsum ostendunt. Interdum etiam supplicantes taciti Vota murmurabant, ut Anna uxor Elcanæ Lib. I. Regum. Inde Apuleius: *Tacitus preces in templo Deis alligasti*. Causam attulit Seneca de Benef. Lib. II. *Vota homines parciùs fa-*

cerent, si palam facienda essent: adeò etiam Deos quibus honestissimè supplicamus, tacitè malumus & intra nosmetipsos precari. Quò allusit proculdubio Tibullus Lib. IV.

Natalis quoniam Deus omnia sentis,
Annue, quid refert, clamne palamne roges?

Hoc autem quo animi feruore peractum fuerit, testantur satis M. Tullij Ciceronis verba Act. 6. in Verrem. *Ibi* (Agrigenti) *est ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facilè quicquam dixerim me vidisse pulchrius, (tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quàm multa vidi) usq; eò Iudices, ut rictus eius, aut mentum paulò sit attritius; quod in precibus, & gratulationibus non solùm id venerari, verum etiam osculari solent.* Prudentius contra Simmachum:

Mox humeris positus nutricis, triuit & ipse
Impressis silicem labris, puerilia VOTA
Fudit, opesq; sibi cæca de rupe poposcit.

Eruditè, *cæca de rupe*; idest, de Saxo, in quo Fortuna residebat.

Qua etiam animi puritate, ostendit recepta veteribus manuum ablutio; quam neq; à Mario neglectam scribit Plutarcus. Huius meminit Tibullus Lib. II. Eleg. I. vers. 13.

Casta placent Superis, pura cum veste venite,
Et manibus purisumite fontis aquam.

Hebræi quoque veterilege purificati ad Vota accedebant. Iudith. Cap. XVI. *Omnis populus post Victoriam venit in Ierusalem adorare Dominum, & mox vt purificati sunt, obtulerunt omnes holocausta, & VOTA, & repromissiones suas.* Cautè quippe Vota reddenda præcepit Tullius de Legibus. Munera verò cùm manu offerrentur, veteres Græcos memorat Plinius Lib. XXXV. Cap. III. δῶρον appellasse Palmam.

Vota etiam publica, quæ pro Imperij æternitate, pro felicitate Principis, pro re feliciter gesta, nonnunquam pro salute Ciuium, verbis solemnibus concipi solebant, aliquando præeunte Pontifice Maximo conceptis verbis ex tabulis scriptis fiebant, annotante Plinio Lib. VIII. Cap. XXII. ne quid præpostèrè diceretur, ut ex Liuio Lib. VIII. patet. Hac tamen

lege,

lege, ne interueniret luctus, quem inauspicatum ac detestabilem exsecrabantur. De Decimis Herculi à Sylla oblatis Plutarchus: *Medio hoc epulo, quod multorum fuit dierum, decessit ex morbo Metella. Quia verò vetuerunt sacerdotes ei illam adire, vel funere domum eius pollui, misit ei libellum repudij Sylla, iussitq; spirantem adhuc in aliud domicilium transferri. Atq; hac in re leges curiosè ex superstitione seruauit: at legem funerariam, quam tulerat ipse, conuulsit, nullo habito sumptus modo.* Hinc perspicua sunt verba Capitolini in Pertinace. *Ælius Cæsar Votorum causa ab Adriano lugeri est vetitus.* Luctus igitur alienus erat à Votis, quibus omninò Dona & Victimæ accedebant. Hinc apud Veteres superstitioni & Idololatriæ deditos celebrata fuere Taurilia Marti sacra, Sueouetaurilia ex ouibus & sue appellata; itemq; Puluinaria, Lectisternia, Peruigilia, Supplicationes, Funalia, Pocula; & præsertim Dijs Epulæ, Dapesq; opiparæ dicatæ erant, cùm tamen nihil quicquam cibi, potionisq; sumere potuerint eorum falsa numina, sed sacerdotes illorum gulosi & ebriosi Idolis apposita deuorabant. Ioui Coronam, & Sceptrum, Phialamq; cum cœna dicatam comprobat è multis hæc inscriptio:

I. O. M.
OB. PVLSOS. A. Q. SER
TORIO. METELLVM
ADQ. POMP.
IVNIA. DONACE
CORON. ET. SCEPTRVM
EX. ARG. MVNVS
ADTVLIT
FLAMINICAE. PHIA
LAM. CAELATAM
HIERODVLIS COE
NAM. DEDIT.

Epulum autem præter cœnam accessisse, ut cœna fuerit colonis data, populo epulum, ex titulo veteri non obscurum est, qui Auximi in Piceno.

L. PRAE-

L. PRAESENTIO. L. FIL
LEM. PAETO
L. ATTIO. SEVERO
PRAEF. COH. I. AFR
C. R. EQ. IVDICI. SELECTO. EX
V. DEC. PR. AVXIMI. PAT. COL
AEDILI. II. VIR. ANCONAE
VIBIA. L. F. MARCELLA
FLAMINA. AVGVST
MARITO. OMNIBVS. EXEM
PLIS. DE. SE. BENE. MERITO
ET. IN. DEDIC. STATVAE
CENAM. COLON. ET. EPVL. POP. DED
L. D. D. D.

Huic lucem addit alia ibidem reperta, quam literis humanissimis Gabrielis Naudei hodie apud Illustriss. Triuultios Mediolani extare intelligo.

AESCVLAPIO. ET. YGIAE
SACRVM
C. OPPIVS. C. L. LEONAS
VI. VIR. ET. AVG
HONORATVS. IN. TRIBV
CL. PATRVM. ET. LIBERVM
CLIENTIVM. ADCENSVS
PATRONIS. SANCTISSIMIS
COMMVNICIPIBVS. SVIS. D. D.
QVORVM. DEDICATIONE
SINGVLIS. DECVRIONIBVS
--X.III AVGVSTALIBVS. --X.II. ET
COLONIS. CENAM. DEDIT
L. D. D. D.

Sed hæc communis erat multis nationibus vota faciendi ratio: peculiariter Ponti, & Persarum Reges in montium iugis pyra extructa sacrificium voto præmittebant. Quod Euga-

ganeos vetustissimos olim egisse, testantur adhuc in hisce montibus Patauinis inter Vicum Trium montium & Cænobium Benedictorum Prateleam cacumina, quæa Viro Cl. & Patriæ studiosissimo Nicolao Campi S. Petri I. C. & Oratore disertissimo mihi nuper indicata etiamnum vulgari idiomate ARÆ appellantur. Atque ut Aræ Superis, ita Antra erant Dijs Inferis destinata. Adde quod Athenienses, cùm Dijs libassent, & pæana cecinissent, cælum suspicientes vota nuncupabant. Magos Parthorum Reges uti herba Nictegreto, quam inter pauca miratus est Democritus, ad vota suscipienda, scribit Plinius Hist. Lib. XXI. Cap. XI. Neq; Mysi unquam, nisi equi litati extis depasti, vota fundebant. Berenice magno submissionis argumento vota Deo solutura pede nudo & raso capillitio ante Tribunal Hierosolymis supplicasse fertur: Hinc Nudipedalia apud Hebræos orta. De quibus Ioseph Lib. II. de Bello Iud. *Iis qui morbo, vel alijs calamitatibus implicabantur, mos erat primùm orare per triginta dies, & abstinere vino, atq; capillos radere: deinde nudis pedibus adire ad templum, hostiasq; immolare. Ad hæc sacra cum aliàs sæpius, tum id temporis præcipue recursùm est, cum Nerone Principe, Florus Iudeæ Præses miserandum in modum gentem opprimeret, quæ ob eius tyrannidem coactus est arma in Romanos ad extremum sumere, quo demum bello misera fermè tota delet est. Igitur cùm Iudæi omnia priùs humana similiter ac diuina experiri velent, quàm bellum tentare; postquam neq; pretio, neque precibus potuerunt coercere sæuitiam Flori, quippè qui ne sua maleficia per accusationem Romæ patefierent, Iudæos studio ad bellum suscipiendum stimulabat: Nudipedalia sacra VOVERVNT.* Quod etiam à Pythagora traditum Lacedæmonij obseruarunt, qui nudis pedibus adorandum & sacrificandum accedere consueuerunt. E diuerso Ægyptiorum sacerdotes calceatos sacrificasse scribit Herodotus, & papyraceos quidem calceos gestasse.

Vota tandem Persæ acerrimè concipiendi morem habebant, quem describit Plut. *Apud Persas genus supplicandi erat acerrimum & repulsæ securum, si supplex cum igne in fluuium descendens minabatur ignem se abiecturum, nisi impetraret, quod petebat.* Apud Romanos

manos Vouendi formulam hanc dedit Liuius Lib. XXXVI. *Si duellum cum Antiocho Rege sumi populus iussit, & ex sententia S. P. Q. Romani confectum erit, tum Tibi Iuppiter P. R. ludos magnos dies X. continuos faciet, donaq; ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantum Senatus decreuerit. quisquis magistratus eos ludos quando cibiq; faxit, hi ludi rectè facti, donaq; rectè data sunto.*

Priuata etiam VOTA ex istis familiari usu temporis progressu nata, peculiari variaq; solemnitate, semper tamen cum supplicatione, vel victima, siue sacrificio persoluebantur. Vnde Valerius Max. Lib. I. Cap. I. *Prisco instituto rebus diuinis opera datur, cùm aliquid exposcendum voto.* Et quidem per eorum manus, qui vota faciebant, quemadmodum publica à sacerdotibus figebant. Manilius Lib. I.

Delectiq; sacerdotes in publica vota
Officio venere Deûm.

Diebus id fiebat statutis, qui festi dicebantur. Idq; vel horis matutinis, quibus Deos assidere templis & matutinis salutationibus adesse censebantur, vt verè Apollonius Thianæus scriptum reliquerit, primo mane cum Dijs esse versandum; Vel meridie, vt apud Indos; cuiusmodi hostiam Festus atram appellari scribit.

Priuatum Votum exhibet Gemmæ delineatio, quam ad me ex Musco Cl. Equitis Francisci Gualdi nobilissimus Io: Baptista Casalis amicus noster transmisit, in qua spectatur Matronarum Votum.

Ara cum Idolo Æsculapij figura serpentis, Votum forsan pro salute cuiusdam indicat. Huic matrona adstat amicta veste promissa, quam esse stolam suadet Ouidius Lib. III. de Ponto Eleg. III.

Scripsimus hæc illis, quarum non vitta pudicos
Contingit crines, nec stola longa pedes.

Ad cultum accedit capillitium cincinnatum & benè compositum. De quo Propertius Lib. IV. Eleg. XII.

Mox ubi iam facibus cessit prætexta maritis
Vinxit, & acceptas altera vitta comas.

Pectus hic fascia etiam succingitur, quod in Virginibus ad gracilitatem corporis maxime factum indicat Terentius in Eunucho:

Haud similis virgo est virginum nostrarum quas matres student
Demissis humeris esse, vincto pectore, ut graciles sient.

Manu præterea sceptrum gerit mulier, Imperatoris forsan aut triumphantis coniux; Aramq; manu tangit. Vicinior ei altera Deos precari videtur. Reliquarum una Laurum tenet vel Oliuam, altera coronam. Nunquid hic indicatur, quod est apud Hyginum.

—— dat vincenti præpes Victoria palmam.

Verè *Præpes*, ob inconstantiam sortis in bellis gerendis, & celeritatem euentuum.

VOTA verò non solum pro vario Deorum cultu, sed ex diuersa quoque mortalium conditione in monumentis veterum plurima occurrunt. Prima nempè Genij cura fuit: nec minori loco habita deinde fuerunt Natalitia; quibus iure succedunt Parentum Vota pro filiorum salute, ac libertate; atque his ipsis rursus Puerorum Vota, & nominatim Capillitia; Itemq; nubilium Virginum, imò Nuptarum Connubialia, Amatoria. Subditorum præterea in Principes bella suscipientes pietatem testantur passim militaria Anathemata. Nec Poetica munera, eorumve, qui se Musis dicarunt, Vota, aut Viatorum, siue Nauigantium, atq; inprimis ipsorum Nau-

tarum, qui inter mortales immensis laboribus vitam trahentes haud postremi, ut meritò Rusticis, cæteræq; Vinitorum, Pastorum, Hortos colentium, Venatorum, Aurigarum, Piscatorum, aliorumq; Operariorum turbæ antistent. Artifices sua etiam producunt dona. Et quæ non Ægrotantium ac fatiscentis tandem ætatis Vota! Ac ne quicquam omiserimus, Seruorum, ac Gladiatorum in Deos cultum videbis: imò eorum etiam, quorum deuotio, vel temeraria, vel scelesta, quodq; in ijs rerum diuinarum tenebris minimè mirandum, sæpè ridicula, atq; ab omni honestate aliena. Vana hæc & profana fateor miseræ gentis deliramenta; sed tamen ad eruditæ Antiquitatis noticiam necessaria. Ista qui horres, moneo ad fidelium quæ cætera claudunt vota te seriò conuertas,

Et mage principio grata coronis erit.

CAPVT VI.

Locus Anathematum.

CEterùm, DONARIA modò columnis, modò parietibus, ac postibus, modò tholis, modò ædium fastigijs suffigebantur. Sed etiam Imperatorum Statuis, quemadmodum ex D. Ambrosij Sermone x. in Psal. 118. compertum est. Meminit etiam Propertius Lib. IV. Eleg. XI. vers. 45.

Nunc spolia in templo tria condita, caussa Feretri,
Omine quòd certo dux ferit ante ducem.

De Tholis Arnobius Lib. VI. *Multa Templa, quæ tholis sunt aureis, & sublimibus clara fastigijs.* Quid verò Tholus, ostendit Isidorus Originum Lib. XIX. *Tholi* (inquit) *quasi euia scuta, ubi ex ædificijs plures trabes coeunt.* Clariùs adhuc Luctatius Placidius ad Lib. II. Thebaid. vers. 734. *Tholium est in media templi camera locus, in quo VOVENTIVM primitiæ aut exuuiæ figebantur.* Martialis Lib. I. Epigram. 71.

Et

Et Cybeles picto stat Corybante tholus.

Corybanticorum autem sacrificiorum ritus præ se tulisse Inscriptionem Tabularum, quæ apud Cretenses in columnis asseruabantur, reliquit Porphyrius de Abstinentia Lib. II. Virgilius Lib. IX. vers. 411.

Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi.
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi.

Statius Sil. 4. vers. 33.

——— tamen accipit omni
Exuuias Diana tholo, captiuaq; telæ
Bellipotens.

Et Lib. II. Thebaid.

——— figamq; superbis
Arma tholo, quæq; ipse meo quæsita reuexi
Sanguine, quæq; dabis captis Tritonia Thebis.

Omnium optimè Gulielmus Philander Lib. 4. C. 7. in Vitruuij de Archit. Lib. IV. Cap. VII. *Tholus est adificia camera, quæ altiùs crescens rotunda forma in fastigiatum cacumen desinit.* Vnde Pantheon Dioni Lib. IIII. verè Θολοειδὴς describitur, idest, forma Tholi: quale etiamnum videtur. Idem Philander ad Lib. VII. Cap. V. adhuc planiùs: *Tholos intelligimus erectiores cameras Templorum hemisphæris, idest, Cuppolis addi solitas.* In ornithotrophio etiam Tholum posuit Varro de Re Rustica Lib. III. Cap. V. Aliàs Tholus Palladio tuguriolum, ubi Monachi, aut Anachoretæ inclusi vitam agebant, quemadmodum ex Historiæ Lausiacæ Cap. XIII. notauit Ludouicus della Cerda Aduers. Sacr. Cap. 171. Tholum tandem locum, siue ædificium fuisse rotundum, in quo singulis diebus Senatores L. Prytanenses simul cœnabant, testis Iulius Pollux. quinam verò essent ij, præter Suidam docet idem apertè. Fuisse etiam locum in Balneis, obseruo apud Athenæum Lib. XI. C. 18.

Lacunaribus pariter affigebantur Spolia. Propertius Lib. III. Eleg. X.

Annibalis spolia, & victi monumenta Syphacis,

Et Pyrrhi ad nostros gloria fracta pedes.
Curtius expletis statuit monumenta Lacunis.

Fastigijs etiam Silius Italicus Lib. XIV.

—— Captiuis fulgentia culmina rostris
Armaq; fixa Dijs.

Omniumq; plenissimè Statius Thebaid. Lib. VII. vers. 55.

Terrarum exuuiæ circum, & fastigia templi
Captæ insignibant gentes, celataq; ferro
Fragmina portarum, bellatricesq; carinæ
Et vacui cursus, protritaq; curribus ora.

Quam consuetudinem antiquissimam colligimus ex Herodoti Lib. III. *Æginetæ nauali prælio victos cum Cretensibus diripuerunt, ac rostratas naues mutilauerunt, eaq; rostra apud Mineruæ Templum in Ægina affixerunt.* De Rostris autem notanda Liuij verba Lib. VIII. *Naues Antiatium partim in Naualia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit; Rostraq; id Templum appellatum.*

Postibus etiam plerumq; appendebantur. Virgilius Lib. II. Æneid. vers. 504.

Barbarico postes auro, spolijsq; superbis.

Et Lib. VIII.

Multaq; præterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq; securæ
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra.

In Portis itidem Vota conspiciebantur. Propertius Lib. IV. Eleg. III. vers. 17.

Omnibus, heu, Portis pendent mea noxia Vota.

Et nominatim Vrbis. Idem in fine Elegiæ:

Armaq; cum tulero portæ votiua Capenæ,
Subscribam, SALVO GRATA PVELLA VIRO.

Item, in Porticibus. Iuuenalis.

Legitimè fixis vestitur tota Tabellis
Porticus.

Palatium quoq; Principis Spolia exornabant. Ouidius de

Tri-

Tristibus Lib. III. Eleg. I. Augusti domum describens;

Singula dum miror, video fulgentibus armis
Conspicuos postes, tectaq; digna Deo.

Itemq; Ducum. Suetonius in Nerone Cap. XXXVIII. *Tunc præter immensum numerum Insularum, domus priscorum Ducum arserunt hostilibus adhuc spolijs adornatæ.*

Limina tamen priuata etiam ornabant affixa hostium spolia, *quæ nec emptori refringere liceret, triumphabantq; etiam* (ut eleganter Plinius Naturalis Historiæ Lib. XXXV. Cap. II.) *dominis mutatis ipsæ domus.* Hinc Tibullus Lib. I. Eleg. I. vers. 53.

Te bellare decet terra, Messala, mariq;
Vt domus hostiles præferat exuuias.

Et Propertius Lib. III. Eleg. VIII. ad Mecenatem, vers. 25.

Vel tibi Medorum pugnaces ire per hostes,
Atq; onerare tuam fixa per arma domum.

Virgilius item Æneid. Lib. V. vers. 393.

——— *Et spolia illa tuis pendentia tectis.*

Qua autem solemnitate id factum memorat Diodorus Siculus Lib. VI. *Hostium spolia sanguine perfusa famuli introducunt in foribus domorum cum cantu atq; lachrymis affigenda, quemadmodum feras solent venatu captas.*

Verùm ne incomposita multitudine Templis deformitatem adderent DONARIA, à Summo Pontifice aliquando submouebantur, aliquando concinniùs disponebantur. Liuius Lib. XL. *M. Æmilius Lepidus Pont. Max. Ædem Iouis in Capitolio, columnasq; circa poliendas albo locauit: & ab his columnis, quæ incommodè apposita videbantur signa, amouit; Clypeaq; de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit.* Idem Cæsarem Augustum ex S.C. fecisse scribit Dio, ut veteribus ornamentis, quasi contaminata ea essent, detractis ex Ægyptiaca præda meliora & speciosiora reponeret. Secus enim Trophæa dedicata remoueri nefas erat. Vnde Statuas æneas apud Rhodios ob hostium memoriam visui parum gratas, ædificio potiùs operire

pla-

placuit, quàm demoliri. Quem locum ipsi postea ἄβατον nominarunt, fortassis quasi Adytum: quo sensu hanc vocem in Probl. usurpauit Plutarchus. Sed abominanda quoq; necessitatis amarissimæ lege refixa fuisse hæc ipsa indicat Valerius Maximus Lib. VII. Cap. VI. *Cannensis autem clades adeò urbem nostram vehementer confudit, ut M. Iunij opera dictatura Rempublicam administrantis spolia hostium affixa templis, Deorum numini consecrata, instrumento militiæ futura conuellerentur, ac prætextati pueri arma induerent: addictorum etiam, & capitali crimine damnatorum sex millia conscriberentur.* Qui locus plurimum lucis adfert huic Virgiliano Lib. V. Æneid.

Et Clypeum efferri iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.

Eò Silius Italicus Lib. X. allusit:

——— Ite, ite, ocius arma
Diripite, ò pubes, templis. Vos atria raptim
Nudate & clypeos in bella refigite captos.

Simile quid à Propheta Regio factum testantur sacræ literæ, quæ referunt ipsum gladium Goliath è templo aduersus hostes deprompsisse.

At sensu longè diuerso prophanos religionis errores taxans Iulius Firmicus hoc consilium in publica commoda Principibus suggessit. *Tollite, tollite securi sacratissimi Imperatores ornamenta templorum. Deos istos aut monetæ ignis, aut metallorum coquat flamma.* DONARIA *uniuersa ad utilitatem vestram dominiumq; transferte. Post excidia templorum, in maius Dei estis virtute prouecti.* Absit tamen quis credat hic Iconoclastis fenestram aperiri. Sincerum quippe numinis cultum seueriùs suadere animus fuit. Verùm, ut in publicos usus aliquando necessaria fuit ista DONARIORVM translatio, sic ad ornatum credibile est sæpiùs mutata fuisse ea, quæ Tabulæ specie Votum referebant. Horum nempe ingentem præ ceteris in dies creuisse numerum præter impendij facilitatem confirmabunt ea, quæ iam de ijs peculiariter disseremus.

CA-

CAPVT VII.

De TABELLIS Votiuis.

NVllo Anathematum genere homines frequentiùs religiosi animi cultum olim testatos videmus, quàm multiplici TABVLARVM discrimine. Tabella autem erat parua tabula, in qua aliquid scriptum vel pictum erat. Et quidem *Scriptæ* apud veteres Tabellæ erant, quæ *Epistolæ* dicebantur, ex forma, vel materia, atq; argumento diuersæ, *Sigillares* nempè, *Pugillares*, *Citreæ*, atq; *Eburneæ*. De postremis graphicè Auct. Priap.

Obscænas rigido Leo Tabellas
Ducens ex elephantinos libellis.
Dat donum Lalage.

Duplices item, *triplices*, & *quintuplices*, à foliorum numero: *Signatæ* pariter, *Testamentariæ*, *Matrimoniales*, *Censuales*, *ararij*, *contractus*, *proscriptionis*, & huius generis plusculæ. Inter pictas autem Tabellas, aliæ ad ornatum Ædium, & Villarum erant comparatæ; Vnde Cic. ad Gallum Lib. VII. *Exedria quædam mihi noua sunt instituta in porticula Tusculani, ea volebam tabellis ornare.* Aliæ in Deorum venerationem, vel beneficij ab ijs accepti memoriam: de quibus hic nobis sermo erit.

Quædam nempe exhibebant exantlatos casus, ac labores. Vnde Tibullus:

Picta docet Templis multa Tabella tuis.

Talis forsitan fuit Androdi Tabula apud Gellium, in qua Leonis à se curati miraculum extabat.

Aliæ superati periculi titulum solummodo referebant; quarum ex genere sunt qui velint fuisse Tabulam Horatianam, non autem ex illis, in quibus pictum naufragium erat. De quibus propriè Iuuenalis Satyr. XIV.

——*mersa rate naufragus assem*

Dum

Dum rogat, & picta se tempestate tuetur.

Ea planè de causa Adrianus Behotius Apophor. Lib. III. Cap. XVII. minus rectè incessit Acronem, *qui* (ut scribit ille) *fortasse alibi sterilior hic luxuriari videtur, & uberiùs interpretamentum dare Horatij loco*; necnon reliquam omnem Interpretum manum, quæ de Tabula naufragij picta Poetam loquutum sensit.

Tertium genus ex reliquis prioribus conflatum erat. Historiæ nempe Inscriptiones addebantur, quæ vouentium nomina, locum, tempus, & Voti occasionem, carmine, vel soluta oratione exhibebant; nec ineptè, quemadmodum eruditè aduertit Meursius, χαριστήρια vocantur. Vnde Propertius Lib. 2. Eleg. 28.

Pro quibus optatis sacro me carmine damno.
Scribam ego, per magnum est salua puella Iouem.

Et Ouidius Amorum Lib. II. Eleg. XIII. ad Isidem ut parientem Corinnam iuuet:

Ipse ego thura dabo fumosis candidus aris,
Ipse feram ante tuos munera vota pedes.
Adijciam titulum, seruata Naso Corinna,
Tu modo fac titulo, muneribusq; locum.

Nec aliud Titulorum nomine voluit Sil. Ital.

Belligeris hæc dona Dijs, hæc tela dicauit.
Cernis adhuc titulos.

De his intelligendus venit Apuleius Metam. Lib. VI. *Videt dona pretiosa, ut lacinias auro literatas ramis arborum, postibus suffixas, quæ cum gratia facti nomen Deæ, cui fuerant dicata, testabantur.* Mos quoq; fuit vetus ad memoriam posteritatis Titulos ædificijs, alijsq; rebus inscribi, ac insculpi.

His accedit quartum genus, quod præter historiam, ac titulos, vestimenta, vincula, & id genus cetera dona exhibebat. Qualis est illa Horatiana, cuius antea memini.

Præterea in rei benè gestæ memoriam antiquitùs, quemadmodum & nostra ætate, prælia, terra, mariq; feliciter exacta Templorum parietibus penicillo, vel scalpro effingebantur.

tur. Cuiusmodi Tabula Victoriæ Asiaticæ à Lucio Scipione in Capitolio posita; Itemq; Aiax, & Medea: quibus publicè Cæsar Dictator auctoritatem fecit, teste Plinio Lib. xxxv. Cap. IV. qui addit. *Super omnes Diuus Augustus in Foro suo celeberrime in parte posuit tabulas duas, quæ belli picturam faciem habent & triumphum. Idem Castores ac victoriam posuit, & quas dicemus sub artificum mentione in Templo Cæsaris patris.* Id etiam manifestat præsens Inscriptio ex Schedis Ant. Augustini.

C. MARIVS. C. F. COS. VII.
PR. TR. PL. Q. AVGVR. TR. MIL. EXTRA
SORTEM. BELLVM. CVM. IVGVRTHA. REGE. NVMID
GESSIT. EVM. CEPIT. ET. TRIVMPHANS. IN. SECVNDO
CONSVLATV. ANTE. CVRRVM. SVVM. DVCI. IVSSIT.
III. CONSVL. APSENS. CREATVS. EST. IIII. CONSVL
TEVTONORVM. EXERCITVM. DELEVIT. V. CONSVL
CIMBROS. FVGAVIT. EX. IEIS. ET. TEVTONEIS. ITERVM
TRIVMPHAVIT. REM. P. TVRBATAM. SEDITIONIBVS
TR. PL. ET. PRAETOR. VI. QVI. ARMATI. CAPITOLIVM
OCCVPAVERANT. VI. CONSVL. VINDICAVIT
POST. LXX. ANNVM. PATRIA. PER. ARMA. CIVILIA
PVLSVS. ARMIS. RESTITVTVS. COS. VII. FACTVS. EST
DE. MANVBIEIS. CIMBRICEIS. ET. TEVTONICEIS. AEDEM
HONORI. ET. VIRTVTI. VICTOR. FECIT. VESTE. TRIVMPHALI
CALCEIS. PVNICEIS. . . . . .
. . . . . .

Quod autem veteres Templa picturis exornarent, indicat hoc saxum inter alia Romæ in hortis Iulij III. Sum. Pont.

DIGNE. DOCTILOQVEIS. PICTVREIS CONDECORAVIT
REGINAE. IVNONI. SVPREMI. CONIVGI. TEMPLVM
MARCVS. LVDIVS. ELOTAS. AETOLIA. ORIVNDVS
QVEM. NVNC. ET. POST. SEMPER. OB
ARTEM. HANC. ARDEA. LAVDAT

Huius generis meo iudicio apud Porphyrium de Abstinentia Lib. II. sunt ὑπομνήματα, hoc est, *Monumenta*. Talia autem memorat ibidem olim in Delo Hyperboreorum manipulos ferentium fuisse augusta & veneranda.

Tandem etiam in templis TABELLÆ erant curationes morborum exhibentes. Receptum enim erat morbis liberatos in Templo eius Dei, qui opitulatus fuerat, mali auxilium notare. Qui mos vsq; ad Antonini Imp. ætatem non modò in Græcia, verùm in Italia perdurauit, uti patet ex Tabella marmorea, alta pedes IIs. longa pedes II: quàm vidit, & ex Io: Metelli autographo descripsit Smetius, Romæ apud Bernardinum Maphæum Cardinalem olim asseruatam, in qua leguntur quattuor curationes Græco idiomate. Has quidam, verbum verbo reddens, sic Latinè vertit.

Hisce diebus. Caio cuidam cæco, oraculum edidit. Veniret ad sacrum altare: & genua flecteret, deinde à parte dextra veniret ad læuam & poneret quinque digitos super altare; & eleuaret manum, & poneret super proprios oculos. Et rectè vidit, populo præsente; & congratulante, quod grandia miracula fierent, sub Imperatore nostro Antonino.

Lucio affecto lateris dolore, & desperato ab omnibus hominibus, oraculum reddidit Deus. Veniret; & ex tribomo tolleret cinerem, & una cum vino commisceret, & poneret supra latus. Et conualuit; & publicè gratias egit Deo; & populus congratulatus est illi.

Sanguinem reuomenti Iuliano, desperato ab omnibus hominibus, ex oraculo respondit Deus. Veniret; & ex tribomo caperet nucleos pini, & comederet, una cum melle per tres dies. Et conualuit; & veniens publicè gratias egit, præsente populo.

Vtrobiq; doctissimus Mercurialis Gymn. Lib. I. Cap. I. *Tribomum* vertit *Aram*.

Valerio Apro militi, cæco, oraculum reddidit Deus. Veniret & acciperet sanguinem ex gallo albo, admiscens mel; & collyrium conficeret; & tribus diebus uteretur supra oculos. Et vidit; & venit; & gratias egit publicè Deo.

Ta-

Tabellis etiam aliquando addita fuisse Deorum signa, indicat sequens Inscriptio Romæ in ædibus Marij Mellini:

PRO. SALVTE
IVLIAE. VENERIAE
FILIAE. DVLCISSIMAE
DELICIAE. SVAE
TABELLAM. HANC. MARM
CVM. SIGNO. ÆSCVLAPI
IN. SOMNO. ADMONITVS
L. VALERIVS. CAPITO
ÆD. ANN . . . . . .
. . . . . .
D. S. P. I. M. D. D. D

Eiusmodi verò TABVLAS marmoreas parietibus Templorum potiùs fuisse insertas, quam appensas certum est. Imo verisimile est in ipsis etiam parietibus signasse Veteres sua DONARIA & VOTA. Vnde Auctores Operis iocosi hactenus Virgilio adscripti:

—— quidquid id est, quod otiosus
Templi parietibus tui notaui,
In partem accipias bonam rogamus.

Ex his manifestum est, Ethnicis, ac ipsi potissimùm Nautarum soboli VOTIVAS TABELLAS passim in usu fuisse, postquam aliquid discriminis euasissent. Ita præter Horatium, aliosq; Vates, Tullius in Epist. ad Atticum Lib. IV. *Nec enim me vna ex hoc naufragio TABVLA delectat.* Quo loci ad pictas omni procul dubio Tabulas respexit optimus orator; ad illas inquam, in quibus expressos videntes casus, quos ope diuina salui & incolumes euasissent, voluptate non minima caperentur iucundè acti laboris.

—— Vir enim inter dolores delectatur,
Quicumq; iam valdè multa passus est, & multa errauit.

vt verè nostris verbis Poëtarum Græcorum parens. Ne multis, ipsemet sibi Tullius Interpres ac testis Lib. III. de Natu-

ra Deorum: *Tu qui Deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot* TABELLIS *pictis, quàm multi votis vim tempestatis effugerint, in portumq; salui peruenerint?* Testatur idem Musa Venusina Lib. II. Serm. Satyr. I. vers. 33.

Votiua pateat veluti descripta tabella
Vita senis.

Rem benè explicat vetus Interpres his verbis: *Votiua* TABELLA *est, quæ ex voto posita est in templo aut aliquo loco publico, in qua descripta, hoc est depicta, fortuna alicuius. Ita solent naufragi suum naufragium in* TABELLA *depictum circumferre, & in Templis alicui Deo consecratum suspendere.* Nec aliud sanè veteribus est *votum reddere*, quàm votum TABELLIS hisce pictis dissoluere. Amabant enim illi non modò dona, quæ periclitantes vouerant, sed & periculum ipsum in TABELLA depictum proponere, siue in Templis, siue alibi, vt apertiùs testarentur, quanto Deorum beneficio seruati fuissent. Virgilius XII. Æneid.

Fortè sacer Fauni folijs oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Seruati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti diuo, & votas suspendere vestes.

Voto nempè promissas, non *notas*, ut passim est legere notissimo mendo. Factumq; id à Latinis, ut notat Turnebus Aduers. Lib. VIII. Cap. XVI, ritu priscæ superstitionis, præcipuè Græcorum, qui in eadem arbore ante fana sua DONA solebant affigere. Quos imitatum fuisse Maronem eorum studiosissimũ minimè dubitarim. Causam moris habes ex arboris ipsius viuacitate, quæ tanta est ut si multis configatur clauis, nihil tamen lædatur. Huc spectat illud Aristophanis in Pluto. *Oleastro affigam isti.* Quod nec diffitetur Theophrastus ab Heinsio Viro Græcarum, ac Latinarum literarum peritissimo recensitus Lib. V. Hist. Plant. Cap. III. Illud ipsum in Oleastro, qui Megaris in foro stabat euenisse accepimus. Quo succiso urbem capi ac diripi oraculum erat; cui euentus quoq; respondit. In hoc enim percisso repertæ ocreæ sunt, & alia

quæ-

quædam Attici ritus ea parte, qua primum affixa fuere, ad ramorum ambitum concauata, quę longa ætas succrescente cortice occultauerat. Sed fuerit hic Virgilianus oleaster, folijs amaris, Iauno sacer, olim nautis lignum venerabile; ubi è naufragij discrimine erepti, aut ex ipso naufragio seruati, quæ vouissent eidem Deo Capripedi dona & vestimenta testimonio suspenderent. Longè salubriùs Christianis hominibus hanc vitam miseram agentibus, & veluti mare quoddam vastum, undisonum, impetuosum nauigantibus propositum est aliud lignum, & quidem *venerabilissimum* (verba sunt Iacobi Pontani ad Virgilij versus) *cui dona, vestesq; salutis adeptæ induces suspendamus; Iesu Christo Saluatori sacrum, qui ab eo conuulneratus, ac moribundus pependit suaq; morte naufragantibus incolumitatem ac portum conciliauit. Cuius folia semper virentia, nec ut oleastri amara, sed dulcia potiùs, sicut ipse fructus longè dulcissimus.*

Crux fidelis, inter omnes arbor una nobilis:
Nulla silua tale profert fronde, flore, germine:
Dulce lignum, dulces clauos, dulce pondus sustinet.

Fortunatus lib. 11. Carm.

Fertilitate potens, ò dulce & nobile lignum.
Quando tuis ramis tam noua poma geris.

& infra:

Appensa est vitis inter tua brachia, deque
Dulcia sanguineo vina rubore fluunt.

Probiori igitur atque adeò longè sanctiori more Christi sectator uno verbo perge, & in solidæ pietatis studium in quo es incumbe, proq; oleastro priscæ superstitionis amantibus inaniter culto, ut Lactantius de Passione Domini,

Flectite genu, lignumq; crucis venerabile adora
Flebilis, innocuo terramq; cruore madentem
Ore petens humili lachrymis suffunde sibortis.

Hoc enim (ut verè Iulius Firmicus de errore Prophanarum Religionum) *Vitam immortali compage restituit.* De quo religiosè idem: *Lignum Crucis Cœli sustinet machina, terra fundamenta cor-*

roborat,

roborat, affixos sibi homines ducit ad vitam. Quid verò sibi vult, quod idem in eodem Libello refert? *In sacris Phrygijs quæ matris Deûm dicunt, per annos singulos arbor pinea cæditur, & in media arbore simulacrum iuuenis subligatur.* Simile quid in Paganis taxat Minutius Felix: *Trophæa vestra victricia non tantum simplicis crucis faciem, verùm & affixi hominis imitantur.*

Verùm ut ad pictas TABVLAS redeamus, earum quoque meminit Virgilius in Catalectis ad Venerem:

Non ego thure modò, aut picta tua templa TABELLA
Ornabo, & paucis serta feram manibus.

Neq; omisit eas Tibullus Lib. I. Eleg. III.

Nunc-Dea, nunc succurre mihi; nam posse mederi
Picta docet templis multa TABELLA tuis.

Vbi *Nunc-Dea* Isis est, hasq; voces iunctim describendas optimè animaduertit doctissimus Passeratius, & Ianus Gebhardus, facem præferente Propertio Lib. II. Eleg. XXVIII. vers. 17.

Io versa caput primos mugiuerat annos:
Nunc-Dea, quæ Nili flumina vacca bibit.

Planior hic Lucanus:

Euolu. m bu. o i m-numen gestibus Isin.

Hinc Iuuenalis naufragij mentionem faciens festiuè admodum & iocosè Pictores Tabularum quæstu victum quærentes ab Iside pasci finxit Satyra XII. vers. 23.

——— Si quando poëtica surgit
Tempestas, genus ecce aliud discriminis audi;
Et miserere iterum, quamquam sint cetera sortis
Eiusdem, pars dira quidem, sed cognita multis,
Et quam VOTIVA testantur fana TABELLA
Plurima: pictores quis nescit ab Iside pasci?

Quamuis enim qui naufragium euaserant, casum pictum in Templo Neptuni figerent, ut ad hunc Poetæ locum notauit Britannicus; *de recepto tamen more ex Ægyptia superstitione in templo quoque Isidis, cuius sacra præcipua veneratione in Vrbe colebantur, Tabel-*

las

las ponebant, tamquam quæ mari periclitantibus opitularentur. & mox: *Quare non immerito Ægyptus nauigium Isidis colit. Quin Europa in Tauro rapta fertur, idest, in naui Tauri figuram habente auctore Fulgentio.* Rationem ex Hygini Fabula 277. repetere licet: *Velificia primum inuenit Isis, nam dum quæritat Harpocratem filium suum, rate velificauit.* Nec solùm Isis apud Ægyptios tempestatibus ac nauigantibus Præses, sed tamquam multarum rerum inuentrix colebatur. Isis enim, παρὰ τὸ ἰέναι, *ab eundo*, nihil aliud est quam prudens naturæ progressus, vt eleganter notauit de Rebus Ægyptiacis Calcaginus.

Diana verò suo Isidis nomine ab Ægyptijs colitur, sicut Sol sub Osiridis; Cereremq; eandem esse cum Iside & Luna ostendit præter alios Laurentius Pignorius in expositione mensæ Isiacæ, maximeq; id confirmatur elegantissima Inscriptione quæ ad D. Mariam in Ara Cæli Romæ spectatur.

ISIDI
FRVCTIFERAE

POSVIT.

Eiusmodi cultus vestigium spectatur, in Nummo argenteo Isidis caput in Libello Deorum Dearumq; Abrahami Ortelij illustrato à Francisco Suscertio, in cuius facie auersa hæc leguntur.

VOTA. PVBLICA

Apertiùs in marmore apud Isaram fluuium:

ISIDI. AVG
FESTINVS
T. IVLI. SAT
VRNINI
C. P. P. SERA
RI. EX
VOTO

Et

Et Romæ ad campum Martium in ædibus quondam Ioan. Mangonij in Arula:

ISIDI. SAC
CRESCENS
CAESARIS
VESPASIANI
EX. VISO. POSVIT

Sed ut ad primam redeam, quæ hic exactior est, quam apud Gruterum in magno Inscrip. opere; nonnulla in ea videntur expendenda. Cur nempè Isidi Plantæ in Votum positæ? Numquid aliquis longa peregrinatione peracta ad patrios Lares reuersus Deæ peregrinationis præsidi ob vitæ incolumitatem eos appendit; aut potiùs post multos viarum labores parato sibi prædio vitæ reliquum, longè forsitan ab Vrbe, huic Deæ (ut Diodoro Siculo placet) tamquam *tritici & hordei Inuentrici* sub FRVCTIFERÆ titulo desideratæ quietis monumentum fixit.

Huic non dissimile est insigne votum, quod Romæ apud V.C. Io: Baptistam Casalem in marmore candido spectatur. Cuius speciem à Viro humanissimo transmissum hic exhibeo.

Sed Hygiæ non (ut quibusdam visum) Isidi, donum oblatum videtur, quod Hygiæ Æsculapij filij ope quispiam pedibus forsitan laborans sanitate recepta TABELLAM hanc appenderit: aut miles aliquis Romanus, sæuitiam Annibalis euasit, dum ceteri captiui pedibus mutilati dimitterentur, quod à Valerio Max. Lib. IX. Cap. II. notatum reperio. Quam coniecturam non parum confirmat Pes æneus operis vetustissimi tibiæ integræ unitus, qui à nulla certè Statua auulsus videtur, omnisq; inscriptionis expers in Museo Cl. V. Ioan. Galuani Amicissimi nostri, qui omninò multis indicijs votum fuisse asseuerat. Addo, literas H. D. nihil aliud significare, quàm HYGIÆ DONVM. Neque enim H. Isidem indicat, cùm vocabulum Isis sine aspiratione semper prolatum constet. Postremum verò peregrinandi metam præter hæc auersi pedis

QVIE IANAE

H D

dis vestigia, quæ potiùs quiescentis videntur quàm gradientis, demonstrat vox QVIE, antiquis fortassis usurpata pro QVIETÆ, vel QVIESCENTIS; quemadmodum in monte Sumano agri Vicentini Palæmonis Grammatici monumentum habet QVIES, pro QVIESCENS. Oscorum quippe & Græcorum exemplo unius aut plurium syllabarum detractione prisci latini nomina scribebant. Etenim quiescentis Ianæ, vel Quietæ Ianæ factum Hygiæ donum, ac otij valetudinisq; recuperatæ post varia laborantis tædia Anathema isthoc Hygiæ à Iana dicatum fuisse, credibile est. Verùm hac de re interiorum literarum periti iudicent.

Alterum nunc TABVLARVM usum in apertam lucem proferam, à quo nec abeunt nostri. Et quis ille tandem? nisi VOTI causa tantùm depictos in his TABVLIS fuisse nautarum casus, sed & eorum ex numero, qui fracto naufragio amissis mercibus ad incita deuenissent, se suaq; pericula, ventorum rabiem, sæuitiam maris, merciumq; iacturam ostendentes, calamitate ipsâ propiùs ob oculos positâ emendicando promptiùs æs corrogarent. Idque, ut non malè ad primam Persij Satyram notauit Scipio Ferrarius, *ne omnibus suos casus narrare cogerentur*. Profusa verò in eiusmodi homines omnium erat liberalitas, qui veluti à Dijs seruati chariores videbantur. Antiquissimus sanè exploratissimusq; hic TABVLARVM usus. Idem Vates ille Venusinus, qui viam nobis munijt ad usum TABVLARVM alterum, quem diximus indicandum, clarè etiam aperit ad Pisonem vers. 20.

——Quid hoc, si fractis enatet ex spes
Naubus, ære dato qui pingitur?

Nec minùs expressè Iuuenalis Satira XIII. vers. 219.

——— fracta rate naufragus assem.
Dum rogat, & picta se tempestate tuetur.

Vbi Scholiastes vetus. Dum rogat] *dum picturam naufragij sui portat in TABVLA ferens casus sui historiam.* Ferebantur autem hæ TABELLÆ è collo suspensæ. Vnde Io: Britannicus ad

eun-

eumdem locum: *moris erat, ut naufragi in Tabella ab humeris deuendente ferrent pictum naufragium.* Prodidit hoc ante reliquos Persius Satyra 1. vers. 88.

Men' moueat quippe, & cantet si naufragus, assem
Protulerim? cantas, cum fracta te in trabe pictum
Ex humero portes.

Hanc procul dubio intellexit Martialis Lib. XII. Epigram. LVI.

Nec fasciato naufragus loquax trunco.

TABVLA quippè naufragij picti de fascia ex humeris suspensa significatur; non pars mali cum velo, quod alij sentiunt; licet id mihi persuaserit nemo. Quæ TABVLÆ ubi demum diu latæ fuerant, & ostensæ, Diuis ipsæ quoque Præsidibus sacrabantur in eorum templis, ut benè Eruditiss. Raderus ad Martialis Epigr. 57. Lib. XII. notauit. *Hoc enim factitabant prisci, vti emersi fluctibus vicatim & oppidatim cogerent stipem, & tandem Tabulas ipsas, quas secum ferebant Neptuno aut Castori & Polluci nautarum numinibus consecrarent, quorum ope se testabantur naufragium euasisse.*

Nec solùm Tabula titulum aut historiam aliquando superati diuinitùs periculi continebat, sed & ipsa eorum qui naufragium euaserant Vestimenta suspendebantur; quod iam initio ex Horatio manifestauimus. Ad quem ritum alludens ita Venerem alloquitur Propertius Lib. II. Eleg. XIV.

Has pono ante tuas tibi Diua Propertius ædes
Exuuias.

Eas ut credam concidisse nautas priusquam appenderentur, ne quis eas auferret, vix mihi persuadebit Hysichius. Quorsum enim custodes Templis appositi? Et quid in vili veste, quod posset oculos in sacrilegium abducere? Quid etenim mirum, vestimenta eiusmodi fuisse lacerà, quum nautæ plerumq; pannosi? Putemne homines extremo discrimine liberatos ita voluisse Dijs ludum facere? Eruditorum hoc esto judicium. Vellem sanè Grammaticus dicti rationem attulisset. Sed abeat cum suis Tabulis hominum genus permolestum, expers, desertum, vagum, quod suis nos moribus hic deti-

nuit fortasse diutiùs, quàm par erat, aliorumq; VOTA sigillatim perspiciemus.

CAPVT VIII.

VOTA Genio, & Laribus dicata.

AT enim cùm in tanta Vouentium multitudine omnes cuiuscunq; ætatis, sexus, status, VOTA sibi congrua dicarint; eruditæ antiquitatis fide subnixi, non neglecto penitus naturæ ductu, dignitatis imprimis seriem vbiq; sectabimur.

Et quidem ut à mortalium origine initium ducamus; GENIO Iouis & Terræ filio, tamquam Deo Natali, & Naturæ Præfecto, ab omnibus promiscuè flores & vnguenta fundebantur; Hinc Tibullus Lib. I. Eleg. VII.

Huc ades, & centum ludos Geniumq; choreis
Concelebra, & multo tempora funde mero.
Illius è nitido stillent unguenta capillo,
Et capite, & collo mollia serta gerat.

Genij quippe Latinis dicti quasi Genitores, à gignendo, vel quod agant, & curent ut homines gignantur; vel quod homines genitos suscipiant ac tueantur, à Græcis dicti sunt δαίμονες. quod apud Ethnicos nomen fuit commune omnibus spiritibus tam bonis, quàm malis. Genio enim procreandorum cura diuinitùs commissa credebatur, omnisq; vitæ moderatio. Sic enim de ipso eleganter Martianus Capella de Nuptijs Philologiæ Lib. II. *Quoniam vnicuiq; superiorum Deorum singulis quiq; deseruiunt, ex illorum arbitrio, istorumq; comitatu, & generalis omnium præsul, quem etiam Præstitem, quod præsit gerundis omnibus, vocauerunt. Nam, & populi Genio, cum generalis poscitur, supplicant, & vnusquisq; gubernatori proprio dependet obsequium. Hucoq; Genius dicitur: quoniam cùm quis hominum genitus fuerit, mox eidem copulatur. Hinc tutelator, fidissimusq; germanus animos omnium, mentes eius odit.*

Nec

Nec sine ratione; cùm non solùm prima rerum semina, sed etiam elementorum proportionem eo significari crediderint multi, verùm & Genio homini semper læta ac sana consilia suggerere. Genium autem inter nascentes mari præcipuè adesse putabant Veteres, vel Lecti mensæ Deum, quemadmodum feminæ Iunonem, quæ Dea est cubilis; notante ad Catullum Iosepho Scaligero. Testisq; mihi de Genio Tibullus Lib. IV. ad Cherintum:

Magne Geni, cape thura libens, votisq; faueto.

Et mox:

At tu Natalis, quoniam Deus omnia sentis.

De Iunone pariter ibidem Carmine ad Iunonem:

Natalis Iuno, sanctos cape thuris aceruos,
Quod tibi dat tenera docta puella manu.

Poetæ lucem affert Martianus Capella loco supra citato: *vbi in conspectum nubentis Diua peruenit; a q; ut mos virginis erat, litauit aromatibus, Deam talibus deprecabatur. Iuno pulcra, licet aliud nomen tibi consortium cœleste tribuerit, & nos à iuuando Iunonem, unde & Iouem dicimus, nominemus. Sit e Lucinam, quod lucem nascentibus tribuas, ac Lucesiam conuenit nuncupari.* &c. De qua Ausonius:

——Nono incumbens signo cunctantia matrum
Vota leuat.

Præclarè pro hac re Plutarchus in Quæstionibus Romanis: *Iunoni nomen est à Iuuenescendo, & Iunonem vocant Lucinam, quasi Lucidam diceres: putantq; eam in partubus auxilium ferre mulieribus, ut & Lunam. Facillimè enim mulieres sub plenilunium videntur prolem eniti.*

Nec hominum tantùm, sed Regionum, Vrbiumq; peculiaris erat Genius; quem Symmachus *Vrbis Numen*, Poeta *Tutelam* appellauit. cum quo facit Festus, qui ait: *Alij Genium esse putarunt uniuscuiusq; loci Deum.* Quod confirmat saxum vetus in Hispania:

DEO. TVTEL
GENIO. LOCI

Item Burdigalæ in Ara maxima:

AV-

AVGVSTO. SACRVM
ET. GENIO. CIVITATIS

Et vetus marmor Augustæ Taurinorum.

GENIO
MVNICIPI
SEGVSINI
IVL. MARCEL
LINVS. V. P.
EX. VOTO. POSVIT

Inde adeò, ut Minucij Felicis verbis vtar, *per uniuersa imperia, prouincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & Deos colere Municipes.*

Eiusmodi apud Veteres erant Dij Patrij, notante Seruio ad Virgilium. Extat in hanc rem insignis Vellei Paterculi locus Lib. II. Historiæ Romanæ, licet is valde corruptus: *Post victoriam qua descendens montem Tifata cum C. Norbano concurrerat Sulla, gratus Dianæ, cuius numini regio illa sacrata est. aquas salubritate in medendisq; corporibus nobiles, ut potiùs agros omnes adduxit Deæ, huius gratæ religionis memoria & inscriptio templi affixa posti, hodieq; testatur ærea crabula.* Huic quidem manum admouisse Claudium Puteanum monet in Scholijs Aldus Manutius, nondum tamen adhuc is planè restitutus. Etenim pro *soluit*, sine dubio legendum *Votum soluit*, & pro *adduxit*, scribendum *addixit*.

Huius generis est altera Inscript. Viēnæ in ædib. Volfg. Lazij.

FORTVNAE. CONSECR
GENIOQVE HVIVS. LOCI
IN. HONOREM. IVN
TIBERINIACI. TR
MIL. LEG. X. G. PP
FECIT
T. CL. VALENTINVS
CORNICVLARIVS
EX. VOTO. . . VIO. .
V. KAL. IVN. AEMIL. II
ET. AQVILIN. COS

Suos

Suos pariter Genios opinabantur antiqui esse Plantis, Fontibus, Ædificijs, Stabulis, Thermis, Mensæ, Libris, corporis membris. Vesaniam hanc meritò ridens Prudentius:

Romam dico viros quos mentem credimus Vrbis,
Non Genium, cuius frustra similatur imago;
Quamquam cur Genium Romæ mihi fingitis unum?
Cum Portis, Domibus, Thermis, Stabulis, soleatis
Assignare suos Genios, perque omnia membra
Vrbis, perq; locos Geniorum millia multa
Fingere.

Ædibus quidem veterum superstitione suos fuisse Tutelares, indicat salsè D. Augustinus de Ciuitate Dei Lib. IV. Cap. VIII. *Vnusquisq; domui suæ ponit Ostiarium, & quia homo est, omnino sufficit. Tres Deos isti posuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat Forculus simul fores & cardinem limenq; seruare.*

Domibus autem Ædiculus Deus peculiariter præerat, ceteris ædificijs Genius. Sic Romæ in saxo.

GENIO. LAVACRORVM. METELLI

Itemq; in alio Blondi ætate Romæ inuento:

GENIVM
THEATRI. POMPEIANI

De Mensa Statius Sil. Lib. IV.

Castæ Genius, tutelaq; mensæ.

De Libris etiam Martialis festiuè Genium tribuit, dum ait:

Victurus Genium debet habere Liber.

Nec in re leuiori diutiùs morabor; sola hic elegantiæ locum meretur Fontis dedicatio.

GENIO
NVMINIS
FONTIS. SERMON
CHRYSEROS
CAESARIS
NOSTRI. LIB
GANGALA

Viuentium certè præstat cultum & consuetudinem persequi, cuius potissimum causa noster hic labor susceptus est. Enimvero Senatui, Populoq; Romano, ac Militiæ, suum fuisse Genium non minùs ex Numis, quàm ex Monumentis ipsis constat. Fuisse etiam Familijs, docet vetus Inscriptio omn Romæ visa.

GENIO. PATR
VALERIANAE
FAMILIAE
L. VALERIANVS
C. F . . . . .
ARAM. CVM. OR . .
L. M. P

De Principibus id clarius est, quàm ut probem. Quid enim vulgarius, quam Genius Augusti? Pro multis hic sufficit titulus, qui est Neapoli litera palmari:

GENIO. CAESARVM
DIOGENETVS. VILIC. FEC

Hæc verò Vota, ceteraq; Genio publicè soluta, perspicuum est in via Appia, ex veteri saxo.

VOTIS PVBLICIS	GENIO	VOTIS PVBLICIS

Et quid fuerit dubij, corporis humani partes Genio etiam fuisse dicatas, cui omnes vitæ initium ac tutelam deferebant? Deum venerantes frontem tangere auctor est Seruius non vulgaris doctrinæ Grammaticus.

FORTVNAM pari quoq; iure quo Genium colebant mortales, *tanquam hæc opes & humanarum rerum regimen obtineat*, ut est apud Lactantium Lib. III. Cap. XXIX. Vnde etiam teste Arnobio cum cornu fructibus & frugibus referto pingebatur.

cur. Eiq; peculiare Prænestæ Templum erat varijs Donarijs nobilitatum; quorum frequens copia quotidie emitur, è quibus multa in Museo Eminentissimi Principis FRANCISCI BARBERINI ceterarum literarum atq; imprimis antiquitatis amantissimi. Fortunarum etiam signa & Imagines plurimas tam ex ære quàm ex marmore, ex terra quoq; fictiles ibidem se vidisse memorat Franciscus Schottus in Itinerario Italiæ. De hoc Templo Silius Italicus Lib. VIII.

——— sacrisq; dicatum
Fortunæ Prænestæ iugis.

E multis Fortunæ Donarijs singulare est in veteri fragmento marmoreo carmen Heroicum, ex quo effigies quoq; Maiorum Dijs fuisse appensas colligimus.

Tu quæ. Tarpeio. colens. vicina. tonantis
Votorum. vindex. semper. fortuna. meorum
Accipe. quae. pietas. ponit. tibi. dona. merenti
Effigiem. nostri. conseruatura. parentis

Genius quemadmodum verò Principis, ita & Fortuna colebatur. Hinc illud apud Conseranos.

FORTV
NAE. AVG
M. VAL
IVSTVS
EX
VOTO

Speciale magis est, Horreorum curam vtriq; fuisse creditam. Quod ex vetusto marmore Romæ effosso ostendit Lucius Faunus Antiq. Rom. Lib. III.

NVM. DOM
AVG. SACRVM. GENIO
CONSERVATORI. HORREORVM
GALBIANORVM. M. LORINVS
FORTVNATVS. MAGISTER
S. P. D. D

Parte auersa saxi eadem erant verba, nisi quod loco *Genij* repositum, *Fortunæ conseruatrici*.

Hortos pariter in tutela Veneris fuisse, admonet Varro de Re Rustica.

Genij Votis meritò subijcimus ea, quæ LARIBVS fiebant. Lares enim ex Varronis sententia Maniæ filios cum Genijs eosdem esse, non sine ratione statuebant quidam, existimantes unicuiq; nascenti duos esse Deos, alterum bonum, alterum malum; quamquam nonnulli Lares, bonos Genios; Lemures, malos voluerint. Genium tamen nomine à Laribus distinctum prodit saxum ad Nolam oppidum.

GENIO. ET LARIBVS

Lares autem erant publici, & domestici: Et quidem Publici ordinis diuersi, quorum in Vrbe Sacellum fuit, & Lucus. Hinc Lares Vrbani, veluti Vrbis custodes. De quibus Martialis Lib. III. epigr. 31.

Sunt tibi, confiteor, diffusi iugera campi,
Vrbaniq; tenent prædia multa Lares.

Ita teste Liuio L. Æmilius Regillus ædem vouit Laribus permarinis. Qui sic videntur appellati, quia in mari sibi adfuerant. Lares Hostilij etiam Romæ colebantur; qui hostes arcere credebantur, ut auctor est Festus. Lares Viales præterea vijs præerant: quos iter inituri inuocare solebant. Vnde *solemnia Compitalia*. De quibus Ouidius 2. Fastorum:

—— Geminosq; parit, qui compita seruant,
Et vigilant nostra semper in ade Lares.

Sunt etiam Lares Rurales, ut Romæ sub Porticu domus Conseruatorum in Capitolio legitur,

VICO LARVM RVRALIVM

Sunt pariter Querquetulani apud Varronem, à loco forsan: unde & Nymphæ Querquetulanæ.

Et

Et quidem Publica, conferente Symbolam Populo, à Principe instituta, elegans ostendit monumentum.

LARIBVS. PVBLICIS. SACRVM
IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNII. POTESTAT. XVIIII
EX. STIPE. QVAM POPVLVS. EI
CONTVLIT. K. IANVAR. APSENTI
C. CALVISIO. SABINO
L. PASSIENO. RVFO. COS.

Sed & Principi eadem à Populo reddita manifestat hæc Inscriptio Veronæ in Sermione Insula:

LARIBVS. AVGV
STORVM
DOMINORVM
NOSTRORVM

Imo propè Veronam fuisse Templum istis Laribus erectum inde constat, quòd tertio ab urbe lapide in pariete Thermarum Calderianarum olim eudentissimum in saxo veteri esset huius rei documentum; cuius quidem verba nobis dedit admirandæ diligentiæ exemplar Gruterus, qui nihil ferè huius generis in vasto Antiquarum Inscriptionum opere omisit, sed mutilata æui iniuria. Inscriptio nobis auctior obtigit indicio Io: Rhodij; apud quem in membranis reperitur Opusculum Aleardi de Pindemonte Veronensis Philosophi ac Medici suæ ætatis celeberrimi, quod aliquot supra ducentos abhinc annis cùm Hieronymus de Pindemonte Philosophus pariter & Medicus Italicè vertisset, coronidis loco inter alia veterum monumenta hoc recensuit.

. . . . . .
FVNDAMENTA. MVROSQVE
A. SOLO. FACIVNDO. CVRAVER
IDEMQVE. PROBAVER. IN
TERRAM. FVNDAMENTA

ET. PED. ALT. XII. IN TERRAM
AD. IDEM. EXEMPLVMQVE SVPRA. TERRAM
DE. SVA. PECVNIA. LARIB. DANT
COSSO. CORNELIO. LENTVLO
L. PISONE. AVGVRE CONSS
VOTO. SOLVTO

Domestici autem Lares censebantur Dij familiares, quibus sacer erat focus: unde focum Foculare, quasi Laris focum olim dixerunt. Hinc Plautus Aulul. 3. 2.

Ego Lar sum familiaris ex hac familia
Vnde exeuntem me aspexisti.

Hos ipsos Penates, Tutelares, & Præstites etiam appellabant, quòd domum tuerentur; ideoq; ante ipsos pellibus caninis indutos, canis vigil ponebatur; qui apud Plautum festiuè nominantur Dij Patellarij, quod in patella ijs libaretur. Ausonius Popma tamen de Diff. Verb. Lib. III. ex Mercatore Plauti hoc adfert discrimen, quòd Lares omnium ædium communes; Penates singulorum proprij. Votum his factum extat in cippo propè arcem in Sabbaria Hungariæ:

LARIBVS
DOMEST.
SAC.
V. S. L. M.

Nec dubito, quin Lares Familijs proprij à Romanis magna veneratione colerentur. Sic enim Inscriptio vetus Romæ:

HYMNVS. CAESARIS. AVG.
VOLVSIANVS
HERMAPHILI HYMNI. LIB. F.
DECVRIO. LARVM. VOLVSIANORVM
SCANTIAE PRISCAE. CONIVGI
CARISSIMAE ET. SIBI

Auctarij loco esto, quod scitè Martianus Capella de Nuptijs

ptijs Philol. & Mercurij Lib. 1. fingat *Senatores Deorum, qui Penates ferebantur Tonantis ipsius*; & cum ijs *Lares in prima Cæli regione sedem habere*, vnde *Lar cælestis* apud eundem pariterq; *Iunonis hospitæ Genius*.

CAPVT IX.

VOTA NATALITIA.

POstquam igitur genitale aruum prolem poscentium Votis desiderata Fœcunditate respondisset, Natalitia ab omnibus cuiuscunq; conditionis hominibus, maximeq; a parentibus pro filijs, & versa vice, summa religione Genio ut Natalis Deo celebrabantur, cùm prima ortus nostri dies à Cælo nescio quid trahere vidētur diuinitatis. Idq; statim à partu, & postea quotannis. Solemne autem erat ea peragētes hac formula salutare: *Hodie nate salue*. Hinc Plaut. festiuè in Pseud. *Hodie nate, heus, hodie nate, heus tibi dico nate, redi*. Amici pręterea & Clientes olim, quemadmodum nostro æuo, die natali munera mittebant. Martialis Epigr. 54. Lib. VIII.

Vt poscas Clyte munus exigasq;
Vnum, nasceris octies in anno.

Et Virgilius Ecl. 3. vers. 76.

Phyllida mitte mihi, meus est Natalis, Iola.

Carmina etiam missa liquet ex Martiali, & Tibullo. Sed & libros, manifestat Censorini Libellus de die Natali.

Hoc porrò tempore Iunoni vitulo sacrificatū fuisse, auctor est Diodorus Epigr. Lib. VI. Cap. X. Et Genios Ethnici precabantur tamquam Deos Natalitios, easq; preces hilarato mero facilè ratas fuisse arbitrabantur. Tibullus Lib. II. Eleg. II.

Ipse suos Genius adsit visurus honores,
Cui decorent sanitas mollia serta comas.
Illius puro distillent tempora nardo,
Atq; satur libo sit, madeatq; mero.
Annuat & Cherinte tibi quodcunq; rogabis.
En age: quid cessas? annuit ille, roga.

Ve-

Verè Poeta, *Fitur libo sit, madeatq; mero.* Die quippe Natali Genio litabatur, pulte ac mero, absq; hostijs, ne manus ea die polluerent sanguine, qua mortales lucem accepissent. Puls autē primùm natis alimentum præbet, parentum curæ vino pelluntur.

Natalitij autem Dij erant præcipuè, Iuppiter & Iuno; etiam Neptunus, ex Pausania in Laconicis: *Non procul à theatro Lacedæmoniorum ædes est Neptuni Natalitij.*

Apud Persas præterea, Ægyptios, & Græcos, annua Natalitia conuiuijs celebrabantur.

Natali porro die Imperatorum apud Romanos Sacra, etiam ante defunctorū statuas, & Votiui Ludi, nō tamē Gladiatorij, fiebāt. Sic à IV. Id. Iulias C. Iulij Cęsaris; à IX. Cal. Ian. Titi Cęsaris; IV. Cal. Decemb. Neruæ; ad IV. Cal. Nouemb. Hadriani. Magnorū item Virorū Natalis non minùs erat solemnis. Hinc de Mecęnatis Natali Horatius Lib. IV. Od. XI. ad Phyllidem:

Ridet argento domus: ara castis
Vincta verbenis auet immolato
Spargier agno.

Virgilij Natalem religiosiùs quàm suum celebrasse Silium Italicum auctor est Plinius Lib. III. Epistolar. Optimè Seneca Epist. 64. *Quidni ego magnorum virorum Natales celebrem?* Officium sanè animo ingenuo dignum! quod nunquam intermissum, nisi ignominiæ causa. Vnde Suetonius de Tib. Cap. 53. refert, Diem Natalem Agrippinæ inter nefastos referendum suasisse. Quin Diem natalem tanti fuisse video, ut annorum vice hominis ætatem eo indicauerint prisci. In hanc rem ab Aldo Manutio Pauli filio acceptam tradit Mercurialis Gymn. Lib. III. Cap. XII. huiusmodi Inscriptionem, quam Parmæ repertam habuit Cl. Vir Andreas Naugerius.

D. M.
L. AEMILI. VICTORIS
QVI. PRIDIE. NATALEM. SVVM
VICESIMVM. ET. SECVNDVM
FRVNA. IN. PENSILI. POSITA. VR

GVEN-

GVENTE. FATO. SANVM. IISE
NECAVIT. SE. L. AEMILIVS
VICTOR. PRINCIPALIS. ET. AELIA
VENERIA. FILIO. PIENTISSIMO
ET. SIBI

Imò etiam Deorum Dies Natalitij magna Festiuitate colebantur; ut Apollinis VII. Aprilis, Dianæ sexto die mensis eiusdem, Mercurij Id. Maij. Quo ritu Locorum etiam natales apud Ethnicos quotannis summa in veneratione erant. Ita die XX. Aprilis, tamquam Romæ Natali, Festa Palilia concelebrabantur: putabantq; veteres hisce diebus Festiuis vota nuncupata suos euentus feliciores obtinere. Sic etiam Statuarum Natalis solemni epulo & muneribus populo festiuus erat. Nec minus Nauigiorum, quod de Isidis nauigio adfert Lactantius Lib. I. Nec de Vrbium, & Templorum Natalitijs hic ego plura. De eorum dedicationibus fusiùs pererudita Epistola ad Cl. Virum Felicem Osium, mihi dum viueret vnicè carum, eruditus noster Laurentius Pignorius. De priuatis ædibus ex Homero refert Plato in Alcibiade II, Troianos cùm suburbanum ædificium molirentur, dicasse Dijs immortalibus preciosa sacrificia boum. Felicem Victorię successum, veluti ipsius partę natalitia, festiuitate annua prosequebātur antiqui: nec ea consuetudine apud diuersas gentes adhuc quicquā familiarius est.

Principibus sanè hunc suæ venerationis cultum admodum placuisse notum est ex Suetonio in Caligula c. 26. qui *Cōss. oblitis de Natali suo edicere, abrogauit magistratum, fuitq; per triduum sine summa potestate Respublica*. Imò etiam Epulo fuisse auctum testatur Dion Hist. Rom. Lib. 54. *Natalem Augusti Iulius Aug. filius tunc Prætor celebrauit Circensibus, & venatione. Senatum etiam & ipsum August. ex decreto patrum epulo excepit in Capitolio*. Quod etiam seruatum fuisse post illius mortem, idem auctor est. Hanc solēnitatē plurimum illustrat vetus Inscriptio Augusto quondā Narbone erecta; quam è Viri diligentissimi Pauli Rhan usij autographo cum alijs eiusdē literaturæ à nobis conquisito hic exhibemus.

T. STA-

T. STATILIO. TAVI
L. CASSIO. LONGINO
COS. X. K. OCTOBR
NVMINI. AVGVSTI. VOTVM
SVSCEPTVM. A. PLEBE. NARBO
NENSIVM. IMPERPETVOM

Quod. Bonum. Faustum. Felixsque. Sit. Impe. Cæsari
Diui. F. Augusto P. P. Pontifici. Maximo. Trib. Potest.
XXXIIII. Coniugi. Liberis. Gentique. Eius. Senatui
Populoque. Romano. Et. Colonis. Incolisque
C. I. P. N. M. Qui. Se. Numini. Eius. Imperpetuum
Colendo. Obligauerunt. Pleps. Narbonen
Sium. Aram. Narbone. In. Foro. Posuit. Ad
Quam. Quod. Annis. VIIII. K. Octob. Qua. Die
Eum. Sæculi. Felicitas. Orbi. Terrarum
Rectorem. Edidit. Tres. Equites. Romani
A. Plebe. Et. Tres. Libertini. Hostias. Singu
Las. Immolent. Et. Colonis. Et. Incolis. Ad
Supplicandum. Numini. Eius. Thus. Et. Vinum
De. Suo. Ea. Die. Præstent. Et. VIII. K. Octobr
Thus. Vinum. Colonis. Et. Incolis. Item. Præ
Stent. K. Quoque. Ianuar. Thus. Et. Vinum
Colonis. Et. Incolis. Præstent. VII. Quoq
Idus. Ianuar. Qua. Die. Primum. Imperium
Orbis. Terrarum. Auspicatus. Est. Thure
Vino. Supplicent. Et. Hostias. Singul. In
Molent. Et. Colonis. Incolisque. Thus. Vi
Num. Ea. Die. Præstent

ET Pridie. K. Iunias. Quod. Ea. Die. T. Statilio
Tauro. Maemilio. Lepido. Cos. Iudicia
Plebis. Decurionibus. Coniunxit. Hostias
Singul. Inmolent. Et. Thus. Et. Vinum. Ad
Supplicandum. Numini. Eius. Colonis. Et
Incolis. Præstent.

Exque. Ijs. Tribus. Exquitibus. Rom
Libertinis. Vn

NARBONENSIS. A
NVMINIS. AVGVSTI. D
CAVIT

LEGIBVS. IISQ. I. S. S

Numen. Cæsaris. Aug. P. P. Quando Tibi
Hodie. Hanc. Aram. Dabo. Dedicabo
Que. His. Legibus. Hisque. Regioni
Bus. Dabo. Dedicaboque. Quas Hic
Hodie. Palam. Dixero. Vti Infimum
Solum. Huiusque. Aræ. Titulorum
Quæ. Est. Si Quis Tergere. Ornare
Reficere. Volet. Quod Beneficij
Causa. Fiat. Ius. Fasque. Esto. Siue
Quis. Hostia. Sacrum. Facit. Qui
Magmentum. Nec. Protollat. Id
Circo. Tamen. Probe. Factum. Esto. Si
Quis. Huic. Aræ. Donum. Dare. Au
Gereque. Volet. Liceto. Eademq;
Lex. Ei Dono. Esto. Quæ. Aræ. Est
Cæteræ. Leges. Huic. Aræ. Titulisq;
Eædem. Sunto. Quæ. Sunt. Aræ
Dianæ. In Auentino. Hisce. Legi
Bus. Hisque. Regionibus. Sicuti
Dixi. Hanc. Tibi. Aram. Pro. Imp
Cæsare. Aug. P. P. Pontifice. Maxi
Mo. Tribunicia. Potestate. XXXV
Coniuge. Liberis. Genteque. Eius
Senatu. Populoque. R. Colonis
Incolisque. Col. Iul. Patern. Narb.
Mart. Qui. Se Numini. Eius. In. Per
Petuum. Colendo. Obligauerunt
Doque. Dedicoque. Vti. Sies. Volens
PROPITIVM

CAPVT X.

Parentum Vota pro filijs.

NOn minori festiuitate Veteres cùm liberos suscepissent, postes ornabant floribus, & coronas suspendebant in lætitiæ signum, & voti solutionem. Hinc Iuuenalis Satyr. IX.

Tollis enim, & Liberis Actorum spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas,
Iam pater es.

Infans enim non habebatur legitimus, nisi Pater præsens, vel absentis loco procurator, infantem terra leuasset, sinuiq; imposuisset. Itaq; tollere infantem, est suum agnoscere, alere in spem familiæ, & hæredem habere. Propterea mox pergit Poeta:

——— dedimus quod famæ opponere possis.
Iura parentis habes, propter me scriberis hæres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Hinc Dea Leuana præses audiebat nascentium, cui primò patres vota faciebant. Infantibus verò iam editis prisci diuersos Deos ridiculos custodes præfecerunt: Vagitanum nempè, & Fabulinum, cùm vagire & fari pueri inciperent; Cunnam, cùm in cunis essent; Fascinum cùm fascijs inuoluerentur; Ossilaginem, cum ossa eorundem inciperent firmari; Statilinum, vel Stabilinum, cùm iam possent stare; Ruminam, vel Rumiam, cùm lactarent; Edusam & Potinam, cum edere, & potare possent; tandem Pauentinam, quæ pauores ab eis arceret. Ijsdem præerant Ianus, Opis, Nascio, siue Natio Dea, Vaticanus, Nundina, Carnea, Orbona, cùm orbari parentibus essent, teste Arnobio Lib. IV. contra Gentiles. Iunoni etiam soboles commendabatur. Vetus est monumentum:

IV-

IVNONI. REGINAE
SACR
. . . LIC. SERENIANVS. V. C. ET. VARI
NIA. . . . ACCINA. C. F. PRO. SALVT
. . . . LIAE. SVAE. VARINIAE. SERE
NAE. DICAVERVNT

Quod huic deest ab æui diuturnitate supplet altera ex horto Illustriss. Cœsiorum, quibus eruditi magnam Antiquitatum partem acceptam ferunt.

IVNONI
REGINAE
PAEZON
AQVILIAES
BASSILLAES
ACTOR. CVM. PAEZVSA
FILIA. SVA. D. D

Omnium autem euidentissima est in Ara Capitolij in Domus Augusti conseruationem olim erecta.

IVNONI
REGINAE
CONSERVATRICI
LIBERORVM. DO
MVS. AVGVSTI
D. D

Et verè Iunoni honor iste deferebatur. Quæ namq; prima Coniugum animos inuicem conciliauerat, cuius noua mater senserat opem, à prolis cura fuisse alienam, iniquum videbatur. Quid verò quòd pro filijs Vota Matronis soluta? Huiusmodi in ara legebatur Mediolani:

SECVNDVS. RV
FIANVS
PRO. NATIS. SVIS
MATRONIS
V. S. L. M

Eas apud veteres religioso cultu habitas persuadent inprimis tres Deæ sinu fructuum pleno huic Inscriptioni imminentes in ditione Iuliacensi:

MATRONIS. VACALLI.
NEHIS. TIB. CLAVD
MATERNVS. IMP. M
L. M

Eodemq; fuisse loco crediderim reliquas omnes Matronas Romanehas, Aserchenehas, Rumaehas, diuersos à loco, quarum titulos aspiratione, ut rectè monuit Gruterus, ruditatis non expertes nostra secula saxis debent. Et sanè nisi has diuinis honoribus affecissent antiquitus, pro salute Cæsarum ijs neutiquam Vota nuncupassent.

Fata verò prospera Pueris nuper editis cum voto concepta tabulisq; obsignata ipsorum capitibus fuisse subiecta declarat D. Chrysostomus in Epistolam ad Galatas, easq; impietatis plenas scribit, & Seneca Epistola 60. *Execrationes parentum* appellat. Ausonius:

Fatis verba notanda.

De quibus Tertullianus de Anima: *ultima die fata ascribenda.*

Filiosque ipsos tamquam Votiuos Dijs fuisse oblatos indicat Claudianus:

Vberibus sanctis immortaliq; Deorum
Crescis adoratus genibus.

Deorum quoque habitu vestitos constat ut tutelam Deorum mererentur. Ita puer ille apud Herodianum, qui libellum, in quo cędes præscribebantur à Commodo, reuelauit, Amoris habitu comparuit. Verus etiam Imperator Pueris alas, & Noti, Austri, siue Boreæ nomen addidit, ut in eius vita notat Spartianus. Cuiusmodi imaginum exempla adhuc in fragmentis lapidum occurrunt.

Nec Parentum animos ulla res magis occupat quàm Liberorum salus, de qua elegans Inscriptio:

VE-

VENERI. GABI
NIAE. ET. ALBAN
AE. SANCTAE
PRO. SALVTE. L
IVNII. PRIMIGENI
ET. SECVNDINO. FIL
L. IVNIVS. FELIX
PATR. CVPEDINIS
II. AER. P. S. POS.

Tanta verò Puerorum apud veteres cura erat, ut (quod notat Plutarch.) ad auertendam aciem malignam ac fascini plenam, ijs turpicula res in collo quædam suspenderetur, teste Varrone de Lingua Latina Lib. VI. quam forma genitalium virilium fuisse satis ostendit Priapus æneus uncinulo in eiusmodi usum paratus, quem in Museo Illustrissimi Viri D. GASPARIS THVILLERII nuper Christianissimi Regis Galliarum ad Serenissimam Remp. Venetam Legati videre licuit. Fascinum enim vocabatur pudendum virile, quod depelleret Fascinum, cuius auerruncus erat Fascinus Deus. Etiamsi Medicus longè doctissimus Hieronymus Mercurialis de morbis puerorum Lib. I. Cap. I. opinetur olim infantium collo appensam fuisse eam Satyrij speciem, quæ vulgo Orchis femina dicitur. Quod procul dubio à Plinio accepit, qui videtur Lib. XIX. Cap. IV. id affirmare. Sed pace tanti viri, non sermo est Plinio de puerorum fascino, sed de hortorum tutela. Sic enim ille: *In remedio Satyrica signa, quamquam hortos tutela Veneris* &c. Satyrica enim signa hic deducta videntur à Satyris, quos nemo petulcos esse ignorat, ut ea signa nihil aliud quàm verenda denotent.

Liberis autem sanitati restitutis, Castori & Polluci tamquam Dijs magnis Votum esse factum indicat saxum.

CASTORI. ET. POLLVCI. DIIS. MAGNIS
SVLPITIA. Q. SVLPICII. F. VOTVM
OB. FILIVM. SALVTI. RESTITVTVM

Li-

Libertatis etiam redditæ pro filijs parentes vota exsoluisse marmor hoc Romæ prodit, quo pater soli iucundissimæ lucis auctori pro filij restitutione diuinitus veluti monitus tale monumentum statuit.

SOLI. SACR
C. DVCENIVS
C. LIB. PHOEBVS
FILIVS. ZENONIS
NATVS. IN. SYRIA
NISIBYN. LIBER
FACTVS. ROMAE
EX. VISV
V. S. L. M.

CAPVT XI.

Puerorum Vota, & potissimùm Capillitia.

INsitum teneris quoq; puerorum animis fuisse Numinis cultum, satis prodit prima hominis ætas. Pueri nempe posita prætexta virilem togam sumpturi bullas Penatibus dabant. Persius Satyra v. vers. 30.

Cùm primum pauido custos mihi purpura cessit
Bullaq; succinctis Laribus donata pependit.

His enim Dijs commendatam fuisse pueritiam innuit Claudianus in 3. de raptu Proserpinæ:

Infidis natam Laribus commisit alendam.

Bullas tamen alijs quoq; Dijs appensas fuisse non obscurum est. Auream nempe ex catena aurea collo Veneris marmoreæ propè Nemausum inuentæ alligatam se vidisse humanissimis ad me literis testatus est laudatæ memoriæ Nicolaus Fabricius Dominus de Peyresch, cuius nunquam sine dolore meminerim. Iunoni itē Bullam cum Scypho & Tripode dicatam constat ex Inscriptione Gruteri ad Hortos Bellaianos Romæ.

IV-

IVNONI. PLACIDAE
CONSERVATRICI. AVGVSTAE
CLAVDIA. SABBATIS
BVLLAM. D. D
ADDIT. ET. SCYPHVM. ET
TRIPODEM. FORTVNAE. AVG.

Ceterùm, Donaria Laribus congrua persequitur Calphurnius Poeta Siculus Ecl. 2.

—— pomiferi Laribus consueuimus Horti
Mittere primitias, & fingere Liba.

Libum autem cibi genus ex farre, melle, & oleo conficiebatur. Cuius inuentorem alij putabant Liberum Patrem. Ouid. 3. Fastorum.

Liba Deo fiunt, succis quia dulcibus idem
Gaudet, & à Baccho mella referta ferunt.

Sed veriùs à libando nomen traxit, quod libaretur priusquam esset cocta.

Nec solis frugibus placasse Deos satis fuit. Procedente paulum ætate solebant iuuenes COMAS caræ matris delitias rescindere, easque fluminibus eius loci primitias offerre, notante Scholiaste Homeri, & Pindari in IV. Odem Pythiorum. Sic Aiax Telamonius Ilisso flumini crinem vouit. Adolescentes Romani Æsculapio. Statius Lib. III. Sil. 4.

Accipe laudatos iuuenis Phœbeie crines,
Quos tibi Cæsarius donat puer, accipe lætus.
Intonsoq; ostende patri.

Theseus Apollini Delphico, consuetudine recepta adolescentibus, quam tetigit Martialis Lib. I. Epigr. 32. sed & Ioui, de quo Statius Lib. VI. vers. 197.

Iuppiter hunc crinem Voti reus ante dicaram.

Sed Apollini barbam, Baccho etiam crines oblatos indicat idem Theb. Lib. VIII.

Ille genas Phœbo, crinem hic pascebat Iaccho.

Atheniensium vulgus Herculi capillos vouebat ex Hesychio;

Co-

Comas pariter Iuuenes *Horæ*, seu ut alijs visum *Hebe* vouebant. Ea enim Dea est Iuuentutis, ut tradit Nonius Marcellus auctoritate Ennij:

Te, Quirine pater, venereor, Horamq; Quirini.

Hanc nonnulli eandem esse volunt, quæ Horta, ab hortando dicta, qua mediante Iuuenum animi ad honestas actiones exhortarentur, & incitarentur. De qua D. Aug. Lib. VI. Cap. I. de Ciuitate Dei: *Iuuentas Dea cum Termino Ioui noluit concedere in Capitolio condendo*, quod comprobat Liuius Lib. V. quod Romani in omen traxerunt, fore, ut nunquam termini Vrbis mouerentur, nec unquam iuuenilis vigor deesset. Hæc etiam Stimula fuit appellata ultra modum ad agendum stimulans, itemq; Hora ἀπὸ τοῦ ὁρᾶν, à videndo, ut Deam prouidentiæ, seu res inspicientem significet, cui inspicientem significet, cui Agonius Deus, & Agenonia Dea, item Murea & Peta actionum Dij iungebantur. Hos Deos iuuenes ad agendum excitare arbitrabatur Petronius: *cui Deo crinem vouisti Pharmace responde?* Carinus apud Martialem

——————— *comamq;*

Tergameo posuit Dona sacrata Deo.

Apud Stobæum Lib. VI. Deiphobum in Canoses, ut stigmata frontis comam se Deo vouere, legimus.

Quid verò Iuuenes memorem? Anchises etiam quod mireris, apud Agathium Scholasticum Epigr. Lib. VI. Cap. 6. Epigr. 2. venustè Comam quantumuis canam Veneri prioris ætatis reliquias dicat. Palladi Callirrhoe comam posuit. c. 8. Epigr. XI. Pamphilion Capillos pingues, seu unguentis madidos Isidi Epigram. XII.

Nec Iuuenes tãtũ, sed VIRGINES etiã Voto interdũ ab ipsa natiuitate cõcepto crines Dijs vouebãt. Lucan. in Syria Dea:

Sed qui isti Dij, quibus VOTA capillitia.

Idemq; Matronæ Romanæ Dijs placandis obseruarunt. Liuius Lib. III. *Stratæ passim matres crinibus templa verrentes veniam irarum cælestium finem pesti exposcunt.*

Ac

Ac ne cetera huius generis vota præteream Nauigantes tempestate urgente fusis precibus comam euulsisse scribit in sua vita Libanius. Imo Capillos rescissos in fluctus eiiciebant votis Neptuno placaturi. Petronius Satyr. *Notauit sibi ad lunam tonsorem intempestiuo inhærentem ministerio execratusq; omen, quod imitaretur naufragorum ultimum VOTVM in cubile reiectus est.*

Serui etiam libertate donati capillos abscindebant. Nonius 235. *Qui liberi fiebant, ea causa calui erant, quod tempestatem seruitutis effugere, sicuti naufragio liberari solent.* Hac de causa mulieres apud Hebræos captiuas abscissa coma libertatis gratiam consecutas esse ex Deuteron. XXI. colligitur. Similiter & capitalis criminis reus absolutus radebatur apud Romanos antequam Capitolium ascenderet, Martialis:

Ad alta tonsum templa cùm reum misit.

Item, qui peregrinationem suscepisset, Capillum alicui Numini deuouebat, & domum reuersus detonsum consecrabat. Papinius Statius Lib. VI. Thebaid. v. 608.

Flauus ab intonso pendebat vertice crinis
Arcados.

Hinc Cæsariem apud Hom. Iliad. XXIII. in funere Patrocli Sperchio amni, si in patriam redijsset, deuouet Achilles. In Creta hodiè vxores comam rescissam in mariti funus proijciunt veluti extremum amoris Donarium. Quod in suis Obseruationibus Cretius, quæ apud me sunt auctoris manu exaratæ, notauit diligentissimus rerum exoticarum scriptor Honorius Belli, de quo ritu Ouidius in Fastis:

Mixta bibunt molles lacrimis unguenta fauillæ,
Vertice libatas accipiuntq; comas.

Et clariùs multo Propert. Lib. I. El. 17.

Ille meo caros donasset funere crines.

Non secus ac crines atq; comæ BARBA Dijs sacrabatur. Suetonius de Nerone Cap. XII. *Barbam primam posuit, conditamq; in auream pixidem, & pretiosissimis margaritis adornatam Ioui Capitolino consecrauit.* Vbi cum Cęlio Rhodigino Lib. XIX. Cap. II.

Lipsio, & Casaubono, malim Capitolino, auctoritate Dionis apud quem legitur: τῷ Διὶ τῷ Καπιτολίνῳ. Quod is cognomen accepit à celebri templo ipsi erecto in Capitolio. Cuius statuam marmoream cum ædicula capiti imposita se Romæ vidisse testatur Vlysses Aldrouandus in Antiq. Romanis pag. 147. Græcos autem hoc Festum agnouisse, testis est Iulius Pollux, *cùm Ephæbi primam barbam, & comam tonderent, cuius primitias Apollini & Flumiinibus consecrabant*. Quod ipsum Romani anno secundo & vigesimo Amicis conuiuio acceptis, in honorem numinis cuiusdam peragebant. Quem ritum ante longè Nazaræorum fuisse liquet, Num. Cap. VI. & Iudicũ Cap. XVI. Et postea veterum inter ethnicos Sacerdotum, qui primos capitis, barbæq; pilos Dijs suis veluti Primitias sacrabant. Quam consuetudinem secuti fortassis antiquiores de fronte Victimæ euulsos ante ipsius mactationem cum mola in ara villos cremare consueuerunt, ut memorat antiquissimus Poeta Homerus, atq; ex eo Virgilius VI. Æneid. quæ prima dixerunt Libamina. Ceterùm, quæ fuerit Neroni tantæ lętitiæ causa, optimè persequitur Dion interprete Io. Leunclauio Hist. Rom. Lib. 61. *Visis nonnullis portentis, aruspices respondere, interitum Neroni denunciari. Tunc sacrificia pro salute fecit. Post hæc celebrauit festa alterius generis, quæ dicuntur Iuuenalia. ea propter barbam eius, quæ tùm primum rasa fuerat, facta sunt: cuius pilos in sphæram auream conjectos, Ioui Capitolino consecrauit. His Ludis interfuerunt multi, sed inprimis nobilissimi Viri*. Cetera lectione omnino digna ad ingenij amœnitatem à curiosis lustrentur. Hoc unum addam, tantæ venerationis fuisse apud Veteres Comas, ut pro restitutione facta sibi capillorum, Votum factum constet ex hac Inscriptione desumpta ex autographis Pighij:

MINERVAE
MEMORI. TVLLI
A. SVPERIANA. RES
TITVTIONE. FACTA
SIBI. CAPILLORVM

CA-

CAPVT XII.

VIRGINVM VOTA.

VIrginum VOTA erant diuersa, sicut etiam ætas. PVELLÆ namque pilas cum pupis & strophiolis Veneri dicabant. Varro Sesquiulysse; quem Adrianus Turnebus *Astutissimum* interpretatur:

——————— *Veneri*
Marinas pilas, reticula, ac strophiola.

Quæ tamen verba apud Nonium Marcellum in voce Strophium alio modo leguntur; *suspendit Laribus marinas molles pilas, reticula, ac strophia.* Strophiola verò fuisse corollas discimus ex Plinio Lib. XXI. Cap. 11. apud quem strophia sunt coronæ tenuiores. Aliter Nonius Marcellus, sed quam eleganter: *Strophium est fascia breuis, quæ virginalem tumorem cohibet papillarum.* Inde Catullus Arg. 59.

Nec tereti strophio lactantes vincta papillas.

Pupas etiam sigillaria siue imagunculas, non obscurum est ex Nonio; quas à Virginibus fausto futuri matrimonij auspicio oblatas satis indicat Persius Satyra 11.

Discite Pontifices in sacris quid facit aurum?
Nempè hoc, quod Veneri donatæ à virgine pupæ.

Prouectioris ætatis Virgines Dianæ Zonam dicabant, ut procum inuenirent: quemadmodum Callirhoe apud Agathium Scholasticum Cap. 8. Epigr. XI. Qualiter etiam referente Pausania Træzeniorum Virgines zonam Palladi Aparturiæ, sicut crines Hippolyto, consecrabant. Forsan etiam ut coniugium esset fœcundum.

Quin se ipsas Fortunæ Virili, cui apud Portam Capenam Seru. Tullius ædem extruxit, offerebant Virgines Romanæ, ut si quà nęuus corporis insideret, numinis benignitate viri notitiam effugeret. Clari de eo Nasonis versus.

Accipit ille locus posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Vt tegat, hoc celerq; viros, Fortuna Virilis
Præstat, & hoc paruo thure rogata facit.

Et sanè nihil aliud videtur velle nudæ virginis effigies, quam è signo fictili delineatam accepimus è Museo Eminentissimi Cardinalis FRANCISCI BARBERINI, qui magnum Patruum Summum Pontificem VRBANVM VIII. literarum studio ac amore feliciter sequitur; cuius indulgentia Iconem magnitudine ectypo ferè parem parario nobilissimo Cassiano à Puteo Equite hic præbemus.

Quid verò illa? Venerisne è Praxitelis statua, aut pictura Apellis desumpta? Vterq; enim, ut Deam repręsentaret, Phrynes meretricis typo usus est; quam nudam nisi Cerealibus, Neptunalibusq; solemnitatibus videre difficile erat: quo tempore ea conspicientibus in honorem numinum vestes & comas soluens prosilibat, ubi Praxiteles raptim illam efformauit. Inde Cl. I.C. Io: Galuanus Antiquitatum peritissimus non iniuria opinatus est, huic coniecturæ nihil obstare stolæ decus matronis peculiare, atq; à meretricibus alienum, quòd corruptis moribus ea cum impudicis communis fuerit. Quid si cum disertissimo Vveslingio dixerim, puellæ Imaginem esse in Bonæ Deæ templo suspensam: quò exclusis omnino viris, vt se extra virilem conspectum ornarent, concedere solebant virgines? De quo Ouid. 3. de arte amandi:

Quæ malè crinita est, custodem in limine ponat,
Orneturque Bonæ semper in æde Deæ.

Huius insignem fuisse cultum Romanis ostendit vetus Inscriptio, quæ apud Martium Milesium Sarazanum Romæ videtur.

VOTO SVSCEPTO
BONAE. DEAE
ASTRAPTON. CAESARIS. VILIC
AEDICVLVM. ARAM. SEPTVM. CLVSVM
VETVSTATE. DIRVTA. RESTITVIT

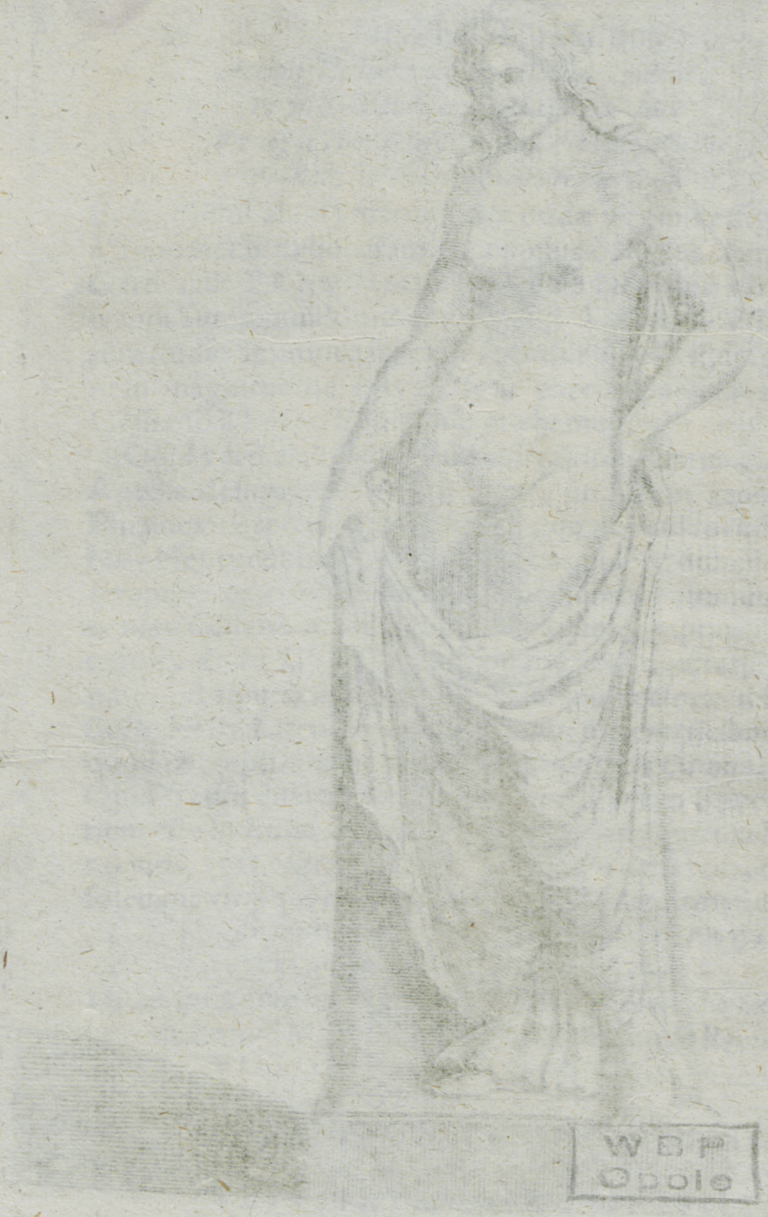

WBP
Opole

Et uberiùs alterum votum ei factum, quod ex Grutero exhibeo:

BONAE. DEAE
SANCTAE
SACR
VOTO. SVSC.
MERITO. LIBENS
TERENTIA
THALLVSA
FECIT

CAPVT XIII.

NVPTARVM VOTA.

CVm iam puellæ ætate nubiles fierent, Veneri tamquam amoris matri vota sua fundebant. Est enim mutua virorum & mulierum effetrix Venus, ob voluptatem corporibus eos commiscens, ac colliquefaciens animos, cui Cupido filius tanquam matrimonij vinculum & Hymeneus addebatur; Mox Virginensis Dea, quæ adhibebatur, cùm virgini sponsæ Zona solueretur, forsan ut coniugium esset fœcundum. Videtur id significasse Festus, dum inquit: *Cingulo noua nupta præcingebatur, quod vir in lecto soluebat, factum ex lana ouis, ut sicut illa in glomos sublata coniuncta inter se sit, sic vir suus secum cinctus, vinctusq; esset. Hunc Herculaneo nodo vinctum vir soluit omnis gratia, ut sic ipsi felix sit in suscipiendis liberis, ut fuit Hercules, qui 1[illegible]. liberos reliquit.* Omnes autem vota faciebant Dijs Nuptialibus, ut fortunatum coniugium redderent. Hi indicio Plutarchi quinq; erant, Iuppiter, Iuno, Venus, Suada, (Vel, quem admodum Turnebo Aduers. Lib. XIX. Cap. XVI. placet, *Suadela.*) Diana seu Lucina. Quibus superstitiosa antiquitas alios complures addit nomine ridiculos, diuersis nuptiarum ritibus. Qualis *Iugatinus*, quod coniuges coniungeret. *Interduca*, &

Dij Nuptiale

Do-

Domiducus, cum sponsæ domum ducendæ erant. Erat hic cuius numine putabatur virgo matrona esse, & patriæ potestatis iugo soluto in mariti ius migrare. Item Domitius, ut in domo esset noua nupta *Manturna* Dea, ut sponsa cum viro maneret; nec ab eo discederet. *Cinxia*; vnde Festus, Cinxiæ Iunonis nomen sanctum habebatur in nuptijs, quòd initio coniugij solutio erat cinguli, quo noua nupta erat cincta. *Tellumum*, *Rusona*, *Mutinus*, *Subigus Pater*, ut virgo à viro subigeretur: *Prema* Dea mater, quæ culta, ne subacta viro cum premeretur, se commoueret. Accessit his Dea *Viriplaca* viris placandis præposita, quando odio à mulieribus dissiderent. De qua Val. Max. Lib. II. Cap. I. *Quoties inter virum & uxorem aliquid iurgij intercesserat, in sacellum Deæ Viriplacæ, quod erat in palatio, veniebant, & ibi inuicem locuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita, concordes reuertebantur*. Adde etiam fratres *Picumnum*, siue Martem Siluanum domesticum, ac *Pilumnum* mariti Genium; *Volumnum* ac *Volumnam*, à volendo sic appellatos, qui præstabant, ut coniuges bona vellent, & benè ac feliciter coniungerentur. Volumnum autem coniectura non adeò leui in veteri Inscriptione, à Viro Cl. RENATO MORÆO Professore Regio, nec minùs multiplicis doctrinæ quàm usus Medico celeberrimo, Lutetia perhumaniter missa, putauit legendum V. C. Tristanus à S. Amando in Comm. Hist. ad Num. Neron. Quis enim VOLIANVS, admodum est obscurum apud Eruditiores, inter quos aliquando Magnus ille Lipsius. Nec ullus hic Volcano locus. Quid enim ipsi præ Ioue aut Marte cum Imperatore fuerit? Apollinis verò & Neronis, aut Iani, cognomina ex Græcis, Hebræis, vel Armoricis populis ingeniosè nimis hic repetuntur. Credibilius est, Deo VOLVMNO in conseruationem AVGVSTORVM fuisse positum hoc Monumentum.

NVMINI. AVGVSTOR
DEO. VOLIANO
M. GEMEL. SECVNDVS. ET. C. SEDATVS. FLORVS. ACTOR. VICANOR.
PORTENS. TRIBVNAL. CVM. LOCIS. EX. STIPE. CONLATA
POSVERVNT

Sed

Sed hæc similiaq; attigisse satis est. Ad rem nostram.

Horarum munus erat lectum Nuptis parare, idest tapetibus, floribus sternere. Hinc Theocritus Eidyl. 19. cùm de Europa Agenoris Phœnicum Regis filia ab Ioue rapta:

Et Iuppiter rursus aliam accipiebat formam,
Solutiq; ei zonam, & illi lectum parabant
Horæ.

Pro faustis Nuptijs Laribus familiaribus supplicari solitum indicat Plautus in Aulularia:

Nunc thusculum emi, & hasce coronas floreas.
Hæc imponentur in foco nostro Lari,
Vt fortunatas faciat Natæ nuptias.

Et confirmat Varro de Vita populi Romani Lib. 1. *Nubentes ex veteri ritu Romana asses tres ad maritum venientes solebant ferre, atque vnum quem in manu tenebant, tamquam emendi causa marito dare; alium, quem in pede habebant, in Foco Larium familiarium ponere.* His iure Penates accenset Pontanus:

Pax colitur, coliturq; thorus, castiq; Penates.

CAPVT XIIII.

Parturientium Vota.

QVoniam verò Nuptiarum effectus est partus, naturali ordine hoc loco de parturientium Votis dicendum. Hæc autem varia & multiplicia fuerunt, quandoquidem parturientium periculo nullum ferè grauius: ut meritò Phronesium apud Comicum:

Latemini huc stactam, atq; ignem in aram, ut Venerem Lucinam meam,
Hic apponite.

Puella quidem iam grauida zonam solito arctiorem in templo Dianæ Λυσίζωνε, hoc est, zonam soluentis deponere, Atheniensibus solemne erat. Mulieres etiam partu leuatæ zonam Dianæ sacrasse auctor est in Argonaut. Apollonius. Latinis

autem

autem zonam soluere dicitur, quæ viro tradita; Græcis, quæ primum parit; notante ad Catullum Iosepho Scaligero.

Sponsæ autem, cùm utero ferrent, quibusdam Dijs & Deabus vouebant, ut eorum prolem aduersus Siluanum tuerētur.

Ad impetrandam verò partus facilitatem Iunoni Vota soluebantur. Allusit ad hoc Propertius Lib. IV. Eleg. I.

Idem ego cum Cinare traheret Lucina dolores
Et facerent uteri pondera lenta moram,
Iunonis votum facite impetrabile dixi,
Illa parit, libris est data palma meis.

Accedebant huic alij Dij, & Deæ, qui parturientibus præerant, qualis *Mena* mulierum menstruis præfecta: *Pertunda, Latona, Egeria, Lucina*, Nixij Dij; Et à Romanis, ex pariendi discrimine, maximè celebratæ Deæ, *Prosa* vel *Prorsa*, & *Posuerta* à quibus mulieres auxilium expectabant.

Huc spectat, quod Suetonius Plinij Secundi auctoritate inscriptum refert in Caligula Cap. VIII. OB. AGRIPPINAE PVERPERIVM.

Puerperæ Votum eleganter exprimit Tabula figulina, quæ asseruabatur olim in Museo V. C. Martij Milesij Sarazani, in cuius auersa facie foramen in medio, ut ea meliùs affigeretur. Continet hæc obstetricem, quæ dextra mulierem sustinet ferè nudam habitu dimisso; de quo Plautus in Truculento:

Eumq; gero ornatum, ut ægra quasi puerperio cubem.

Eamq; partus dolore afflictam & pauidam verbis fortassis Ouidianis sic affatam:

Septem ego per noctes, totidem cruciata diebus
Fessa malis, tendensq; ad cælum brachia, magno
Lucinam ad nexos partus clamore vocabam.

Puero autem iam edito matrem ipsa consolari videtur, dum infantem gremio fouēs, ut est apud Papinū Lib. 2. Sil. 1. v. 79.

——— *raptum protinus aluo*
Sustulit exultans, ac prima lucida voce
Astra salutantem.

Tabula

W. B. P.
Opole

Tabula verò ista Dianæ Nemorensi, quidquid de Nemorosa alij, omnino sacra fuit, tamquam parturientium adiuuæ. De qua Capite xv. Inuenta quippe Nemi, ubi celebre olim Dianæ Templum. De qua Horatius Lib. III. Od. 22.

Montium custos, nemorumq; virgo,
Qua laborantes utero puellas
Ter vocata audis, adimisq; Letho,
Diua Triformis.

Vocandi autem formulam Terentius in Andr. Act. 3. aperit:

Iuno Lucina fer opem; serua me obsecro.

In quem sensum Abdias Babyloniæ Episcopus Lib. III. Hist. Apostolicæ (si modò is auctor est Libri, qui à Iulio Africano Latinè redditus, eius nomine circumfertur) de quadam Calliope inter grauissimos partus dolores ita sororem alloquente: *Vade quæso, & inuoca Dianam Deam nostram, ut misereatur mei: ipsa enim habet patrocinium obstetricandi.*

Vtramq; rectè Comicum iunxisse ostendit Tullius de Natura Deorum Lib. II. *Vt apud Græcos Dianam, eamq; Luciferam, sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant.* Vidit id longè prior in Theæt. Diuinus Plato, ubi *Diana Acrilis* partuum tutelam suscepit. Quod idem comprobat Inscriptio ex Collectaneis Veterum Iuscript. Cl. Viri Io. Baptistæ Doni amici meritissimi nondum editis, mihi perhumaniter transmissa:

IVNONI. LVCINAI
PRO. FILIA. PARVA LABORANTE
SVSCEPTO. VOTO
STATILIA. D. D

Illud ex ijs quæ supra diximus repetijsse iuuat, ut Viri Genium colebant, sic Feminæ Iunonem Natalem. Huc spectat, quod Ioan. Seldenius de Dijs Syris Syntagm. II. Cap. II. perquam eruditè notauit, vetustissima consuetudine receptum fuisse Iunonem Lunæ titulo venerari; nec ab ea diuersam Latinorum Lucinam, quæ Græcis Εἰλείθυια, & Ἐλευθὼ, fortassis ex Arabico *Lilith*, quæ Dea parturientibus ex nato

ipsi non tam tutelaris erat quàm infensa & timenda, nisi supplicationibus placaretur. Cuius metu hodierni Iudæi parietibus cubiculi hæc verba superstitiosè inscribunt: *Aaam, Chaua, Chutz, Lilith*, siue, procul hinc esto Lilith.

CAPVT XV.

CONIVGVM VOTA.

VErè quidem Romanę Tragœdię Princeps in Medea: *Conciliat animos coniugum partus ferè.*

At quoniam non ubiq; ea matrimonij felicitas est, unum maritalis fidei vinculum superest Concordia, quæ mitigat ac diluit quicquid hic occurrit sæuum. Cuius rei memores prisci inter alios Nuptiarum ritus Natalem auem, nempe Cornicem, Concordis veluti coniugij symbolam non vulgari religione solicitabant. Quò alludens Tibullus Lib. II. Eleg. II.

Vota cadunt. Vtinam strepitantibus aduolet alis,
Flauaq; coniugio vincula portet Amor.

Magnum fateor marito solatium adfert Coniugis claritas, pietas, sanctimonia, innocentia, probitas, modestia, fides, pudicitia, prudentia, diligentia, tamq; accurata prolis educatio, ut filios suos proprijs uberibus educasse apud veteres posteris in laude sit relictum: Beatitudinis tamen in hac vita summam esse, animorum consensum inter Coniuges, duraturis seculo monumentis quidam testati sunt. Quid enim aliud sibi volunt hæc inter cetera saxis tradita longæ ætatis encomia? *Coniuges maritali concordia incomparabiles: coniugi amantissimæ.* Amplissima sanè hæc mutuæ beneuolentiæ occasio: ut meritò coniuges pro se inuicem vota susceperint. Quo modo Plutarchus auctor grauissimus tradit Artaxersem TERRÆ pro uxore votum fecisse. Facti causam & rationem optimè indicat Macrobius Lib. I. Cap. X. nimirum, *ab hominibus hos Deos,*

(sci-

(scilicet Saturnum, & Opem,) *quasi vitæ cultioris auctores haberi.* Cur verò Terra Opis dicta subdit idem, *quòd eius ope humanæ vitæ alimenta quærantur. Huic* (pergit idem) *Deæ Opi sedentes vota concipiunt, terramq; de industria tangunt, demonstrantes ipsam matrem esse mortalibus appetendam.* Ei aliàs mense Aprili Romani Bouem grauidam mactabant; itemq; Vaccas prægnantes, quarum vitulos à ministris exectos maxima Virgo cremabat; & Horatio auctore Epist. Lib. II. Porcum, vel Scropham. Vnde Arnobius hæc sacrificia deridens Lib. VII. *Telluri Matri Scropha ingens immolatur fœta, ac Mineruæ Virgini virgo cæditur Vitula.*

PILVMNO & PICVMNO mariti Cal. Martij, qui mensis Picumno erat sacer, pro coniugij felicitate Vota faciebant. Picumnus enim cum fratre Pilumno coniugij curam gerere credebatur. Iste quippe pro stabiliendo regno ciuibus suis Sabinarum raptum concessit. Ille autem Romulo eius rapinæ auctor ferebatur.

Dianam parturientibus auxiliarem esse iam pridem intelleximus. Quidni etiam Coniuges ipsius tutelam expectent? En egregiam pro hac sententia Inscriptionem, Anno 1554. ad lacum Nemorensem effossam.

DIANÆ
NEMORESI. VESTÆ
SACRVM. DICT
IMP. NERVÆ. TRAIANO. AVG
GERMANICO. III. COS. PRÆF
EIVS. T. VOLTEDIO. MAMILIANO
QVÆSTORIB.
L. CÆCILIO. VRSO. II. M. LVCRETIO
SABINO. II. ÆDILIB. Q. VIBENNA. QVIETO
TIB. CLAVDIO. MAGNO
P. CORNELIVS. TROPHIMVS. PISTOR
ROMANIENSIS. EX. REG. XIIII. IDEM. CVR
VICI. QVADRATI. ET. LANIA. C. P. THYONOE. CONIVX
EIVS. VOTVM. LIBENS. SOLVERVNT

Sed cuoniam nihil valetudine omnium optabilius pro stabilienda re familiari, iure Æsculapio suus hîc defertur honos.

T. AVRELIVS. AVG. LIB
DIOSCORVS. VOTVM
ÆSCVLAPIO. SANC
TO. OB. PROCESSVS
SVOS. CVM. VALERIA
NICE. CONIVGE. ET
AVRELIS. DIOSCORIS
VICTORINÆ. FILIS
D. D

Mercurius quàm sit necessarius ad dexteritatem negotiorum, nemo magis experitur, quàm qui familia auctus pro ea sedulus euigilat. Hinc quidem pro Coniuge sic ad Mercurium.

MERCVRIO
L. PVPLICIVS
L. F. BROCCO
PRO. SALVTE
CORNELIÆ. MACRINIANÆ
VXORI
V. S

Quod etiam fata ex voto produxerit Proserpinæ benignitas, ei merito monumentum statuetur.

PROSERPINÆ
SERVATRICI
C. VETTIVS. SIL
VINVS. PRO. EV
NOIDE. PLAVTIL
LA. CONIVGE. SIBI
RESTITVTA
V. S. A. L. P.

Coniuges stabili cursu quòd vitam ducerent, Panis Dei beneficium agnoscebant.

LV-

L V C I D O. P A N I
C. QVINTIVS. MVCIANVS
ET. HERODIA. SYNNESIA
VXOR. DVLCISSIMA
V. S.

Atque hinc Fortunæ prosperitas ad uniuersæ domus conseruationem non minimis coniugum bonis annumerabatur.

D E Æ. F O R T V N Æ. R E D
P R O. S A L V T E. A P P I I. S E R G I
L A T E R A N I. V O T. S O L
S E R G I A. E V T E R P E

Tandem ut rem diffusam in pauca contraham, Dijs Conseruatoribus Vota solemniter nuncupata ostendit Inscriptio Salodiana.

D I I S N. N
C O N S E R V A T O R I B V S
P R O. S A L V T E
A R I Æ. S V Æ
N. N O N I V S
M A C R I N I. C O N S E C R

C A P V T XVI.

VOTA AMATORIA.

ÆTernitatis desiderio innata mortalibus generationis necessitas tam durum quandoq; etiam in vim Rationis mentemq; exercet imperium, ut Antisthenes; verè apud Theodoretum Orat. 3. Amorem Dementiæ morbum dixerit. Cuius omnia quum sint admodum lubrica, atq; ut eleganter Claudianus:

Iocundiq; metus, & non secura voluptas:

Venus amoris & generationis ac voluptatis Dea magnopere colebatur à gentibus. Quam ut sibi propitiam experirentur,

eidem

eidem VOTA fundebantur, ædes, aræ, templa, lucus insigni veneratione dicata fuerunt, adeoq; ea ipsa varijs titulis honestabatur. Hinc CLVACINÆ Veneri templum vouit & extruxit Titus Tatius Rex, in ea fori parte, qua Romani, & Sabini armis depositis pacem inierunt.

Ædem Veneri CALVÆ consecrarunt Romani à Gallis in Capitolio obsessi, cùm ex mulierum capillis tormēta fecissent.

ERYCINÆ Veneri Romæ Q. Fabius Maximus Dictator Ædem vouit, cùm è Sibyllinis Libris edictum esset, ut is voueret, cuius maximum imperium in urbe esset, Liuio auctore Lib. XXII. Huic alia ædes ad portam Collinam vota à L. Portio Leuinio consule, bello Ligustino, & ab eodem dedicata, eodem teste Lib. XL.

VICTRICI Veneri ædem ædificauit Pompeius, referente Plutarcho in eius vita; cuius Victricis Veneris Imago in nummis antiquis visitur. Veneri item GENITRICI Templum ante pugnam Pharsalicam vouit Iulius Cæsar, victoriaq; potitus in foro suo posuit, eiq; spolia de hostibus dedicauit, ut thoracem de margaritis Britannicis: ubi etiam collocauit Oct. Augustus Statuam æneam D. Cæsari cum stella crinita supra caput ipsius fulgente; de quo Dion Lib. XLIII. Sed & huic Deæ Cestum dicasse Matronas ostendit Inscriptio Eboræ:

DIVO. IVLIO
LIB. IVL. EBORA
OB. ILLIVS. INMVN. ET. MVN
LIBERALITATEM
EX. D. DD
QVOIVS. DEDICATIONE
VENERI. GENETRICI
CESTVM. MATRONAE
DONVM. TVIERVNT

Hunc fuisse cingulum amoris ostendit Martialis:

Vt Martis reuocetur amor, summiq; Tonantis
A te Iuno peto cestor, & ipsa Venus.

Ve-

Veneris CAPITOLINÆ meminit Suetonius in Caligula, & Galba. Item Veneri PLACIDÆ ædicula fuit in regione v. Veneri tandem ROMANÆ delubrum fuit in via sacra, quod inter singularia & admiratione digna loca memorat Marcellinus. Hinc Venus non inconcinnè dicta fuit Alma, Augusta, Cælestis, Felix, Inuicta, Iouia, Vestina, Victrix, & Placida; quemadmodum ex Inscriptionibus satis constat.

Quin etiam Poëtæ suos amores Veneri consecrabant. De quibus procul dubio audientibus in Florilegio Epigram. Cap. IX. Lib. v. Agathius Scholasticus. In hunc modum Chærestratus apud Erycium Puteanum amęnioris ingenij virum in Como tamquam à propitio aliquo Genio admonitus ingenti fiducia Votum fecit, si durum Myrtillæ pectus mitesceret, aureum se Cupidinem Paphiæ femoribus appensurum.

Præterire hic nequeo de *Donario* Veneri facto insignem Athenæi locum Lib. XIII. Cap. IV. *Chamæleon Heracleotes in Libro de Pindaro, vetustam legem Corinthi fuisse tradit, cùm Veneri ciuitas magnis de rebus supplicaret, ut accirentur in supplicationum pompam meretrices multæ, quæ Deam precarentur, & post aliorum discessum in Templis permanerent.* Subdit idem. *Cùm Deæ tabulam Corinthij dicassent adhuc extantem, in qua priuatim erant meretrices depictæ, quæ supplicationibus Deam propitiauerant, & in eius fano peractis supplicationibus substiterunt, adscripto hoc Epigrammate.*

Αἱ δ' ὑπὲρ Ἑλλήνων τε καὶ εὐθυμάχων πολιητᾶν
Ἔσταθεν εὔχεσθαι Κύπριδι δαιμονίᾳ.

Hæ pro Græcis & bellicosis ciuibus
Constiterunt, diuæ opem Veneris imploraturæ.

Notat in hunc locum Casaubonus. *non solum concipiendis votis frequentes adfuisse de more prostituti pudoris mulieres, verùm etiam postea sacris interfuisse, quæ voti sui rei Corinthij Deæ reddebant.* Sed quod magis est, Veneri olim non solùm mercedem, sed postribuli quoq; pretium, siue nun mos in templum illatos scribit Herodotus: *Cum semel illic consederint, non priùs domum regrediuntur, quam hospitum aliquis pecuniam mulieri in sinum iniecerit, & cum*

ea-

eadem à fano seorsum abducta rem habuerit. Hospitem autem illum, qui pecuniam obtulit dicere oportet: Tanti ego tibi Deam Mylitam imploro. Mylitam enim Assirij Venerem appellant. At verò pecuniam illam, quantulacumq; sit, non est fas reijcere: si quidem in sacrum conuertitur usum. Huius originem ex vetustate nobis dedit Iulius Firmicus, cuius hæc verba: *Audio Cinyram Cypri ium, templum amicæ meretrici donasse. ei erat Venus nomen. Initiasse etiam Cypriæ Veneri plurimos, & varijs consecrationibus deputasse. Statuisse etiam ut quicumq; initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito asse manum mercedis nomine Deæ daret. Quod secretum quale sit omnes taciti intelligere debemus: quia hoc ipsum propter turpitudinem manifestiùs explicare non possumus. Benè amator Cinyras meretricijs legibus seruit; consecratæ Veneri à sacerdotibus suis stipem dari iussit, ut scorto.* Vnde videtur mihi lucem adferri posse Senecæ de Prouidentia Cap. v. *Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: ut homines pecuniam cum in templis consecrarint, videant & in Fornice;* Hanc verò pecuniam fuisse Decimam, expressè tradit Nicardus Variorum Epigram. Lib. vi. Cap. 8. Epigram. 9.

Huic Deæ Lais præterea speculum dicat apud Platonem ibidem Epigrammate 1. & sequentibus.

Omnem tibi decimam accepti questus feram Venus.

De hoc Donario non minùs eleganter, quàm festiuè Ausonius Epigram. 54.

Lais anus Veneri speculum dico, dignum habeat se
Æterna æternum forma ministerium.
At mihi nullus in hoc usus; quia cernere talem,
Qualis sum, nolo: qualis eram, nequeo.

Hunc ritum confirmat vetus monumentum:

IOVI. IVNON. MINER
ANTONIA. M. LIB
APHRODISIA. SCYPHOS. H
VENEREVM. SPECVLVM
DONVM. DEDIT

Et uberiùs illustrat Donarium insigne è saxo Malace in Hispania

ſpania VENERI Auguſtæ oblatum, in quo præter alia ornamenta, Phialam, & Tabulam argenteam, Tiaram, Anulum aureum, & Gemmam videre eſt.

VENEREM. AVG. CVM. PARERGO. ITEM. PHIALAM ARGENT. ÆMIL. RVST. F. ITEM. TABVLAM. ARGENT. M. ANNIVS. CELCITAN. TEST. SVO. POST. MORTEM ÆMILIÆ. ARTEMISIÆ. VXORI. ET. HÆREDI. SVÆ PONI. IVS
ÆMILIA. ARTEMISIA. TIRA. POS. EADEMQ
DE. SVO. ANVLVM. AVR. GEMMA. MELIORE

Veneri autem ſacra facturas roſis & floribus coronatas fuiſſe accepimus, forſan quod amantes eſſent vincti, ut notat Athenæus. Quo ritu etſi nihil turpius, peſſimum tamen, & verum Paganiſmi ſignum, quod memoriæ reliquit Athenæus Lib. XIII. Cap. XXVIII. Deorum, ſiue Templorum Donaria meretricibus fuiſſe oblata. Paulò æquius eorum inſtitutum, qui ex muneribus meretricijs Diuorum ſimulacra conſtituebant. Quos tamen Lib. VI. aduerſus Gentes Arnobius verè & grauiter damnat. Nec alienum erit, quæ de Proſerpinæ raptu memorat I. Firmicus Libro ſæpe citato huc tranſtuliſſe: *Hennenſes, ut poſſent maternis luctibus ex aliqua parte inuenire ſolatium, inferorum Regem virginem rapuiſſe finxerunt: & ut fides figmentum ſequeretur, propè Syracuſas eum per alium locum cum virgine emerſiſſe iactarunt. Templum ſanè & raptori & virgini accuratè collatis ſumptibus faciunt, & annua in Templo VOTA decernunt.* Proſerpinæ autem vouebatur Porca. De qua Martialis Lib. 6. Epigr. 47.

Exſoluit votis hac ſe tibi virgine porca.

Marcus

Et cùm ipſa ſit ſterilis, Vacca ſterilis. Virgilius VI. Æn.

——— ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæq; ſorori
Enſe ferit, ſterilemq; tibi Proſerpina vaccam.

Sed ut ad Venerem reuertamur: tradunt quidam huic anti-

quos dedicasse ex præstantioribus puellas, quæ ad eius templum prostarent, ac veluti sacræ deinde Viris traderentur. Quod de Lydijs etiam prodit Herodotus. Has in Pęnulo Plautus: *Clientas* vocat; & in Rudente *Antistitam Veneris* appellat sacris Deæ præfectam. Huc facit quod D. Augustinus Lib. IIII. Cap. x. de Ciuitate Dei scribit, quòd Phœnices donum dabant Veneri de prostitutione filiarum, antequam iungerent eas Viris. Quod de Cyprijs narrat Iustinus Lib. XXII. *Mos*, inquit, *erat Cyprijs virgines ante nuptias statutis diebus dotalem pecuniam quæsituras in quæstum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas.* Prostituendi feminas vulgo etiam fuit mos Augilarum in Africa, nocte quâ nuberent, ut Herodotus, Solinus pariter, & Mela auctores sunt. Item Sicæ in eadem terra templo Veneris matronæ dotem quærebant vulgato corpore. Armenis similem ferè morem fuisse narrat Strabo Lib. XII. *Comana multæ ibi sunt mulieres corpore quæstum facientes, pleraq; sacra.* Qua de re uberiùs idem Lib. XVII. *Iouis, quem præcipuè colunt, virgo quædam genere clarissima & specie pulcherrima sacratur: quales Græci pallacas, hoc est, pellices vocant. Et pellicis more, cum quibus vult coire, usq; ad naturalem corporis purgationem.*

Veneri autem Solon etiam ex prostitutarũ capturis ædem erexit, in qua meretrices locauit, ne iuuenes alienis uxoribus insidiarentur, teste Iuliano Aurelio de Cognom. Deor. Lib. II. Cap. IV.

A quò non longè est locus ille subobscurus Martialis Lib. III. Epigr. 80.

Conuiuia quisquis Zoili potest esse
Sumenianas canet inter uxores.

Sumeniani igitur loci nomine est locus sub mœnibus, ut & suburbiorum nomine domus & viæ sub urbe significantur. Quare mulieres Sumenianæ erant illæ, quæ in Lupanaribus constitutis sub mœnibus turpem exercebant quæstum, tamquam in remotiori & secretiori urbis parte, quemadmodum hodiè etiam sub ipsis oppidorum mœnibus hæ mulieres habitent.

tent. Sumeni igitur nomine publicum turpitudinis locum designat. Vnde idem Martialis:

At meretrix agit, testem velox q; feraxq;,
Raraq, Sumeni fornice rima patet.

Verùm, quoniam *nullius rei turpis merces decora est*, ut verè Tertullianus: missis hisce parum decoris, ad reliquos tendamus, ubi prius è Valerio Maximo Lib. VIII. Cap. XV. huic commemorationi adiecerimus, Sulpitiam Ser. Paterculi filiam, Q. Fulvij Flaui uxorem Senatus Libris Sibyllinis per Decemviros inspectis censuisse, ut Veneris VERTICORDIÆ, simulacrum consecraretur, quò faciliùs virginum mulierumq; mentes à libidine ad pudicitiam conuerterentur. Ea verò, quæ Græcis Ἀποστροφία, & Vrania, Romanis Venus erat VERTICORDIA, quod, ut refert Iulianus Aurelius *de Gent. Deorum Cognominibus* Lib. II. Cap. IV; diuina planè Romanarum mulierum quodam tempore in libidinem impotentius irruentium corda ad pudicitiam conuerterit. De qua scitè Ouidius. Fastor. IV.

—— Venus Verso nomine corda tenet.

Huius fermè generis mulierum Corinthi Votum Veneri factum, quod Plutarchus Com. de Herodoti malignitate *præclarum ac diuinum appellat, quo petierunt ut Dea maritis ipsorum amorem pugnæ aduersus barbaros emitteret.* Subdit idem, *Simonides fecit inscriptionem æneis imaginibus in Veneris fano positis, quod Medea condidisse perhibetur, ab alijs petens ut mariti amore Iasonis ipsam Venus solueret, ab alijs, ut is amore Thetidis Deæ liberaretur.* Hinc Veneris Cupidinem filium esse scribit antiquis, eiq; pariter Gratia, quas Græci Charites appellant, addit. Ipsum Poetæ ingeniosè finxerunt Harpocrati Deo silentij Rosam consecrasse. Forsan quod ea silentij symbolum, cuius in amore vis magna est. Ouidij præceptum est De Arte amandi.

Præcipuè Cytherea, iubet sua sacra taceri.
Admoneo veniat ne quis ad illa loquax.

Adonis etiam Veneris minister esse fingitur, propter cuius

necem Veneri sues immolatas legimus apud Græcos.

Veneri & Marti commune Templum fuisse cecinit Claudianus:

Mauors sanguinea qui cuspide verberat urbes,
Et Venus humanas quæ laxat in otia curas,
Aurati delubra tenent communia templi:

Pani Clauam & Ceruinam pellem posuit Euius Venerem secutus Cap. IX. Epigram. 2.

Nicanoe etiam Priapo de mulierum præstantia iudicanti pellem & aureum aqualem obtulit, postquam ipsa sua ornamenta abligurisset.

Cæterum ne irrita essent Amantium desideria DIIS ANTELIIS, qui ante fores statuebantur, serta & unguenta cum adoratione sternebant, ut faciles sibi aditus impetrarent. Indicat id Athenæus Lib. XV. Cap. II. *Cùm domus (Amoris) sit Templum Amasiorum fores coronant.* Ideoq; nonnulli in Amatorum Foribus sacrificant. Hinc Tibullus Lib. I. Eleg. 2. vers. 14.

——— *Cum posti florida serta darem.*

Et Plautus:

——— *Bibite festinæ fores,*
Potate, site mihi volentes propitiæ.

CAPVT XVII.

Vota Populi pro Principe.

VErùm, dum sic variè hominum affectus agitat dulcis vesania, ad frugem oppido reuocat animorum in Principes deuotio. Hi quippe in terris Deorum vices gerunt, ac iura tenent, quos dira vis fulminis ingenti maiestatis argumento sæpè innoxios transijt, quemadmodum eleganter Maro in Diuino opere.

Ecce leuis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuq; innoxia molli

Lam-

Lambere flamma comas & circum tempora pasci.

Populo itaque iure merito nihil erat antiquius, quàm pro salute Principis cœleste numen solicitare; quo animi studio id factum non obscurum est apud Suetonium in Caligula Cap. VI. cuius verba, ut Subditis Principum venerationem inijciam hic libens adscribo: *Romæ cum ad primam famam valetudinis attonita, & mœsta ciuitas sequentes nuntios opperiretur, & repente iam vesperi incertis auctoribus conualuisse tandem percrebruisset: passim cum luminibus & victimis in Capitolium concursum est, ac penè reuulsæ Templi fores; ne quid gestientes VOTA reddere moraretur.* Adeoque populi adulatio erga suos Principes creuit, ut, eodem Suetonio teste Cap. IIX. in Augusto: *Nonnulli patrum familiarum testamento cauerint, ut ab hæredibus suis, prælato victimæ titulo, in Capitolium ducerentur, VOTVMQVE pro se solueretur,* QVOD SVPERSTITEM AVGVSTVM RELIQVISSENT. Et subdit. *Quædam Italiæ ciuitates diem quo primum ad se venisset, initium anni fecerunt. Prouinciarum pleræque super templa, & aras, ludos quoque quinquennales penè oppidatim constituerunt.* Et in Caligula: *Vt verò in aduersam valetudinem incidit pernoctantibus cunctis circa Palatium, non defuerunt, qui pugnaturos se armis pro salute ægri, quique capita sua titulo proposito vouerent.* Qui verò hic titulus, num verbena & infulæ; fortasse etiam scriptum Elogium? De his Iuuenalis Satyra X.

Prouida Pompeio dederat Campania febres
Optandas, sed multæ Vrbes, & publica VOTA
Vicerunt.

Ad quam adulationem alludit C. Tacitus Lib. IV. *Cethego & Vitellio Varrone Coss. Pontifices eorumq; exemplo ceteri sacerdotes, cum pro incolumitate Principis vota susciperent, Neronem quoque & Drusum ijsdem Dijs commendauere, non tam charitate iuuenum, quàm adulatione.*

Et quidem per quietem admonitos quosdam pro salute Principum certis Dijs vouisse monstrat vetus Inscriptio Romæ in domo Alberinorum è regione Palatij della Valle.

NE-

NEMESI
SANCTÆ
CAMPESTRI. PRO. SA
LVTE. DOMINORVM
N. N. AVGG. P. AEL. P. F
AELIA. PACATVS
SCVPIS. QVOD. COH. DOC
TOR. VOVERAT. NVNC
CAMPI. DOCTOR. COH. I
PR. P. V. SOMNIO. ADMO
NITVS. POSVIT. † I. I

Par in Principum obsequium monstrat Liberti Votum Siluano factum pro salute Augusti ex quorundam sententia: quod inferius dabimus, ubi de Agricolarum Votis. Interim omittere non possum geminum pro Augusto Germanico Votum cum suis statuis ab Vlysse Aldrouando Romæ in monte Quirinali visum. Quorum prius ad Iouis simulacrum:

I. O. M. SACR
VOTO. SVSCEPTO
PRO. SALVTE
AVG. GERMANI
PONTIFICIS. MAXIMI
TR. POT
D. VETVRIVS. ANTIGONVS
D. VETVRIVS. SP. F. PHILO
D. VETVRIVS. ALBANVS
PATER. CVM. FILIIS
POSVIT

Alterum Deæ Syriæ in Vinea Card. Carpensis:

DEÆ.

DEÆ. SVRIÆ. SACR
VOTO. SVSCEPT. PRO
SALVTE
. . . . . .
. . . . . .
AVG. GERMANICI
PONTIFICIS. MAXIMI. TR. POT
D. VETVRIVS. ANTIGONVS
D. VETVRIVS. SP. F. PHILO
D. VETVRIVS. ALBANVS
PATER. CVM. FILIS. POSVIT

Pro Principe Vota etiam soluta ostendit suo exemplo Plinius minor Lib.x. Epist.xliv. ad Trajanum: *Solemnia Vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, & suscipimus domine, pariter & soluimus, precari Deos, ut velint ea semper solui, semperq; signari.* Ad quæ Imperator: *Et soluisse Vos cum prouincialibus Dijs immortalibus VOTA pro mea salute & incolumitate, & suscepisse libenter, mi Secunde carissime, cognoui ex literis tuis.* Et alibi: *Agnosco Vota tua mi Secunde carissime.* Disertè magis Suetonius in Octau. Cap.lvii. *Omnes ordines in Lacum Curty quotannis ex Voto pro salute eius stipem iaciebant.* Stipes autem Dijs dabatur. Seneca de Benefic. Lib.vii. *Dijs posuimus Domum & Stipem iecimus.* Liuius Lib.xxv. *Prætor euixit ut populus per eos ludos stipem Apollini quantum commodum esset conferret.* Casaubonus annotat ritum iaciendi Stipem in Lacum veteris fuisse superstitionis apud Romanos, qui loca hominum opinione sacra hac ratione venerabantur. Plinius Lib.viii.Epist.viii.de Clitumno: *Fons exit & exprimitur pluribus venis, sed imparibus, eluctatusq; facit gurgitem, qui lato gremio patescit purus & vitreus, ut numerare iactas Stipes & relucentes calculos possis.* Quænam hæc esset, manifestat Seneca Natural.Quæst.Lib.iv. *In hac ora Stipem sacerdotes, & aurea Dona Præfecti, cum solemne venit sacrum iaciunt.* Ex quibus colligo talos iactos

ctos à Tiberio Cæsare in Aponum fontem fuisse aureos, quemadmodum refert Suetonius in Vita eius Cap. XIV. cùm Illyricum petens *iuxta Patauium adisset Geryonis oraculum, sorte tracta, qua monebatur ut de consultationibus in Aponi fontem talos aureos iaceret; euenit ut summum numerum iacti ab eo ostenderent: hodieq; sub aqua visuntur ii tali.* Quidquid Viri eruditi de æreis suspicati fuerint.

Ratione non dissimili, quamquam sine superstitione, ritu à Maioribus accepto quotannis solemni die Ascensionis Domini Serenissimæ Reipublicæ Venetæ Dux, aquâ lustrali priùs in mare profusâ, Annulum aureum à Patriarcha consecratum è puppi Bucentauri in Vndas proijcit, hisce verbis: *Desponsamus te mare in signum veri perpetuiq; dominij.*

Neque Dijs tantùm, sed & Principibus ipsis oblatam fuisse Stipem docet Suetonius Cap. XLII. in Caligula: *Edixit & strenas ineunte anno se recepturum. Stetitq; in vestibulo ædium Cal. Ianuarijs ad captandas stipes, quas plenis ante eum manibus ac sinu omnis generis turba fundebat.* Quam antea dari Imperatori Tiberius prohibuit Dion Lib. LVII. *sequenti anno C. Cæcilius Rufus L. Pomponius Flaccus, consulum nomen gesserunt. Tiberius strenam, à quibusdam oblatam non accepit: eaq; de re edictum proposuit.* Et Lib. LX. sub Claudio Imp. *Pecuniariam rem mirificè tractauit, nam & Strenarum oblationem, sub Augusto & Caio usurpatam edicto sustulit.*

Quin subditi se Principibus deuotos, & dicatos, ante alloquium præfari consueuerunt. Vnde vetus formula: DEVOTI NVMINI MAIESTATIQVE TVÆ. Quam consuetudinem hodieq; receptam ab Hispanis originem duxisse refert Dion Lib. LIII. de Augusto: *Quum alijs alij modis immodicè ei gratularentur, Sextus quidam Pacuuius omnium studia superauit, more Hispanorum se Cæsari consecrans: idemq; ut facerent, alijs auctor existens.* Imò cum filio Cæsarem hæredem ex æquo nuncupauit, ut ibidem refert idem. Extremi affectus ne dicam vesaniæ exemplum memorat Dion Lib. LIV. *Vnus ex Indis Zarmanus siue ex sapientibus eorum unus, ac propterea vel gloriæ causa, vel senectutis secundum leges patrias, siue ut ostentaret se Augusto &*

Athe-

Athenienſibus (Athenas enim venerat) mori volens, deorum ſacris, etſi (ut referunt) non legitimo tempore, initiatus in gratiam Auguſti, inde ſe in ignem dedit. Sed tanta fuit etiam de Principibus animi ſolicitudo, ut boni ſcriptores antiquitùs ſuas cogitationes non ſine ſolemni pro Imperatoribus voto euulgauerint. Quam pręcipuè pietatis notam in Oppiani de Piſcat. Lib. II. deprehendimus.

Nec minorem Principibus ipſis quàm ſubditis exoluendi Voti curam fuiſſe, ſatis perſuadent hæc Suetonij in Caligula Cap. XXVII. *VOTVM exegit ab eo qui pro ſalute ſua gladiatoriam operam promiſerat: ſpectauitq; ferro dimicantem nec dimiſit niſi victorem, & poſt multas preces. Alterum qui ſe periturum ea de cauſa VOVERAT, cunctantem pueris tradidit verberatum infulatumque, qui votum repoſcentes per vicos agerent, quoad præcipitaretur ex aggere.* Hæc tamen maiori fortaſſis ambitione, quàm pietate facta. Vota enim à veteribus ſumma religione ſeruata in primis docent codicilli, qui defunctorum hæredibus voti exoluendi neceſſitatem imponunt.

Tantum verò adoleuit iſta ſolemnitas, ut pro Principis ſalute, incolumitate, & conſeruatione, non ſolùm priuati ciues VOTA in adulationem Principum funderent, ſed etiam Senatus Populusq; Romanus publica vota inſtitueret. Quod quidem pridie Nonas Ianuarij, & tertio Nonas Ianuarij factum ſcribit Plutarchus in Cicerone; Capitolinus in Pertinace: *Tertium Nonarum diem Votis ipſis milites Triarium Maternum Laſciuium, Senatorem nobilem ducere in caſtra voluerunt, ut eum rebus Romanis imponerent.* Et Dion Lib. LIX. *Poſt Calendas Ianuarij die tertio pro ſalute Principis Vota ſuſcipiuntur.* Sed etiam Vota Calendis ipſis Ianuarij fuiſſe facta, ex Cornelio Tacito Lib. IV. Annalium, & Liuio Lib. XXI. colligitur. Plures igitur dies Votorum fuere; tertius autem ante Nonas præcipuus. Votorum item memoriam publicis Numiſmatibus ex argento, auro, & metallo conſignarunt. Hinc illæ Inſcriptiones: VOTA PVBLICA SVSCEPTA PRO SALVTE &c. Item ſi Imperator viue-

ret, & eodem felici statu conseruaretur, v. x. xv. & xx. Ludos se esse facturos promiserunt. Vnde in veterum nummis:

VOTA. QVINQVENNALIA
DECENNALIA
XV
VICENNALIA. ET
TRICENNALIA

Euidentissimum autem huius consuetudinis monumentum in Arcu Constantini elegantissimo hodièq; in foro Boario Romæ conspicitur:

VOTIS. X. ET. VOTIS. XX.

Rationem reddit Dio Lib. lIII. de Cæsare Augusto: *Ei cùm primum decennium exiuisset, aliud quinquennium, atq; eo circumacto rursum aliud quinquennium, post decennium, ac eo finito aliud iterum decretum est: ita ut continuatis decennijs, per totam vitam Imperij summam obtinuerit. Quam ob causam posteriores quoque Imperatores, etsi non ad certum tempus, sed per omne vitæ spatium ijs Imperium deferatur, tamen singulis decennijs festum pro eius renouatione agunt, quod hodie etiam fit.* In hanc rem videntur Numismata multa, præsertim Balbinij, Pupieni, & Gordiani, in quorum auersa parte coronæ ciuicæ inscribitur.

VOTIS. DECENNALIBVS S. C

Item Galienus Cæsar referente Trebellio Pollione celebrauit *Vota suscepta decennalia.*

Idem factum pro corona Millesimi Anni, Saxum Romæ Anno 1549. trans Tiberim ad D. Mariam repertum, indicat:

PRÆSENTIÆ
MATRIS DEVM
P. SEPTIMIVS
FELIX
OB. CORONAM
MILESIMI
VRBIS. ANNI

Pro

Pro salute Principis vota fuisse facta testantur etiam innumeræ Inscriptiones, quæ passim varijs in locis spectantur: ut in vico Septabilis agri Ateitini in tabula ænea:

I. O. M. D. D. SAC. PRO. SAL
DOMINORVM. NN. AVGG
IMPP. COLLICIVS. VETERA
AVGG. V. S. L. A

Innumeris præterea monumentis huius generis Imperatorum nomina exprimuntur:

DEO. HERCVLI
PRO. SALVTE
DIVI. TRAIANI
&c.

IOVI. CVSTODI
QVIRINO. SALVATORI
PRO. SALVTE
CÆS. NERVÆ
&c.

Item

I. O. M.
PRO. SALVTE
IMP. L. SEPTIMII
&c. V. S

PRO. SALVTE
ET. VICTORIA
IMP. CÆS. L. SEPTIMII
SEVERI. &c. EX VOTO

Et Albæ Iuliæ legitur.

I. O. M. ET
IVNONI. REGIN
PRO. SAL. IMP. M. AVR. AN
TONINI. PII. AVG. MATRIS. AVG
M. VLP. MVCCIANVS
MIL. LEG. XIII. GEM
HOROLOGIARVM. TEMPLVM
A. SOLO. DE. SVO. EX. VOTO
FECIT
FALCONE. ET. CLARO. COSS

CAPVT XVIII.

Vota pro Patria, pro Imperio, pro Ciuibus.

NIhil patriæ amore gratius. ut rectè Poeta, *Dulcis amor patriæ*. Huius enim beneficijs Cicer. auctore maximis obligati sumus, in quam tanta est vis & naturæ propensio, ut Ithacam illam in asperrimis scopulis tamquam nidulum affixam sapientiæ exemplum Vlysses immortalitati anteponeret, cuius hæc ad Circem verba apud Aristotelem Lib. II. Oecon. Cap. penultimo: *nihil sibi dulcius videri posse, quam patriam incultam, & asperam*. Nec iniusta Virgilij querela:

Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua.

Quare non immeritò pro ea conseruanda Vota quædam cæteroquin ab humanitate aliena facta leguntur, inter quæ primum sibi iure vindicat locum, omnis posteritatis memoria dignum M. Curtij Votum. De quo Liuius noster Lib. VIII. *Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium fermè specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur; neq; eam voraginem coniectu terræ, cùm pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius, quàm Deum monitu quæri cæptum, quo plurimum populus Ro. posset. Id enim illi loco dicandum vates canebant, si Remp. Romanam perpetuam esse vellent. tum*

M. Cur-

M. Curtium, iuuenem bello egregium, castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis Romanum bonum, quam arma, virtusq; esset. Silentio facto, templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumq; intuentem, & manus nunc in Cælum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos manes porrigentem se DEVOVISSE: equo deinde quàm poterat maximè exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaq; ac fruges super eum a multitudine virorum ac mulierum congestas, lacumq; Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. Ita *equitis sui* ut eleganter Minucius Felix *vel mole, vel onere hiatum profundæ voraginis coequauit*: Equitem verò pro Equo non sine exemplo dixit ille, quod latius probat Macrobius Lib. VI. Cap. X. & Gellius Lib. XVIII. Cap. V.

Formulam huiuscemodi deuotionis tradidit Iosephus Scaliger in Coniectaneis ad Varronem de Lingua Latina:

IANE, IOVIS PATER, MARS PATER, QVIRINE, LARES, DIVI NOVENSILES, DII INDIGETES: DIVI, QVORVM EST POTESTAS POPOLI ROMANI QVIRITVM, MEIQVE, DIIQVE MANES, SVB VOS FLACCO, VENERORQVE: VENIAM PETO, OBSECROQVE, VTI POPOLO ROMANO QVIRITIVM VITAM SALVTEMQVE PROSPERETIS. VTI EGO AXIM PRÆ ME FORMIDINEM METVMQVE OMNEM, CELESTIVM INFERNVMQVE OMNIVM DIRAS, SICVTI VERBIS NVNCVPASSO: ITA PRO REPOPLICA POPOLI ROMANI QVIRITIVM, VITAM SALVTEMQVE MEAM DIIS MANIBVS, TELLVRIQVE DEVOVEO.

Aliam nobis innuit Nonius ex Æneade L. Attij, ubi Decium filium exemplo patris se pro patria deuouentem introduxerat. Verba sunt:

Patrio exemplo me dicabo: animam deuorabo hostibus.

legendum *deuotabo*. Aliam formulam dedit idem:

Te sanctè venerans precibus inuictè inuoco,
Portenta ut popolo patriæ vertunces benè.

Romanæ constantiæ nihil cedit Græca, quam Plutarchus

in

in Parallelis memorat. *Ad Celænas Phrygiæ urbem hiatu terræ cum aquæ fluuio orto, multorum domus una cum habitatoribus in profundum abreptæ sunt. Midas autem Rex oraculo accepto, si preciosissimum iniceret, fore ut hiatus coiret, auro argentoq; iniectis nihil profecit. Anchurus autem Midæ filius cogitans pretiosius anima humana esse nihil in vita, amplexu dato genitori & uxori suæ Timotheæ, eques in hiatum sese deiecit. Cum autem in se coiuisset terra, auream Midas in eo loco posuit Aram eamq; manu tangens Ioui Idæo consecrauit.* Mitto cetera extremæ pietatis in patriam argumenta, quæ humanam propè fidem excedunt. Romanos die tertia ab Anni initio pro uniuersa ciuium salute cum precibus vota fecisse, certum est. Quale ob ciues seruatos votum olim Conuenis:

IOVI.		O.	M
O	B.	C.	S
	S.	S.	
V.	S.	L.	M

Cui nil cedit alterum pro salute Coloniæ, & ordinis Decurionum, populiq; Ioui Custodi & Conseruatori oblatum, quod in basi Statuæ legitur Tuderti in pariete Templi D. Fortunati:

PRO. SALVTE
COLONIÆ. ET. ORDINIS
DECVRIONVM. ET. POPVLI
TVDERTIS. IOVI. OPT. MAX
CVSTODI. CONSERVATORI
QVOD. IS. SCELEROSISSIMI. SERVI
PVBLICI. INFANDO. LATROCINIO
DEFIXA. MONVMENTIS. ORDINIS
DECVRIONVM. NOMINA
NVMINE. SVO. ERVIT. AC. VINDI
CAVIT. ET. METV. PERICVLORVM

CO-

COLONIAM. QVOQVE. LIBERAVIT
L. CANGRIVS. CLEMENTIS. LIB
PRIMIGENIVS
SEX. VIR. II. AVGVSTALIS. ET. FLAVIALIS
PRIMVS. OMNIVM. HIS. HONORIBVS
AB. ORDINE. DONATVS
VOTVM. SOLVIT

Imò aliquando pro ſalute Imp. Status, Ciuitatis, Tauropolium factum indicat Inſcriptio ex Pierſonio à Grutero allata:

PRO. SALVTE. IMP. ANTONINI. GORDIANI
PII. FEL. AVG. TOTIVSQVE DOMVS. DIVINÆ
PROQVE. STATV. CIVIT. LACTOR. TAV
ROPOLIVM. FECIT. &c.

Pro ſalute pariter Imperij Romani, & virtute Legionis Albæ Iuliæ.

I. O. M.
ET. CONSESSVI. DEO
RVM. DEARVMQVE
PRO. SALVTE. IMPERII
ROMANI. ET. VIRTVTE
LEG. XIII. G. SVB. M. STATIO
PRISCO. CONSVLE. DE
SIGNATO. DEMONSTR
IPSIS. AQVAS. APERIEN
DAS. PER. L. AVRELIVM
TROPHIMVM. PO
NENTI. SIGNVM. IO
VIS. ET. ARAM. P. S. F.

Hoc non prætereundum, Lacedæmones ad bellum profecturos Muſis ſacrificaſſe, ut Muſarum beneficio rei benè geſtæ memoria apud poſteros conſeruaretur.

CA-

CAPVT XIX.

Donaria dijs oblata ab Imperatoribus, ante bellum & post bellum.

REliquum est ut ad propria Imperatorum VOTA descendamus. Hi enim auctore Cicerone Lib. de Aruspicum responsis periculosissimis bellis Dijs vota fecerunt, ea ad Aras in ipsorum fano persoluentes. Hinc Ouid. Fast.

Mens quoq; numen habet. menti delubra videmus
Vota metu belli, perfide Pœne, tui.

Bellum enim, ut vulgò dici solet, eorum est, ubi *sani agonisant*; nec alia ratione Mars *cruentus*, rixæ *sanguineæ*, bella *horrida*, & *matribus detestata* vocantur, nisi propter pericula, quæ singulis non dicam diebus, sed momentis milites incurrunt, quoties in prælijs congrediuntur. Quare ad cœlestium numinum opem recurrendum. Aristotele enim referente, *intrepidi sunt confidentes qui pij in Deum sunt*; & alibi; *qui se benè habent erga diuina audaciores sunt*. Hinc tot in castris Aras apud bonos scriptores legimus, tot ante bellum sacrificia & oblationes; imò Imperator Romanus commisso sibi bello, antequam urbe exiret, Martis sacrarium ingressus hastam numinis commouebat, dicens *Mars vigila*. Alios item Deos hostijs & votis deprecabantur, & præcipuè Fortunam, ut sibi esset propitia, à qua potissimùm incertos Martis euentus dependere opinabantur. Hinc Demosthenes in bellum iturus suo clypeo inscripsit: ἀγαθὴ τύχη, *bona fortuna*: & Cæsaris symbolum erat; *Virtute duce, comite Fortuna*. De qua vetus Inscriptio:

I. O. M.
ET. FORTVNÆ. SECVNDÆ
CÆS. &c.

Hinc tot emanarunt elogia Fortunæ Adiutrici, Tutelæ, bonæ, do-

domesticæ, publicæ, salutari, conseruatrici, obsequenti, Reginæ, Respicienti, Sanctæ, Opiferæ, Iouis Pueri Primigeniæ, Aug. Omnipotenti. Tandemq; Reduci; Cui potissimùm Vota facta inuenio, imò eidem Templum à Domitiano erectum fuit; Itemq; ei Aram Romæ consecratam ob Augusti reditum auctor est Dion Lib. 54. & Claudianus de 6. Hon. Consul.

Aurea Fortunæ Reduci si templa priores
Ob reditum vouere ducum, non dignius unquam
Hæc Dea, pro meritis, amplas sibi posceret ædes.

Spoleti vetus Inscriptio legitur:

. . . FORTVNÆ. REDVCI
. . . RVFVS. COL. DISP. SVMMAR
. . . OMNI. CVLTV. EXORNAT. DE. SVO. POSV
IT. IDEMQVE DECRET. ORDIN. TEMPLVM
A. SOLO. SVMPTV. SVO. MAXIMO. CONLATO
PERFICIENDVM. CVRAVIT. CVIVS. DEDICATI
ONE. SINGVLIS IN. COLLEGIO. H-S. XX. N. DED
DEDICATVM. XII. KAL. AVG. ORFITO, ET. MAXIMO. COS
SI. QVI. CLIPEVM. PONERE. VOLET. DABIT. ARCÆ. H-S. II. N

Votum huic è multis addo ex Pighio sequens.

FORTVNÆ
REDVCI
C. TATIVS
SIMNI. LIB
MOSCHAS
EX. VOTO

Fortunæ Reduci ferè Iouis præferebatur, vtriq; Statuam ex voto Romæ dicatam indicat sequens titulus in marmore:

IOVI. SERENO
ET
FORTVNÆ. REDVCI
IMP. L. SEPTIMI. SEVERI

PII. PERTINACIS. AVG. ARÆ
ADIAB. P. P
STATVAM. HANC
VOTO. SVSCEPTO
L. FORTVNATVS. QVINT
SOD. HADRIANAI
D. S. I. S. L. M

Nec solùm pro reditu à bello vota fundebantur, sed etiam pro itu. Vnde Diuione in vetusto lapide colossi specie:

I. O. M. ET
FORTVNÆ. REDVCI
PRO. SALVTE. ITV. ET
REDITV. FL. TIB
VETERIS
N
CARANTILLVS. SERV
ACTOR. EX. VOTO
POSVIT
V. S. L. M

Ioui etiam Reduci, qui re benè gesta ex bello redierunt; arma dedicabant. Laodamia Protesilao apud Ouid. Epist. XIII. ita scribit:

Dij precor à nobis omen remouete sinistrum,
Et sua det reduci vir meus arma Ioui.

Et paulò post in eadem Epistola:

Et diues referas arma facta ista Ioui.

Est argenteum Numisma Augusti hisce literis. I. OPT. MAX. SACRVN VOTA PVBLICA SVSCEPTA PRO SALVTE ET REDITV.

Mitto alia, ne eruditorum scrinia compilem. Sed audiamus Rutilium Claudium Itinerarij Lib. ob sui reditus lœtitiam:

Festa dies, primosq; meos dignata penateis
Poste coronato VOTA secunda colat.
Et ornent virides communia gaudia rami.

Re-

Reges præterea apud Græcos, vicinasq; nationes amplo munere Deos honestasse, auctor est in Clio Herodotus scriptor vetustissimus. Verba eius Valla interprete hæc sunt: *Giges ab oraculo Rex Lydorum confirmatus anathemata, seu DONARIA ex auro & argento Delphos misit plurimum: præcipuè crateres sex ex auro, quorum pondus triginta talenta fuit.* Donum verè regium, Dijs dignũ; puta, quod nostræ monetæ coronatos argenteos 18000. æquabat. Subiungit idem: *Midas quoque Rex Phrygiæ thronum regium valdè spectabile propitio oraculo dedicauit.* Idem refert; Quòd Cræsus Apollini Ismenio Clypeum aureum dono miserit.

Nauem etiam Herculi dicatam ab Alexandro testis est Arrianus Lib. 2. de Alexandri expeditione: *Post hæc Alexander Herculi sacrificium fecit, & pompam cum exercitu armato misit; naues etiam Herculi pompam peregerunt, & Tormentum, quo murum demolitus fuerat, in templo posuit. Nauem etiam Tyriam sacram Herculi, quam nauali incursione cæperat, Herculi dicat cum inscriptione.* Huic, quod proficiscentes expeditionibus sacris vouerant, reuersi cum manipulis libentes votum soluerunt pro salute Imperatorum, ut Romæ hoc saxum demonstrat.

HERCVLI. INVICTO
PRO. SALVTE. DD. NN. IMP. CÆS. M. AVR. ANTONINI. P. F. AVG. ET
M. AVR. ALEXANDRI. NOBILISSIMI. CÆ. TOTIVSQVE. DOMVS
DIVINÆ. EORVM. COH. X. PR. † V. ANT. 7. MARCIANI
MASCVLINIVS. VALENS. B. F. PR DR FEMININA
ET. AVR. FABIANVS SIGNIFER. ET
VAL. FIRMINVS. OPTIO. 7. QVOD
PROFICISCENTES. EXPEDITIONIBVS
SACRIS. VOVERANT. REGRESSI
CVM. MANIPVLIS. LIBENTES
VOTVM. SOLVERVNT

Idem pariter pro Reditu Imp. Septimij Seueri Romæ factum apud S. Io: Lateranensem indicat titulus, proq; alijs Imp. multæ Inscriptiones ab Eruditis congestæ, quas hic breuitatis studio omittimus. Imperatores Dijs munera obtulisse certum

est. Id in Imperij principijs fuisse factum docet Tertullianus de *Corona militis* Cap. XII. *Ecce annua votorum nuncupatio quid videtur? Prima in principijs, secunda in Capitolijs. Accipe post loca, & verba.* HVNC TIBI IVPPITER BOVEM CORNIBVS AVRO DECORATIS VOVEMVS ESSE FVTVRVM. Melius legit Lipsius *facturum*. Vbi Iacobus Pamelius Imperij principia intelligit. Quamuis *Domum*, siue *Tabernaculum*, Principis Lælius Bisciola Horarum subscic. T. L. Lib. III. Cap. XI. Quidni etiam Anni; cùm annua vota ob diem Imperij, quo Princeps assumptus esset ex Dione Lib. 38. Eiusmodi cultus vetustatem indicat Iosephus Antiq. Iud. Lib. XIII. Cap. 16. *Rex misit victimas, tauros auratis cornibus, & pocula tam aurea quàm argentea.* Ritum verò istum sugillasse videtur Plinius Natural. Hist. Lib. XXXIII. Cap. III. *Deorum honori in sacris nihil aliud excogitatum est, quam ut auratis cornibus hostiæ maiores dumtaxat immolarentur.*

Spolia verò inimicis erepta Imperatores in templis dicasse inferius, ubi de Triumphantibus, docebimus, & longum nimis esset Donaria ab ijs post partam victoriam Dijs oblata recensere. Satis id ex Liuio Lib. X. *Ædem Quirini a Patre votam filius Consul dedicauit, exornauitq; hostium spolijs; quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantùm, forumq; his ornaretur, sed socijs etiam colonisq; finitimis ad templorum, locorumq; publicorum ornatum diuiderentur.* Donarij à Traiano Ioui Cassio facti apud Suidam mentio est, qui refert Traianum dedicasse crateres argenteos & ingentia cornua inaurata. De quo Adriani Epigramma sic transtulit amicus noster Cl. V. Io: Argolus:

Traianus simulacra Ioui locat ista, dicatq;
Rex hominum Regi munera cœlituum
Pocula bina auro circumlita, quin bouis uri
Cornuaq; auratus quæ tegit usq; nitor.
At tu nimborum genitor concede Latino,
Sternat Achæmenius perfida colla iugo,
Vt tibi cernenti crescat geminata voluptas,

Inter

Inter rapta Gessis, & spolia Arsaidum.

Vestes etiam è præda hostium reliquæ Capitolio oblatæ, teste Lampridio in Alexandro. Purpuræ quoq; Regiæ ibidem consecrabantur. Prolixius id prodidit in Aurelio Vopiscus: *Meministis fuisse in templo Iouis Opt. Max. Capitolini pallium breue purpureum lanestre, ad quod quum matronæ atq; ipse Aurelianus iungerent purpuras suas, cineris specie decolorari videbantur cætera diuini comparatione fulgoris.* Veneri Genitrici Thoracem dicauit Iulius Cæsar. Cui pariter Augustus tamquam Veneri proprium Donarium Margaritan. Cleopatræ, victo Antonio, sacrauit. Macrobius Lib. II. Cap. XIII. Quo faciunt hęc Pausaniæ Lib. II. *Dona quidem digna quæ historiæ manderentur in eo templo (Iunonis) sunt: Primum Ara, in qua cælata Herculis, & Hebes nuptiæ, argentea omnia. Deinde pauo ex auro & fulgidis lapidibus, quem dedicauit Adrianus Imperator. Ea enim Iunonis sacra auis habetur. Aurea deinde corona, & purpura palla, Neronis dona.* Animantia etiam hostibus erepta, Dijs sacrata fuisse colligo ex Vopisco in Aureliano: *Fuit alius currus quatuor ceruis iunctus, qui fuisse dicitur Regis Gothorum: quo, ut multi memoriæ tradiderunt, Capitolium inuectus est, ut illic cæderet ceruos quos cum eodem curru captos vouisse Ioui Optimo Maximo ferebatur.* Plura Dijs ex bellis à Principibus oblata persecutus est Robertus Valturius Lib. XIII. Cap. 13.

Consuetudinem hanc si altiùs repetamus, eam etiam antiquitus in populo Dei viguisse manifestat Propheta Numeror. Cap. 31. v. 49. *Cumq; accessissent principes exercitus ad Moysen, & tribuni, centuriones q; dixerunt. Nos serui tui recensuimus numerum pugnatorum, quos habemus sub manu nostra, & ne unus quidem defuit. Ob hanc causam offerimus in DONARIIS Domini singuli quod in præda auri potuimus inuenire, periscelides & armillas, annulos & dextraliaq; mureculas, ut depreceris nostris Dominum.* Dauid etiam de Bete & Beroth multum æris tulit, ex quo Salamon vasa Templi ænea fieri curauit. Reg. 2. c. 8. v. 8. *Sed & omnia vasa aurea & argentea & ænea consecrauit David Rex Domino cum argento & auro, quod tulerat ex universis gentibus tam de Idumea, & Moab, & filijs Amon, quàm de Philisteis*

steis & Amaleeh. Paralip. 1. cap. 18. v. 11. Quin senex Filio impensas ædificando Templo relinquit Lib. adducti. cap. 22. v. 14. Cuius exemplum imitati Principes familiarum & Proceres cap. 29. versu 6. *Intulit igitur Salamon omnia quæ vouerat David pater suus, aurum, argentum, & uniuersa vasa posuit in thesauris domus Dei*. Paralip. 11. cap. v. vers. 1. Quæ verò sacris usibus semel consecrata fuerant, aliò traduci non potuisse, patet Numeror. cap. 16. v. 37. ubi præcepit Dominus thuribula incendio erepta in laminas produci & affigi Altari. Quod in superficie parietum factum fuisse opinatur Tostatus Quæst. xxvi. in hunc locum.

DVCES etiam defuncti arma Dijs, quos coluissent, suffigenda relinquebant. Parthenius ille moriturus apud Papinium Lib. ix. Thebaid. in fine:

Hæc autem primis tela infelicia castris
Vre, vel ingratæ munus suspende Dianæ.

Sed & SIGNA Imperatorum titulis clara Templis affigebantur. Suetonius in Vespasiano: *Assensere cuncti, nomenq; eius vexillis omnibus sine mora inscripserunt*. Quod ad sua tempora durasse, apertiùs notat Nazianzenus Orat. 3. in Iulianum: *Vexilla Imperatorum Imaginibus atq; expansis texturis in varijs tincturis ac literarum picturis decorantur*. Et verè. Hæc enim maximo erant honore apud Romanos, & Deorum quasi sacræ ædes putabantur. De Imperatorum Imaginibus egregiè Vegetius Lib. 11. de Re militari Cap. vi. *Legio Imagines Imperatorum, hoc est diuina & præsentia signa veneratur*. Minutius Felix: *Vexilla Castrorum quid aliud quàm inauratæ cruces sunt, & ornatæ?* Vexillum apud Romanos in Ianiculo seruatum ostendit Dion. Lib. 37. Vexillis autem nostris temporibus nihil frequentius in templis occurrit. Gladius certè Goliath Philistei pallio inuolutus erat post Ephod Regum 1. Cap. xxi. v. 9. Ephod autem Gedeon conflauit ex inauribus Ismaelitarum aureis. Iudicum Cap. viii. v. 24. & 27.

CA-

CAPVT XX.

Triumphantium, ac Militum Donaria.

ARmorum gloria qua creuerat res Romana, cùm virtute Ducum Militumq; maximè pertinacia staret, ut Dijs posterisq; constans esset rei prosperè gestæ memoria, TRIVMPHANTES è partis Victorijs Trophea, Torques, Coronas, & Lauros, non minùs ac Arma, & Scuta, Ioui, Laribus, Fortunæ, Herculi, & Marti, in templis affigebant.

De Lauro Statius:

——————— *Laurumq; superbam*
In gremio Iouis excissis deponere Pœnis.

De Coronis Plinius: *Indenatum, ut etiam Triumphaturis conferrentur in Templis dicandæ.* Et Liuius Lib. IV. *Dictator Coronam auream libræ pondo, ex publica pecunia, populi iussu, in Capitolio Ioui donum posuit:* Lib. XXXVI. & Lib. XXXIII. *M. Claudius Metellus Torquem aureum magni ponderis de præda Baiorum & Insubrum Ioui in Capitolio posuit.* Saguntinos Coronam auream Ioui Capitolino Romam misisse, testis idem Lib. XXVIII. Quid Latinorum Legati prius fecerant: moxq; Attalus, Philippus, aliq; Reges. Imò Centenæ Coronæ Fortunæ Primigeniæ dedicatæ, ut ex Inscriptione Prænestæ in palatio Episcopi:

——————— VOTORVM. MORE. SVORVM
CENTENAS. ADICIT. NVMERO. CRESCENTE. CORONAS
FORTVNÆ. SIMVLACRA. COLENS. ET APOLLINIS. ARAS
&c. . . . . .

Cum Torque & Velum oblatum, iudicat saxum Neapoli in domo Comitis Matalomei litera coacta & afflicta, barbara.

EX. IVSSV. I. O. M. HELIO
POLITIANI. AVR. THEODO
RO. SACERDOTI. FILIO CVRATOR

TEM.

TEMPVLI. CEREMEI IEASIVMD
ADAMPLIANTE DONIS. TOR
QVEM ET VELVM SAC.
ET LVCOPHORIDE SVO POSVERVNT
CVRANTE ACILIO. SECVNDO. TROD
IVLIVS . . . . . .

De ceteris optimè Liuius Lib. xxxix. *Triumphauit* (M. Fulvius) *ad x. Kal. Ianuarias de Aetolis, & de Cephallenia. Aureæ coronæ centum XII pondo ante currum latæ sunt, argenti pondo millia LXXXIII. auri pondo CCXLIII. tetradrachma Attica CXVIII millia, Philippei numi XII millia CCCCXXII. signa ænea CCLXXXV. signa marmorea CCXXX. arma, tela, cetera spolia hostium magnus numerus. ad hæc catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis: duces aut Aetoli & Cephallenes, aut regij, ab Antiocho ibi relicti ad septem & XX.*

Spolia porrò hostibus erepta, quæ Silius Italicus Lib. III. eleganter *Captiua dona* dixit,

Extra Clauigeri veneratus numinis aras
Captiuis onerat donis.

Veteres in Templis collocasse confirmat vetus Inscriptio Romæ:

P. DECIVS. DECI. F
PRIMVM. COS
DE. SAMNITIBVS
TRIVMPHANS
SPOLIA. EX. IEIS
CERERI. CONSECRAVIT
ITERVM. ET. TERTIVM
CONSVL . . . . . .
. . . . . .

Eumq; suorum temporũ fuisse morem testatur Liuius Lib. x. Decade I. *Cleominus, vix quarta parte nauium incolumi nulla regione maris Adriatici prosperè adita discessit. Rostra nauium, spoliaq; Laconum in æde Iunonis veteri fixa, multi supersunt qui viderunt. Patauij monumentum naualis pugnæ eo die, quo pugnatum est quotannis solemni certa-*

mine

mine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Cornelius Tacitus Annal. II. *Laudatis pro concione auctoribus, Cæsar congeriem armorum struxit superbo cum titulo.* DEBELLATIS INTER RHENVM ALPEMQVE NATIONIBVS EXERCITVM TIBERII CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. Hæc autem ipsa magno inuicti animi exemplo etiam prostrati quidam Romanorum Ioui statuerunt. Posthumium Albinum bello Samnitico Romani exercitus ducem graui vulnere accepto intempesta nocte iamiam moriturum, hostibus occisis scuta ademisse, memorat Plutarchus in Paral. additq; tropheum statuisse, manuq; sanguine tincta inscripsisse: IOVI TROPHAEORVM VINDICI DE SAMNITIBVS ROMANI OSVERVNT. Quod suo sanguine fecisse Othryadem refert idem.

Quod longè ante Romani Imperij fastigium fuisse receptissimum, patet ex Gen. c. XII, ubi Sanctiss. gentium Pater Abraamus eorum quæ recuperauerat Decimas obtulit. Et Machabæorum Lib. I. Cap. VI. *Antiochus audiuit Ciuitatem Elimaiden in Perside nobilissimam & copiosam in argento & auro: templumq; in ea locuples valde, & illic velamina aurea, & Loricas, & Scuta, quæ reliquit Alexander Philippi Rex Macedo qui regnauit primus in Græcia.* Iosephus Hist. XIV. C. 15. scribit circa omnem sacrarij orbem spolia barbarorum fixa, quæ Rex Herodes deuouit, addens etiam, quæ & ipse ab Arabis cæpit.

Etsi verò Diuinus Plato de Legibus decreuisset æs atq; ferrum duelli instrumenta, non Fani: Marti tamen dicabantur Arma, cuius munera, ut eleganter Opp. de Pisc. Lib. II.

Gladij, æneaq; circa membra tunicæ,
Et Galeæ, & hastæ, & quibus (præterea) *gaudet Bellona.*

Viri etiam fortes sua arma Oraculis offerebant. Elicaon Antenoris filius Delphis Pugionem æneum dedicauit referente Athenæo Lib. VI.

Sed & Arma aliquando Vulcano, Marti, & Palladi, præsente Duce, incendebantur ex Liuio Decad. 3. Lib. 3. Vbi Mar-

cellum hostiam Vulcano votam cremauit. Martis verò Galeam in sacrario Capitolino asseruari solitam scribit Dio. Lib. 41. Quinimò Victores spoliatis hostium cadaueribus, ac in aceruum scutis alijsq; armis collectis & postea incensis Vulcano sacrificium offerre solebant.

Manifestum satis est, in potestate eorum fuisse, quorum auspicijs bellum gerebatur, signa in templis consecrata populis deuictis auferre, Titulo de iure Fisci. Iure enim belli non secus ac homines, ita Templa, Sepulcraq; in seruitutem redigebantur; de quo legendus est liber Balthassaris Agale Iuridici Belgicorum exercitus quæstoris, & alij. Loca enim capta non ampliùs religiosa & sacra esse putabantur. Legimus tamen sæpissimè Victores religionis reuerentia sacris pepercisse; quamuis Neronem magno impietatis & auaritiæ exemplo Donis exuisse templa, auctor est Tacitus: etiamsi locus sacer adeò haberetur securus, ut in Templo pecuniæ, pactiones, fœdera, testamenta, ad securitatem deponerentur. Qualiter Alexandrum in Cilicia apud Solem in delubro pecuniam locasse accepimus. Cæsar etiam Lib. III. de Bello Gallico: *Ephesi à Fano Dianæ depositas antiquitus pecunias* testatur. Idem populum electum fecisse passim legimus in sacris literis. Sed audiendus est etiam Cicero Lib. v. Epist. Famil. *Illud me non aduertisse molestè ferrem, ut ascriberem te in Fano pecuniam, meo iussu deposuisse.* Hinc Plautus in Bacchidib.

Nos oi apud Theotimum omne aurum deposuimus
Qui illic sacerdos est in Dianæ Ephesiæ.

Notius est quàm ut probem in æde Saturni Romanorum fuisse ærarium, imo Saturno æraria dicata. Ad quam consuetudinem præcepit noster I. Paulus Patauinus I.C. *ut ante litem contestatam præses iubeat in æde sacra pecuniam deponi.*

Nec inferior Dionysij Tyranni impietas atq; Deorum irrisio, quam de Natura Deorum Lib. III. recenset Tullius: *Dionysius cùm in Fanum venisset Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubijs Carthaginensium tyrannus*

nus Gelo: atq; in eo etiam cauillatus est, æstate graue esse aureum amiculum, hieme frigidum: eiq; laneum pallium iniecit, cùm id esse aptum ad omne anni tempus, diceret. Idemq; Æsculapij Epidauri barbam auream demi iussit, neq; enim conuenire, barbatum esse filium, cùm in omnibus fanis pater imberbis esset. Iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri; in quibus quòd more veteris Graciæ inscriptum esset bonorum Deorum, vti se eorum bonitate velle dicebat. Idem victoriolas aureas & pateras, coronasq; quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat, eaq; se accipere, non auferre dicebat: esse enim stultitiam, à quibus bona precamur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle sumere. Eundem ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse & per præconem vendidisse; exactaq; pecunia, edixisse, ut quod quisq; à sacris haberet, id ante diem certam in suum quisq; fanum referret: ita ad impietatem in Deos, in homines adiunxit iniuriam.

Nec tantum hæc post partam victoriam fiebant, quin Romani & alij bella gesturi de parte prædæ cum Numinibus paciscebantur. Ita Lucius Papyrius apud Liuium Decade 1. Lib. x. si hostem fudisset mulsi pocillum vouit; quamuis Plinius Lib. 14. Cap. 13. pocillum vini scribat. Hinc Templum fuit Iouis Prædatoris, non quod prædæ is præesset, sed quia ex præda aliquid ei debebatur. Virg. III. Æneid. v. 225.

Irruimus ferro & Diuos, ipsumq; vocamus
In prædam partemq; Iouem.

Ita Liuio referente Lib. 4. *Fabius Vibulano Spolia in æde Iouis Feretrij propè Romuli spolia, quæ opima appellata sola ea tempestate erant, cum solemni dedicatione dono fixit.*

Victis Pœnis Clypeum Asdrubalis inuenit Q. Martius argenteum pondo CXXXVIII. qui supra fores Capitolinæ ædis vsq; ad incendium primum fuit teste Plinio: quamuis Liuius Lib. XXV. In templo fuisse malit. Antiquitatem huius ritus ostendit Regum sapientissimus Canticorum Cap. IV. *Sicut Turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis: mille Clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Hinc fortè apud Suidam, *suspendere Clypeum*, est pacem agere.

Pœnorum vetus inuentum erat Cl. Virorum effigies in templo, curiaq; dedicari: Auctor Plinius Lib. xxxv. Cap. III. Qui porrò in hanc rem: *Suorum Clypeos in sacro vel publico priuatim dicare priùs instituit Ap. Claudius, qui Consul cum Sextilio fuit Anno Vrbis CCLIX.* Hinc Interpres Virgilianus in II. Æneidos: In Capitolio fuit Clypeus consecratus cui inscriptum erat: GENIO VRBIS ROMÆ, SIVE MAS SIVE FOEMINA.

Clypei quippe rotundi species Imagines Illustrium Virorum ex auro: ex argento in templis suspendebantur. Suetonius in Caligula Cap. XVIII. *Quas ob res inter reliquos honores decretus ei est Clypeus aureus.* Quod idem innuit Numisma argenteum & aureum Octauij Cæsaris Imperatoris, cuius altera in parte Clypeus hisce literis visitur. S. P. Q. R. Cl. V. Videlicet, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS CLYPEVS VOTIVVS. Qualiter apud Senecam Epist. 116. *Aurum, argentum suspensum,* intelligendum arbitror. Et Tacitus Lib. II. Annalium. *Cùm censeretur Clypeus, auro & magnitudine insignis, inter auctores eloquentiæ; adscruit Tiberius, solitum paremq; ceteris dicaturum.* Hic honos Germanico à Tiberio petitus. Huiusmodi longa auorum & proauorum serie spectabantur Anatemata. Sil. Ital. Lib. I.

——— stant marmore mutæ
Effigies, Belusq; parens, omnisq; nepotum
A Belo series, stat gloria gentis Agenor.

Disertiùs Poeta VII. Æneid. v. 182.

Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro, Italusq; paterq; Sabinus,
Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem,
Saturnusq; senex, Ianiq; bifrontis imago.

Eiusmodi Illustrium Maiorum cultus ac imagines fuisse Lares in atrijs collocatas, & ad aras Lararij constitutas, ex imagine ærea conijcit Marcus Zuerius Boxhornius Quæst. Rom. VI.

Nec sanè infimi honoris loco censebatur Clypeum alicui cri-

erigere: unde è saxo, Clypeus decretus à Decurionibus cum statua habetur:

M. BAEBIO. M. F. Q. N. ARN. SVETRIO
MARCELLO. EQVO. PVBLICO

&c.

HVIC. DECVRIONES. FVNVS. PVBLICVM STATVAM
EQVESTREM. CLIPEVM. ARGENTEVM. LOC. SEPVLT

Clypeos autem Votiuos quamplures fuisse apud V.C. Villericum indicat Iustus Riequius in suo Comm. de Capitolio Romano Cap. xv; Clypeiq; dedicatio comprobat ex Inscriptione Nemausensi:

D. M
CAIVS. DEDICA
TIONEM. ET
CLYPEI. SIMPI
DEDIT

Cui solemnitati Epulum additum docet vetus titulus Nepete:

NESTORI
AVG. NEPETE
HIC. LVDOS. FECIT
ET. DEDICATIONE
STATVAE. PATRONI
QVAM. IPSE. POSVIT
ET. CLVPEI. SVI. ITERVM.
MVNICIPIBVS. NEPESINIS
EPVLVM. DEDIT

Imò Hebræos Clypeum aureum perpetuæ Fidei argumentum Romanis vouisse narrat Iosephus Antiq. Iud. Lib. xiv. Cap. xvii.

Nec solùm in Clypeis Imagines Triumphantium, Imp. Virorum Cl. depictæ erant; sed & PARENTES præter proprias Liberorum etiam & Nepotum, qui in delicijs erant effigies in Templis locabant. Ita apud Suetonium in Caligula; infantis iam puerascentis insigni festiuitate *effigiem habitu Cupidinis in æde*

Ca-

Capitolinæ Veneris Liuia dedicauit. Quod Antiquioribus Græcis etiam receptum fuisse ostendit incerti cuiusdam Epigramma Libri sæpiùs indicati Cap. IX.

Phryne volantem & artefactum bene amorem
Mercedem pro Liberis posuit Thespiadibus.

Cupidinis nempè statua Liberorum & Amoris precium ac monumentum erat. Adeoq;, vt eleganter Minucius Felix, *sacra facta sunt, quæ fuerant absumpta solatia*.

Ab hoc loco minimè alienum est, quod notat Macrobius Lib. I. Cap. XI.

SIGILLA, idest Fictilia hominum simulacra, Aræ Saturni in sacello Ditis suspensa qualia nos suprà indicauimus. Auctorem ipsum hic omnino audire operæprecium est, quod huius religionis originem optimè explicet: *Epicadus refert, Herculem occiso Gerione, cùm victor per Italiam armenta duxisset, ponte, qui nunc sublicius dicitur, ad tempus instructo, hominum simulacra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amiserat, in fluuium demisisse; ut aquæ secunda in mare deuecta, pro corporibus defunctorum veluti patrijs sedibus redderentur; & inde usum talia simulacra fingendi inter sacra mansisse. Sed mihi huius rei illa origo verior existimatur, quam paulò ante memini retulisse. Pelasgos postquam felicior interpretatio capita non viuentium, sed fictilia; & φωτὸς æstimationem non solùm hominem, sed etiam lumen significare docuisset; cepisse Saturno cereos potius accendere, & in sacellum Ditis aræ Saturni cohærens oscilla quædam pro suis capitibus ferre. Ex illo traditum, ut cerei Saturnalibus missitarentur, & sigilla arte fictili fingerentur, ac venalia pararentur; quæ homines prosequ; suis piaculum pro Dite Saturno facerent*.

In Saturnalibus quippe Ciues mutuo sibi dabant Sigilla, idest, simulacra ærea, argentea, aurea, fictilia; Rustici verò Oscilla, idest ossa, quibus oculi erant insculpti, ut hodie in tesserculis. Quid verò fuerint Oscilla tradit Iunius Philargyrius in Notis ad Georg. Lib. II. Virgilij, ubi refert ea dicta fuisse, *siue quoniam capita & ora hostiarum in summis perticis agebantur, siue quia huic lusum Osci frequenter exercuissent, & per Italiam sparsissent*. Eaque

que sic dicta putat Isidorus de Orig. Lib. v. c. 27. Quod fileantur, id est moueantur hora. Sigilla verò teste V. C. Salmasio ad Trebellium Pollionem sunt *Ζώδεια, hoc est, figuræ vel hominum, vel bestiarum auro, vel purpura expressæ.* Sunt qui & Ligna fuisse putant. Pamelius in Tertul. de Orat. fictilia affirmat. Nec malè, si eorum usum consideremus, Turnebus Aduers. Lib. xx. c. 23. veluti suspendicula interpretatur. Oscillum enim dictum, quod os *cillere* sit mouere, notante ad Festum Iosepho Scaligero. unde Virgilius:

Oscilla ex alta suspendunt mollia quercu.

Vel quemadmodum ex Cornificio adducit Festus, quod os cælare sint soliti personis propter verecundiam, qui Oscillis interuenere. Oscilla verò, ait apud Festum Paulus, *festa erant in honorem Bacchi, in quibus homines se per funes iactant.* Quod hodie apud plerasq; nationes à pueris receptum idem est quod Italis *biscolare.* Eius exercitij rationem docuit Mercurialis Gimn. Lib. III. c. 8. & ulteriùs in suis ad Festum notis ex Hygino tradit Antonius Augustinus. Oscilla nempe ab Atheniensibus sic facta, ut tabula interposita pendentes funibus se iactarent. Nulla tamen Oscillationis mentio apud Festum, ut scribit Lud. Viues in D. Aug. de Ciuit. Dei Lib. 18. c. 19. Istic simile quippiam memorat Festus. *Effigies viriles ex lana compitalibus suspendebantur in compitis. quod hunc diem Festum esse Deorum inferorum, quos vocant Lares, putarent: quibus tot pila, quot capita seruorum, tot effigies, quot essent liberi, ponebantur. ut Diuis parcerent, & essent his pilis & simulacris contenti.*

MILITES tandem, qui iam relicto armorum strepitu se quieti dederant Arma Dijs vouebant. Ouidius Lib. 4. Trist. Eleg. VII.

Miles ut emeritis non est satis utilis armis
Ponit ad antiquos quæ tulit arma Lares.

Lucanus Lib. I. v. 239.

Rupta quies populi stratisq; excita iuuentus
Diripiunt sacris affixa Penatibus arma.

Quæ

Quæ pax longa dabat: dum iam crate fluentes
Inuadunt Clypeos, curuataq; cuspide pila
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.

Qua ratione intelligendum illud Senecæ Lib. de Consolatione ad Albinam Cap. x. Lanceam in Capitolini Iouis gremio reposuerat. Quò allusit Horatius Lib. 1. Epist. 1. v. 4. & 5.

Non cauem est ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Neq; his longiùs immorari consilium est, si quidem Armorum in Templis suspensio etiam in nostram ætatem transijt. Memoria dignum omnino arbitror, quod impensæ ac laboris compendio Armorum simulacra Dijs appenderit antiquitas. Huius generis est thorax æneus veteris formæ satisq; elegans digiti longitudinem vix superans in Museo V. Cl. Io: Galuani, cuius iudicio peritiores merito in hoc genere plurimum tribuunt. Non tamen Arma Dijs semper suspensa fuisse, Votum Apollini solutum satis ostendit, quod Patauij Scardeonis memoria extabat:

DEO. SANCTO. APOLLINI
PACIFERO EX. VOTO
CORTIS. PRÆTORIÆ. CENTVRIO
DASIELIVS
LIBENS. VOTVM. REDDIDIT

CAPVT XXI.

ERVDITORVM VOTA.

SEd à Marte ad Musas, quibus hæc nostra potissimum dicauimus. Earum cultores POETÆ, penes quos altioris sapientiæ mysteria erant LYRAM Apollini sacrabant. Sic Sappho in Heroidibus apud Ouidium; eiusq; imitatione Horatius Lib. III. Od. XXVI.

Vixi puellis nuper idoneus.

Et

Et militaui non sine gloria.
Nunc arma defunctum bello
Barbiton hic paries habebit.

A quo parum dissimile est marmor Romæ apud Illustriss. Cæsios cum simulacro Apollinis Lyram tenentis & Plectrum hisce literis:

EX. PRÆ
CEPTO
I. O. M. D
PER
ACACI
VM
ET
OLYMPI
VM
PATREM

In basi ipsius statuæ leguntur

ANTONI. MARIANI. PATER. ET. FILIVS
SIMVLACRVM. APOLLINIS
STATVERVNT

Brutum, tradit in Annalibus Manasses, cùm filij Tarquinij Delphis Apollinem sibi muneribus conciliasset, virgam in baculo ligneo perforato auream tibiæ in modum abditam Phœbo veluti donarium obtulisse. Conueniens numini munus placuisse docuit responsum futuro imperio fauorabile.

Versiculus pariter Vates pro Votis sacrabant. Prudentius Enchirid. Histor. Vet. & Noui Instrum. pm. 402.

Nos citos Iambicos
Sacramus, & rotatiles Trochæos
Sanctitatis indigi,
Nec ad leuamen pauperum potentes:
Approbat tamen Deus
Pedestre carmen, & benignus audit.

Circumfertur Votum Virgilij nomine pro suscepta Æneide ad Venerem:

Si mihi susceptum fuerit decurrere munus,
O Paphon, o sedes quæ colis Idalias,
Troius Æneas Romana per oppida digno
Iam tandem ut tecum carmine vectus eat:
Non ego thure modo, aut picta tua templa tabellæ
Ornabo, & puris serta feram manibus:
Corniger hos aries humilis, & maxima taurus
Victima sacratos tinget honore focos.
Marmoreusq; tibi, aut dignè colôribus ales
In morem picta stabit Amor pharetra.
Adsis ò Cytherea, tuus te Cæsar Olympo,
Et Surrentini littoris ora vocat.

MINERVÆ Bito Plectrum posuit Cap. VIII. Epigramm. Quæ & ipsa in omnibus Bibliothecis dedicabatur. Vnde Catullus Carm. I.

——habe tibi quicquid hoc libelli est,
Qualecumque. quod ò patrona virgo,
Plus uno maneat perenne seclo.

Vbi Scaliger substituit, pro eo quod in vulgatis legitur *Patrona*, Patrima: quam quam & receptæ lectioni locus erit, ut rectè aduertit doctissimus Paganinus Gaudentius Additamenti Critici Cap. XII. cùm Minerua ingeniorum tutelaris habeatur. Magarenses huic etiam Deæ aureum Plectrum dedicasse scribit Plutarchus de Pithiæ Oraculis. Mineruæ vero Delphicam Tabulam antiqui æris dono Principum dicatam in Bibliotheca affirmat multiscius rerum antiquarum Scriptor Plinius Lib. Natural. Hist. VII. c. 58. & Cicerô ad Atticum Lib. I. Epist. 3. *Quod à me de Hermathena scribis, per mihi gratum est & ornamentum Academiæ proprium meæ, quod & Hermes commune omnium & Minerua, singulare est eius Gymnasij.* Hermathena autem statua erat compacta ex Mercurio & Minerua. De qua Claudius Clemens plura in suo Museo Lib. I. Sect. 4. c. 11. Minerua

ua enim & Mercurius ingenij præsides. unde apud Gruterum in Propyleo Templi Hazakiensis:

MERCVRIO. ET
MINERVÆ. DIS
TVTELARR. S.

Mercurinm quidem apud Veteres maximè cultum, eiq; Aram & Templum ex Voto positum indicant hæc saxa: quorum unum apud Ingolstadium in ripa Fluminis Schutari.

MERCVRIO
TEMPLVM
EX. VOTO. SVS
CEPTO. CL. AV
GVSTANVS
.L. L. M

Alterum Malacæ Hispaniæ, in basi:

L SERVII. SPERATVS
DOMINO. INVICT. DON
LIBENS. ANIMO. POSVIT
ARA. MERCVRII

Sed & Mineruæ seu Palladis Auentinæ Templum in Auentino monte vetustissimum Liuius Andronicus Poeta Donarijs honorauit, quæ ipsi Poetæ & Historici ob fabulas ab eo dicatas grati detulerant. Templi Minerua MEDICÆ quod fuit in regione v. meminit P. Victor: Templum quoq; Mineruæ FLAVIANÆ in VI. regione erat. Mineruæ etiam construxit Pompeius Magnus Templum, de quo Plinius Lib. VII. c. 26. ubi Breuiarium rerum in Oriente gestarum à Pompeio Magno erat. Item ædicula in II. regione, MINERVÆ CAPTÆ: aliaq; templa & ædes plures Romæ fuerunt; ut Mineruæ CHALCIDICÆ, in nona regione ab Augusto dedica-

tum; Mineruæ CATVLLIANÆ. Minerua enim habita fuit rerum inuentrix & artium, cui merito Opifices supplicant. Huic aures argenteas sacratas fuisse, patet ex antiquo saxo Placentiæ.

MINERVÆ. AVG
L. CALLIDIVS. PRIMVS
BRIXELLANVS. EX. ARG
LIB. II. ITEM. L. CALLIDIVS
PRIMVS. AVRES. ARGENTEAS
V. S. L. M

Etsi verò auctore Seruio ad Eccl. VI. Aures Memoriæ consecratæ essent, vt Frons Genio, Digiti Mineruæ, Genua Misericordiæ; quum *Memoria vxor Iouis, Musarum mater*, ex Arnobio Lib. III. culta Carthagine, ut tradit Idatius Episcopus in Chronico, cui teste Plinio Lib. XI. Cap. 45: *in aure ima locus est*: attamen Mineruæ meo iudicio meritò Aures fuerunt Votæ tamquam Deæ Sapientiæ, *cùm doctrina & sapientia percipi auribus solis potest*, ut Lactantius Firmianus Lib. III. de Falsa Sapientia Cap. IX. *oculis solis non possit*.

Carmina etiam Ioui Capitolino dicata memorat Suetonius in Nerone Cap. 11. *Pars carminum aureis literis Ioui Capitolino dicata*. Hæc enim ut verè Oppianus de Piscat. Lib. II. v. 26.

Dona Musarum & Apollinis.

Sed & Pegasum ab Aurora Ioui dicatum Græcorum auctoritate accepimus. Verum Apollini præcipuè Viri eruditi sua vota fundebant. quod de Medicis comprobat vetus Inscriptio Auenticæ in Heluetijs:

APOLLINI. SACRVM
Q. POSTHVM. HIGINVS. ET
POSTHVM. HERMES. LIB
MEDICIS. ET. PROFESSORIB
D. S. D

Is enim Macrobio referente Saturn. I. Cap. 17. Citharœdorum Deus, Medicinæ inuentor, Iaculator, & Vatum ac Vatici-

ticinij numen religiosè à Romanis cultus (à quibus cognomina multa, itemq; Ædes & Aras obtinuit) Cœlispex dicebatur, Medicus, Palatinus, Actiasus, Naualis & Parætonius, Sandaliarius, Sosianus, Tuscanicus, Delius, Diadematum. Ceteris missis, Palatinus præsertim vocabatur à templo celeberrimo, quod ei deuictis Antonio & Cleopatra Augustus extruxit, in quo aureas, argenteasq; statuas ac donaria preciosa posuit. Descripsit hoc templum elegantissimè Propertius, cuius aliquot versus adijciam:

Tum medium claris surgebat marmore templum,
Et patria Phœbo charius Ortygia.
Auro solis erat supra fastigia currus
Et Valuæ Lybici nobile dentis opus.
Altera deiectos Parnassi vertice Gallos,
Altera mœrebat funera Tantalidos.
Deinde inter matrem Deus ipse, interq; sororem
Pythius in longa carmina veste sonat.

Pythium enim præcipuè colebant, qui Musarum sacris initiabantur; sicut ἰσομύστιον qui scientiam iam cum loquendi facultate comparauerant. Apollo quippè scientiæ Deus nouem Musis præest. Hæ verò non solum Apollini erant sociæ & contubernales, sed & Herculi. Vnde Romæ ad viam Appiam in saxo stat Hercules nudus, clauæ innixus; pellis ei leonina pendet ab humero sinistro, læua manus ostentat ramum populum: hinc visitur sympulum & ara accensa, inde lyra & populus arbor, cuius ramis inferioribus dependent coronæ duæ, una laurea, altera populea: subscribitur.

HERCVLI. MVSARVM. PYTHVS

Altera Inscriptione Romæ comprobatur insuper Musarum cum Hercule unio.

HERCVLI
PACIFERO

ET

ET. MVSIS
L. FAB. VALERIANVS
PR. PR. PROV. GALA . . .
PROC. PROV. AFR . . . .
VIS . . . ADMONITVS
REDIENS . . . .
V. S. D. S. L M

Pythagoras (verba Ciceronis sunt de Natura Deorum Lib. III.) *cùm in Geometria quiddam noui inuenisset, Musis bouem immolasse dicitur* De quo latina Xvlandri Musa Commentario, *Ne suauiter quidem viui posse secundum Epicuri decreta*, ex Apollodoro affert Plutarchus

Pythagoras celebri diagrammate quando reperto,
Mactato fecit splendida sacra boue.

Quodnam verò id fuerit, addit idem: *siue id pertinet ad hoc quod in rectangulo triquetro longissimi lateris quadratum reliquorum laterum quæ angulum rectum conficiunt quadratis in unum conflatis æquale esse demonstrauit, siue ad quæstionem de area parabolæ.* At verò huic sapientiæ incrementum impendio testari placuit. Ita non paucis quadam discendi intemperantia vitam ipsam oppignerare minimè durum fuit. Quæ enim Eudoxi vesania, quem memorat ibidem Plutarchus, *Phætontis modo comburi vouisse, ea lege ut sibi ante liceret ad Solem adstanti figuram, & magnitudinem, formamq; Astri perdiscere.* Saniori consilio Iulius Frontinus de Limitibus agrorum Cap. XXXV. *Expugnandorum montium altitudines ut scirem, hanc mihi venerabiles Dij rationem monstrabant, quos ego in omnibus templis adorabam. At postquam magnorum Deorum experimenta religiosiùs colere cepi, ad consummandum hunc librum velut ad Vota reddenda properaui.*

Atque ut ad nostræ ætatis mores descendamus, veterum exemplo SCRIPTORES non modò libros, sed quibus eos seculo transmiserunt instrumenta, pietatem testari voluerunt: Diuæ Hallensis appensus hodieq; conspicitur CALAMVS scriptorius ex argento conflatus, quem æternitati vouit magnus

gnus ille LIPSIVS, cuius facundæ & fœcundæ scriptioni solidam antiquitatis notitiam debemus. Omnium optimè qui Deo omnis sapientiæ fonti & largitori benignissimo in lucem missa ingenij monumenta nuncuparunt. Vt enim scitè Porphyrius de abstinentia Lib. II. *è frugum manipulis & plantarum asparagis primitias soluit agricola, ita nos è cogitationibus ceterisq; animi bonis primitias soluimus: nobis enim è suis gratificantes bonis dederunt contemplationem, qua ipsos intuemur & verè reficimur, & quadeniq; nobiscum conuersantur conspicui & nostram illustrantes salutem:*

Inter quos nulla dies tacebit optimum & religiosissimum Virum Aloysium Nouarinum ex Congregatione Theatinorum Theologum qui indefesso labore plurima hactenus incognita eruit, variaq; eruditione sacras literas ingeniosè illustrauit. Atque ut è multis paucos memorem, Indicem scriptorum Vniuersalem eruditis utilissimum Fabianus Iustinianus Deo Optimo Max. dicauit: D. Mariæ Virgini Dei Genitrici celeberrimus inter Hispanos Medicus Ludouicus Mercatus sua Consilia Librosq; de *Puerorum cura* consecrauit; quem imitatus Petrus Castellus Medicus Romanus Cl. Emetriam suam Sanctiss. Indiuiduæ Trinitati inscripsit. Christo Summo & Æterno Sacerdoti Cosmus Philiarius, Benedictus Fernandius Societatis Iesu Commentarium in Genesim pereruditum D. Virgini nuncupauit, cui pariter Nicolaus Ricciardus eruditissimus Theologus suas Lucubrationes. Ne præteream alios scriptores, qui Diuis Tutelaribus suos labores sacrarunt: Georgius Raguseus Disputationes suas Naturales Deiparæ Lauretanæ inscripsit, Librum laminis argenteis coopertum in eiusdem Sacrario appendit. Eidem dum hæc scribo Io: Franciscus Birago Professor Mediolanensis suum de *Hominis felicitate* Commentarium. Cui multò ante Albertus Brunus I.C. sua opera dicauit, ut refert in eius Vita Pancirolus I. C. Eminentissimus. Iosephus Ballus Cl. Theologiæ Doctor Subtilem de Fœcunditate Dei Commentationem D. Nicolao Patriæ Tutelari obtulit; Itemq; ingeniosum de *motu corporum naturali*

Li-

Libellum Diuo Dionysio Areopagitæ vouit.

Et quid non MENTI, cui ista omnia, imò, si Aristoteli eiusque asseclæ Theophrasto credendum, immortalitatem ipsam omnis laboris precium debemus? Huic certè olim in Capitolio VIII. Id. Iunij consecratam fuisse ædem, indicat vetus Calendarium, quod Liuius Lib. 23. à T. Otacilio Prætore factum memorat; eiq; Iustitiam ab Augusto fuisse consecratam canit Ouidius III. de Ponto.

Iustitia vires temperat ille suas.
Nuper eam Cæsar facto de marmore templo,
Iam pridem posuit Mentis in æde suæ.

Menti Votum præterea erectum constat ex Lapide Veteri ad Vlpiam Traianam.

M. SEPTIMIVS. C. F
MENTI. FIDEIQ. DEAB
PRÆSENTIBVS
EX. VOTO. S. P

CAPVT XXII.

VOTA LABORANTIVM.

ATq; ut ad eos transeamus, qui operis ac laboribus vitam traducunt. *Viam mituri* supplicabant Herculi. Festus Pompeius Lib. XIV. *Propter viam fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia, Herculi aut Sanio, qui scilicet idem est Deus.* Addit Paulus: *Profecturi viam Herculi aut Sanio sacrificabant.* Alij Iano: Quidam Sancto: Nonnulli Sango, item Fauno: quemadmodum notauit Guliel. Stucchius Antiq. Conuiual. Lib. I. Cap. XXIX. ubi refert apud Romanos peregrinationis ergo, sacrificia, Cænas, & Vota simul fuisse facta. Sic reditum sibi quiuis aliqua religionis specie pollicebatur. Quem sua prudentia cum difficilem prę videret Tullius in exilium iturus; Mineruam custodem, quam domi suæ priuatim

co-

coluerat, in Capitolio consecrauit; quemadmodum Dion Lib. XXXVIII. memoriæ prodidit. Res pietatis plena! quam uberiùs testatur Plutarchus in eius vita: *Quæstor in Sicilia donum argenteum Dijs consecrauit, in quo initia inscripsit duorum nominum* MARC. TVL. *tertij verò loco ludens Cicer iussit artificem proximè illas literas incidere.*

Ritum huius religionis indicat Apuleius initio Floridorum: *Viantium moris est, cum aliquis lucus aut aliquis locus sanctus in via oblatus est, VOTVM apponere, portum postulare.*

Pro reditu pariter Herculi Vota fiebant. Suet. Cap. de Tiberio: *Vota pro itu & reditu suo suscipi passus.* Caligula c. XIV. *Cùm paucos post dies in proximas Campaniæ Insulas traiecisset, vota pro reditu suscepta sunt.* Rufi Senatoris Votum & Sacrificium pro Cæsare apud Senecam est. Tibullus Lib. II. Eleg. III.

At si pro dulci reditu quæcumq; vouentur
Audiat auersa non meus aure Deus.

Explicatiùs hac de re Catullus Carmine 67.

Atq; ibi præ cunctis, pro dulci coniuge, Diuis
Non sine Taurino sanguine pollicitaes,
Si reditum retulisset is, haud in tempore longo
Captam Asiam Ægypti finibus adiuceret.

Vide ut hæc cum ijs consentiunt, quæ habet Cato suo loco laudatus, ubi Votum rem Diuinam appellat. Nec solùm Taurino sanguine, sed & humano Reditum Imperatori satis erat impetrasse. De quo Virgilius Æneid. II.

Sanguine placastis ventos & virgine cæsa,
Cumprimum Iliacas Danai venistis ad oras
Sanguine querendi reditus animaq; litandum
Argolica.

Est in hanc rem Inscriptio vetus apud magnum Lipsium ad II. Annalium Taciti; quam propter elegantiam huc transferri æquum fuit:

HERCVLI. DEFENSORI
PRO. REDITV. ET. ITV

T D. CLO-

D. CLODI. SEPTIMI
ALBINI. CÆSARIS
D. CLODIVS. D. L
FELIX
ACTOR. CÆS. N. D. D.

Phæbi etiam exactis itineris difficillimi laboribus, non immemorem fuisse Dædalum, ostendit Maro Æneid. VI.

Dædalus, vt fama est, fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere Cælo
Insuetum per iter gelidas enauit ad arctos.
Calcidicaq; leuis tandem superadstitit arce,
Redditus his primum terris tibi Phæbe sacrauit
Remigium alarum posuitq; in mania templa.

Nec minori hic veneratione colebatur Mercurius, ut θεὸς εὐόδιος, cui primitiæ in vijs locabantur. Qua ratione Charinus etiam apud Plaut. in Mercat. LARES VIALES solicitat. Hermas autem Athenis Mercurio frequentius fuisse erectas constat ex Cornelio Nepote in vita Alcibiadis. quod ante ipsum Thucidides scriptor antiquissimus Lib. VI. attigit. Mercurio præterea ut Mercaturæ & Lucri præsidi, qui teste Oppiano de Piscatione Lib. III. v. 10. lucrosissimum inter homines ingenium ostendit, communia erant lucra, quæ præter spem in vijs obtingebant. Vnde Seneca Epist. 119. *Quoties aliquid inueni, non expecto donec dicas in commune.* Intelligitur enim *Mercurius communis*, hoc est, Lucri particeps. Ciceronis verba Lib. XIII. ad Atticum Epist. 1 . ἕρμενον eruditi insperatum lucrum interpretātur. Huc facit saxum Metis repertum 1599.

MERCVRIO. NEGOCIATORI
SACRVM
NVMISIVS. ALBINVS
EX. VOTO

Ad lucrum verò non parum confert sermonis facilitas: unde Mercurio in sacrificijs propter facundiam Victimarum linguas fuisse oblatas constat. Verùm & fortunæ non rarò primæ

mæ debentur. Ita in Saxo apud Isaram flumen in Boiaria:

DEO. MERCVRIO
FORTVNÆ
REDVCI. SACRVM
AVR. MARCELLVS
DECIALI. FIL. . . .

. . . . . .
. . .

Lepidè apud Aristophanem Pluto Mercurium inducit conquerentem vinum sibi dari aquatum. Ei enim offerebatur Libatio temperata, quod merum rationi, & sermoni plurimum officiat.

Tandem qui laboribus anguntur Tutani opem imploraſſe docet Varro *Hercule tuam fidem* apud Nonium Marcellum Libro de Proprietate serm.

Noctu Annibalis cum fugaui exercitum,
Tutanus hoc, Tutanum Romæ nuncupor.
Hoc propter, omnes qui laborant, inuocant.

Plinius etiam de hoc Deo Lib. x. & uberius Iosephi Scaligeri Coniectanea in Varronem de lingua Latina.

Exules autem si quidquam pro reditu vouerint, nondum videre contigit. Quin his etiam animos mouerit in patriam pietas minimè dubito. Illud sanè silere nequeo quod plerique tradunt, Hebræos dum Babylone exularent assidua patriæ memoria in annulis Hierusalem figuram gestasse.

CAPVT XXIII.

Nauigantium & Nautarum Vota.

VErè nimis Romanæ fidicen lyræ Lib. I. carm. Od. III.

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Primus, nec timuit præcipitem Africum.

Non vana igitur in Medea Tragici querela est

Audax nimirum qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit
Terrasq; suas post terga videns
Animam leuibus credidit auris
Dubioq; secans æquora cursu,
Potuit tenui fidere ligno
Inter vitæ, mortisq; vias
Nimium gracili limine ducto.

Hinc nauigaturi non sine ratione Aram in littore erigentes Neptuno ac Apollini taurum mactabant, atq; ut est apud Poetam, nigram Hiemi pecudem, Zephyris Felicibus albam; exta demum in fluctus proijciebant, nec soluebant ante Numen exoratum. secundi verò auspicij loco erat in augurijs Cygnus, qui nunquam undis mergitur. Inde Homerus v. Odiss.

Ταῦρος παμμελάνας ἐνοσίχθονι κυανοχαίτῃ.
Cyaneos crines taurus mactetur habenti.

Cuius imitatione Maro Æneid. v.

——*meritos aris mactauit honores,*
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Neptuno priuatim pisces dicati Manil. in 11. rerum Astronomicarum.

Agnoscitq; suos Neptunus in æquore pisces.

Et quidem pro Naue peculiariter Votum edidisse piscos, colligo ex Oppiano de Piscatione Lib. 1v. ubi, naufragi mentione iniecta, doctissimi Ritthershusij verbis sic pergit:

Sed hoc quidem nautis prohibeat Saturnius
Marinus (idest Neptunus) *: naues autem per latum mare currant,*
Aures leuibus illæsæ, & inconcussæ
Onus vicissitudinarijs transferentes laboribus.

Argo sanè post Colchicam nauigationem cùm incolumes Heroas delectos in patriam reuexisset, fertur Palladi ab Iasone consecrata, atq; obseruatos tot Deos, inter sidera tandem

dem translata. Quo autem ritu Dijs Naues dicabantur memorat Apuleius XI. Metamorph. *tæda lucida & ouo & sulphure solemnissimas preces de casto præfatus ore Nauim quam purissimè purificatam Deæ nuncupauit.* Huêne facit saxum Romæ in arce Turnonis in fronte piscem continens, & in basi nauiculam, ubi hæc in medio leguntur.

D. M
M. AVRELIO. ER
MALSCO
BENEMERENTI
QVEN. OMNES SODALES
SVI. QVERVNT

Et altera inscriptio vetus in tabella ænea à Fuluio Vrsino prodita.

SVB. L. ARRVNTIO. STELLA
NAVIS. HARENARIA. QVÆ
SERVIT. IN. ÆMILIANIS
REDEMPTORE
L. MVCIO FELICE

Nauigia verò eorum Tutelarium simulacra in puppe ostendebant, à quibus potissimùm secundos successus expectabant quandoque etiam in prora; qualiter Bucentaurus Venetus in fronte fert Iustitiæ Statuam, moderati Imperij symbolum. Phœnices ea appellasse Pateeos auctor est Hesychius. Hæc vel erant picta. unde Ouidius Lib. 1. Eleg. III.

Puppiq; recurua
Insilit, & pictos verberat unda Deos.

Vel Statuæ forma. De quibus fortassis Persius

Ingentes in puppe Dij.

Vtriusq; generis diuersa adhuc passim spectamus. Ita naui

Ale-

Alexandrina, qua D. Paulus ex insula Mytelene Syracusam vehebatur, Castorum insigne erat, ex Act. Apostol. Cap. 28. v. 12.

Vota verò priscos velis inscripsisse ostendit Apuleius loco pridem memorato. *Huius alui felicis nitens carbasus votum ingestans progerebat.* vbi Io: Argolus pro *ingestans* non malè legit, *ingens.*

Nautę etiam referente Maximo Tyrio Dissertatione XXIX. solebant Dijs maritimis consecrare temones in eminenti aliquo scopulo. Huic affine est, quod notat Herodotus. *Apud Tænarem ingens Arionis Donarium ex ære, quod Delphinum refert piscem, cui homo citharam pulsans insidet.* Historiam attigit Oppianus de Piscatione Lib. v. vers. 448. ubi de Delphini Philanthropia multa admodum præclara: in primis aduersus puerum Insulanum de pietate Delphini narratio prolixa. Cui simillima de Iassensi puero apud Plutarchum *de solertia Animalium.*

Nautas verò aduersa tempestate iactatos ait Tullius Lib. 41. de Inuentione Vota fecisse Castori & Polluci, eorumqs simulacra in Samothracia ante portum sita fuisse, ut ijs naufragio liberati Vota soluerent, annotat Seruius Latinorum Grammaticorum doctissimus. In hanc rem Romæ legitur:

CASTORI. ET POLLVCI
SACRVM
OB. FELICEM. IN. PATRIAM
REDITVM. TOT. SVPERATIS
NAVFRAGII. PERICVLIS
. . . . . EX. VOTO. CVM
SOCIIS
L. M. P.
C. VALERIVS. C. F. AGELLVS
. . . . . .

Erant enim à Veteribus forsitan ob discrimen vitæ *Dij magni* vocati, quemadmodum ex Inscriptione Cap. x. à nobis allata planum est. Horum Seneca meminit Lib. 1. Natural. Quæst.

In

In magna tempestate apparent quasi stellæ velo insidentes: adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis, & Castoris numine. Ad quod respiciens Catullus Carm. 69. ad Mallium.

Ac velut in nigro iactatis turbine nautis
Lenius aspirans aura secunda venit,
Iam prece Pollucis, iam Castoris implorata:
Tale fuit nobis Mallius auxilium.

Hinc lucem accipit ille idem Carmine IV.

Neq; vlla vota Littoralium Dys
Sibi esse facta cùm veniret à mari
Nouissimo hunc ad usq; limpidum lacum.

Neque absurdum fuit quod prodit *de Inuentione* Cicero, Nautas vouisse Dianæ se vitulum immolaturos, eam enim cum Iside, cui supplicabant Nauigantes, eandem esse iam ante abundè ostendimus.

Nunquam verò frequentiùs, quàm in ipsa iactatione tempestatis, Vota fiebant: imò tunc locus Voti proprius erat. Ouid. Tristium Lib. I. Eleg. II. vers. I.

Lymaris & Celi, (quia enim nisi vota supersunt?)
Solere quassatæ parcite membra ratis.

Græcis autem, cùm in mari procellis iactarentur, solennis erat exclamatio: ἔξω Γλαῦκε, idest, *Procul sis Glauce.* Nautas in extremo discrimine constitutos non solùm inuocasse Dominum, sed & Vota vouisse refert Ionæ historia.

Atqui Ventorum is quoq; impetus erat, ut summorum hominum Vota extorserint. Spiritus nempe inuicta res est: nihil enim erit, ut eleganter ex Virgilio Seneca Natural. Quæst. Lib. VI. Cap. 18. quod

Luctantes Venios, tempestatesq; sonoras,
Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat.

De Circio idem Natural. Quæst. Lib. V. Cap. XVII. *Diuus certè Augustus Templum illi, cùm in Gallia moraretur, & vouit, & fecit.*

Hinc fortassis in Symbolo Pythagoras:

Ventorum flantium strepitum adora.

Quam-

Quamuis Iamblichus putet hic præcipi, non modo diuina, sed etiam diuinorum similitudinem colendam esse.

Capillos peculiari ritu detonsos fluminibus Deorum munere adscriptos à Græcis oblatos tradit Pausanias. Cuius rei indicium apud Athenienses Statuam adolescentis sibi comam demetentis ad Cephisum Bœotiæ fluuium narrat Philostratus. Quem cultum Cap. XI. iam attigimus.

Mare autem & aquis sub Neptuni nomine coluerunt veteres. Huic nempe Opis & Saturni filio Iouis & Plutonis Fratri, maris dominium fuit commissum. Hinc tot meritò Neptuno Vota, cui Argonautæ duos Tauros ob felix iter immolasse dicuntur; Itemq; niger Taurus Neptuno dicatus. E quibus Votis nondum publici iuris factum in fluuio Velino, qui Reatum perluit, marmori incisum legitur, quod pridem submisit V. C. mihiq; amicissimus Gabriel Naudeus.

NEPTVNO
SACRVM
CANNIVS NEPTVNI DIALIS
VOTO SACRAVIT

Cuius superstitionis vestigium adhuc refert ibidem fons Neptuni, de quo Albertus Leander in descriptione Italiæ.

Alterum addam, quod in Ecclesia Salodiensi apud Lacum Benacum visitur.

NEPTVN. AVG
SACRVM
PRO. SALVTE
L. SEPTIMII. SEVE
RIANI. PATRONI
L. SEPTIMIVS
FELICIO. EX. VOTO

In Campania itidem.

NEPTVNO
SACRVM
. . . . . .
. . . . . .

VO-

VOTVM IN SICVLO FRETO
SVSCEPTVM SOLVIT

Huic itaq; iure commendata Nautarum Societas, quæ veluti Neptunia proles Præsidi Statuam variè ornatam erexerat hac Inscriptione insignem:

IN. H. D. D
D. NEPTVNO. CON
TVBERNIO. NAVTA
RVM CORNELIVS
ALIQVANDVS

Plutarchus refert in Vita Pompeij, Neptuno tria fuisse templa opulentissima, quorum unum in Isthmo, aliud in Tenaro, tertium in Calabria, quæ Insula etiam Neptuno dicata fuit ob terræmotus, cui præses Neptunus. Ita Virgilius v. Æn.

——————— *en quattuor aræ*
Neptuno:

Romæ etiam apud Tiberim, ubi nunc delubrum Diuo Blasio Sacrum, in templo Neptuni Nautas olim Tabulas naufragij pictas suspendisse tradit Lucius Maurus in Antiq. Rom.

Vestem, quam initio ex Horatio ostendi eidem suspensam, hic non repeto, contentus monuisse Nautarum habitum fuisse penulam coloris Veneti, siue thallassici aut cœrulei, quâ induti, brachio dextro exserto, causeoq; siue caputio, vel bardocucullo, veluti & nostra ætate, tecti incedebant. Vestes etiam ijs aduersus aeris iniurias pelliceæ erant. Quò spectat Vegetij de Re Militari Lib. IV. monitum, *in mari exploratores veste Veneta induendos*. Quin tumulo eorum, qui ad litus eiecti erant, fragmenta nauium inferebantur, quæ essent veluti Manium Donaria. Lycophron, ex interprete:

——————— *busium supra*
Statuere cippum funebrem Argo nauis
Transtrum reuulsum Manium Donarium.

Comes Neptuno erat Portunus Deus, quem putabant eum

esse qui Palemon à Græcis, & Portumnus latinis dictus est. Huic Nautæ reduces à suis nauigationibus sacrificarunt.

Vastum & miraculosum Neptuni apud Atlantes Templum centum Nereides Delphinis insidentes ornarunt, magni Platonis indicio. Canopum Menelai olim nauarchum inter sidera locatum Ægyptij adorabant.

Plutoni prætereà Inferorum Deo periculum maris qui euaserant Vota posuerunt. Quale in Hispania ad Castra Vicelliana Medelin.

PLVTONI
DEO. IN. LOCO
SVBTERRA. COND
PERICVLO. OCEANI
LIBER. ARAM. POSV
IT. FAB. VICELIA
NVS. EX. VOTO

Tempestati etiam Deæ: cui M. Marcellus à periculo nauigationis in Corsicam & Sardiniam liberatus Ædem extra portam Capenam Cal. Iunij dedicauit. De quà Ouidius in Fastis:

Te quoq; Tempestas meritum delubra fatentur.
Cùm penè est Corsis obruta puppis aquis.

Ita Mineruæ Diomedes apud Mothonem Peloponnessi ciuitatem, quod ipsius auxilio sedata esset ventorum tempestas, delubrum ædificasse dicitur. Pausanias refert & Iouem à Lacedæmonijs cultum Euanemi cognomento, à prosperis ventis ducta appellatione.

CAPVT XXIV.

Agricolarum, & Villicorum Vota.

MOrtalium innocentissimi, qui suis laboribus honestissimum vitæ lucrum sine ullius iniuria sectantur, quum nullius propè rei magis quàm bouis indigi viderentur, Marti Silnano

SACRVM . SANCTO . SILVANO . AVG . VOTO . SVSC . EX . VIS

uano pro huius animalis valetudine annuum Votum faciebant: & soli quidem Viri, ut Ceteri mulieres, quemadmodum ad Iuuenalem obseruauit Autumnus. Cuius rationem integram reliquit Cato de *Re Rustica* cap. 83. ubi iteratò *rem diuinam* appellat. Martem verò *Siluanum* orientalem in duorum aut plurium agrorum interfinio Iosephus Scaliger intelligit suis ad Festum notis. De quo in Epodis Lyricus:

Pater Siluane tutor finium.

Siluanus autem præcipuus inter Deos rusticos, à Siluis nomen sortitus, ab agrorum cultoribus summopere colebatur; cui præcipuè pro pecorum valetudine, & agrorum fertilitate porcum immolabant. Quem morem tetigit Iuuenalis Satira VI.

——— Cedere Siluano porcum.

Et Poeta Venusinus ad viuum expressit Lib. II. Epist.

Agricolæ prisci, fortes, parcique; beati
Condita post frumenta leuantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem
Cum socijs operum, & pueris, & coniuge fida
Tellurem porco, Siluanum lacte piabant.

Hinc Tibullus Lib. II. Eleg. V.

Lacte madens illic superat Pan ilicis umbra.

Item, Lib. I. Eleg. X.

Hostiaq; è plena rustica porcus hara.

Quæ postrema verba mihi magis arrident, quàm quæ in nonnullis libris *Mystica porcus hara*. Sic enim Ouidius Lib. III. Amorum.

——— & humili victima porcus hara.

Huius vestigium refert vetusti marmoris inscriptio sequens:

SILVANO. SACRVM. SODAL
EIVS. ET. LARVM. LONVM. POSVIT
TI. CLAVDIVS. AVG. LIB. FORTVNATVS
A. CVRA. AMICORVM

Expressiùs altera:

SILVANO
SANCTO. SACRO
LARVM. CÆSARIS
N̄. ET. COLLEGI. MA
GNI. CN. TVRPILIVS
TROPHIMVS. VOTO
SVSCEPTO. ARAM
DE. SVO. D. D.

Rem ipsam ob oculos ponit elegantissimum marmor niueum, cuius typum in humanitatem Viri Cl. Io: Baptistæ Casalis Nobilis Romani libens transferimus:

Hanc Tabulam Romæ quondam fuisse Horatij della Valle I.C. discimus ex Gruteri Inscriptionibus, ubi hæc eius descriptio.

Stat hic Siluanus inter quercum, & palmam altera manu falcem putatoriam habens, altera ramum, cuius extremo nescio an nux pinea emineat.
A dextris, ad altare tibicen canit adstantibus duobus alijs.
A sinistris, duo item astant, quorum hic nescio quid vasculi utraq; manu capiti impositum sustentat: Ille porcam ducit tergum vittatam subscribitur.

SACRVM. SANCTO. SILVANO. AVG. VOTO.
SVSC. EX. VIS

Ita ille, qui magno huic operi à Iosepho Scaligero laboriosè inchoato, & à Grutero feliciter confecto, symbolam contulit. Sed

non vidiße satis, iuuat usq; morari

ac

ao singula dispicere. Tabula est marmorea duos ferè palmos alta, sesquipalmum lata, cuius dorso quatuor insculptæ sunt cauernulæ, quibus dubio procul parieti appendebatur. Icones symmetria & habitu argumento rudiori decorè conueniunt. Aræ astant vouentes tunicati & incompti, quam sacra facturus solemni sacrificij ritu ad dexteram conuersus dextera manu tangens erecto vultu preces fundit, Ianum & Vestam, qui in omnibus sacris præcipua numina erant, atq; in Votis concipiendis primùm compellabantur, obsecrans ut per eos aditus ad cætera pateat, Iouis Opt. Max. inuocatione, de more adiecta. Interim agrestis puer ponè quadratam aram distentis buccis geminam tibiam inflat, ne quid infaustum exaudiretur. cuius generis expressiùs, ambiente genas ad canentis robur habena, tibia duplex decenter perforata conspicitur in effigie statuæ æneæ pedem altæ, quam è Cl. Viri Iacobi Gaffarelli Museo mihi aliquando communicauit Io. Rhodius.

Antiquos autem magno nisu fistulam inflasse, non leuem mihi præbet suspicionem, quod apud Festum inter veteres Grammaticos facilè primum *Flator* idem sit quod Tibicen. Aræ adstat alius puer loro canem trahens venaticum, quod animalis genus in sacris mactatum primitùs constat. Ex aduerso vittatum (ut apparet) Porcum, veluti Siluano sacrum; minister litandum tenet, ponè quem villicus pilam ceruice gerens tundendis frugibus, quæ immolandæ erant. In medio Siluanus est, Forma reliquis conspectior inter Deos rusticos & domesticos habitus, quem ipsæ Inscriptiones vnum è Laribus manifestant. Rectè nudus est, relicta apud Herculem veste, cum eius vindictam effugeret. Capitis velamen certè obscurum est. Coronam è ferula & lilijs ei tribuit Virg. Ecl. 1.

Venit, & agresti capitis Siluanus honore
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.

Pinu coronatum è tabulis quibusdam Romanis suspicatus fuit Gruterus: sed pineum fortè conum cupressi loco transmisit, qui eas viro optimo communicauit. Arbores vtrinq; sitæ ad-

mo-

modum mihi dubiæ. Palmam & Quercum Gruterus censet. Nec malè. Vtraq; enim æternitatem notat, cui fortassis voluens tabellam sacrauit. Retusam is falcem dextra tenet siluis cædendis; sinistra ramum folijs viduatum; de quo Gratius in Cynegeticis.

——— *inculto Siluanus termite gaudens;*

è quo cupressi nuces surgunt, cuius ille primus sationem instituit; quidquid de pinea aliquando fructus forsan similitudine seductus censuerit Smetius vir doctissimus. sic enim Poëta 1. Georg.

Et teneram ab radice ferens Siluane cupressum.

Quod autem Siluano diuini olim honores collati, causa non fuit planè nulla. Agricolæ quippe ut aruorum ac finium dominum colebant; Ciues ut matronalis pudicitiæ insidiatorem; omnes verò ut coniugis conseruatorem: nec Meursio Critic. P. 2. Lib. 1. c. 1. diuersus est à Marte Siluano Picumno, cui veluti Deo coniugali in puerorum natalitijs lectus in ædibus sternebatur. Inde varia encomiorum serie apud priscos, Dominus, Geminus custos, Salutaris, Domesticus, Dendrophorus, Littoralis, Cælestis, Augustus, Sacer, Sanctus, & Sanctissimus, Ædiculas, Templa, Signa, Collegia, Ædituos, Cultores, Sodales, Sacerdotes, Antistites meruit, & solemnia sibi Vota Cal. Martij Romæ instituta. Inter alia insigne hic eius Elogium habes.

SACRVM. SANCTO. SILVANO. AVG. VOTO. SVCC. EX. VIS

Qui Votum hoc Liberti cuiusdam pro salute Augusti susceptum putant Viri Antiquitatum notitia clari ita explicant. *Sacrum Sancto Siluano Augusti voto successit ex visione.* Nec dubito, quin hoc sensu accipiam S. S. S. in veteris Statuæ fragmento eleganti, cuius typum Illustris. Cassiani à puteo Equitis benignitati debeo: cum apertè satis id commonstret Romæ in Ædibus Eminentissimi Cardinalis à Balneis conspicuæ magnitudinis ac vetustatis marmoreum Siluani Signum sustinens stylobata, quam viri optimi Gabrielis Nauclei cura delineatam damus.

At

1580

Romæ
In Ædibus Eminentiss.
Cardinalis à BALNEO.

WBP
Opole

At verò ne in re obscura quidquam gratis obtruderem, alios ingenio ac eruditionis fama præcellentes hic audire volui. Consultus inter eos Io: Galuanus V. Cl. & rerum antiquarum diligens indagator adducta modò verba sic interpretabatur. *Sacrum Sancto Siluano Augusto voto susceptoex visu, vel viso.* Siluano enimi Augusti epitheton quandoq; additum non minus, quàm Apollini, alijsq; numinibus, iam in confesso censet. Gruteri verò auctoritate *susceptò* legendum affirmat, quod *sust.* saxo insculptum fuerit; etsi aliter, artificis id mendum esse: itemq; *ex visu*, siue *ex viso*, non *ex visione*, gemina edoctus inscriptione, quarum una Romæ in Auentino:

SILVANO. SALVTARI
L. MANLIVS. SATVRNIVS
EX. VISO. POSVIT

Altera Augustæ Vindelicorum, à Viro Illustri Marco Velsero Vrbis Duumviro in lucem producta:

PLVTONI. ET. PROSERPINÆ
FLAVIA. VENERIA. BESSA
EX. VISV. ÆDEM
D. S. P. V. I. S. L. M

Addidit Vir doctissimus, Votum hoc Siluano factum fuisse, quod ex antiquorum superstitione infantes recens editos, imo matrem ipsam incubi more præcipuè infestare crederetur.

Doctè profectò omnia. At verò, saluo meliore iudicio, non desunt quibus magis arridet prior sententia. Nisi enim legamus Augusti, minùs constabit cui votum id dicatum, vel à quo profectum. Scio equidem cæteris Dijs cognomen *Augusti* additum fortassis iure originis, quam Imperator Augustus Æneæ munere sibi ab illis arrogauerat; hoc tamen epitheton discretionis aut proprietatis omninò non asseuerauerim; quin potius esse ornatus cum multis commune. Ita enim ad Phœbum Tibullus Lib. IV.

Sancte veni; tecumq; quicunq; labores,
Quicunq; & cantus corpora fessa leuant.

Tu-

Tusculani quoque ad Benacum, quod vulgo Salodium, in saxo quondam erat; AVGVSTIS LARIBVS.

Nunquid his Siluanus abiector non pari dignus titulo? Nec profectò est quod sculptorem erroris insimulemus. Quanquam enim monumentum à vetustate variè affectum obscurè monstret ſ quod vulgò caudatum dicimus: utrumq; tamen c c bono iure seruari potest ac debet, ut est omnino in marmore. Pierius namq; Valerianus in vetustioribus quibusdam Virgilij Libris ita scriptum vidit 1. Æn.

Succepit ignem foliis, atq; aridà circum
Nutrimenta dedit.

Quam lectionem etiam tuetur Ioannes à Meyen in suis Annotationibus, & I. Scaliger Poet. Lib. 4. c. 16. Sic igitur optimo sensu legenda vetus Inscriptio:

Sacrum Sancto Siluano Augusti Voto suscepto ex visu.

Prolixiores nos fecit materiæ difficultas, cui ita satisfactum arbitramur, ut eruditorum diligentiæ adhuc plurimum supersit.

Siluano iam succedit Ruris Custos PRIAPVS, cui proxima ferè in vulgo iuxta eum fides erat, quemadmodum olim in pago Roncone non procul à Salburo prædio nostro suburbano è veteri saxo manifestum.

Villicus ærari quondam nunc cultor agelli,
Hac tibi perspectus templa Priape dico.
Pro quibus officijs, si fas est, sancte paciscor,
Assiduus custos ruris ut esse velis.
Improbus ut si quis nostrum violabit agellum,
Hunc tu, sed tento; scis tuto, quod sequitur.

Superest, cætera Agrestium munera persequamur, quæ strictim recenset Tibullus Lib. 1.

——— seu quis libauerat vuam
Seu dederat sanctæ spicea serta comæ.
Atq; aliquis voti compos liba ipsa ferebat,
Postque comes purum filia parua fauum.

Deo

Deo nempè pura placent munera, qualia potissimùm sunt infantium. *Neq; enim* (inquit Plato in Alcib. II.) *eiusdem est Dei natura, ut ducatur muneribus, quemadmodum improbus fœnerator. Et enim graue esset, si Deus ad* DONARIA *& sacrificia nostra respiceret potiùs, quàm ad animum, vtrum iustus sanctusq; sit. Ad quem equidem Deum arbitror multo magis attendere quàm ad multi sumptus pompas atq; sacra.* Optimè igitur Poeta filiolam inducit purum fauum & sine cera offerentem. Adeò verum Poetæ illud Fast. II.

——— Pietas pro diuite grata est.

Hinc ante Epidauri Templum scriptum erat, ut notat Porphyrius de Abstin. Lib. II.

Ἁγνὸν χρὴ ναοῖο θυώδεος ἐντὸς ἰόντα
Εὔφημεν.

Inter odorati consistere limina templi
Casta mente decet.

Imo Deum auersari ostentationem, innuere videtur studiosa obscuritas Inscriptionis Templi Delphici, cuius foribus præfigebatur litera EI, sacri Donarij & spectaculi conditione, quemadmodum refert Plut. commentario in hanc rem peculiariter conscripto, ubi allatis diuersorum hac de re sententijs tandem apertè affirmat Deum, qui EST, hic significari.

Quid verò *Sancta Coma* nomine intellexerit Tibullus, ostendit vetus Numisma, in quo caput Cereris multiplici spica coronatur. Vnde Diodoro Siculo teste, Ægyptij in æstate spicas offerebant Isidi, quam cum Cerere quidam eamdem fuisse censent. At quoniam, ut verè Poeta IV. Fastorum:

Pace Ceres lata est,

Eruditè Tibullus Lib. I. Eleg. X. v. penultimo:

At nobis Pax alma veni, spicamq; teneto.

Atq; hinc orta Græcorum θεσμοφόρια, quæ latinis Cerealia; de quibus Virgilius Georg. Lib. I. versu 338.

In primis venerare Deos, atq; annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis.

Et mox;

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.

Rursus Ecl. v. vers. 69.

Vt Baccho, Cereríque, tibi sic Vota quotannis
Agricolæ facient.

Item Tibullus Lib. 1. Eleg. 1.

Et quodcunq; mihi pomum nouus educat annus,
Libatum Agricolæ ponitur ante Deos.
Flaua Ceres, tibi sit nostro de rure corona
Spicea, quæ Templi pendeat ante fores.

Hæc enim ut verè Oppianus Lib. 11. de Pisc. v. 19.

—— iugiq; boum, arationisq; terræ,
Triticiq; fertilis fert honorem messis.

Quod autem Ceres ut mater maxima mortalium colebatur, suadet sequens Inscriptio in Vico Fleri agri Brixiensis:

CERERI
MATRI. MAXIMÆ
FRVGIFERÆ
QVINTIVS
GEMELLVS
V. S. L. M

Hæc enim frumentorum usum reperit. Ouid. Fast.

Prima Ceres homine ad meliora alimenta vocato
Mutauit glandes vtiliore cibo.

Præter messem porrò Agricolæ etiam Cereri falcem dicabant; item Vomerem, & Lorum subiugium Tauros ligans, necnon stimulum, aliaq; rusticationis instrumenta. Epigram. Lib. dicto. c. 7. Eidem pariter post messem primitias frugum offerebant, unaq; Mulsum, & Lac: Conuiuia insuper celebrabantur inter coniunctos, veluti auctor in Cerealibus Theocritus. Eidem etiam Porcam fuisse sacram, ex veteri numo, in quo cusa est Ceres cum porca, ostendit Ioseph Scaliger ad Tibulli Lib. 1. Eleg. x. Occasionem patefecisse mihi videtur Hygiinus Fab. 227. cuius hæc verba: *Ceres fruges serere, boues domare,*

& alum-

& alumno suo Triptolemo fruges serere demonstrauit. qui cùm seruisset, & sus, idest porcus, quod seuerat effodisset, suem comprehendit, & duxit ad Aram Cereris & frugibus super caput eius positis, eidem Cereri immolauit. Aliam causam affert Porphyrius de Abstin. Lib. III. *suem non alia de causa concessit Deus hominibus, quàm ad sacrificium, ideò eius carni animam tamquam salem miscuit.*

Causam huius venerationis reddit I. Firmicus citato opere: *tum ipsa dispensatio quod* (Ceres) *attulerat frumenta, tum quod colligendarum frugum tradiderat disciplinam, post mortem ob beneficium quod ex frugum copia nascebatur, & sepulta in eo loco est, pariter & consecrata. Amat enim Græcorum leuitas eos, qui sibi aliquid contulerint, vel qui consilio aut virtute se iuuerint, diuinis appellare numinibus.*

Cerealia porrò dona aris imponi adhuc moris est apud agrestes in extremo Septentrione, qui nostra ætate Christianorum ritu viuunt. Hinc apud Romanos ludi Cereales dicebantur, qui in honorem Cereris à matronis pridiè Idus Aprilis per dies octo celebrabantur. Cui etiam Romæ templum ex voto constructum Dionysio teste Lib. 9. à Posthumio Dictatore: *Cum enim initio belli laboraretur victus inopia, & magnus metus esset, ne in totum deficeret, terra fructus negante, & bello, ne commeatus subueberentur, vetante, libri Sibyllini iussu Dictatoris, inspecti sunt à suis custodibus, & monentibus oraculis, placanda esse hæc numina, votum fecit Posthumius, priusquam exercitum educeret, si imperij sui tempore felix prouentus daret, qualis antea, templa se illis constructurum, & instituturum in singulos annos sacrificia. Exaudierunt Dij, dederuntq; magnum prouentum frugum, tum arborearum, tum terrestrium, & Posthumius voti damnatus templum eis promissum reddidit.*

Zephyro etiam Vento ob euentilationem segetum Eudemus in agro Templum erexit.

Pari quoq; Stratonicus Arator Fanum. Pani verò Lycæo Arcadiæ Deo Canis immolabatur, vel capra candida. Alij volunt fuisse Hircum votum, ex cuius pelle Sacerdotes Luperci flagella conficiebant, ut feminas minùs fecundas in Lupercalibus verberantes, fœcundæ euaderent. Hinc Ouidius:

Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ.
Iam socer optari nomen habebat aui.

Cur autem Veneri Vuam, Ficum, Oliuam, ac Libum assignat Poeta c. 7. Epigr. 17. causam non video aliam, quàm quòd ipsa sit fœcunditatis mater.

De cæteris Dijs, quibus pro lætiori segete Vota nuncupabantur, ita D. Augustinus Lib. IV. Cap. VIII. de Ciuitate Dei. *Nec saltem potuerunt vnam Segetiam talem inuenire, cui semel segetes commendarent; sed sata frumenta quam diu sub terra essent, præpositam voluerunt habere Deam Seiam. Cum verò iam super terram essent & Segetem facerent, Deam Segetiam;* (quam & Plinius Lib. XVIII. Segestam appellat) *frumentis verò collectis atq; reconditis, ut tutò seruarentur, Deam Tutilinam præposuerunt: Præfecerunt Proserpinam frumentis germinantibus, geniculis nodisq; culmorum, Deum Nodotum; inuolumentis folliculorum Deam Volutinam: cùm folliculi patescunt, ut spica exeat, Deam Patelenam: cùm segetes nouis aristis æquantur, quia veteres æquare hostire dixerunt, Deam Hostilinam: florentibus frumentis, Deam Floram: lactescentibus, Deam Lacturnam;* (quam à nonnullis Lacticiniam scribi notauit ad hunc locum Eruditissimus Ludouicus Viues) *Maturescentibus, Deam Matutam: cùm runcantur, id est, à terra auferuntur, Deam Runcinam.*

Quin Villici Patronis tutelæ Votum dicabant, ut patet ex antiqua Inscriptione in erudito Cl. Laurentij Pignorij; heu quondam nostri, *de Seruis Commentario.*

Procuratores etiam Ioui pro incolumitate prædij Vota erexisse indicat præsens marmor in agro Brixiensi:

I O V I. O. M.
CONSERVATORI. POS
SESSIONVM. ROSCIOR
VM. PAVCVAELIANI. N. COS
ET. BASSÆ. FILIORVMQVE
EORVM. EX. VOTO. L.
ROSCIVS. EVBVLVS. NVTRIT
ET. PROCVRAT. CVM. ROSCIO
FIRMO. LIB. PROC. EOR.

At

At enim cùm suos cuiq; agros integros esse conueniret, in TERMINIS distinguebantur, qui fasciolis, unguentis, coronis ornabantur. Testis Flaccus Siculus: *cùm terminos disponerent, ipsos quidem Lapides in proximam terram collocabant; proximè ad locum, quibus fossis factis defixuri eos erant, & unguento velaminibusque, & coronis eos coronabant.* Neq; tantùm lapides ut terminos, sed Tænijs & velaminibus Arbores ipsas ornabant veteres. Stat. 11. Thebaid.

——— ac arbore castæ
Nectere purpureas niueo discrimine vittas.

Idq; additis Lucernis. Quomodo apud Prudentium contra Symmachum:

——— fumificas arbor vittata Lucernas
Accipit.

Statua pariter Termino erecta erat, è quadrato lapide, vel stipite dedolato, cincto, & coronato, unde Apuleius Lib. 1. Florid. *Vel enim colliculus sepimine consecratus, vel truncus dolamine effigiatus, vel cespes libamine humigatus, vel Lapis unguine delibutus.* Erant enim apud *Lapides terminales, & Arbores terminales.* Ouid. Lib. 2. Fastorum.

Termine, siue lapis, siue es disertus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoq; numen habes.

CAPVT XXV.

VINCTORVM VOTA.

BAcchum depressos ad sordida hominum animos primum è mortalibus ad Deorum cultum erexisse, cecinit Ouid. Lib. v. Fastor.

An etuos ortus Aræ sine honore iacebant
Liber, & in gelidis herba reperta foris.

In libatione enim sacrificiorum summa est, cuius Bacchus auctor perhibetur. Huic igitur, quòd vinum ostendisset summum

mum naturæ lætitiæq; præsidium, veteres extremum semper in cœna poculum in eius honorem delibabant. In primis verò ipsos Dionysij in templo memorat Philostratus in vita Apollonij Lib. II. Cap. IV. Falces, Cophinos, & Torcularia, ceteraq; Vindemiæ instrumenta, partim aurea, partim argentea suspendisse. Baccho etiam erectam fuisse columnam hedera cinctam ex Euripide refert Clemens Alexandrinus Lib. I. Stromatum. Hedera verò ijs caput cingebatur, quicumq; Libero Patri erant initiandi, ut ostendit Euripides in Bacchis. Hinc sacrificantium coronæ, quibus caput vinciebatur ad illius Dei imitationem, Bacchæ dicebantur, teste Nicandro: quæ non minus quàm thyrsus siue hedera Baccho ipsi suspendebantur Epigram. c. 5. Addit Porphyrius de Abstin. Lib. III. Græcos Bacchi Statuæ cornua bouis affixisse. Ad quem morem respexit fortassis Poeta Venusinus, dum sic de Baccho venustè:

—— tunc pauper cornua sumit.

Eidem apud Græcos Satyrum posuit vitium sator Epigr. c. V. Et quidem vitium præterea totidem primitias, quot erant campi. Ibidem cap. 7. Dionysius Bassaris Euronome Clausi ponebat c. V. epigr. 3. Echinum Vinitor viuus nociuum Baccho viuum suspendit; Mortuum etiam: Lepori pariter Vuis infesto cerebrum elisit, quem Baccho victimam & munus obtulit. Sues ante priuatas fores Ægyptios iugulare solitos in honorem Bacchi memorat in Euterpe Herodotus.

Notabile est, Veteres Baccho *Sobria* sacrasse, quæ Græci Νηφαλία, id est, Sobria, vocabant. Quibus sacris vinum bibere nefas erat. Scitè enim Poeta Anthologiæ Lib. I. latinis verbis:

—— iunctus Nymphis est Bacchus gratus, at ignem ardentem capies, hunc nisi miscueris.

Hæc autem prima & antiquissima apud multos sacrificia fuisse ex Theophrasto prodit Porphyrius de Abstin. Lib. II. pag. 158. *quæ nihil aliud erant, quàm ex aqua libatio.* Vnde Clidemo

mo auctore apud Suidam ei tempore tantum pluuio hostiæ immolabantur.

Votum Baccho factum refert vetus Lapis:

LIBERO. PATRI
SANCTO. SACR
SEX CÆLIVS
PRIMITIVVS. ET
PVBLICIA. ANTVLLA
VOTO. SVSCEPTO
D. D

Aram quoque erectam, patet ex saxo Castuli in Hispania.

SACRVM
LIBERO. PATRI
C. CRESCENTIVS
EX. VOTO
ARAM. D. F. D. D

Adde, sacra triennalia Baccho facta. Quod tacitè innuit Oppianus de Venatione Lib. 1. vers. 25.

οὐ ἐθέλω τριέτη σε τὰ νῦν ὀρίβακχον ἠχῇ

Rittershusio sonant:

Nolo trieterium te nunc montanum Bacchum.

Censebatur ille montium Deus, quare colebatur potissimùm autumni tempore, unde Poëta:

Tertia succedit Bacchi variabilis ætas,
Sentit adesse nouos rustica turba Deos.

In Orgijs autem Bacchicis ouum fuisse consecratum legimus apud Plut. Symp. Lib. 11 Quæst. 111. *ut exemplum omnia gignentis & in se continentis.* Baccho etiam sacram fuisse obliuionem notat idem Symp. Lib. 1. Quæst. 1. quod nihil eorum memoriâ tenendum, quæ per vinum committuntur. Hinc Martialis lepidè admodum Lib. 1. Epigr. 28.

Μισῶ μνήμονα συμπότην Πρόκιλλε.

Elegans in hanc rem Lindaui monumentum est, quamquam, ut verè iudicauit Gruterus, suspectæ vetustatis.

DIIS.

DIIS MAXIMIS
BACCHO. ET. SOMNO
HVMANÆ. VITÆ
SVAVISSIMIS
CONSERVATORIB
SACRVM

Sacrificia demum ipsi cum tripudijs instituebantur: unde Dionysius Tripudij Deus appellabatur. Idq; à mulieribus, quas in expeditione Indica socias ipsi credidit fabulosa vetustas, quæ ab vesanis clamoribus Baccharum cognomen meruere. Atq; ut fertilitatis opinio festiuitati accederet, ex altissimis arboribus Imagines quædam modò fictiles, modò ligneæ, Baccho similes suspendebantur, quæ à paruitate oris dicebantur Oscilla, ut longissimè possent conspicere. De quibus iam nolo plura, quum Cap. xx. ea pro argumenti ratione exposita fuerint.

CAPVT XXVI.

VOTA NYMPHIS OBLATA.

NYmphas terrestres quorumvis animantium atque inprimis Bacchi nutrices, imo pratorum ac florum præsides censuerunt antiqui. Earum itaq; cultus insignis erat, etiam Fontium nomine, ut est in veteri monumento Brixiæ:

FONTIBVS
DIVINIS
SACR
M. ANTONIVS
SP. F. SILPHON
V. S. L. M

Vtrosque iunctim veneratus est Senex, cuius hi versus Vticæ legebantur:

SEX.

SEX. POMPEIVS ∴ I ∴ COGNOMINE. PANDVS
QVOIVS. ET. HOC. ABAVIS. CONTIGIT. ESSE. SOLVM
ÆDICVLAM. HANC. NYMPHIS. POSVIT, QVIA. SÆPIVS. VSVS
HOC. SVM. FONTE. SENEX. TAM. BENE. QVAM. IVVENIS

Et quidem maxima harum ratio apud Agricolas. unde Virgilius Ecl. v.

Hæc tibi semper erunt, & cùm solemnia VOTA
Reddemus Nymphis, & cùm lustrabimus agros.

Eam superstitionem Iulius Firmicus de errore Profanæ religionis ita perstringit: *Ægypti incolæ aquarum beneficio aquam colunt, aquis supplicant, aquas superstitiosa Votorum continuatione venerantur.* In primis verò ea cum voto ipsis offerebantur dona, quæ ipsarum munere in hominum usus veniunt, Flores nempe varij purpureæq; rosæ, ut omnia copiosè rigarent, veluti est apud Leonidem Epigram. c. 7. Muneris insuper loco mel erat, quod è floribus ortum, qui ipsis sunt in delitijs, ipsarum genio dignum. Vnde & dulcissimæ appellatę fuerunt, quemadmodum in Tabula marmorea ad radicem Capitolij:

NYMPHIS. LYMPHISQ. AVG
DVLCISSIMIS
OB. REDITVM. AQVARVM
PLACIDE. PROSILIENTIVM

Sacris ad hæc ipsarum, præter Capram, Lac, & Oleum, imo Vinum adhibebatur. Nec minus Statuæ, Aræ, Sacella, ijs veluti humoribus dicata; ut non modo incendia, sed mala quæq; auerterent. Hinc Saxum Albæ in Palatio vet. Cancell.

PRO. SALVTE. DOMINI
NOSTRI. SANCTISSIMI
ANTONINI. PII. NYMPHIS
NOVIS. SACRVM. RVFFINVS
LEG. XIII. &c.

Et Saxopoli in Templo:

NYMPHIS. SALVTIFE
RIS. SACRVM

M. LVCILIVS. LVCILI
ANVS. AVG. COS. PRO
SALVTE. SVA. ET
L. ANTISTI...
SIMI. AVG. CON
V. S. M

Statuam & Fanum ijs posita planum est ex Inscriptione ad Balnea Auinionis in agro Senensi:

NYMPHIS. SACR
L. TREBONIVS. PATERN
LIB. FORTVNATVS
VOTO. POSVIT
SIGNVM. CVM. BASI. M
ET. ÆDEM. F. CVR

Aram quoq; sacratam liquet ex veteri Epigrammate Romæ inuento:

VNDIS. CYANEIS. DONVM. PLACAVILE. FECIT
CONTVCIVS. BLANDAS. PER. AQVAS. ARAM. VENERANDAM

ubi *Placauile* pro *placabile*, permutatione B & V antiquis recepta. Sacellum itidem, inter alia satis comprobat pridem allata Senis dedicatio.

Ceterum, quia singularis aquarum tam in aduersa quàm secunda valetudine est necessitas: Inde Gruteri opera veterum monumentis accepimus, non modo Magistratum, sed Medicos, & Aquarios, hoc est, aquarum custodes, forsan & qui aquæ gerendæ ministerium præstabant, Nymphis vota peregisse: Sed & Nymphas olim Sanctissimas Dulcissimasq; vocatas, Fontesq; diuinitatis titulo ornatos.

Coronidis loco sit verus aquarum usus, quem prudentiæ plenum breuis exhibet titulus:

NYMPHIS. LOCI
BIBE. LAVA
TACE

Silentium verò præcepit Nympharum studio, quod & ipsa Nym-

Nympha eleganti desiderat Epigrammate:

HVIVS. NYMPHA. LOCI. SACRI. CVSTODIA. FONTIS
DORMIO. DVM. BLANDÆ. SENTIO. MVRMVR. AQVÆ
PARCE. MEVM QVISQVIS. TANGIS. CAVA. MARMORA. SOMNVM
RVMPERE. SIVE. BIBAS. SIVE. LAVERE. TACE

CAPVT XXVII.

HORTOS COLENTIVM VOTA.

QVum nihil ad Hortorum ubertatem æquè conferat ut aquarum undæ ac Fontes; præter Vota Nymphis facta, Veneri quoq; veluti eorum tutelæ si veteribus fides & florum ac delitiarum matri, ut scitè Plautus, frequentia offerebantur munera. Documento est Inscriptio in pariete hortorum Sallustianorum, ubi vestigia Templi Veneris angusta etiam tempore Smetij exstabant.

M. AVRELIVS. PACORVS
M. COCCEIVS STATOCLES
ÆDITVI. VENERIS. HORTORVM
SALLVSTIANORVM. BASEM. CVM
PAVIMENTO. MARMORATO
DEANAE
D. D. D.

Hinc venustè, ut omnia, Musarum delitiæ Politianus Eleg. de Violis:

Formosæ ò violæ, Veneris munuscula nostra,
Dulce quibus tanti pignus amoris inest.

Floribus pariter tres alios præficiebat veterum vanitas, Forculum, Cardeam, & Limentinum, referente D. Augustino Lib. IV. de Ciuit. Dei Cap. VIII. Quin ipsa nominis ratio in argumentum est, Stirpes olim Numinibus dicatas. Parthenium quippè Mineruæ, quæ παρθένος, id est, Virgo dicta, sacratam tradit Dioscorides Lib. III. Cap. 156. Nec plebeis

duntaxat animis ea insedit cura, sed & Viros maximos ac numinis loco habitos ad se traxit, qui florum loco gratos longè petitos odores suæq; maiestatis monumenta Dijs sacrarunt. Plinij verba sunt Lib. XII. Cap. XIX. *Coronas ex cinnamo interrasili auro inclusas primus omnium in templis Capitolij atq; Pacis dicauit Imperator Vespasianus Augustus.*

Priapo sua item Olitores organa; fructus simul Pani offerebant ex Epigrammatum Lib. VII. Cap. 14. Priapus enim Hortorum custos vigil colebatur. unde vetus marmor perelegans:

HORTORVM. CVSTODI. VIGILI
CONSERVATORI. PROPAGINIS
VILLICORVM
DVM. TVA. POMIFERVM. CVSTODIA. PROTEGET. HORT
TERROR. ET. INFESTIS. FVRIBVS. INGVEN. ERIT
LAMPSACIOS. MELIOR. NON. IMBVET. HOSTIA. CVLTROS
QVAM. VENIET. NOSTRA. VICTIMA. CÆSA. MANV

Versus me hercle sapidissimi. Quid enim significantius, quàm cultros splendentes ac benè detersos dixisse Lampsacios? Lampsaci sanè urbis nomen doctiores Grammatici non malè, nec longè nimis petita notatione duxerunt à λαμπάνω, quod nobis est *Splendeo*. Huius sacra VII. Cal. Augusti celebrabantur. Ad quæ alludit Prudentius contra Symmachum:

Hic deus è patrio prænobilis Hellesponto
Venit ad usq; Italos, sacris cum turpibus hortos
Sinum lactis, & hac VOTORVM liba quotannis
Accipit, & ruris seruat vineta Sabini,
Turpiter adsiao pudeat quem visere ramo.

Item Floram quum Floribus præesset, Votis placabant. Hinc Florealia Festa, & Ludi Floreales impudico ritu persoluti, in quibus omnia semina spargebantur, ut Tellus, veluti muneribus placaretur, sicuti ad Persium Satyra V. meminit Cornutus: Et Ouidius Fastor. Lib. V.

Con-

Convenere Patres: & si benè floreat annus,
Numinibus nostris annua festa vouent.
Annuimus VOTIS, Consul cum Consule ludos
Posthumio Lanas persoluere mihi.

Nec tacenda hîc dona, quamquàm vilia, quibus Vota Vertumno facta ornabantur, de quibus Propertius Lib. IV. Eleg. II.

Insitor hic soluit pomosa Vota corona,
Cum pyrus inuiso stipite mala tulit.

CAPVT XXVIII.

PASTORVM VOTA.

PAles Dea Pastorum suos inuenit cultores, qui pro incolumitate pecorum ei vouebant. unde etiam Festa Parilia, vel Palilia apud Romanos inuenio. Sic Caligula, Suetonio teste Cap. XVI. *Decretatum fuit, ut dies quo cepisset Imperium, Palilia vocaretur, velut argumentum rursus conditæ Vrbis.*

De Pastoribus in Melibeo Virgilius:

Hic arguta sacra pendebat fistula pinu.

Apud Tibullum pariter Lib. II. Eleg. V. fistula Pani Deo sacrata:

Pendebatq; vagi pastoris in arbore VOTVM
Garrula siluestri fistula sacra Deo.

Nemesianus Ecl. I. expressiùs:

Iam mea ruricolæ dependet Fistula Fauno.

Eidem ex armentis hœdum obtulit Biton Epigram. Libri citati Cap. 7.

Pastoritios Aphros inter Vota, & primitiarum loco, aurem pecudis præcidere, illamq; ceruice aduersa supra domum abijcere: pro noctibus verò serta, unguenta, & coronas Veneri aut Cupidini dona ferre tradit Herodotus Lib. IV. Nec dubito, quin armentorum simulacra Dijs suis obtulerit rudis

sim-

simplicitas. Huiusmodi namq; sunt omnino fictilia boum ac veruecum capita in Museo Viri eximij Io: Baptistæ Catalis: quæ anathemata fuisse ansa mihi fidem facit ijs apposita, quæ commodiùs parietibus iungi poterant.

CAPVT XXIX.

VENATORVM VOTA.

INter varia ruris oblectamenta Venatio facilè primas tenet Viro dignior, quàm piscatus, aut aucupium. Præterquam enim, quod firma rectę valetudini præsidia ministrat, artus laboris tolerantia, militiæ aptos reddit:

—— belloq; animos incendit agrestes.

ut eleganter Poëta Æn. VII.

Imo Principum ac Heroum etiam genium ad magna inuitat. Quid enim aliud significat Virgilianum illud:

—————— pulcher
Insidijs cursuq; feras agitabat Iulus.

Et post.

Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curuo direxit spicula cornu.

Mythici exercitationis huius originem in Nympham referunt, quæ venationi dedita cùm in retia incidisset, si vim feræ ipsam acriter insectantis euaderet, Dianæ Sacellum promisit: Quod voti rea ipsi postea extruxit, ut videre est apud Plut. Lib. III. Symp. Cap. postremo. & Lib. de Solertia Animalium. Hinc Latinus Rex apud Maronem Æn. IX.

Tu Dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi.
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.

Ex-

Expressiùs Lib. II. Eleg. XIX. Propertius:

Ipse ego venabor: jam nunc me sacra Dianæ
Suscipere, & Veneri ponere vota iuuat.

id est, *figere dona.*

Quænam hæc fuerit, exponit Leonides Alexandrinus Lib. Epigram. aliquoties laudati. Cap. XIII. Pharetra nempe, Arcus, & Sagittæ. Credo etiam Retia, & Venabula. Quò alludens Claudianus 4. Honor. Consul.

——————— Tibi sæpe Dianæ
Mænalios arcus venatricesq; Pharetras
Suspendit puerile decus.

Verùm & prædæ pars oblata. Huc facit Poetæ illud Ecl. VII. vers. 33.

Setosi caput hoc apri tibi, Delia, paruus
Et ramosa Mycon viuacis cornua cerui.

Atque inprimis Cornua. Vnde Liuius Lib. I. *Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine ac specie (fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumento ei fuere miraculo) habita, ut erat res prodigij loco est.* Symmachus itidem Lib. V. Epist. 66. *Honori Numinum datur cornua sacrare cervorum, & aprinos dentes liminibus affigere.* Addit Interpres Aristophanis: *Consuetudo fuit venatoribus, partem prædæ, vel caput, vel pedem, affigere clauo in quadam arbore, in honorem Dianæ.*

Occasionem huius ritus ex Scholiaste Pindari suis in Anthologiam Notis hanc tradidit Brodæus: *Creditum ab antiquis Dianam Idibus Augusti venatu abstinere, ideoq; nec venari tunc, cessante Dea, licuisse, sed coronari consuetos canes, facesq; accendi sficatas, iuxtaq; suspendi quicquid erat venatoriorum instrumentorum.*

Dianæ verò sacra candidæ Ceruæ immolatione peragebantur. Quamobrem de Iphigenia scitè Ouidius

Candida, quæ semel est pro Virgine casa Dianæ
Nunc quoque pro nulla virgine cerua cadet.

CA-

CAPVT XXX.

AVRIGARVM VOTA.

NOn minima aurigantium gloria in Equis erat. Inde Hipponam Equorum prouidam Stabularij colebant, cuius simulacrum locabatur in stabulis. unde Iuuenalis Satyra VIII. versu 153.

——— iurat
Hipponam & facies olida ad præsepia pictas.

Vbi Adrianus Turnebus Aduers. Lib. XXIV. Cap. 4. *Eponam* rescribit, contendens nec *Hippo*, nec *Hipponam* legi posse, sed in puluerulentis Bibliothecarum Iuuenalibus *Eponam* reperiri. Qualiter Prudentius in Apotheosi:

Nemo Cloacinæ, aut Eponæ supra astra Deabus.

Et Plutarchus in Parallelis ἱππόνας usurpauit. Quæ profectò coniectura omnino probabilis, cùm geminam pro hac sententia videam Inscriptionem. Quid enim hisce clarius?

DEÆ. EPONÆ. M. OPILIVS. RESTIO
&c. V. S. L. M

Et:

CAMPES. ET. EPONÆ.
&c. V. S. L. L. M

Sic igitur restituendus planè florentissimi Tertulliani in Apolog. Cap. XVI. locus, ubi hunc superstitionis ritum fanaticis istis meritò exprobrat. *Vos tamen non negabitis & iumenta omnia, & cunctos canterios cum sua Epona coli à vobis.*

Hanc coronis roseis ornatam Apuleius fingit Lib. III. de Asino aureo: *Respicio pilæ mediæ, quæ stabuli trabes sustinebat, in ipso ferè meditullio Hipponæ Deæ simulacrum præsidens ædiculæ, quod accuratè corollis roseis recentibus fuerat ornatum.*

Av-

AVRIGÆ autem non solùm huic Deæ Vota soluebant, sed Neptuno etiam Equorum ornamenta, ceteraq; quæ actoribus in ludis usui, dicabant. Variorum Epigr. Lib. 6. Cap. 2. Epigr. 1. Vbi Neptunus auctore Lactantio Lib. VI. Cap. XX. Circi præses erat, ut Deus Equestris ἵππιος Græcis nominatus ab Equis, teste Porphyrio de Abstin. Lib. III. Nominis rationem reddit Festus: *vel quod Pegasus ex eo & Pegaside natus sit: vel quod equuleus, ut putant, loco eius suppositus Saturno fuerit, quem pro Neptuno deuoraret: vel quod tridentis ictu terra equum excierit. cui ob hoc in Illyrico quaternos equos iaciebant nono quoque anno in mare.*

Atque eo in loco Mercurij Statuam ad Carceres positam fuisse innuit ibidem Epigram. 2. Ita apud Pindarum Isthm. Od. 2. rectè fingitur Neptunus Xenocrati Isthmiam victoriam præbuisse. Hinc facilè intelligitur Hippocratis de morbo sacro locus: *Si auctiorem & vegetiorem vocem edat æger, equo similem esse dicunt, & ad Neptunum causam referunt.*

Ludi verò Circenses fiebant in honorem Neptuni, quem Censum appellant, quibus agitabatur Troia; Ludus scilicet Equestris adolescentiæ, cuius meminit in Augusto Suetonius. de quo intelligendum esse libelli de Theriaca ad Pisonem Galeno ascripti auctorem non obscuris argumentis eruditè conijcit Gaspar Hofmannus Variarum Lectionum Lib. VI. Cap. V.

Sed & Venus ἵππος, hoc est, *Equestris* Æneæ iussu dicta fuit, cùm ipse post longa nauigationis tœdia littori redditus tandem equum conscendens matrem Venerem tali effigie coluerit.

CAPVT XXXI.

PISCATORVM VOTA.

VEterum opinione Pisces in Deorum numerum relatos fuisse tradit Xenophon de Chalo fluuio verba faciens:

Erat is mansuetis piscibus refertus, quos Syri pro Dijs habebant. Neque ladi eos patiebantur, sicuti ne columbas quidem. Quem secutus Cicero de Natura Deorum Lib. III. *Piscem* (inquit) *Syri venerantur.* Noluerunt enim ut canit Ouidius II. Fastorum.

——— genus hoc impouere mensis,
Nec violent timidi piscibus ora Syri

Verebatur scilicet natio hæc superstitiosa, ne si hisce animalibus vescerentur aliquod sibi membrum à vindicta Deæ Veneris intumesceret, aut ulceribus scateret, neve iecur tabesceret. Venerem autem, dum Typhonem fugit in piscem conuersam, indicat Manilius Astrorum. Lib. IV.

Scilicet in Piscem sese Cytherea nouauit,
Quum Babiloniacas summersa profundit in undas
Anguipedem alatis humeris Typhona furentem,
Inseruitq; suos squamosis piscibus ignes.

Quod igitur piscatu viuebat, apud Romanos non utiq; vile erat hominum genus. Etenim, monente Fest. *Piscatory Ludi quotannis mense Iunio trans Tiberim fieri solebant à Prætore Vrbano pro Piscatoribus Tiberinis, quorum quæstus non in macellum peruenit, sed ferè in arcam Vulcani, quod id genus piscicularum viuorum datur ei Deo pro animis humanis.* Quinimo sua etiam Vtensilia Piscatores *Artis Regi* vouebant Cap. 3. Epigram. I. hoc est, Neptuno Nympharum & Fluuiorum Patrono, quem Lubino interprete Architalassum vocat Philippus Epigram. X. Mercurio itidem Epigram. 2. & 3. Priapo verò Pisces suspendebant. Epigram. XII. quemadmodum & Pani Deo Cancrum Copalus, piscationis primitias. Epigr. XIV.

Taceo præter insigne emolumentum huius exercitij iucunditatem, quo delectati olim hodieq; Viri Principes. Suetonius de Nerone notat, quod piscatus est rete aurato, purpura coccioq; funibus nexis. Ingentem rei accessionem manifestat memoria sanè dignissima vetus Inscriptio posita Piscatorum Patrono, quam procul dubio ille ipsorum Collegio debuit.

TI. CLAVDIO. ESQVIL. SEVERO
DECVRIALI. LICTORI. PATRONO
CORPORIS. PISCATORVM. ET
VRINATOR. QQ. III. EIVSDEM. CORPORIS
OB. MERITA. EIVS
QVOD. HIC. PRIMVS. STATVAS. DVAS. VNAM
ANTONINI. AVG. DOMINI. N. ALIAM. IVL
AVGVSTÆ. DOMINÆ. NOSTR. S. P. P
VNA. CVM. CLAVDIO. PONTIANO. FILIO
SVO. EQ. ROM. ET. HOC. AMPLIVS. EIDEM
CORPORI. DONAVERIT. H-S. X. MILIA. N
VT. EX. VSVRIS. EORVM. QVODANNIS
NATALI. SVO. XVII. KAL. FEBR
SPORTVLÆ. VIRITIM. DIVIDANTVR
PRÆSERTIM. CVM. NAVIGATIO. SCA
PHARVM. DILIGENTIA. EIVS. ADQVISITA
ET. CONFIRMATA SIT. EX. DECRETO
ORDINIS. CORPORIS. PISCATORVM
ET. VRINATORVM. TOTIVS. ALV. TIBER
QVIBVS. EX. SC. COIRE. LICET. S. P. P

CAPVT XXXII.

ARTIFICVM DONARIA.

DIuersa Artificum Collegia suos habuisse Deos tutelares, quibus suum quæq; cultum præstabant, nullum est dubium. Fuisse tamen inter eos video, qui sui muneris memores exacto opere instrumenta, quibus usi fuissent feliciter, Deo cuipiam priuatim dicabant. ut è multis paucos recenseam, quorum iam mihi subuenit memoria. Textores, Radium, ceteraq; ad Lanificium necessaria Mineruæ sacrarunt Cap. 8. Epigram. Eidemq; Mineruæ artificiorum præsidi Epeum Heroa consecrantem Securim, qua

ipse tum Faber lignarius Equum Durium dœdalè fabricauit Troianis exitialem, tum etiam Miles hostilis Vrbis turritos muros ac vertices disturbauit, Simmia Rhodius suo Poematio inter Donaria celebrat. Qua de re in sui ad Securim Epei commentarij Cap. XI. eruditè admodum & diligenter primus nostri æui Philosophus Fortunius Licetus. Ita Hippocrates Cous, qui à medendi peritia diuinos honores meruit, membris fractis motisq; feliciter restitutis, Pausania teste in Phocaicis, Apollini Delphico Sceleton æneum gratitudinis monumentum dicauit.

CAPVT XXXIII.

VOTA pro Ægrotantium salute.

INter cætera eorum frequentissima occurrunt Vota, qui morbis diuersis corporisq; vitijs affligebantur. Hi enim non secus ac naufragi ægritudinum imbribus variè iactati opem implorabant, receptaq; valetudine non modò gratianimi indicio Vota soluebant, verùm qua etiam ratione id contigerat, tabulis significabant appensis Templorum parietibus. Tibullus Lib. I. Eleg. III.

Iam posse mederi
Picta docet templis multa tabella tuis.

Etenim fidis veterum monumentis accepimus, ægros in Æsculapij Fano non tantùm in Diui Sospitatoris honorem, sed in Asclepiadarum quoq; gratiam sua nomina parietibus affixisse, iuxtaq; addidisse mali speciem, etiam secretioris; qualis ridicula Voti solutio apud Auct. Priap., nec siluisse, quibus profecerant, auxilia: atque inde natum esse mirandum Hippocratis Coi Opus, quod ei consentiente tot seculorum decreto diuini cognomen peperit. Nimirum, quæ ille veluti oracula inde prodidit, summaq; ratione in præcepta digessit, experientia posteris longo usu confirmauit. Adeò religio in magi-

gisterium transijt, sine quo parum firma sunt mortalibus valetudinis præsidia, aut iucunda, cùm

non viuere, sed valere vita.

Coniecturam hanc Eruditorum confirmauit elegantissima Mapheorum Tabula marmorea; quam insignis Polyhistor Medicus Hieronymus Mercurialis Gymnasticorum Lib. I. Cap. I. reliquit, quattuor Inscriptionibus notabilem. Quarum prima Curationem meo iudicio continet Homericam; Secunda & tertia Rationi & Experientiæ congruentem; Postrema veriùs Empiricam, quas supra Cap. VII. dedimus.

Ægroti quippè ut olim apud Ægyptios & Babylonicos, referente Strabone Lib. III. & XVI. in publicis vijs disponebantur, sic apud Romanos non modò in publicas porticus deferebantur, teste Suetonio in Tiberio Cap. XI. Cuius consuetudinis rationem Plutarchus, in Libello, *An rectè dictum, latenter esse viuendum*, hanc optimè reddidit: *Prisci ægrotos suos in publico ponebant, ut prætereuntium quiuis si quid vel ipse eodem morbo conflictatus, vel similiter laboranti opitulatus medelæ noßet, id ægrotanti significaret. aiuntq; artem hoc modo experientia adiuuante creuisse:* Sed & in Templo Æsculapij ac Isidis dormiebant, ut vel ab oraculo curarentur, aut per insomnia acciperent monita de morborum curatione. Hinc in agri Bellunensis Vico Sebatione saxum:

ASCLEPIO
P. AELIVS. POLLIO
VISV. MONITVS
POSVIT

Et in marmore nuper apud Rhamusios Patauij nunc Atheste in amœnissimo Illustrissimi Georgij Contareni omnis elegantię studiosissimi horto varijs Antiquitatum monumentis splendido.

ISIDI
SACRVM
EX. MONIT
EIVS. D. D

L. VA-

L. VALERIVS
MEMOR
VI. VIR. AVG
L. D. P

Ita Galenus magnæ auctoritatis Medicus de Cur. per sangu. miss. Cap. 23. *Monitus per quædam insomnia, quorum duo perspicuè mihi visa sunt, accessi ad dextræ manus arteriam.* Et reliqua. Mox: *Minister Dei Pergami diutino lateris cruciatu laborans liberatus est arteria in summa manu incisa, aggressus & ipse illud insomnij monitu.*

Eo accedit Plautus in Curculione Act. 1. Scen. 1.

Ideò fit, quia hic leno ægrotus incubat
In Æsculapij Fano.

Item Act. 2. Sc. 1.

Migrare certum est iam nunc è Fano foras.

Plutarchus in Lucullo: *Troadem deuectus cùm Veneris in Templo contubernaret, dormienti ferunt nocte Deam in somnis visam dixisse &c.* Hinc scitè Petronius: *Ipsa quidem illa nocte vexata tam periculoso inhorrui frigore, ut tertianæ etiam impetum timerem. Et ideo medicinam somno petij, iussaq; sum vos perquirere.*

Laborantes quippè varijs in Templis detinebantur, ut videre est apud Strabonem Lib. VIII. Medicos verò in Æde Pacis tantùm disputasse remotis ægris, non sine ratione aduersus Giraldum Lib. 1. De Dijs Gentium contendit Eruditissimus Mercurialis Lib. 1. Cap. XIII.

Æsculapio quippè insigne erat extra Vrbem in Insula Tiberina templum à Romanis dedicatum. auctor est Liuius noster Lib. x. dum ex Epidauro pestis leuandæ causa ille summa cum veneratione eò translatus esset. Addit Suetonius in Claudio Cap. 25. *Ægra & affecta mancipia in Insulam Æsculapij tædio medendi imposita.* Cur autem in Insula Templum ei dicatum, exponit Festus Pompeius Lib. IX. *In Insula Æsculapio facta ædes fuit, quòd ægroti à medicis aqua maximè sustententur.* Huic Deo Socrates infirmus si conualesceret Gallum vouit, ut est apud Platonem in Phœdone. Festus verò affirmat Gallinas Æsculapio fuisse im-

immolatas: Causam tetigit fortassis Plutarc. de Pythiæ Oraculis, ubi ait: *Gallus nuper manu Æsculapij pictus matutinum tempus significat, & Solis ortum appetentem.* Hunc Vrbis Messanæ tutelarem fuisse ostendit Georgius Gualterus in Expositione Inscriptionis ibidem repertæ, quam sic è Græco traduxit.

ÆSCVLAPIO
ET. HYGINÆ
SERVATORIBVS
VRBIS. TVTELARIBVS

Hinc lucem accipit in veteris fragmento elegans Romæ titulus:

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANÆ REIP.
ARCANAQ. MORBIS PRÆSIDIA ANNVANT, QVORVM NVTV
ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

Huic nihil cedit vetus Inscriptio ad Vrbem Regiensem in Prouincia, qua Æsculapio Deo ex voto aureum torquem ex gemmis, Enchiridion argenteum, aliaq; dona oblata fuisse, constat.

DEO.ÆSCVLAPIO.VAL.SIMPHORVS.ET.PROTIS SIGNVM.SOMNI
ÆREVM. TORQVEM. AVREVM. EX DRACVMCVLIS. ſ .. P.S 7 ...
ENCHIRIDION. ARGENT. P. S. ANABOLIVM. OB INSIGNEM
CIRCA. SE. NVMINIS. FIVS. EFFECTVM. V. S. L.

Febri verò inter alios affectus uni apud Romanos fabricatam fuisse Aram credibile est, quòd nullus hocipso morbo vitæ infensior aut frequentior, ut verè nunc DIVÆ, nunc SANCTÆ, nunc MAGNÆ cognomen ei à veteribus fuerit inditum. Zamosij indicio apud Transiluanos in saxo est.

FEBRI. DIVÆ. FEBRI
SANCTÆ. FEBRI. MAGNÆ
CAMILLA. AMATA. PRO
FILIO. MALE. AFFECTO. P

Huius quoniam ea vis erat, tribus in locis Romæ colebatur; in Palatio, in Area Marianorum monumentorum, & in summa parte Vici longi, quo remedia deferebantur: quemadmodum

dum diligenter satis ex Val. Maximo obseruauit Andreas Fulsuius Antiq. Rom. Lib. 1. pag. 65. & Lib. 11. pag. 101.

Nobilis hic mihi incidit Luciani historia, seu mavis fabula, quam in Philopseude de Statua quadam sic reliquit: *Multi ante pedes eius obuoluti iacebant, ac alia quoq; numismata nonnulla argentea cera eius cruri affixa, laminaq; ex argento, vota alicuius, aut merces restitutæ sanitati eorum quos illa febre liberarat.* Plenè profectò & curiosè omnia, quæ ad superstitionis ritum spectant; quænam ea tamen fuerit nulla mentio. Febris fuisse haud dixerim, quum solis ea Romanis in honore esset: quin potiùs Æsculapij, aut Hygiæ, cuius venerationem à Græcis institutam in confesso est.

Etsi verò, ut supra monuimus, à morbo superstites in templo Æsculapij genus morbi pictum suspenderent, & qui naufragium euaserant, casum pictum in Templo Neptuni figerent, ut ad hunc locum notauit Britannicus; de recepto tamen more *ex Ægyptia superstitione, in templo quoque Isidis, cuius sacra præcipua veneratione in Vrbe colebantur, Tabellas ponebant, tamquam quæ mari periclitantibus opitularentur.* Et mox: *Quare non immerito Ægyptus nauigium Isidis colit. Quin Europa in Tauro rapta fertur, id est, in naui Tauri figuram habente, auctore Fulgentio.*

His addas licet, in Isidis templo, quod cum Serapide commune habebat, loratas quoq; Tabellas ægrotantium, sed potissimùm honori Serapidis, ut qui Medicinæ Deus, imo institor. Is enim re vera primus pretio medicinæ artem exercuit, quæ primitùs gratuita erat. M. Varro in Eumenidibus. *Ego Medicina Serapi utor.* Sic quidem legitur apud Nonium Marcellum Cap. xvii. num. 104. At doctissimus Turnebus Lib. iii. Cap. viii. Aduers. legit. *Ego Medicina à Serapi utor.* Idem M. Varro. *Hospes quid miras numo curaret Serapim? Quid? quasi non curet tantidem Aristoteles?* Huc quoq; spectat, illud M. Tullij Lib. ii. de Diuinatione. *Quid conuenit ægros à coniectore somniorum potiùs quam à Medico petere medicinam? An Æsculapius, an Serapis potest præscribere per somnium curationem valetudinis?* Eodem certè Isidi cum

Se-

Serapide habitos fuisse honores suadet vetus monumentum Albæ Iuliæ in Transiluania erutum, cuius inscriptionem ad me Roma misit nobilissimus Vir Io: Baptista Doni:

ISIDI. ET. SERAP.
SACRVM
EX. VOTO
PRO. FILIOLI. SALVTE
SVSCEPTA
SAVRANA. FECIT

Imo cognomen *Magni* meruisse indicat vetus fragmentum:

PRO. SALVTE. IMP. CÆS
M. AVR. ANTONINI. AVG
PII. FEL. P. P
VOTO. SVSCEPTO
DEI. MAGNI SERAPIDIS
TEMPLVM. COLVMNIS
. . . . . .
ORNARI
&c.

At quoniam nihil ad valetudinem magis confert quàm animi hilaritas, huius præses non ineptè dicebatur Serapis; quo nominis appellatione Ægyptij hilaritatem significabant. Quæ enim latinis erant *hilaria*, Ægyptij vocabant *Saren*.

Quis tamen Serapis fuerit ab eruditis dubitatum non miror, cum varia eius perhibeatur origo. Alij nempe, Suida teste, Iouem putabant, alij ut Archemachus Euboensis & Heraclides Ponticus apud Plutarchum Lib. *de Iside & Osiride*, Plutonem, seu Proserpinam, alij Iosippum, alij Nilum, alij Apin Regem Memphios, cui Alexander templum erexisse fertur. Mihi si quid in hac varietate diuinandum fuerit, magis arridet Iulij Firmici sententia, ut vero similior: quam propterea integram hic inserere libuit. *Ioseph est Iacobi filius, qui ob pudicitiam in carcerem missus, ereptus post interpretationem somnij, fuit particeps regni: nam septem annorum collectis & seruatis frugibus, alterius se-*

ptennij egestatem diuinæ manus prouidentia mitigauit. Huic post mortem, Ægyptij, patrio gentis suæ instituto, templa fecerunt: & ut iustam dispensationis gratiam posteritas disceret, quomodo esurientibus & ementibus frumenta diuiserat, cupitis super positus est. Nomen etiam, ut sanctius coleretur, ex primo auctore generis accepit. Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex qua nonagenaria Abraham indulgentia Dei susceperat filium, Serapis dictus est, græco sermone, hoc est ξ αρὰσ ἀπὸ. Sed hoc inuito Ioseph accidit, imo mortuo. Neq; enim ad hoc facinus religiosus animus & Deo summo dicatus adduci potuisset, ut erroris illecebras ex nomine suo superstitiosis hominibus ipse præberet, præsertim cùm sciret hæc esse in Dei sacrosanctis legibus, ne quis hominum tale aliquid aut veneraretur, aut coleret.

Vnum hoc auctarij loco omnino adijciendum censeo, valetudini restitutos non solùm per morbum Vota sponte peregisse, sed etiam post recuperatas vires aliorum monitis munera Dijs obtulisse. Quod ut credam, suadet egregius Hippocratis locus Lib. *de ijs quæ ad Virgines spectant*. qui Fœsio interprete sic habet: *Redeunte ad mentem homine, mulieres cum alia multa, tum verò etiam pretiosissimas vestes muliebres Dianæ consecrant, à Vatibus id iubentibus deceptæ*. En liberum optimi senis candorem, qui fucum ægris factum silere nefas duxit, ubi maior erat medicinæ, quàm opinionis necessitas. Quid verò Vatum nomine voluerit Hippocrates, optimè in eiusdem de *Victu in acutis* Librum notauit Galenus, ubi Augures fuisse ostendit. De quibus ad Hippocratis mentem egregiè Columella Rei Rust. Lib. 1. Cap. XII. *Aruspices vana superstitione rudes animos ad impensas compellunt*. At verò diuinè Hippocrates Lib. *de morbo sacro: Qui incantationibus utuntur, meo iudicio sceleratissimum, & maximè impium diuinum numen faciunt*.

Quæ verò hæc fuerint dona, paucis circumspiciendum. Theodoretus octaua Therapeutica narrat veterum Christianorum morem fuisse, qui conualuerant, partis affectæ imaginem ex auro & argento aliàve materia illi sancto suspendisse, cuius ope se sanatos putabant, quod adhuc passim seruari videmus. In hunc modum Philisteis Arcam Domini retinenti-

bus

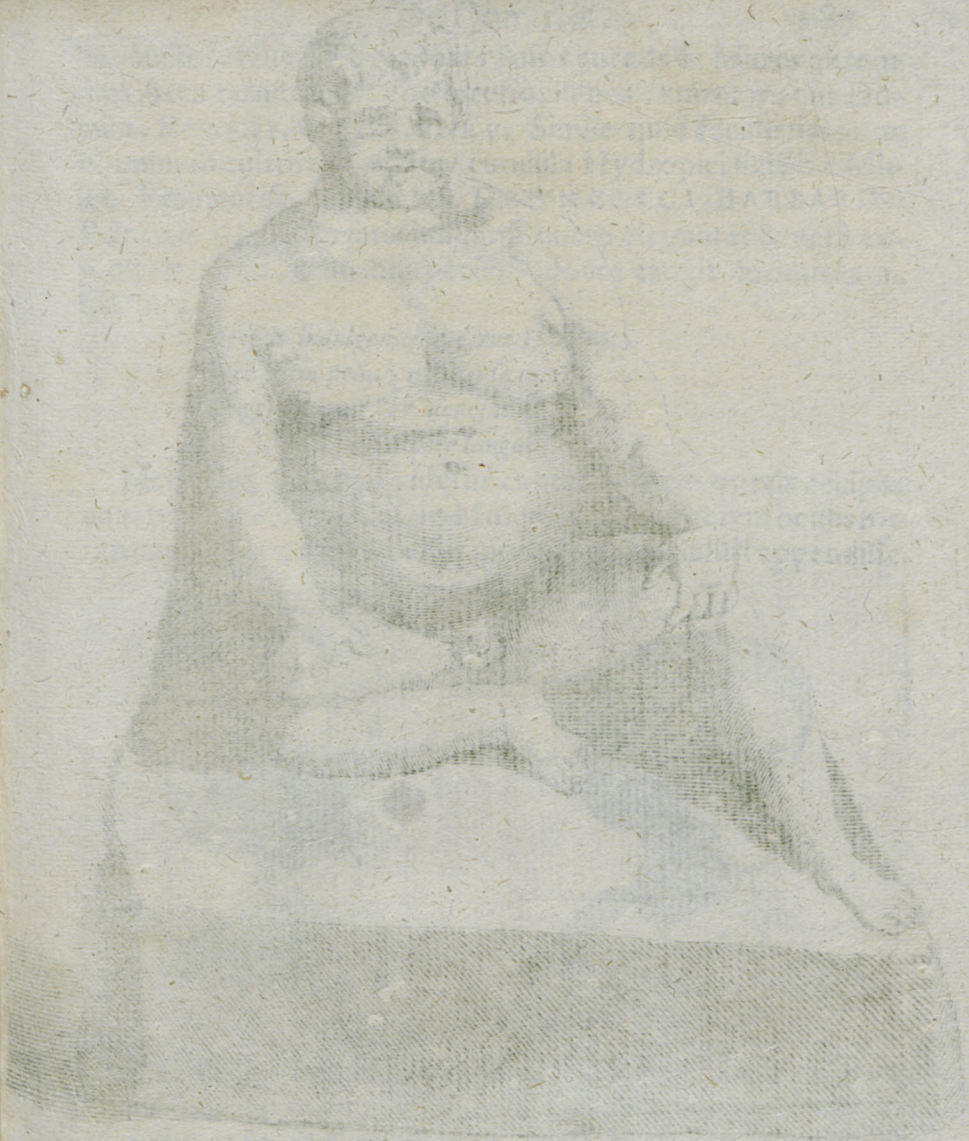

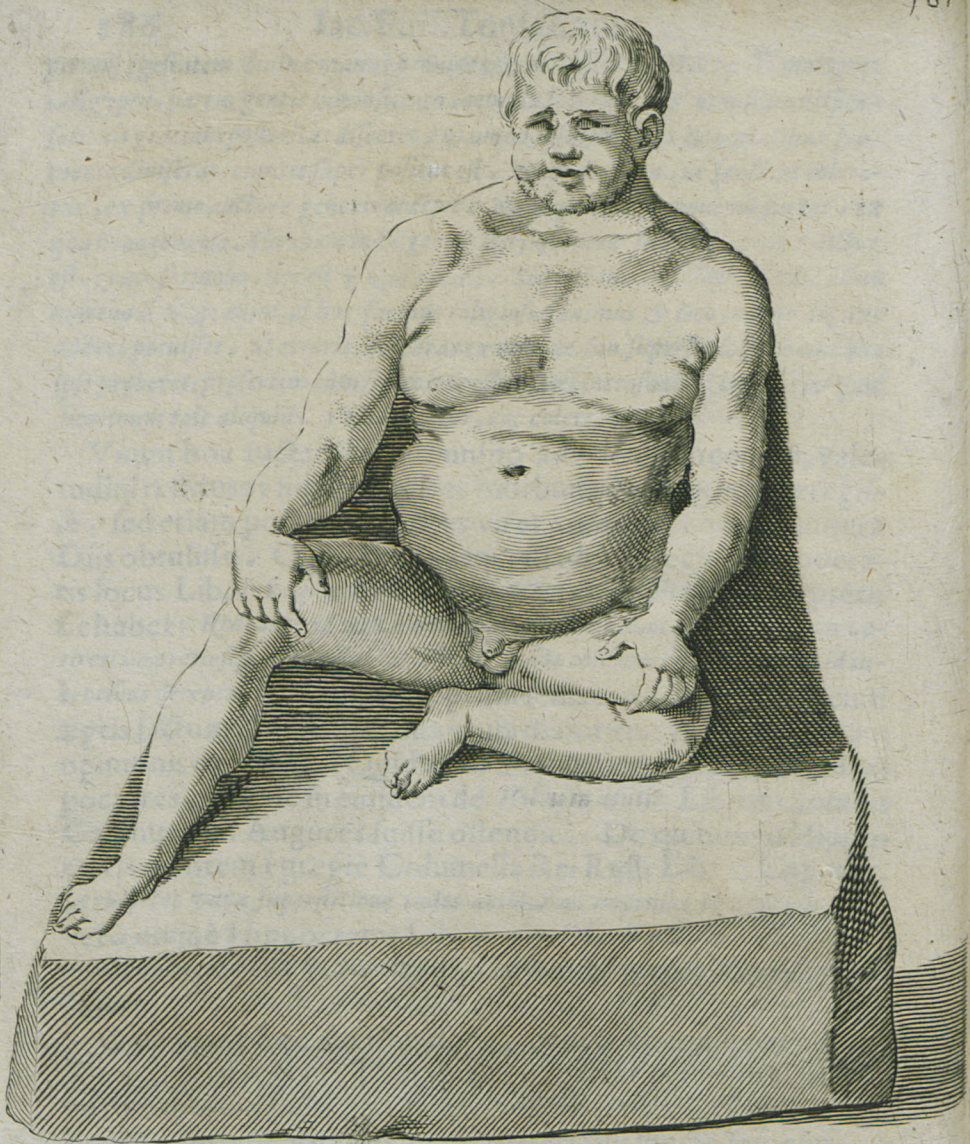

E MVSEO EMINENTISS. CARD. FRANC. BARBERINI.

bus auctores fuere Sacerdotes Anos aureos & Mures aureos cum Arca remitterent, ne ulteriùs in eos sæuiret manus Domini, Regum 1. Cap. VI. vers. v. Simile quid fecisse fictorum Numinum cultores, testatur Icuncula Hydropici fictilis è Museo Eminentiss. Cardinalis FRANCISCI BARBARINI Principis nunquam satis laudati: quam eleganter & verè expressam addo. Morbi speciem doctè tangit Horatius 2. Carm. 2.

Crescit indulgens sibi dirus Hydrops,
Nec sitim pellit, nisi causa morbi
Fugerit venis, & aquosus albo
Corpore languor.

Nec aliud indicare videtur caput eiusdem operis occipite cauatum è Io: Bapt. Casalis Museo, quàm mulierem oculis forsan captam hoc recepti visus monumentum Saluti appendisse.

Huc facit elegantissimus Macrobij locus Lib. 1. Cap. X. *Duodecimo (Calendarum Ianuariarum) feriæ sunt Diuæ Angeroniæ, cui Pontifices in Sacello Volupiæ sacrum faciunt, quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quòd angores ac animorum solicitudines propitiata depellat. Masurius adijcit, simulacrum eius Deæ ore obligatio atque signatio*

in ara Volupiæ propterea collocatum, quod qui suos dolores anxietatesq; dissimulant, perueniant patientiæ beneficio ad maximam voluptatem. Iulius Modestus ideo sacrificari huic Deæ dicit, quòd populus Romanus morbo, qui Angina dicitur, præmisso VOTO sit liberatus.

AMICOS etiam pro se suisq; Dona Dijs obtulisse video. Vnde Claudianus Lib. II. in Stilicone.

Hinc amor, hinc veris, & non fallacibus omnes
Pro te solliciti Votis.

Argumento est vetus Inscriptio S. Ægidij Oppidi Pasanelli in agro Fulginate à laudato Viro Io: Baptista Doni ex suis collectaneis mihi transmissa.

EX. VOTO. DONVM
POSVIT. C. TETTIVS
FESTVS. PRO. SE
ET. SVIS. L. D. D. D

Certis eiusmodi vota Numinibus peculiariter soluebantur, atque in primis Ioui Optimo Maximo.

IOVI. O. M
TERTIVS. BIVVO
PRO. SALVTE
PETRONII. MERVLÆ
P. PETRONII. F
V. S

Elegantius, Conuenis in Saxo legitur:

IOVI
SALVTARI
VLPIANVS
GRAVI. INFIRMI
TATE. LIBERATVS

Soli pariter:

SOLI. ÆTERNO
SACRVM
PRO. SALVTE. P. VALERII. CRISPI
&c.

Item

Item Mineruæ votum pulcherrimum lego non longe à Trebia:

MINERVÆ
MEMORI
COELIA. IVLIANA
INDVLGENTIA
MEDICINARVM
EIVS. INFIRMITATE
GRAVI. LIBERATA
D. P.

Cui Deæ titulum MEDICÆ attributum video Placentiæ:

MINERVÆ. MEDICÆ
CABARDIÆ
VALERIA. SAMMONIA
VERCELLESIS. V.S.L.M

Item Dianæ:

DIANÆ. SACR. PRO. SALVT
A. TAPETI. ANTONINI. TENAX
V. S. L. L. M

Iunoni etiam, Isidi, Herculi, alijsq; Dijs ac Deabus Vota leguntur fusa, quæ passim apud Gruterum extant.

Sed & pro ijs, quorum deplorata videbatur Salus, Amici VOTA faciebant. Propertius Lib. II. Eleg. IX.

Hæc mihi Vota tuam, propter suscepta salutem,
Cum capite hoc Stygiæ iam peterentur aquæ
Et lectum flentes circum staremus amici.

Clariùs & magis in VOTI speciem Poeta Comicus in Hecyr.

—— malè metuo, ne Philomenæ magis
Morbus aggrauescat. quod te Æsculapi,
Et te salus, ne quid huius sit, oro.

Sic

Sic ægrotante Nicanore Aristoteles, ut tradit in eius vita Laertius, ex voto pro eius incolumitate testamento iussit statui *Animalia lapidea cubitorum quattuor Ioui Seruatori, ac Mineruæ Seruatrici in Stagiris*. Huius generis videtur, quod Veronæ in veteri cippo est apud Comitem Iustum. Ex quo patet votum ab alio factum pro eo exsoluisse amicum.

L. RENODIVS
Q. F
PLANTA
FLAMEN. VOVIT
MANISNAVIVS. POSVIT

Imo de publica salute Vota Dijs soluta constat ex veteri marmore, cuius apud Luc. Faunum memoria:

SECVLO. FELICI. ISIAS. SACERDOS. ISIDI
SALVTARI. CONSECRATIO

CAPVT XXXIV.

SENECTVTIS VOTA.

FAtali lege quicquid sub uniuerso Cœli ambitu est nihil durabile ostēdit præter supremum Opificem, cuius nutu & arbitrio standum. Homo autem ut mentis consortio Deo proximus ceteris animantibus præstat, sic durum illud naturæ imperium fert grauissimè, dum ob repente sensim ætate eneruantur vires, ob fatiscentem calorem, qui ñectare suo defectus semetipsum conficit, quemq; iure senium dixere sapientes, & quidem, ut ex Næuio Nonius Marcellus, Sonticum, hoc est, uniuerso corpori perpetuò nociuum. Tagem eloquentiæ parens Tullius memorat puerili specie visum, sed prudentia senili. Mens tamen languente ad extremum corporis domicilio senio fluxa redditur, unde & in senibus fidem inuenit decantata veterum Poetarum fabula de Tithono, qui senecta ætate repuerascens in cunis quieuit. Senectus igitur na-

naturalis quum nihil nisi squalor & tristitia, magni Aristotelis sententia verè morbus est, qui ineuitabile mortalibus exitium accelerat. Nec alia de causa factum puto, quod senes Votorum adeò parci fuerint, ut fermè nulla vel certè rarissima eorum indicia, quàm quòd inter spem metumq; hærentes dubij de oblectamentis vitæ puerorum modo in diem fuerint solliciti, puta quibus facto per exequias silicernio extremum illud VALE æquis auribus hauriendum erat: unde nobis etiam stilus hic arctior indulgendus. Eos tamen grauioris morbi vim præsentientes Lunæ lectum, & Cubiculi tegumenta vouisse auctor est Isidorus Scholasticus Cap. 3. Epigr. 1.

Templa, quæ Senectuti tamquam præcipuo Numini apud Gades dicata memorat Arrianus de Gestis Alexandri, suis forsan etiam donis auxerunt.

CAPVT XXXV.

Vota Dijs Manibus oblata.

NVlla gens adeo fera vixit aut barbara, cui iucundissimo cæli aspectu natura non indidit obscurum saltem immortalitatis sensum. Vt enim piè Seneca Epist. 103. *Iuuabat de immortalitate animorum quærere, imò credere.* Proinde sublato è viuis homine superstites amici nihil solemnius habebant, quàm Manes Votis persequi, ut defuncti Inferos sibi Deos pacatiores inuenirent. Etsi enim, Nonio teste, Dei Manes boni & prosperi veteribus habiti, quòd melior mors sapientioribus, quàm vita probetur; sintque, ut Apuleius de Socratis Dæmone censet, animæ melioris meriti, quæ in corpore nostro Genij dicuntur: quum tamen apud eos communi sententia receptum esset locum sub terris pœnarum reperiri, varijs nominibus sæua hæc Numina placare nitebantur. Quibus Mortam Lacedæmones, & Hispani; alij Parcas, quod minimè parcentes, & Fata, Deasq; fatales addebant. Ita Nemausi:

PAR-

PARCIS
VALERIVS. HYBR
V. S. L. M

Et Valentiæ Hispanorum:

FATIS
Q. FABIVS
NYSVS
EX. VOTO

Accessit his Funus, exsequiæ, Dea Libitina, Nænia, Orcus, Pluto, Sumanus; ceteraq; Deorum ac Dearum turba, quam Rom. Suadæ princeps Tullius Lib. III. de Natura Deorum longa serie enumerat. Porrò quum soluta animo corpora non minus, quàm animæ ipsorum tutelæ subesse crederentur, præter Votorum solemnia Manes lustrabant, maximèq; istorum quibus sacra fuerant interdicta, quiq; inferorum cruciatibus deuoti. Quemadmodum verò Dijs Superis sacra facturi corporis ablutione purgabantur, ita cùm Inferis litandum esset, satis actum videbatur, si aspersio sola contingeret. Inde apud Virg. mirandi operis Lib. 2. sic ad patrem Æneas:

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates
Me bello è tanto digressum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

De eodem Proserpinæ apud Inferos ramum consecraturo sic Poeta Æn. VI.

Occupat Æneas aditum, corpusq; recenti
Spargit aqua, ramumq; aduerso in limine figit.

Ritum hunc prosequitur doctissimus Poeta:

——— ——— stant Manibus aræ
Cæruleis mæstæ vittis atraq; cupressu.

Epulæ etiam ad tumulos institutæ vetustissima consuetudine. Qualia in Phegorij sacris erant sacrificia, quorum meminit Moses, & Psalmo 105. Propheta Regius, dum ait: *Comederunt sacrificia mortuorum*. Victimas Dijs Manibus seu Ioui Stygio

ma-

mactasse nouendialibus ferijs iusta facientes tradit Cl. Seldenius operis eruditissimi de Dijs Syris Syntag. 1. Cap. 5. Quod sub occasum Solis factum notat Apollonij Interpres. Eaq; sacrificia vino consperſa reperio. Ita Suetonij fide Tib. Claudius Parentibus inferias publicas curauit: Caligula etiam matri fratriq; Inferias annua religione instituit. Huic solemnitati dicatum fuisse tempus hibernum colligo ex Macrob. in Som. Scip. Lib. 1. c. 12. *quia in Leone sunt rudimenta nascendi, & quædam humanæ naturæ tyrocinia: Aquarius autem aduersus Leoni est, & ille oriente mox occidit: ideo cùm Sol Aquarium tenet, Manibus parentatur, utpote in signo, quod humanæ vitæ contrarium vel aduersum feratur.* Annua v. parentalia facibus honestata meminit in Augusto Tranquillus. Quin etiam oscula urnis impressa ostendit Clarifs. Barthius Aduers. Lib. 41. Cap. 3. Extremum hoc officium eleganter sub persona Euryali tetigit Maro diuini operis IX.

Sit qui me raptum pugna, pretiove redemptum,
Mandet humo solita, aut si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretq; sepulcro.

DONARIVM Manium Cap. 23. attulimus, nec alieno labore nostrum hunc fundum ampliare animus est, ubi numerosa Epitaphiorum seges ab eruditis congesta curiosis satisfecerit: in quorum fronte nihil frequentius quàm illud D. M. aut explicatè DIS. MANIBVS. Quem titulum quandoq; omissum suadet locelli marmorei prima facies, qui inter varias spectatæ magnitudinis arcas marmoreas effossus Patauij, dum religiosis ad S. Stephanum Virginibus Templum ex fundamento struereturr: quo loco repositos fuisse olim demortuorum cineres testantur frequentiores urnæ in vicinia effossæ, quibus suam ædium aream in rei memoriam exornauit Vir amplissimus Io: Dominicus Sala nobilissimæ gentis suæ atque imprimis Gymnasij nostri decus. Monumentum illud in Cœnobij hortis parieti insertum spectatur. cuius mihi titulum dedit generis splendore atque insigni rerum usu animiq; in omnes probitate inter nostros Patauinos conspicuus atque ad publica

natus Vrsatus de Vrsatis Eques, sacri loci Protector:

MV PVBICIVS
FESTVS. D. D

Id monuisse operæ est, quod hisce sacris etiam interuenit supplicatio: quam refert veteris saxi fragmentum non ita dudum ad radices montis Vendæ inter Euganeos altissimi repertum, ubi nunc Castri Noui pagus olim incolis frequens, in quo apud Illustrissimum, & Reuerendissimum Petrum Contarenum S. Zenonis Abbatem hæc legebantur:

..TAVRILL.....
PORCILIANO.....
POT. AVGVR.....
MARITO. SANCTIS...
AVLA. PLACIDIA. T
VXOR. PIENTISSI....
ET. SOLEMNITE..
SVPPLICAVIT
VIX. AN. LII. M. V. D

CAPVT XXXVI.

Seruorum, & Ancillarum VOTA.

SEruos in censum venisse eorum, qui sese Votis obstrinxerunt, dubitari meritò posset, nisi veteres hic nobis scriptores præluxissent. Quamuis enim subiectus tristi seruitio animus nihil liberaliter agere, aut liberè cogitare valeat: plurimos tamen ex ijs, qui ne in sua quidem erant potestate, sua Dijs, quamtumvis vilia, obtulisse dona, ex ijs luce clarius est, quæ de Villicis ceterisq; infimæ sortis hominibus ad nostrum institutum protulimus. De Libertis res planior est, quàm ut quicquam anxiè probemus: eorumq; vota loquuntur

quuntur passim saxa nobis bono fato relicta. Nec dubium est, quin Lautiores serui pro sua conditione animum Dijs gratum probauerint. Quin etiam infimi; quorum fortassis Anathemata fuere, quæ suo loco diximus, fictilia. Popularibus namq; sacris cuiuscumque conditionis nemo excludebatur. Ideoq; nec Serui, ut homines, ijsdemq; seminibus orti: maximè, quum frugi libertatem peculio, aut Domini liberalitate acquisiuissent. Inde mancipia sui iuris facta catenas Laribus, & Annulos ferreos Saturno suspendebant; in Templo forsan Libertatis, quod Senatus Ro. in Iul. Cæsaris gratiam publico decreto erexit. Quamuis ex vetustis in Virgilium Schedis Ios. Scaliger ad Festum obseruârit, Seruos libertate donatos capite raso in Templo Feroniæ pileum accepisse. De Catenis Horat. Lib. 1. Sat. 5.

——— donasset iamne catenam
Ex voto Laribus, quærebat ———

De Annulis Martialis Lib. III. Epigram. 29.

Has cum gemina compede dedicat catenas,
Saturne, tibi Zoilus, annulos priores.

Etenim Saturnus quum olim fuisset vinctus; quòd certa lege naturæ connexa sint tempora, ut notat Macrobius Saturn. Lib. 1. Cap. 8. Vinculis utique soluti ei meritò compedes suspendebant.

Singulare est, quod de Cræso memorat Herodotus, præter Donaria maxima, tripodes aureos &c. Delphos etiam misisse compedes suas per ludibrium, cùm captus à Cyro falsitatem responsorum oraculo exprobraret. Hunc autem morem ex Hebræis opinor acceptum, apud quos Aaronis virga consecrata in tabernaculo fuit, in signum rebellionis filiorum Israel, Numer. 17. *Dixitq; Dominus ad Mosen: refer virgam Aaronis in tabernaculum testimonii, & seruetur ibi in signum rebellium filiorum Israel. Fecitq; Moises sicut præceperat Dominus.* Et Ioseph. Hist. Iud. de Agrippa Iudæorum Rege: *Auream catenam, quam ei dederat Caius ad instar ponderis ferreæ catenæ, in qua manus Regis fuerant obligatæ, ut*

tristis fortunæ memoriam reuocaret, & testimonium de rebus melioribus perhiberet, in templo suspendit supra Gazophylacium, ut & maximum eius indicaret casum, & simul ostenderet, posse eum, qui corruerit, denuò suscitari.

Ac ne in solo sexu virili cogites inter seruos exstitisse pietatem, accipe etiam ANCILLARVM, quarum Dij ac Deæ nominantur *Anculi* & *Anculæ*, ab antiquo Anculare, quod est seruire. Imò, festum Ancillarum, ob liberatam ipsarum ingenio ab hoste patriam, Nonis Iulijs à Senatu institutam, tam vulgo notum scribit Macrob. Saturn. Lib. I. Cap. XI. ut nec origo, nec causa celebritatis ignota sit. Ex earum numero nominatiores video, quæ delicatiorum matronarum crinibus fucandis olim adhibitæ Græco nomine ψέχαδες appellabantur: easq; Veneri litasse docuit me superiore hieme saxum vetus traductum in porticum Cœnobij S. Felicis propè Vicentiam:

VENERI
SACRVM
CASSIA. I. L. PSECHAS

Nimirum, Venustatis Deæ forsan acum crinalem, pectines, speculum, ceteraq; sui ministerij suspenderat: cuius coniecturæ indicia non obscura Cap. XVI. dedimus.

CAPVT XXXVII.

Gladiatorum Dona, & munificentia Veterum in Gymnasium.

SEd de Seruis ad Gladiatores transire me monet affinis hominum conditio. Quid enim hi nisi Animæ venales? Domino certè corpora animosq; religiosissimè addicentes *Auctorati* hac lege ludo gladiatorio se obstrinxerunt, ut *urerentur, virgis secarentur, ferro necarentur*. Qui postquam libertate ornati essent, rude simul & pileo donabantur,

tur, nec ferro ampliùs, sed rudibus tantùm batuere tenebantur; Rudiarij exinde appellati. Hi verò, quoniam se Herculis virtutem æmulari putabant, Arma ad postem ipsi suspendebant. Cuius sagittas in Thurinorum urbe ad Apollinis, & Ferramenta, quibus Equus Troianus compactus est, apud Metapontinos ad Mineruæ consecrata, ex Trogo Iustinus Lib.xx. recenset. De hac etiam celebritate non malè intelligi possunt Tertulliani verba Lib. de Resurrectione Carnis: *Melior homicida laudem suam consecratione pensauit*. Gladiatorum cultro quantum tribuerit veterum superstitio, ostendit inter Antiquos Scribonius Largus non infimæ sortis apud Romanos Medicus, utpote Cæsaris in Britanniam comes; cuius hæc verba de Morbi Comitialis curatione: *Hoc remedium qui monstrauit, dixit ad rem pertinere, occidi hinnulum cultro, quo gladiator iugulatus sit*. Armis nempe veteres certis, quemadmodum hodieq; vanum vulgus, vim peculiarem adscribebant. Ideoq; Tacitus Annal. Lib.xv. *Primas sibi partes exposcitante Sueuino, qui pugionem Templo Salutis in Etruria, siue ut alij tradidere Fortunæ Ferrentanoin Oppido detraxerat, gestabatq; velut magni operis sacrum*. Quæ de Gladiatoris iugulati Iecinore ibidem refert laudatus modò Largus, & de eiusdem gentis sanguine Latinorum Princeps Celsus, Medicorum experimentis relinquimus. Etsi enim remedium non sine superstitionis nota deriuatum videtur à maleficis, quos sanguinis humani potu delectatos tradit Io: Franc. Picus 3. de Strig., veluti & Dęmones ex Philostrato: causa tamen subesse forsan potest naturæ conueniens, quod sanguis per iram vulnerati accensus frigidas affectiones stuperet. Vnde Aretæus se fatetur hoc ipso non planè nihil profecisse. Lanistis certè non infimus erat in Arena locus. Gymnasij verò apud Græcos, & Romanos splendor atque dignitas vix aliunde conspectior est, quàm ex Veteri marmore è Græcia in ædes Illustrissimi Thomæ Comitis Arundelliæ traducto à V.Cl. Gulielmo Pettæo: cuius hanc nobis dedit interpretationem Consultissimus Ioannes Seldenius:

Sub

Sub cuius prætura polliciti sunt; Cl. Bassus certaminum præses Nemesium Dearum palatium tegere, Fuscus, opus facere minarum VII. Chersiphron Asiarcha hortos ad palmetum, Lucius Pompeius in palmetum Minas V. Lucius Vestinus eam Palatij partem tegere quæ curiæ proximat & ostia ænea facere, Smaragdus Prytanis Fortunæ fanum extruere in palmeto, Claudianus Prytanis inaurare tectum loci ungendis Senatoribus destinati. Et alij in templi pýluinar *seu locum supplicandi* Columnam cum capitulo tortili. Nymphidia sacerdos summa, Cl. Artemilla, Cl. Polla, Claudia Niceta, Theudianus Stephanephorus II. Fl. Asclepia, Isidorus sophista, Antonia Magna Minam I. Cl. Hedia Minam I. Cl. Charis Minam I. Cl. Leontion Minam I. Cl. Aurelia Columnas striatas, cum capitulis tortilibus, in Palmetum, LII. Qui nuper affuere Iudæi Minam I. Metrodorus Nicanoris F. Dicenus in Palmetum, Denariorum VII CIO. F. Murmus & Cilianus Minas II. & quæ accepimus à Domino Cæsare Adriano per Antonium Polemonem, secundum nempè Senatusconsultum, quo tempore bis æditui eramus, Certamen sacrum, Immunitatem, Theologos, Hymnorum cantores, Mynadas centum quinquaginta, Columnas in unguenti locum Synnadæas DCCCII. Numidicas XX Porphyritas XC. Sed constructum est etiam Solarium in Gymnasio à Sexto Pontifice summo.

CA-

CAPVT XXXVIII.

VOTA IMMANIA, ac Nefaria.

TAntum religio potuit suadere malorum! At quid religio? Mera potius versatilis ingenij commenta, imo deliramenta animi deficientis à vero Dei cultu, quem quia deseruerunt prisci, verè & ipsorum culpa eos in reprobum sensum dedit iustissimus rerum arbiter. Inde non modò vanæ superstitionis plena hactenus vidimus in speciem pietatis veterum VOTA, sed Immania quoq; ac nefaria iam sequuntur, imò, quod grauius, ab omni humanitate aliena. Quid enim crudelius, quam alieno & sepe innocuo sanguine pacisci cum Dijs, à quibus non nisi optima quęq; expectanda? Mirum tamen quàm se olim Nationes hodiè etiam cultissimæ hac immani barbarie miserè defœdarint! Armorum gloria rerumq; celeritate inprimis felix Cæsar Comm. VI. hanc in Gallis maximè notauit: *Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atq; ob eam causam, qui sunt affecti grauioribus morbis, quiq; in prælijs, periculisq; versantur; aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vouent, administrisq; ad ea sacrificia Druidibus utuntur, quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrabantur, publicèq; eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alij immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra viuis hominibus complent, quibus succensis, circumuenti flamma exanimantur homines. Supplicia eorum qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi gratiora Dijs immortalibus esse arbitrantur: Sed cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.* Et mox: *Huic* (Marti) *cùm prelio dimicare constituerunt, ea quæ bello ceperunt plerumq; deuouent.*

Simile quid refert de Gothis Iornandes Cap. V. Rerum Geth. *Martem semper asperrima placauere cultura. nam victimæ eius mortes fuerunt captorum, opinantes bellorum præsulem aptius humani sanguinis effusione placandum. Huic prædæ primordia vouebantur, huic trun-*

cis

eis suspendebantur exuuiæ. erat illi religionis præter ceteros insinuatus affectus, quum parenti deuotio nominis videretur impendi.

Rationem addit idem, quod Martem apud ipsos ortum putarent; unde rectè Virgilius:

Gradiuumq; patrem Geticis qui præsidet aruis.

Cui pariter Thulitæ primum hominem offerebant, quem è bello cepissent. Quinimo ex Philaroli Historia refert Porphyrius, *omnes Græcos æqualiter solitos victimas humanas mandare sacrificijs, antequam inimicos in bello aggrederentur.* Ea de causa fortassis quia æstimabant mala à Malijs, quos humanis cædibus placari credebant. Vnde D. Augustinus de Ciuit. Dei Lib. II. Cap. II. Cum præsertim *Labeo, quem huiuscemodi rerum peritissimum prædicant, numina bona à numinibus malis ita etiam cultus diuersitate distinguunt, ut malos Deos propitiari cædibus, & tristibus supplicationibus asserat; bonos autem obsequijs lætis, atq; iocundis.* Eodem ritu, tetra caligine detenti, Cimbri, Germani captiuorum cruore Deos placare consueuerant. Romulus quoque Acronem hostem Ioui vouit; de quo Propertius Lib. IV. Eleg. XI.

spolium corruit ille Ioui.

Votis etiam hostilibus accedit, quod Hector Aiaci internecionem vouisset. Procopius Lib. II. de Bello Gethico memorat, Francos etiam Christum colentes ad suum æuum sacrificasse homines. Lipsius quoque ad Tacitum notauit ex Lib. I. Hist. Dietmari, Normannos & Danos quotannis Dijs suis nonaginta nouem homines mactasse. Hunc ipsum Anglis fuisse morem innuit Sidonius Apollinaris Lib. VIII. Epist. VI. quod & Lituanos patrasse narrat Cromerus Lib. XV. Liuonos etiam intellexit fortassis Radeuicus Lib. III. Cap. I. dum scribit, gentem Polonis finitam propè mare Balthicum à carnium humanarum esu non abstinuisse; quandoquidem nulla est huius immanitatis in historijs Danicis memoria, maximè quum à Danis Vandalia, Liuonia, & forsan Lituania, mitiores cum Christiana pietate mores habeat, cuius beneficio eiusmodi feritatem sublatam credimus.

Porrò

Porrò Theutato etiam Gallos & Germanos hostijs litasse scriptum reliquit Cæsar belli Gallici Lib. VI. Vnde Lucanus Pharsi. Lib. I.

—— Immitis placatur sanguine diro
Theutatus.

Theutatus verò Mercurius est, quemadmodum ex Tacito de *moribus Germanorum* liquet, quem Ægyptij Thoth appellarunt. Ceterùm bello captiuos, cum ijs qui in acie occubuerant Victimæ loco viuos fuisse combustos significat Poeta, Æneidos XI. v. 81.

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammas.

Tauri apud Scythas Dianæ pro votis Aduenas, & præsertim naufragos, immolabant. Hanc consuetudinem antiquissimam fuisse non solùm in hostibus, sed etiam in peregrinis, ostendit Plutarchus in Parallelis: *Post Ilij excidium Diomedes in Africam maris fluctibus iectus est. Regnabat ibi Licus Martis filius qui peregrinos de more patri immolabat.* Quod Busiris quoq; fecisse traditur à D. Aug. de Ciuit. Dei Lib. XVIII. Cap. XII. Fortunæ Vltrici Rhamnienses in Euboea gladio litasse Aduenas è veterum monumentis notauit Laurea Cereta inter eruditas sui æui mulieres Brixiæ clara, cuius pauca, quæ supersunt scripta, breui ab iniuria obliuionis asseremus. Prudentiori quidem consilio & maiori moderatione, ut refert Plut. Inst. Lacon. *Lacedæmonij, cùm callido consilio hostem vicissent, bouem Marti mactabant: si apertè, gallum: Duces assuefacientes ut non pugnaces modò, sed callidi etiam fierent:* hos tamen Dianæ Orthiæ siue Tauricæ humano sanguine litasse refert Pausanias. *Edito propterea oraculo iussi sunt aram humano sanguine cruentare. Cùm autem immolarentur quemcumq; sors tetigerat, Lycurgus rem in adolescentum flagra commutauit.*

Arcadi Ioui puerum, Laodicei Mineruæ Virginem sacrificabant, cuius loco sua ætate substitutam fuisse Ceruam testatur Porphyrius. Apud Carthaginenses & Phœnices Principum Infantes, sicuti & apud Rhodios nobilium filios mactatos

ad Aras nouimus. Carthaginensibus autem consuetudinem hanc Gelo sustulit, qui prælio victis noluit pacem ante concedere quàm id quoque insertum esset conditionibus, eos finem facturos Saturno suos immolandi liberos ut videre est apud Plut. Comment. *De ijs qui sero à numine puniuntur.*

Dameti quoque (verba Porphyrij sunt Lib. 11. de Abstinentia) *in Arabia singulis annis puerum sacrificabant, quo sub terra sepulto utebantur simulacri loco.* Curetæ Saturno pueros immolabant Porphyrio ibidem referente ex Istro scriptore veteri: Baccho viuos homines alij: & apud Arcados puellæ ad necem flagellabantur. Et apud Ægyptios Heliopoli mactabantur Iunoni tres homines explorati, non secus ac vituli, vegeti & laudabiles. Hanc immanitatem à Iudæis antiquitus migrasse è pluribus sacræ scripturæ locis patet. Hinc Regius Propheta de ijs conqueritur Psalmo 105. *Immolauerunt filios suos & filias suas dæmonijs:* Amonitarum verò Idolo Moloch talibus hostijs litabatur: de quo plura apud Iudæorum Rabinos, quorum aliqui non combustos aut mactatos Pueros volunt, sed duabus pyris extructis, per illarum medium traductos solummodo & ad eum modum februatos esse, sacerdotibus Molochi id peragentibus, sed verè non modò traductos, sed crematos in Idoli sacrificium pueros illos affirmamus.

Tantæ immanitatis originem hanc tradit Porphyrius de Abstin. Lib. 11. *Ab initio Dijs primitiis è fructibus soluebantur, procedentes tandem tempore cùm homines auitæ sanctitatis incurij, iam terra fruges non satis suppeditante, in tantam legitimorum alimentorum penuriam peruenerunt, ut omni humanitate deposita sibi mutuò insilirent, atque carnes comederent. Tum multis precibus Deum inuocantes, ex se ipsis primitias primùm soluerunt, non solum quod pulcherrimum habebant Dijs consecrantes, sed etiam, quod supereminet omnem pulchritudinem, suos contribules in victimas assumentes.* Hominem epulandi gratia tamen neutiquam sacrificatum tradit idem loco iam pridem adducto: ubi varios simul humanæ victimæ ritus persequitur: quos à Diphilo Cypriorum Rege, & Amosi cereos homines

sub-

subrogante, nec non apud Carthaginenses ab Iphicrate, euersos scribit, tandemq; ab Adriano Imperatore ex omni penè imperio sublatos. Ac licet Romani nihil barbaricum aut inusitatum facere consueuissent, incidente tamen bello Punico cum Annibale nouos eiusmodi sacrorum ritus (ut vocat in Marcello Plutarchus) Sibyllini Oraculi iussu à Græcis acceperunt. Quorum etiam meminit Liuius Lib. XXXII. & Plinius Lib. XXVIII. Cap. II. pariter & Lactantius Firmianus de Falsa Religione Lib. I. Cap. 21. *Nec Latoni quidem huius immanitatis expertes fuerunt: si quidem Latialis Iuppiter etiam nunc sanguine colitur humano.*

Verùm non Dijs tantùm humanis litare hostijs Græcorum mos fuit, sed defunctorum etiam Manibus itidem mactatis hominibus parentare solebant: Vnde apud Homerum Achilles in Patrocli funere:

Bis sex nobilium Troum de sanguine natos
His ego mactabo manibus, tibi amice, tuisq;
Manibus inferias, cinerum hic ad busta tuorum.

Idem Virgil. X. Æn.

——— Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes totidem quos educat Vfens
Viuentes rapit inferias, quos immolet umbris
Captiuoq; rogi perfundat sanguine flammas.

Nec sanè desuerunt apud Romanos, referente Suetonio in Caligula Cap. XIV. *qui depugnaturos se armis pro salute ægri* (Imperatoris) *quiq; capita sua titulo proposito vouerent.*

Huc spectat illud Oraculi responsum de Callirrhoe Baccho immolanda, ut Celidonij delirantes restituerentur, de quo pleniùs Iulianus Aurelianus de Cognomine Deor. Lib. III. Cap. V. Quam in istis profanis Religionibus consecrandi mortes hominum consuetudinem nefandam Iulius Firmicus de Errore prophanarum Religionum iure sic taxat: *Quid sibi vult ista persuasio, ut diuinis rebus funestæ calamitatis ordo societur? Miseri sunt qui profusione sacrilegi sanguinis cruentantur.*

Præter hæc Vota Immania, quæ cum sanguinis effusione fiebant, memorat & Vota nefaria Cicero pro Cluentio: *Quin etiam nocturna sacrificia quæ putant occultiora esse sceleratasq; preces, & nefaria Vota cognouimus.*

CAPVT XXXIX.

VOTA TEMERARIA, & Iocosa.

TOlerabilior apud antiquos occurrit error eorum qui præcipiti animo sine rationis consilio nescio quem sibi finxerunt numinis cultum ineptijs plenum. Inter quos primus merito Idomeneus Cretēsium Rex, cùm naufragus ex voto filium sibi obuiam factum immolare Dijs vellet, illumq; perditum iret, à Cretensibus pulsus & patria eiectus fuit. De simili Agamemnonis Voto, qui Iphigeniam sibi natam Dianæ immolauerat, verè Tullius Officiorum III. Promissum potiùs haud faciendum, quàm tam tetrum facinus admittendum fuit. Tale fuit Votum Iephtæ Iudicum Cap. XI. quo vouerat se immolaturum quodcumq; reuertenti occurreret de domo eius. Quo nihil inferius est adhuc eorum institutum, quorum hæc verba in Actis Apostolorum Cap. XXIII. *Deuotione deuouemus nos ipsos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum.* Diris nempè se deuouentes in necem Pauli Anathematis instar à Deo se deleri cupiebant, & fame interituros, nisi ipsum conficerent. Ferunt etiam Aratum Sicyonium, ne bello vinceretur, centena hominum capita se immolaturum vouisse.

Egregia est Pauli apud Festum obseruatio, qui ait: *Ver sacrum vouebat mos fuit Italis: magnis enim periculis adducti vouebant, quæcumq; proximo vere nata essent apud se animalia immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adulta ætate velabant, atque ita extra fines suos exigebant.* qui Vernæ dicebantur, quemadmodum notauit Alexander ab Alexand.

Lib.

Lib. III. Cap. XXII. Dierum Genialium. Id tamen nisi fieret auctoritate Collegij Pontificum, non votum, sed inconsulta pollicitatio censebatur. Liuius III. Dec. Lib. II. & IV.

Nec sanioris animi fuisse videntur Locrenses, quos refert Iustinus bello pressos vouisse suas se filias festo Veneris prostituturos, si victores forent: aut Persæ qui se viuos homines defossuros vouebāt. Quare Ametris Xersis vxor, ut gratiam Dijs referret, quod in vita diu processerat, defossis sub terram viuis quatuordecim illustrium Persarum liberis Votum persoluisse dicitur; sicut è diuerso, & magis ad humanæ naturæ & Regiæ conditionem narratur ab Herodoto Lib. II. Laodicem vxorem Amasis Ægyptiorum Regis, cùm maritus cum ea concumbere non posset, licet ipse cum alijs commercium haberet, vouisse se Veneri, si sequenti nocte secum consuesceret Amasis, se statuam illi Cyrenas missuram, conceptoq; voto maritum perquam variè eam dilexisse, quam Statuam ad suam usque memoriam incolumem fuisse testis est Herodotus in fine eiusdem Libri, ubi subdit: *Cyrenas Statuam Mineruæ Amasis misit inauratam & sui imaginem pictura adumbratam: Lindum autem duo lapidea Mineruæ simulacra, & thoracem lineum spectaculo dignum. Samum verò Iunoni bifariam sui imagines, quas magno in templo post ianuam erectas ad suam usque ætatem* memorat idem.

Ad Temeraria Vota etiam obscœna accedunt, quæ Veteres peregisse patet ex Prudentio de Ro: martirio:

——— Mentula dedicat genialia
Numen recisum virgans ob inguine.

Silendum minimè Neronis Votum apud Suetonium in illius vita Cap. 54. quo scilicet *sub exitu vitæ palam vouit, si sibi incolumis status permaneret, proditurum se parta victoria Ludis, etiam hydraulam & Choraulam, & utriculariam, ac nouissimo die histrionem, saltaturumq; Virgilij Turnum.* Iniquum magis quam pium Cypselli Corinthij Votum, qui Ioui, modò ciuitate potiretur, quæ Corinthiorum essent, omnia se oblaturum promisit, ut scribit Aristoteles in Oeconomicis. Lepidum est auctarij loco Catulli

in-

iuentum Carm. XXVII. qui puellam finxit Annales Volusij Tardipedi Deo iocosè vouisse.

Quid verò magis ridiculum, quàm Ignauos etiam patrocinium quæsiuisse à Murcia pigritiæ Dea, quæ à Murcis, idest truncatis pollicibus bello ineptis nomen accepit? Erat autem Vallis Murcia Romæ, ubi forsitan Ignaui, & desidiosi sua dona offerebant. Fuit etiam Murcia secundum aliquos, Dea amoris, nec ineptè; nam ignaui & marcidi, dum à Musis longè sunt, spurcitijs & libidinibus vacant.

CAPVT XL.

VOTA SCELERATA.

TVrpi demum exemplo sacris adhibita ingenij licentia in scelus conuersa etiam criminis immunitatem ac tutelam apud Deos quæsiuit. Nam & Fures LAVERNÆ Deæ sua Vota fiebant, ut instituta sua furandi ac mentiendi fortunaret. Plaut. Cornicul.

Mihi Lauerna in furtis celebrastis manus.

Et Horatius:

Pulcra Lauerna da mihi fallere.

Acron & Porphyrius in Horatium Lib. I. Epist. XVII. & Nonius Marcellus in voce Lauerna, Festusq; Pōpeius hic adeundi. Erat autem Deæ imago caput sine reliquo corpore. Huius Deæ lucus erat Romæ obscurus & abditus, ubi Fures prædam diuidebant. Nec leuiori probitatis iniuria etiam Ara Fraudi ibidem erecta. De qua nolo plura, cùm nefas sit crimen religione obuelasse.

CAPVT XLI.

DONARIA MVLCTATITIA.

INdignitatis certè huius mentionem intermisissem, nisi vigilantia magistratus detecta eiusmodi morum turpitudo se-

seuerissimis legibus grauem sæpe mulctam produxisset: ex quæ etiam DONARIA Dijs constituta fuisse colligo apud Liuium Lib.x. Ann.ab V.C. M D LVII. *Cn. & Q. Ogulnius ædiles curules, aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iouis, Iouemq; in culmine cum Quadrigis, & ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus Lupæ posuerunt, semitamq; saxo quadrato à Capena porta ad Martis statuerunt. Et ab Ædilibus plebeis L. Ælio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex mulctatitia item pecunia quam exegerunt pecuarijs damnatis, Ludi facti: pateræq; aureæ ad Ceneris posita.* Et Lib. xxxv. *De Mulcta Damnatorum Quadrigæ inauratæ in Capitolio posita in cella Iouis supra fastigium ædiculæ.*

Ita res iniquè parta in bonos usus iustè conuersa sæpiùs culpæ notam diluit! Tolerabilior eorum noxa, qui usuris in publica commoda deriuatis pœnam auiditatis anteuerterunt. Egregium huius facti monumentum ex antiquis Romanæ Vrbis reliquijs Grutero suggessit Smetius, quod libens adfero, ut è tam opimis fortunæ mediocris redditibus potẽtiorum Quiritium opes sint conspectiores. Annuũ quippè censum adeò locupletẽ ex usuris centesimis, quo singulis mensibus è centenis numis unus exigebatur, non minimæ sortis fuisse perspicuũ est.

COLLEGIO
CENTONARIORVM

CVM. BASI. MARMOREA. ET. CERIOLARIB
DVOBVS. ÆREIS. HABENTIBVS. EFFIGI
EM. CVPIDINIS. TENENTES. CALATHOS
L. SEXTILIVS. SELEVCVS. DECVRIO. D. D
HOC AMPLIVS. ARK. RET. P. COLLEGII SS.
DONVM DEDIT. —X—. V. VT. EX. VSVRIS
CENTESIMIS EIVS. QVANTITATIS
QVÆ EFFICIT ANNVOS. —X—. DC. DIE
VIIII. KAL. OCTOBR NATALI DIVI
AVGVSTI. EROGENTVR. EX. ARK

CA-

CAPVT XLII.

DE SACRIS NOSTRI ÆVI DONARIIS.

SEd iam satis superq; de Profanis antiquorum DONARIIS ac TABELLIS Votiuis Lectoris forsan ingenium ea fatiganimus prolixitate, quam præter expectationem auxit materiæ amplitudo ex ingenij humani vanitate nata, cui quidquid hic à vera pietate diuersum videbitur imputandum dico ac edico; nec alia de causa prolatum, quàm ut veterum scriptis aliquid lucis fœnerentur. Superest, ut quæ mihi animum in hunc laborem excitarunt Sacra Diuini cultus Anathemata in stili partem veniant. Sed coronidis loco, & strictim; cùm nihil fermè à Bulengero hic omissum, quod in Anastasio desiderari posset, nec irrita planè mihi spes sit futuros, qui vastum illud argumentum aliquando in commune sint producturi. Quantum hic reconditæ eruditionis habeat V. C. Franciscus Bernardinus Ferrarius Doctor Ambrosianus, cultiori iam orbi notius est, quàm ut meritas eximij viri laudes ingenij mei culpa deteram. Nec memorabo quid ex Orientalis Ecclesiæ reliquijs in hanc rem conferre possit V.C. Leo Allacius; egregium mihi Amicorum par; quidne alij literarum Antistites hac in re valeant: ne videar eorum diffidere voluntati, quos in publicam utilitatem natos scio. Noui enim hæc non esse unius ingenij, sed multorum; & aliquando fore ut sera dies nobis prolixiora det, quæ mihi attigisse satis fuit. Innumera quippe ac penè infinita sunt, quæ omni ætate à primo sacrosanctæ Religionis exortu per temporum vicissitudines, varijs de causis ad nationum & cuiuscumq; ordinis conditionem Deo oblata passim apud Christianos templorum parietes, & columnarum fastigia veluti emblemata sacra exornant; maximeq; ea quæ preciosiora in sacrariorum armaria diligentiùs abdita seruantur. Ecclesiæ opibus piorum sanè dono tantum

tum longioris æui cursu accessit, ut non solùm vasa aurea atq; argentea, ceteraq; utensilia ad sacros usus in dies nouo splendore creuerint, sed prædia etiam ab Imperatoribus Christiano nomini non parum infensis plenè concessa fuerint. Id quod ex Pij I. Papæ, & Vrbani Primi Epistolis, atq; Imperatorum Rescriptis accuratissimus rerum Ecclesiasticarum scriptor Romanæq; purpuræ decus Baronius suis ad Ann. lvii. Christi Annalibus ostendit. Si tamen rem paulò altius repetere iuuat: ne memorem quæ ex Veteris Instrumenti monumentis hîc per diuerticulum sparsim inserui, quid vetat quò minus Donarijs accenseamus oblata Seruatori nostro recens nato munera Sapientum, etiamsi ritu Ethnicorum viuentes ex Arabia prælucente stella Hierosolymis Betlehemum descenderent, ut adorarent Christi Puerperia, ei tanquam nouo Regi aurum, thus, ac myrrham obsequij symbola ferentes? Quid aliud dicatæ Christo rerum Primitiæ? Quid pio feruore aurum & argentum ad Apostolorum pedes positum? Ea profectò fidelium dona luculenta adeò fuerunt, ut non solùm Ecclesiæ necessitati sufficerent, sed ut parentibus orbi, pauperes, aduenæ, morbis afflicti, maritis viduatæ, ceteriq; egestate pressi ijs ipsis abundè subleuarentur. Pietatem hanc indicat D. Chrysostomus Homil. xii. in Epist. ad Hebræos: *Hæc considerantes primitiuæ illius Ecclesiæ Christi fideles, non modò decimam partem frugum, sed ipsas uniuersas, ac etiam rura, ex quibus colligebantur, distrahentes, eorum pretia portabant ad pedes Apostolorum.* Nihil verò Ecclesiæ rem æquè auxit atq; cum ipsis diuini cultus primordijs Decimæ in hæc usq; tempora religiosè apud omnes conseruatæ. Quibus soluendis non minùs iure quodam naturæ quàm diuinis præceptis quosvis pios obstringi clarissimum est; imo pendisse eas olim Hebræos atq; Ethnicos suo iam satis loco ostensum fuit. Sed ut rem omnem in pauca contraham, Ecclesiæ maiestatem piorum Principum benignitati & munificentiæ deberi notissimum est ijs, qui vel mediocriter in veterum monumentis versati sunt. Ne longiùs abeam. Cui non occurrunt quotidiè in

diuinos honores extructa splendidè Templa, Sacella, atq; in his Aræ, ornamenta sacra auro distincta, atq; inprimis insulæ auro gemmisq; stellatæ. Adde ingentis precij Vasa, Lampades, omnemq; apparatum sacrum: ne dicam Oppida, & Arces ex argento ficta; Statuasve ex argento vel auro spirantes, quantivis omnia æstimij; quibus viuunt eorum nomina, qui non minus liberalitatis, quàm pietatis memoriam posteritati reliquerunt. Fortunæ tamen exilitas neutiquam laudabiles eorum conatus oppressit, qui signis fictilibus, tabellis ligneis, urbium clauibus, triremium rostris, cippis, cuiuscumq; generis vestibus, vexillis, armis, variaq; supellectile beneficij diuinitùs accepti memoriam, & grauissimorum casuum argumenta in omnes mundi tractus sparserunt. Inter cetera magnificentiæ exempla inprimis nostra ætate præteritorum temporum memoriam superat VRBANI VIII. Summi Pontif. regia liberalitas, qui D. Petri Basilicam Romæ æneis prodigiosi artificij columnis summę Aræ tholum sustinentibus mirificè decorauit. Posteritatis quoq; admirationem inter varia nunquam satis laudatæ pietatis monumenta meretur Serenissimæ Reipublicæ Venetæ munificentia, cuius maturo consilio, postquam bonorum precibus pacata esset iusta diuini numinis ira, quæ in Vniuersam propè Italiam non paucis retrò annis pestilenti contagio exarserat, ut olim CHRISTI REDEMPTORIS tutela, ita pridem Diuæ MARIÆ SOSPITATRICIS titulo sumptuosum iam è fundamento Templum exsurgit. Vetustatis autem deuotionem multis modis excedit posteriorum temporum cogitatio, quæ sacris Ædibus fulgorem additum maximi precij LVCERNAS Aris perpetuas adesse voluit. Inter eas facilè primas meretur aurea quæ dicato priùs, quod diximus, in Vrbe Templo, à Venetis spectati operis & pretij in fano Lauretano suspensa est.

——— sic nox, splendorq; diei
Fulget; & ipsas dies cœlesti illustris honore
Plus micat innumeris lucem geminata Lucernis.

Cuius

Cuius perennitati luculentioribus impensis à prudentissimo Senatu ita prospectum, ut nulla unquam defectura videatur eius Voti memoria. Verùm, præter hæc religionis indicia, aliud etiam spectasse priscos sapientes satis ostendit Tabella in Saturni Ædicula inter alia munera olim pro delubro posita, quæ veluti totius vitæ humanæ imago & compendium Cebeti integri libri materiam sapientissimis Mascardi meditationibus non indignam præbuit. Altioris nempè cuiusdam disciplinæ mysteria abdere voluerunt ijs in locis, quibus prophanum & ignarum vulgus arceretur. Quod ego cum Viris ingenuis dum ab hisce Musarum sacris arceo, Eruditis & Cordatis meipsum bonæ mentis DONARIVM voueo.

AVCTARIOLVM.

LÆtam messem uberius excipit specilegium. Properantes enim multa prætereunt. Id mihi in fertilissimo hoc multisciæ eruditionis campo per varias occupationes accidisse facilè animaduerto, dum nonnihil omissior typis exscripta ab exstantioribus mendis vindico. Quæ igitur ad alia festinans calamus neglexit, hac lege subdo ut iteratæ curæ peritiorum symbolam, quam semper libens profiteor, imò, si cubi opus virgulam, impetrent.

Cap. I. Pag. 3. *monumentum ederent.*] Solos tamen Pythagoricos à supplicationibus abstinuisse, auctor est Iamblichus in Vita Pythagoræ. Prouidentiæ forsan diuinæ fiducia, cuius imperio hæc inferiora geruntur. Quid enim viros sapientissimos à numinis cultu alienos fuisse credit? Plaut. hic Ro. Stoici illud de Benef. Lib. IV. Cap. 25. *Deos Vota nostra non exorant, sed monent.*

Pag. 4. *apud Ciceronem, aliosq; legas.*] Sic Gallus eruditè in Elegia, *Votiuum vulnus* dixit.

Pag. 6. *affigi solerent.*] licet alij distinctione satis subtili opi-

nentur ἀνάθεμα, quod ab Ecclesia Dei separatum; ἀνάθημα vero, donum suspensum.

Pag. 7. *ob recuperatam salutem*. In veteri etiam Glossario est: *Donum*, δῶρον. χάρισμα. ἀνάθεμα. χαρίσημον.

Pag. 8. *hiemes exprimebant*.] Donarijs etiam nomen Donantis, & Dei cui daretur ascriptum fuit. Inde Plautus in Ruden: *ut comprehendar cum sacra urna Venerea*. Nam hæc literata est, ea ipsa cantat quæ sit.

Cap. II. Pag. 12. *Iulius Aurel. de Cogn. Deor. Lib.* II. *Cap.* 4.] De Templo Dianæ Nemorensis copiosè ac eruditè ad Nos perscripsit V.C. Ioannes Argolus; cuius hic integram damus Epistolam.

IACOBO PHILIPPO TOMASINO suo, V. Clarissimo

IO: ARGOLVS SALVTEM.

CVm audirem, TOMASINE, Vir Clarissime, dudum Te de sacris antiquorum Donarijs Libellum concinnare, cogitaui statim amicè atq; lubenter, quo pacto Mercurij istius tui cumulo lapsis meus accederet. at quia eruta è libris pauca habebam, quæ Te fugerent; non enim absque turpi iactantia id foret; de veterum monumentis quædam obseruata nuper, mittere decreui. Cùm enim Cardinalis LÆLIVS BISCIA Mecœnas meus, & literarum acerrimus, in Cynthiano propè Nemus Aricinum aliquandiu rusticaretur, donaretur præterea à Mario ac Pompeio Frangipanis Marchionibus oppidi Dominis Xeniolis, hoc est, repertis ibi simulacris quibusdam, quæ VOTA priscorum repræsentant; imperauit mihi Princeps Eminentissimus, ut enarratas imagunculas, miltoq; sinopica delineatas, Tibi transmitti curarem: quod en facio, transmittoque. Nemorensi siquidem in oppido, quod Frangipano-

rum

rum sub ditione familiæ est multa per secula excellentissimæ, cùm hi Marchiones, ut sunt bonarum literarum & antiquitatis perscrutatores, vetusta rudera si quid inueniretur, iuberent tentari; ecce templum illud scilicet, de quo tot Auctores loquuntur, Dianæ Aricinæ propè lacum, quem Speculum eiusdem Deę nuncuparunt, reclud:tur, passimq; una sigilla signa, passim statuæ inueniuntur, iniuria temporis laceræ aliæ, aliæ minus læsæ, certè optimo lapide omnes, melioti manu; deniq; simulacrum Numinis ipsum, venatorio habitu succinctum, mutilum tamen, mancumq; & quod deterius est capite ancisum. Reperta Deæ statua quamuis non ipsa Orestis, sed recentior altera, Templi certitudinem fecit. Quamobrem cùm obseruassem structuræ ordinem eiusdem ędis appellari apud Vitruuium Thuscanicum, Andreę Saccho peruasi Viro in Architectura & Pictura celeberrimo, nec non Francisco Quesnoyo Flandro eximiæ in sculptura experientiæ, ut rem examinarent, qui tamen confusos ordines potius cùm Corinthium sit utplurimum non sine Dorico, obseruârunt; nec ita tamen, ut esse eum non pro certissimo habeam, quandoquidem neque ipse Vitruuius, si rectè consulatur, simplex, aut purum fuisse Thuscanicum istud opus Lib. 4. Cap. 7. suæ Architecturæ declarat. Adde, quòd eisdem penè locis est, quibus Strabo ceteriq; demonstrant, cùm passim alia ædificiorum fundamenta seorsum appareant, nec ubi Nemus erat quondam, sed paulò longiùs, quæ Ego L. Cæsaris, Iulijq; eiusdem nominis, & aliorum Principum Villas fuisse censeo, de quibus extat apud auctores mentio; cùm perinde ille amœno Frangipanorum secessu, seu Prætorio mavis nouo operè obscurentur, substructo quidem ibi Palatio magnificis sanè, ac potentissimis Regibus apto. Quæ verò prope simulacrum reperta est basis, hisce literis notabatur:

DIANÆ
NEMORENSI VESTÆ
SACRVM DICT

IMP.

IMP. NERVÆ. TRAIANO. AVG
GERMANICO. III. COS. PRÆF
EIVS. T. VOLTEDIO. MAMILIANO
QVÆSTORIB
L. CÆCILIO. VRSO. II. M. LVCRETIO
SABINO. II. ÆDILIB. Q. VIBENNA. QVIETO
TIB. CLAVDIO. MAGNO
P. CORNELIVS. TROPHIMVS. PISTOR
ROMANIENSIS. EX. REG. XIIII. IDEM. CVR
VICI. QVADRATI. ET. LANIA. CF. THYONOE. CONIVX
EIVS. VOTVM. LIBENS. SOLVERVNT

Capita quæ hic mulierum vides corollis redimita, puellarum sunt, quæ ab Aricia accensis faculis ad Artemisium. h. e. ad Nemus, Deæ pompam celebrantes procedebant. Quod Ouidius palàm Lib. Fast. 4. declarat:

Sæpè potens votis frontem redimita corollis
Femina lucentes portat ab vrbe faces.

Atque κατ' ἐξοχὴν Vrbem appellauit Ariciam ad honorem Regnantis Augusti, cuius mater Aricina fuerat. Hinc propter Virgilius & ipse Ariciam nuncupat 7. Æneid. causà si Seruio credimus. Ea quidem Pompa Virginum tantummodo, & Puellarum, sed per licentiam ceteræ etiam farinæ mulieres recipiebat. Sanè Cynthia Propertij intrà scorti famam murmur turbæ sibi prouocabat;

Cùm videt accensis deuotam currere tædis
In Nemus, & Triuiæ lumina ferre Deæ.

Quæ faculæ inter spicatos fasciculos mediæ lucebant. Gratius vetustissimus Poeta:

Spicatasq; faces sacrum ad Nemorale Dianæ
Sistimus.

Moremq; ex fasce illo deductum arbitrarer, in quo simulachrum Dianæ inuolutum Orestes in Aricinum Nemus inuexit, ut Hyginus meminit in Hippolyto. Nam etsi *Facelinam Dianam* dictam hanc nostram putem, *Fascelem* etiam nuncupatam

214a

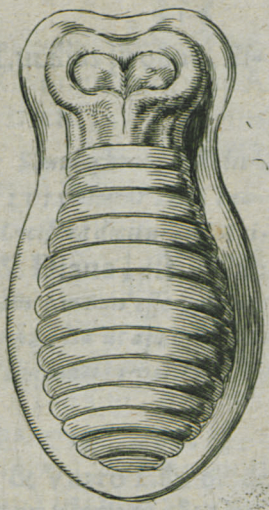

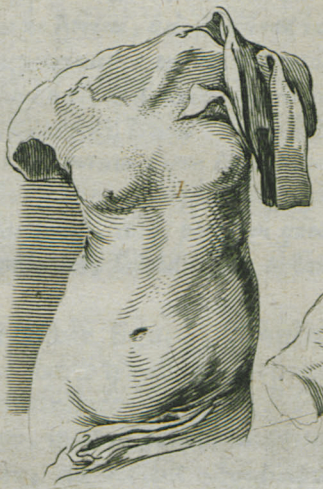

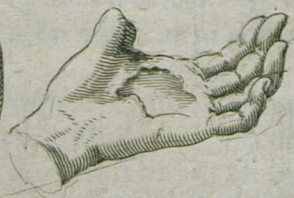

tam fuisse non dubitarim. Primum sanè Lucilius probat, Siliusq; hic Sat. 3. *& Facelinæ templa Dianæ;*
Iste Lib. 13. *Sedes Facelina Dianæ*
Alterum ex Hygini sententiâ ita Seruius: *Simulachrum sustulit, absconditumq; fasce lignorum, unde & FASCELLIS dicitur, non tantum à fasce, cum qua pingitur, propter quod & Lucifera dicitur, in Ariciam detulit.* Lucifera autem Luna, quæ & Diana, est. Cic. de Natura Deor. Lib. 2. *Dianam, & Lucinam eandem esse putant; Luna à lucendo nominata est. Eadem est enim Lucina, ita ut apud Græcos Dianam, eamq; Luciferam, sic apud nos Dianam Lucinam in pariendo inuocant.* Vetus inscriptio.

SEX. IVVEN. SVAVIS DIANÆ LVCIF. LVNÆ.

Quod & Catullus demonstrat Car. 35. & Varro Lib. 6. de Ling. Lat. Aduectam verò ab Oreste in hanc plagam, & Ouidius facit, & plurimi. Cùm præterea Scythica illa loca, ubi quondam ea Dea fuerat apprimè respondeant ijs, quæ prope Ariciam sunt, Cosmographis, & ad Dionysium indicante Eustathio: *το δε Κιρκαῖον πεδιον, δια την τȣ Κολχȣ βασιλέως Αιήτȣ ἀδελφὴν Κίρκην ȣ̓τω καλεῖται, τὰς βοτάνας ἐκεῖθεν συλλέγȣσαν. περὶ τȣτȣ, τȣ̃ πεδίȣ, καὶ ὁ γεώγραφος φησὶν, ὅτι πρὸς τὴν Ἀλβανῶν γὴν Κίρκης ἱερὸν, ἔνθα καὶ φιαλη τις Ὀδυσσεως δεικνυται, καὶ Κιρκαῖον ὄρος πολύριζον, νυσίζον ταλασσῃ καὶ ἕλεσιν.* Videlicet, *& Circæus Campus à sorore Æetæ Regis Colchorum Circe sic appellatus, herbas ibi veneficas colligente; in hoc ferè campo, inquit Geographus Albanorum populos versus, Circes esse sacellum, ibiq; poculum quoddam ostendi Vlyssis, & Circæum montem frondosum, sed ad insulæ instar mari, ac paludibus circumfluum.*

Altera quæ sequitur figura, urnulæ est, qua, ut puto, aquam ex Egeriæ fonte haustam, utpotè lustralem, domi ad sacrum usum continebant mulieres. Plutarchus haud dubiè Vestales Virgines, quæ in Alba, eius rore in purgandis penetralibus fuisse usas, ita scribit: *ὕδωρ ἱερὸν ταις Εστιασι παρθενοις ἀποδειξαι, ὁπως λαμβανȣσαι καθ' ἡμεραν ἁγνιζωσι, καὶ ῥαννωσι τὸ ἀνακτόρον. Sacram verò undam accenseri Virginibus Vestalibus, ut*

inde

inde haurirent, atque diebus singulis purgarentur lustrarentq; penetralia. Aquæ miraculum Ouidius asserit, quod sine murmure laberetur per saxa; Martialis, quòd ægros alleuaret. Lib. Fast. 4. Ouidius:

Defluit incerto lapidosus murmure riuus,
Sæpe, sed exiguis haustibus, inde bibi.

Martialis Epigr. 47. Lib. 6.

Exsoluit votis hâc se tibi Virgine porcâ
Marcus, furtiuam qui bibit æger aquam.

Sacraq; ac inuiolabilis habebatur natiuo per antrum topho emanans, quem Domitianum violasse putauit Iuuenalis, dum ruditatem ingenuam marmorum fuco alteraret. Vasculum hoc certè illis perquam simile est, quibus nos in sacrarijs nostris, ac priuatis sanctuarijs clauo suspensis utimur ad ἀλογιμένην aquam, qua è cubiculo prodeunte frontem unâ cum salutari signo irrigamus. qui etiam usus apud prophanos viguit. Iuuenal.

——— ——— *calidaq; petitas*
A Meroe portabit aquas, ut spargat in ædem
Isidis.

Neque non sine religione id factum, ut fontium sacrorum aquæ domi retinerentur, aut templis, aut simularentur saltem. Virgilius:

Sparserat, & latices simulatos fontis Auerni.

Vrnulæ hæ igitur Dianæ à voti compote dicatæ; quia Egeria, cuius erat fons, non nisi Dianæ ministra credita est. Eodem loco Ouidius:

Nympha Numæ coniux ad tua sacra veni.

Operari est sacra ministrare, & sacrificare etiam apud Tacitum, quod eodem modo ῥέζειν Græci dicunt; Latini etiam facere. Virg.

Cùm faciam vitula.

Manus ad volam lacera, ac rigens veluti dolore, videtur Auriga alicuius tracti, ac naufragi, qui Hippolyto votum deinde

manus

manus argillaceæ adtulerit. Hippolyto siquidem & numen erat in sanctiori puto Templi Nemorensis parte ac reposita. Fuisse cultum in Deum apud Græcos certè asserit Pausanias, eiq; ante nuptias capillum concidere deuotum, appendereq; solitas scribit puellas: nî & hoc votum Dianæ sospitatrici, ac medicæ ab Auriga fixum credamus. Antiqua inscriptio.

DIANÆ. OPIF. NEMORENSI. C. APVL. EIVS. L. L. ANTIO

Manus proculdubio ipsa figuli arte vulnus præmonstrat, ut nil dubium sit ἐλώρια, quæ in excussione aurigarum fiunt, nobis repræsentari, atq; ita votum esse pro restituta manui firmitate. Fractum hoc modo ac discerptum Hippolytum omnes ferè tradunt, nisi cùm ijs stemus, qui Hippolytum in cœlos euectum, atq; ibi aurigam factum neq; laceratum velint.

Fragmentum verò, quod sellæ quiescit, senatoriam exhibet personam, lato clauo, hoc est limbo, superhumerali ad pectus imum fluenti, iuxta Horatij illud Sat. 6.

—— & latum dimisit pectore clauum

cùm reliqui limbi, qui essent equitum, non tam amplo sinu procidebant; unde Angusticlauij dicti: Erat verò clauus non de veste pars, sed ἐπωμὶς, ut Græci vocant, nos superhumerale, si dijs placet, diceremus vestimentum, quodque purpura πλατύστικος eisdem etiam dictum est. Tollebatur videlicet, & permutabatur non detracta interim veste, ut capitia Monachorum nunc solent, aut Cardinalium curtæ penulæ, quas vulgò le Mozzette vocant. Hinc Priscus ille Horatij in Sat.

—— clauum mutabat in horas.

Vbi Acron: *purpuram dicit, quæ in pectore extenditur Senatorum:* Græci τὴν κολυβιῶνα vocant. Plagulam unà cum illa equestri appellat Varro Lib. de Ling. Lat 8. quod retis instar implicata, ac fluida dependeret. Eam Senatorum purpurei fuisse coloris vetus Persij Interpres ibi declarat:

Et natalitia tandem cum Sardonyche albus.

Veste, inquit, *candida, nondum purpureum adeptus indumentum, quod laticlauium dicitur*; clauo in ora cernis scutulatum limbum. Ita

Festus signat in voce Clauata, *Clauata autem dicuntur vestimenta clauis intertexta*. Sic templum Dianæ, atque in ipso sigilla reperta sunt, TOMASINE, VIR CLARISSIME. Cerno Te licet sis iure religiosissimus, interim desiderio videndi Deæ idolum totum occupari, feruereq; & plusquam Actæonis passu ad cupiditatem contemplandæ Dianæ excitari. Sed ego carthulas, non argillas, non saxum, transmitto; non Orestes sum, qui tam grande simulachrum humeris non prægrandibus, ac tandem Orestæis per longissima spatia tuis oculis baiulem. Delectare interim obsecro, quo possum, munere exili. Saluta plurimum meis verbis Io. Rhodium Virum Doctissimum, qui de ACIA voti reus adhuc Musis, torquet puellas castissimas de hoc penso sollicitas, ac precare, ut ne glomum suum cum Penelopes tela tam desiderabilem amicis abscondat, ponatq; tandem Dissertationi suæ eruditissimæ de FIBVLA ipsam fibulam. Vale, & pro Diana Cassandram tuam, quam literis illustrasti, expecto Virginem pro Virgine.

Romæ An. M DC XXXVII.

Cap. I. Pag. 7. *Fœderibus honorastis.*] Quod nomen retinuerunt, quamdiu non profanabantur, ut ex Seruio ad 3. Æn. obseruauit Barnab. Brissonius de Formul. Lib. 1.

Ibid. Pag. 10. *Locum legit memoratu.*] Compotes autem Voti tabellas soluebant, id est, lacerabant, Dijsq; reddebant quæ promiserant, ut notauit Iac. Rutgersius Var. Lect. Lib. 5. Cap. 5.

Cap. II. Pag. 13. *Stipitis auctor.*] Huius generis apud Philostratum videntur ἐπισφραγιζόμενοι τὰς θύρας.

Ibid. τὰς θύρας.] ἐπισφραγίζεσθαι autem idem quod veteri Iuuenalis Interpreti ad Sat. x. est *Insignare*.

Cap. III. Pag. 18. *Debilis.*] Et quidem eiusmodi Templa verè Ναὸς dixit sacræ Historiæ auctor, quum Dijs consecrata essent. ὁ μὲν γὰρ Ναὸς, ἐστὶ θεῶν. ὁ δὲ Σηκὸς, ἡρώων: ut Ammonius *in Libello de similibus & differentibus Vocabulis* annotauit.

Cap. IV.

Cap. IV. Pag. 32. *Prætores acceperunt.*] Duplex verò Decimarum genus est: unum ex vectigalibus nauium. Alterum ex agrorum fructibus, cuius apud Aristotelem mentio Oecon. 2. & hic pressior.

Pag. 37. *ob immunditiem inuisus.*] Veneri hercle grauiori de causa. Festus: *Suillum genus inuisum Veneri prodiderunt Poetæ, ob interfectum ab apro Adonim, quem diligebat Dea.*

Cap. eod. Pag. 41. *comperisset.*] Sic apud L. Apuleium de Vir. Herb. Cap. 8. *Deuotus* dicitur *Defixus*; quamquam in vulgatis libris legitur *defectus*.

Cap. VI. Pag. 51. Sed & Æsculapij templum veteres Tholon appellasse tradit Barth. Ronssæus Medic. Epist. 68.

Ibid. Pag. 52. *Rostraq; id Templum appellatum.*] Itaq; Lipsius de Milit. Rom. Lib. 5. Cap. 17. *Rostra* eruditè interpretatur Spolia marina.

Ibid. Pag. 53. *ipsæ domus.*] Huius enim ipsa ornamenta censebantur, quæ mutatis dominis semper manebant.

Cap. VII. Pag. 56. *loquutum sensit.*] Tales forsan *Tabulæ literariæ*. unde Pamelius in Tertullianum *Tabularia* suspicatur diem festum, quo ipsæ Idolis dedicatæ.

Ibid. χαριστήρια *vocantur.*] Est & in monumentis Arundelianis.

ὁ ἱέρεὺς Ἀρχίδαμος
φιλαινέτου ἴσιδι
Ὀσίριδι Ἀνουβίδι
χαριστήριον.

Seldenus ita vertit:

Sacerdos Arthidamus
Philæneti F. Isidi,
Osiridi, Anubidi
Donarium.

Ibid. *Voti occasionem.*] Imò, mercedem ipsam Dijs soluendã.

Ibid. Pag. 58. *Gratias egit publicè Deo.*] Huius loci est in Apollinis Templo Odontagogum plumbeum, cuius meminit

Cæl. Aurelian. Lib. 2. Tard. Pass. Cap. 4. salubri Medicis documento, ne quis dentes inconsultò eruat.

Cap. IIX. Pag. 69. *Prolem eniti.*] Iunoni verò Ciconiam quondam fuisse dicatam tradit Porphyr. de Abstin. Lib. 2.

Cap. eod. Pag. 70. *Seruio ad Virgilium.*] In monumentis etiam Arundellianis legitur:

διονύσιος ζήνωνος
τοῦ θεοδόρου βηρύτιος
εὐεργέτης
θεοῖς πα
τριοῖς.

Cap. eod. Pag. 72. PRINCIPIS.] Is verò ita facer erat, ut per ipsum religiosa fide veteres iurarent. Inde Apuleius Metam. Lib. IX. *Adiurantes Genium Principis contendebant.*

Cap. eod. Pag. 73. *Conseruatum parentis.*] In Ædicula pagi Castagnari ditionis Vicetinæ columella aquam sustinens lustralem.

FORTVNAI
SATRIA. Q. F
PROCVLA
V. S. L. M

Ibidem. VILIC. FEC.] & Vicetiæ in ædibus Io: Bapt. Macarelli

GENIO . . . . . PRINCIPIS

Ibid. Pag. 74. *Prædia multa Lares.*] Hos apud Ædem Vestæ seruatos constat ex Lib. XV. Annal. Taciti: *Numaq; Regia, & delubrum Vestæ cum Penatibus Populi Romani exusta.*

Ibid. RVRALIVM.] Horum nempe curæ ciues Romani sua ædificia suburbana atq, extra pomœria commendabant; quorum templum in Regione XIV. tradit Publ. Victor.

Cap. IX. Pag. 77. *Natalis, Iola.*] Eodem respexit lepido de Nupt. Philolog. & Mercur. commento Martian. Capella Lib. 1. *Ipsi ψυλῇ natali die Dij ad conuiuium corrogati multa contulerant.*

Ibid.

Ibid. Pag. 79. ET SIBI.] Herophilus Lectulos pensiles excogitauit, quorum iactatu aut morbos extenuaret, aut somnos alliceret, ut auctor est Plin. Lib. 26. cap. 3.

Cap. XI. Pag. 88. *Isidi Epigram.* XII.] Rationem hanc optimè Iul. Pollux Lib. 2. Cap. 3. num. 3. enarrauit: *Nutriunt quidam comam in obliquum vergentem, aut super tergum, aut frontem; Fluminibus scilicet, aut Dijs consecratam.*

Cap. XIV. Pag. 97. STATILIA D. D] Hanc ipsam Iunonem Lucinam fuisse Dianam Lochiam pererudita ad Paulum Rhamusium Epist. ostendit Claudius Acantherus quondam Patauii linguarum & Antiquitatum notitia eruditis admodum charus, quam in meis scrinijs diutiùs latere nolui.

Paulo Rhamnusio S. D. Claudius Acantherus.

MArmor quod ad me curasti V.C. peruetus illud quidem esse constat, sed utinam nobis fugitiui temporis iniuria non inuidisset integrum. haberent enim talium rerum studio dediti, unde forsitan animum plena voluptate explere possent. si tamen in tanta obscuritate coniectura locus esse ullus potest, ex eorum Epigrammatum genere hoc videtur quæ ἀναθηματικά (quasi dicas alicui Deo inscripta) dicebantur. quemadmodum hic apparet de Laomedonte (quod est capitale nomen huius Epigrammatis) qui quidem Laomedon, nescio quid τῇ λοχίᾳ hoc est Dianæ Lochiæ (hæc præerat parturientibus, & est ea Iuno Lucina Terentio) ἐπεσκίασεν nempe excitauit, ob leuatam forte difficili partu uxorem, vel amicam. sed caueo mihi apud te hac formula Pirrhonica. nihil inquam desimo, ne dicas tibi non dictum. mi Rhamnusi mihi crede nihil quantivis ego mererem, ut integrum & incolume ad nos transmisisses hoc antiquitatis monumentum. sed habent & sua fata lapides. quæ porrò à me quantum ingenio consequi & solertia potui, pervidebam, ea ipsa latinè à me habeto hunc in modum:

Lao-

Laomedon Gor-- . .
extruxit . . . . . .
Lochiæ ob Epime---
nen ——— ———

octodecim

Cætera natatori Delphico committimus; si tamen aliquid sagacius subodoratus fuero, illud statim cognosces. Vale, & me, quod facis, ama.

Ex ædibus nostris, Patauij, XVIII. Kalen. Ianuarij 1591.

Cap. XV. Pag. 99. *Vitula.*] Cur etiam Telluri plena sue sacrificatum, hanc rationem adfert ad Festum Ios. Scaliger; quòd pecudis id genus, cùm feritur rostro semen fodiendo corrumpere soleat.

Cap. XVI. Pag. 103. *Constat.*] Item Lubentina: cui lucum dedicatum memorat Non. Marcellus.

Ibid. Pag. 104. DONVM DEDIT.] Quò alludens Martian. Capella de Nupt. Philol. Mercurij Lib. 1. *Aniæ prænitens speculum, quod inter Donaria eius adytis SOPHIA defixerat, clementi benignitate largita est.*

Ibid. Pag. 107. *Cordatenet.*] Huius fanum in Circo fuisse putant quidam, circa quod nemus murtetis consitum.

Cap. XIX. Pag. 123. VOTVM SOLVERVNT.] Rectè INVICTO. Huic enim titulo similis est pervetustus alter Florentiæ, quamuis mutilus: quem non minus verè quàm ingeniosè Vir Doctissimus Henr. Ernstius Obseruat. Lib. 2. Cap. 21. restituit.

Ibid. Pag. 124. *Oblata recensere.*] Quæ tanquam ἀκροβύνια πολέμου docte notat Desiderius Heraldus Lib. 1. Digress. 13. ad Tertulliani Apologeticum.

Cap. XX. Pag. 129. *Medio flumine exercetur.*] Cuius adhuc apud nos annua durat memoria. Spolia verò capta in stipitibus

tibus fixa ideo Tropæa dicta scribit Non. Marcellus, quòd hostium fuga Græcè vocetur τροπὴ. Quorum exempla in veterum numis, hodieque ex marmore in Vrbe Rom. ante Capitolium.

Ibid. Pag. 130. *Ad securitatem deponerentur.*] Ita fœdus Smyrnæorum & Magnetum ad maiestatem Seleuci Callinici Asiæ Regis tutius conseruandam, columnis singulis incisum, & in fano Veneris Stratonicidis alibiq; apud utramq; Rempubl. ex pacto sacratum, ex marmore Arundelliano publicauit Ioan. Seldenus pag. 15.

Ibid. Pag. 131. *Dono fixit.*] Hæc autem ita rara fuisse tradit Festus, ut tria tantùm nomini Romano contigerint.

Cap. XXIII. Pag. 148. *Ante numen exoratum.*] Veneris quoque auxilium implorasse accepimus.

Ibid. Pag. 149. *Imperij symbolum.*] Sacrarium verò ceu Lararium in puppe erat. unde & puppi corona imponebatur. quod hodieq; in nauigijs nouiter fabricatis obseruari videmus à Nautis, qui ijs hederaceam coronam imponunt.

Ibidem. *Hesychius.*] Παταικὸς autem cœlaturas Ios. Scaliger ad Festum exponit.

Ibid. Pag. 150. *In eminenti aliquo scopulo.*] Agamemnonem quoque Dianæ clauum dicasse, postquam ventos ipsius gratiâ compescuisset, canit Hymno in Artemin Callimachus.

Ibid. Pag. 152. EX. VOTO] Amicos nempe nauigaturos etiam Numinibus olim commendabant. Cuiusmodi pro Virgilio Athenas soluente Horatij Carmen votiuum Lib. 1. Ode 111. exstat. Ritum hunc confirmat vetus saxum inter Monumenta Comensia, quæ Benedicti Iouij Nouocomensis Viri Doctissimi fato intercepta propediem vulgabimus.

NEPTVNO ET
DIS AQVATILIB
PRO SALVT ET
INCOLVMIT SIM
.. QVART SECVNDIN

Ibid.

Ibid. Pag. 154. *Tempestati etiam Deæ.*] Minori:

Cap. XXIV. Pag. 158. *Delineatum damus.*] Sic in monumentis Arundellianis

Libero Siluano Herculi
Diis. Sanctis. Ti. Iulius Alexander
D. D

Et in Schol. Aldi Manutij ad Vell. Paterculum. *Herculi Sancto Sacr. D. Pomponius.* &c.

Ibid. Pag. 158. *In ædibus sternebatur.*] Priscis idem qui Pan habitus. Hinc vetus Glossa: *Siluanus.* πὰν, θεὸς ὁλαῖος. Quæ cõfirmat Martianus Capella de Nupt. Philolog. & Mercur. Lib. 1. *Ipsam quoq; terram, quæ hominibus inuta est, referciunt longæuorum chori, qui habitant siluas, nemora, lucos, lacus, fontes, ac fluuios, appellanturq; Panes, Fauni, Foni, Satyri, Siluani, &c.*

Ibid. Pag. 163. *Templum eis promissum reddidit.*] Castimonijs autem Cereris qui operabantur, luctu carere solitos fuisse, monuit Ios. Scalig. ad Festum.

Ibid. *Capra candida.*] Quam verò ob causam Canis, enarrat Plin. Nat. hist. Lib. 28. Cap. 4. *Catulos lactentes adeò puros existimabant ad cibum, ut etiam placandis Numinibus hostiarum vice uterentur his.* Ita Senex Cous Lib. de Int. Affect. Lienosis catulinam commendat. Sed ad rem.

Cap. XXVII. Pag. 171. *Dioscorides Lib. 3. Cap. 156.*] Mineruæ autem cognomen debet Parietaria, quia monstrata somnio à Minerua. Eius quippe munere Vernula Pericli Athenienſium Principi charus dicitur sanatus, cum è templi fastigio cecidisset, ut refert Plin. Nat. Hist Lib. 22. Cap. 17.

Cap. XXIX. Pag. 174. *Spicula cornu.*] Summa igitur cum ratione Amphiteatrum Venationis causa olim ædificatum fuit. Quod κυνηγετικὸν θέατρον appellauit Dion.

Ibid. Pag. 175. *Virgine ceruacadet.*] Huic quæ substituebatur Ouis Ceruaria dicitur apud Festum. Sed & Dianæ ouum nuncupauit Simmia Rhodius: forsan quòd ea cuncta gignat.

Ibid. *Puerile decus.*] Hinc in veteri Inscriptione Io: Marianus

nus rectè legendum censet TOXOTI: quod cognomen à arcu & sagittis Dianæ frequens est: TOGOTI L. VIBIVS PRISCVS EX VOTO.

Ibid. *Dianæ frequens est.*] Religiosè Agathocles Syracusanorum Tyrannus Dianæ consecrauit ceruum in venatione à se stratum, cuius monili inscriptum erat: διοκλὴς ἀρτεμίδι.

Ibid. *Id est, figere dona.*] Siue, ut expressiùs in hunc locum eruditissimus Io. Passeratius, vouere Capita aprorum, vel ceruorum cornua.

Cap. XXX. Pag. 176. *à vobis.*] Equona sanè à Cl. Barthio Aduers. Lib. 37. Cap. 1. ingeniosè reposita originatione Latina mihi non displiceret, si aliquod eius apud veteres mihi vestigium occurreret!

Cap. XXXIII. Pag. 180. *Parietibus affixisse.*] Insculpsisse etiam columnis.

Ibid. Pag. 181. *Sed valere, vita.*] Argumento est Theriaca, magni Regis Antiochi usu aduersus omnia venena celebris, quam incisam lapide versibus in limine Ædis Æsculapij prodit Plin. Nat. Hist. Lib. 20. Cap. 24.

Ibid. 182. *Aqua maximè sustententur.*] Extra pomœria volunt alij, ad maiorem aëris salubritatem.

Ibidem. *Insomnij monitu.*] Memorabilem hanc in rem Historiam reliquit Plin. Lib. 25. Cap. 2. *Insanabilis ad hosce annos fuit rabiat canis morsus, pauorem aquæ, potusq; omnis adferens odium. Nuper cuiusdam militantis in Prætorio mater vidit in quiete, ut radicem silucstris rosæ, quã cynorhodon vocant, blanditam sibi adspectu pridiè in senteto mitteret filio suo bibendam. In Lusitania res gerebatur, Hispaniæ proxima parte: casuq; accidit, ut milite à morsu canis incipiente aquas expauescere, superueniret epistola orantis, ut pareret religioni. Seruatusq; est ex insperato, & postea quisquis auxilium simile tentauit.*

Ibid. Pag. 184. *Auctore Fulgentio.*] Festus etiam; *nauis Iouis tutela effigiem Tauri habuit.*

Cap. XXXV. Pag. 192. *Vetustissima consuetudine.*] Quo nomine mensæ in sepulcris ponebantur.

Ibid. Pag. 193. *Vino conspersa reperio.*] Mel etiam in sacris mortuorum profusum.

Ibid. *Religione instituit.*] Dijs etiam Inferis regnante Tarquinio Superbo Ludos Taurios fuisse institutos legimus, cùm ex carne Taurorum populo diuendita pestis ingens mulieres inuasisset.

Cap. XXXVII. Pag. 196. *Ferro necarentur.*] Nec alio stipendio, quàm solo cibo, eoq; satis vili, quamuis validus firmandisq; viribus aptus esset: ut verè ac eleganter Prudentius Lib. 2. in Symmachum cecinerit eorum *vulnera vendita pastu.*

Cap. XXXIX. Pag. 206. *Libidinibus vacant.*] Et quid istis ineptius, quibus tam charus Olerum esus, ut prodigiosum gulæ honorem meruerint; quem nec Plinius Lib. 19. Cap. 5. tacere voluit: *ut est Græca vanitas, fertur in Templo Apollinis Delphis adeo ceteris cibis prælatus Raphanus, ut ex auro dicaretur, Beta ex argento, Rapum è plumbo.*

Amantium nugis adde illud extremæ stultitiæ votum Anacreontis, quo Od. xx. *amasiæ calceus* fieri desiderat, ut eius plantа teratur.

BRONISŁAWA KSIĘGOZBIÓR WOYKOWSKIEGO

INDEX

Eorum, qui laudantur, illustrantur, emendantur, ac defenduntur.

A

ABdias Episcopus. 97
Claudius Acantherus. 221
Acron. 6.56.206.217
Acta Apostolorum. 18.22.150.204
Adrianus. 124
Iulius Africanus. 97
Balthasar Agale. 130
Agathius Scholasticus. 88.91.103
Alberini. 109
Alciatus. 7
Alcimus. 40
Alexãder ab Alexãdro tangitur. 10.204
Vlysses Aldrouandus. 25.90.110
Leo Allatius. 6.208
Tristanus à S. Amando. 94
Romulus Amasæus. 7
D. Ambrosius. 50
Ammonius. 218
Anacreon. 226
Anastasius. 208
Anthologia Epigrãmat. 6.134.138.166
Ioannes Antiochensis. 24
Sidonius Apollinaris. 200
Appianus. 6
Apollonius. 95
Apollonij Interpres. 193
Apuleius Madaurensis. 13.39.42.43.56. 145.149.150. Emendatus. 165.176. 219.220.
Thomas Arandellius Comes. 197
Archemachus Euboensis. 185
Areræus. 197
Ioannes Argolus. 29.124.150.212
Aristides. 41
Aristophanes. 60.147
Aristophanis Scholiastes. 35.175. Interpres. 175
Aristoteles. 12.116.144.205.219
Arnobius. 50.72.82.105.140
Arrianus. 123
Athenæus. 51.103.105.108.129
L. Attius Emendatus. 117
Carol. Auantius laudatur. 11
D. Augustinus. 32.71.88.106.135.164. 171.201
Antonius Augustinus. 135
Iulianus Aurelius. 12.106.107.203.212
Cœl. Aurelianus. 220
Ausonius. 69.84.104
Rufius Festus Auienus. 24
Autumnus. 155

B

Iosephus Ballus. 143
Card. à Baltheo. 158
Franc. Barberinus Card. 73.92.187
Albertinus Barisonus. 21
Card. Baronius. 3.209
Gaspar Barthius. 6.193.225
Honorius Bellus. MS. 89
Adrianus Behotius. 56
Bessarion Card. 73
Ioannes Franc. Birago. 143
Lælius Biscia Card. 212
Lælius Bisciola. 124
Flau. Blondus. 71
M. Zuerius Boxhorn. 132
Barnabas Brissonius. 218
Ioann. Britannicus. 62.66.184
Brodæus. 173
Albertus Brunus. 143
Budæus. 26.40
Bulengerus. 208

INDEX

C

Cæsar. 130.199.201
Calendarium Rom. 17.31
Callimachus. 32.223
Callimachi Scholiastes. 35
Cælius Calcagninus. 63
Cæsij. 137
Calphurnius. 33.87
Nicolaus Campi S. Petri. 47
Martianus Capella. 6.68.76.220.222.224
Capitolinus. 41.45. Elucidatus. 113
Carpensis Card. 24.27.110
Isacus Casaubonus. 90.111
Io. Bapt. Casalis. 48.64.187
Aurel. Cassiodorus. 6
Petrus Castellus. 143
Cato. 155
Catullus illustratus. 5.91.138.145.151.205.215
Cebes. 6.211
Cornelius Celsus. 35.197
Censorinus. 77
Ludouicus della Cerda. 51
Laura Cereta. 201
D. Chrysostomus. 18.84.209
Petrus Ciaconius. 17
Cicero. 4. Explicatur. 18.33.36.44.55.59.97.116.120.130.138.142.146.151.178.184.190.192.204.215
Claudianus. 2.13.84.86.101.108.121.188
Cledemus. 166
Clemens Alexandrinus. 8.166
Claudius Clemens. 138
Codinus. 23
Coluius. 13
Columella. 186
Petrus Contarenus. 194
Corippus. 6
Cornutus in Persium. 172
Cromerus. 200

D

Dauid Propheta. 192.202
Democritus. 47
Thomas Dempsterus. 17
Deuteronomium. 2.29
Dietmarus. 200
Diodorus Siculus. 53.64.161
Diodorus Epigrammat. 77
Dion. 15.17.26.27.29.32.33.36.37. Explicat. 51.53.79.90.102.112.113.114 121.124 126.150.145.224
Dioscorides. 171
Donatus. 26
Ioan. Bapt. Donus. 97.185.188

E

Ennius. 88
Epigrammat. Vet. 41.162.164.166.172 173.177.178.179
Henricus Erastius. 222
Etymologicum Magnum. 6
Euripides. 25.166
Euripidis Scholiastes. 14
Eusebius. 14.29
Eustathius. 36.215
Exodus. 2.34

F

Lucius Faunus. 27.73
Minucius Felix. 7.18.62.70.117.126.134
Benedictus Fernandius. 143
Bernardinus Ferrarius. 208
Scipio Ferrarius. 66
Festus. 9.17.26.48.69.74.93.94.135.144.177.178.182.206.218.219.224.225
Iulius Firmicus. 7.26.54.61.104.105.163.169.185.203
Valerius Flaccus. 24.37
Flaccus Siculus. 165
Anutius Fœsius. 186
Franc. de Fogaroles. 7.34
Fortunatus. 61
Hieronymus Fracastorius. 19
Marius, & Pompeius Frangipani. 212
Iulius Frontinus. 142
Cornelius Fronto. 5.135

G

Iacobus Gaffarellus. 157
Gallus Poeta. 21
Galenus. 29.177.182.186
Ioan.Galuanus 8.17.25.64.92.138.158
Ianus Gebhardus. 62
Gellius. 5.29.55.117
Genesis. 19.34.129
Scipio Gentilis. 13
Lilius Giraldus. 17.33.182
Glossarium Vetus. 212.224
Hubertus Golzius. 17
Grammatici Veteres notantur 5. defenduntur. ibid.
Gratius. 158.214
Gruterus 10. 19. 24. 28.64. emendatus. 75.84.86.119 156.157. corr. 167.170
Franc.Gualdus. 48
Georgius Gualterus. 183
Petrus Gyllius. 3

H

Dionys. Halicarnasseus. 16.40.163
Harpocration. 6
Daniel Heinsius. 60
Heraclides Ponticus 185
Desiderius Heraldus. 222
Herodianus. 6.29.84
Herodotus. 6.32.47.52.103.106.123. 166.173.194.205
Herophilus. 221
Hesichius refellitur. 67.87.149
D. Hieronymus. 5
Hippocrates explicatur. 177.186.224
Gaspar Hofmannus 177
Homerus. 25.36.59.89.148.203
Homeri Scholiastes. 87
Seruius Honoratus 5
Horatius 3. explicatur. 4. 14.28.55.60. 66.78. 97.99.136.147.155.166.187. 195.206.217.223.
Horatij Vetus Interpres. 60.217
Hyginus. 49. expositus. 63.135.162.213

I

Iamblichus. 20.152
Idatius Episcopus. 140
Ionæ Historia. 151
Iornandes. 199
Iosephus. 47.124.129.133.195
Isidorus. 5.50.135
Iudicum Liber. 90.126.204
Iudith. 44
Fabianus Iustinianus. 141
Iustus Comes. 190
Iustinianus Imp. 6
Iustinus. 7.197.205
Iuuenalis. 12.14.38.52.55.62.66.82. 109.155.176.216
Iuuenalis Vetus Scholiastes. 66. Vetus Interpres. 218

L

Lactāt. Firmiā 36.61.72.79.140.177.207
Diogenes Laertius. 33.190
Dionys. Lambinus probatus. 4
Lampridius. 23.125
Cornelius à Lapide. 18.40
Scribon. Largus. 197
Iosephus Laurentius. 7
Vofgangus Lazius. 10. emēdatus. 19.70
Albertus Leander. 152
Leo Mutinensis R. Venetus. 3
Leonides Alexandrinus. 169.175
Georgius Leontinus. 38
Ioann. Leunclauius. 90
Libanius. 89
Fortunius Licetus. 23.180
Iust. Lipsius. 90.94.124.143.145.200.219
Liui°. 9.15.17.30.31.37.38.44 48.52.53 74.88.101.111.113.116.124.127.128 129.131.144.175.182.203 205.207
Eilardus Lubenus. 178
Lucanus. 6.62.135.201
Lucianus. 43.88.184
Lucilius. 215
Lucretius. 42
Luctatius Placidius 50
Lycophron. 153

M

Machabæorum Liber. 129
Paulus Macuius. 37

Ma-

Macrobius. 9.16.22.39.98.117.125.134.187.195
Ioan. Mangonius. 64
Manilius. 6.48.148.178
Paulus Manutius Pater. 17
Aldus Manutius. 70.78.224
Bernardinus Maphæus Cardinalis. 58
Ammianus Marcellinus. 29.103
Non. Marcellus 5.88.89.91.117.147.184.190.206.222.223
Ioannes Marianus. 224
Marlianus. 29
Martialis. 14.50 67.explic.71.74.77.87 88.89.102.105.106.exp.167.195 216
August. Mascardus. 211
Lucius Maurus. 153
Val. Maximus. 0.48.54.64.94.107.184
S. Maximus. 4.40
Pomponius Mela. 106
Marius Mellinus. 59
Ioannes Metellus. 58
Ludouicus Mercatus. 143
Hieronymus Mercurialis. 58. 78. 85. tentatus. 135.181.182
Ioannes Meursius. 25.56
Ioannes à Meyen. 160
Martius Milesius. 92.96
Moises. 19.192
Renatus Moræus. 94

N

Gabriel Naudæus. 1.46.158
Andreas Naugerius. 19.78
Gregorius Nazianzenus. 126
Nemesianus. 173
Cornelius Nepos. 146
Nicephorus. 30
Nicander. 37.166
Nicarous. 104
Aloysius Nouarinus. 34. laudatus. 143
Benedictus Iouius Nouocomensis. 223
Numeri. 34.40.90 126.195

O

Olympiodorus. 23
Oppianus. 129.140.141.146.162.167
Publilius Optatianus. 23
Orosius. 29
Abrahamus Ortelius. 63
Felix Osius. 79
Ouidius. 41.49.52.56.74.87.89.91.92.96.107.120.122.135.136.144.149.151.155.161.162.163.165.172.175 178.explic.214.215.216.

P

Gaudentius Paganinus. 138
Palladius. 51
Iacobus Pamelius. 124.135.219
Guido Pancirolus. 143
Onufrius Panuinius. 21
Paralipomena. 126
Ioan. Passaratius. 62.225
Velleus Paterculus restitutus. 70
D. Paulus. 40.150
Paulus Diaconus apud Festum. 26.135.144.204
I. Paulus I.C. 130
Pausanias. 6.7.35.37.38.78.91.125.152 180.201
Aul. Persius. 67.86.91.149
Persij vetus Interpres. 217
Petronius. 88.89.182
Gulielmus Pettæus. 197
Nicol. Fabritius Peyresch. 86
Phalaris Agrigentinus. 6.7
Gulielmus Philander. 51
Iunius Philargyrius. 134
Cosmus Philiarius. 143
Philippus. 178
Philippus Paræus. 7
Philostratus. 166.197.218
Photius. 6.23
Io. Franciscus Picus. 197
Piersonius. 119
Steph. Pyghius. 27
Laurentius Pignorius. 21 69.79.164
Pindarus explicatur. 35.177
Pindari Scholiastes emendatus 36 defenditur. 37.87
Aleardus de Pindemonte. M.S. 75

Hie-

Hieronym. de Pindamonte. ibid.
Pius I. Pontif 209
Plato. 8.12.97.104.129.154.161.182
Plautus elucidatur. 5.14.42.76.77.95.96.106.108.130.146.182
Plinius maior. 7.8 12.13.14.22.33.36.38.43.44.47.53.57.85.exp.91.124.127.131.138.140 141.147.164.172.175.203.221.224.225.226
Plinius Iunior. 13.14.exp.78.96.111
Plutarchus. 7.22 32.33.34.35.38.40.44 45.47.54.69.85.93.98.107.113.117 129.145.153.161.167.176.181.182 183.185.201.202.203.215
Angelus Politianus. 171
Trebell. Pollio. 5.114
Iul. Pollux. 6.51.90.221
Iouianus Pontanus. 95
Iacobus Pontanus. 61
Ausonius Popma. 76
Porphyrio. 6.206
Porphyrius Philosophus Pythagoricus. 7 34.41.51.58.161.163.166.177 200.201.202.220
Pandulphus Prateius. 5
Priap. collector. 55.59.180
Procopius. 200
Propertius 5. explicatus 13.39.43.49.50.51.52.53.56.62.67.exp.89.96.173.200
Prudentius 13.14.explicatus.44.71.137 165.172.176.205.216
Claudius Puteanus. 70
Erycius Puteanus. 103
Cassianus à Puteo. 92.158
Pythagoras. 7.33.151

Q

Franciscus Quesnovyus. 213

R

Matthæus Raderus. 67
Radeuicus. 200
Georgius Raguseus. 143
Regum Libri. 43.126.187
Io. Baptista Rhamusius. 19
Paulus Rhamusius. 79.221.
Cœlius Rhodiginus. 89
Ioannes Rhodius. 1.36.75.157 218
Simmia Rhodius 180.224
Nicolaus Ricciardus. 143
Iustus Ricquius. 133
Curracus Rittershusius. 148.167
Ronconi. 29
Bartholi. Ronsseus. 219
Cardinalis Rothomagensis. 24
Iacobus Rutgersius. 218
Rutilius. 122

S

Andreas Sacchus. 213
Io. Dominicus Sala. 193
Claud. Salmasius. 5
Salomon Propheta. 131
Iulius Scaliger. 160
Ioseph. Scaliger. 5 13.18.69.96.117.135.138.147.155.162.195.222.223.224
Erasmus Schmidius. 35
Isidorus Scholasticus. 191
Franc. Schottus. 73
Ioannes Seldenus. 97.193.197.219.223
Seneca. 12.14.26.43.78.84. explicatus. 104.111.132. exponitur. 136. 145. 146.explic.150.151.191.
Seneca Tragicus. 98.148
Seruius. 9.39.70.72.140.150.215
Silius Italicus 52.54.56.exp.73.132.215
Henricus Smetius. 27.58.158
Gulielmus Soierus. 11.36
Iul. Solinus. 33.106
Sparuanus. 23.84
Statius. 24.51.52.71.87.89.96.126.165
Henricus Stephanus. 35
Stobæus. 88
Stobæi expositor. 7
Strabo. 23.106.181.182.213
Guil. Stucchius. 8. tangitur. 35.144
Franc. Suertius. 63
Suetonius. 16.17.26.28.38.39.41.43.53 78.79.89.emendatus. 96.103.109.

ex-

explic. 111.112.113.126. 132.explic. 133.140.145.177.178.181.182.193. 203.205
Suidas. 51.124.131.explic.167.185
Suidæ interpres. 7
Symmachus. 7.69.175

T

Tacitus. 16.25.37.109 113.129.130. 132.230
Achilles Tatius. 6
Terentius. 26.49.97.189.221
Tertullianus explicatur. 7.13.30.43.84. elucidatur. 107.124. emendatur, & explicatur. 176.197
Theocritus. 95.162
Theodoretus. 101.186
Theophrastus. 60.144.166
Apollonius Thianæus. 48
Gaspar Thuillerius. 85
Thucidides. 146
Tibullus 4. exponitur. 25.41.44.53.55. 61.explic.68.69. exp.77.98.exp.108. 145.155.159.160.161.162.173.180.
Tiraquellus. 10
Tostatus. 40.126
Triuultij. 46
Adrianus Turnebus.60.91.93.135.176. 184

V

Pierius Valerianus. 160
Laurent. Valla notatur. 5
Horat. della Valle. 156
Robertus Valturius. 125
Varro. 51.74 85 91.correctus.95. 184. 215.217
Marcus Velserus. 159
Flauius Vegetius de milit. 126.153
Marcus Velserus. 42.159
Io: Baptista Verus. 11
Io. Vesslingius. 1.25.92
Publ Victor. 220
Villericus. 133
Virgilius. 2 6.9.14.25. 36.42.52.53.54. explicatus.60.emendatus. 62. 69.77. 90. 105. 108. 116. 131. 132.135.138. 145.146.148.151. 153.157 158.160. 161.162.169.173.174. 175.192.193. 200.201.203 216.
Virgilij Interpres. 132.108
Vitruuius. 4.213
Ludouicus Viues. 135.164
Hieronymus Volfius. 7
Aurelianus Vopiscus. 23.125
VRBANVS I. 209
VRBANVS IIX. S. P. laudatur. 92. 209.
Vrsattus de Vrsattis. 194
Fuluius Vrsinus. 21.149

X

Xenophon. 32.177
Guliel. Xylander. 7.correctus. 33.142

INDEX

RERVM, AC VERBORVM.

A

AAronis virga rebellionis monumentum. 195
Ἄβατον. Adytum. 54
Achilles cæsariem vouet. 89
Adorare. 42
Adonis minister Veneris. 107
Ædes argentea qualis dicata. 18
ÆDICVLVS Deus. 71
Ægrotantium Vota. 180.181
Ægroti in templis dormiebant. 181
Ærarium in templo Saturni. 130
Æsculapius Messanæ tutela. 183
ÆSCVLAPIVS Coniugibus in honore. 100
Æsculapij templum. 180.182
Æsculapio Gallus, item Gallina. 182
Æsculapij statua. 184
Æsculapio tabulæ suspensæ. ibid.
Agonius Deus. 88
Agenonia Dea. ibid.
Agrorum TERMINI. 165
Amantium vota. 226
Amicorum pro se suisq; vota. 188
Anathemata. 67
Ancillarum festum, & vota. 196
Angli homines immolabant. 200
Animalia defunctis cara piræ imposita, etiam apud Ægyptios condita. 25
Dijs invisa sacrificijs admota. 36
Animalium simulacra pro voto. 36
Animantia hostibus erepta Dijs oblata. 125
Item Oraculis. 129
Vulcano, Marti, & Palladi accensa. 129
Imò, Armorum simulacra. 136
Interdum omissa. 138
Anseris simulacrum. 36
Antelij Dij. 108
Ἄνθεμα. 6. ἀνάθεμα. ἀνάθημα. 212
Antinous deuotus. 41
Antisthenis de Amore iudicium. 101
Ἀντίφυχοι. 41
Anuli aurei iactus in mare Venetũ. 112
Ἀπαθανατίζειν. 41
Apollinis cognomina. 141
Apollinis ara Atheniis. 23
Apollini Medici vota fecerunt. 140
Apollinis Palatini templum. 141
Petri Aponensis Vita, Autoris. 1
Aponenses Thermæ. 1
Aquarum usus. 170
Aquarij Nymphis deuoti. 170
Aqua lustralis. 216
ARÆ in montibus Euganeis. 47
In castris. 120
Aræ superis dicatæ, inferis Antra. 47
Aræ nuncupatæ. 19
Asyli loco. ibid.
Aræ dedicatio. 20
Tutelaris. 21
Ara loco Arcæ. 24
Defunctis dicata cum Donarijs, & Victimis. 25
Inter vouendum manibus tacta. 42
Arbores velatæ. 165
Argo nauis. 148
Aricia vrbs. 214
Arist. votum pro salute Nicanoris. 190
Arma Ioui dicata post reditum ex bello. 122
Marti etiam sacra. 129
In Armis superstitio. 197
Artemisium. 214
Artificum collegia. 179
Athenæ Patauinæ Autoris. 1
Atheniensium supplicatio. 47

Augurum dolus. 186
Augusti cognomen Dijs commune. 159
Aures Mineruæ sacræ. 140
Aurem pecudibus præcidere. 173
Aurigæ manus. 218
Aurum oblatum. 37
Aureum vellus Marti sacratum. 37
Autoris institutum. 208
Autoris sententia de Donario. 8

B

BEt V permutata. 170
Baccho crines. 87. donaria. 166. statua. ibid. 167
Bacchus religionis, ac libationis autor. 165
Vini inuentor. 166
Bacchæ, coronæ. 166. 168
Sacra triennalia. 167
Balnea sacrata. 39
Barba Dijs sacrata. 89. quando. 90
Barba Apollini dicata. 87
Barbam tangere. 43
S. Bartholomæi templum Patauij refectum. 10
Basilica D. Petri Romæ. 210
Belluæ in templis suspensæ. 37
Bellum. 120
Bibliotheca Latina Apollinis. 28
Græca. 29
In Templo Traiani. ibid.
Herculis. ibid.
Pacis. ibid.
Capitolina. ibid.
Palatina conflagrauit. ibid.
Ruri. ibid.
Constantinopolitana. 30
Bibliothecæ in Templis & Cœnobijs conseruatæ. ibid.
Bibliothecæ Patauinæ Autoris. ibid.
Bibliothecis Minerua dicata. 138
Bos Musis immolatus. 142
Bouis necessitas. 154
Bucentaurus Venetus. 149
Bullæ Veneri dicatæ, Iunoni pariter. 86

C

CAlamus Lipsij Halæ. 142
Callirrhoe Baccho immolãda. 203
Canis Pani immolatus. 163
Canis æneus. 36
Canthari sacrati. 39
Caper Baccho immolatus. 136
Capra Pani oblata. 163
Capillorum restitutio. 90
Caput velatum in sacris; quandoque apertum. 43
Carnea. 82
Castagnari pagus. 220
Castor & Pollux. 150
Catulinæ usus. 224
Census Neptunus. 177
Centauri statua. 36
Ceres. 161
Cum Iside eadem. ibid.
Cerealia. 161. 162
Cereris sacra luctui aduersa. 224
Cerua Dianæ sacra. 175
Cestus Veneri sacratus. 102. quid ille. ib.
χαριστήρια. 56. 212. 219
CHRISTO oblata Sapientũ dona. 209
Ciconia Iunoni sacra. 220
Cilo. 11
Cinxia, Dea. 94
Pro Ciuitate votum. 119
Clauus Dianæ oblatus. 223
Clauus latus. 217
Clauata. 218
Cleopatræ margarita Veneri sacrata. pag. 125
Clypeus Apollini donatus. 123
Clypeum erigere. 132
Clypei votiui. 133
Clypeus fidei symbolum. ibid.
Cœcæ votum. 187
Cœna populo data. 45
Cœsiorum hortus. 83
Coma sancta. 161
Coma fluminib. à Iuuenibus dicata. 87
Item, Æsculapio. ibid.

Com-

Cõmentaria tutelaribus consecrata. 143
Compitalia solemnia. 74
Concordia coniugum. 98
Constantini Arcus Romæ. 114
Cornix maritalis concordiæ symbolum. 98
Georgij Contareni Hortus. 181
Conualescentes alienis monitis vota soluisse. 186
Corona, & sceptrum Ioui dicata. 45
Coronæ aureæ Ioui dicatæ. 127
Cortinæ dicatæ. 39
Corybantica sacrificia. 51
Crines Dijs Virgines donabant. 88
etiam Matronæ. ibid.
Crines Hippolyto sacrati. 91
Cunina. 82
Cupido. 93. Veneris filius. 197
Harpocrati Rosam consecrat. ibi.
Cupidinis statua Amoris pretium. 134
M. Curtius se pro patria deuouit. 117

D

DM. quandoq; in Epitaphijs non exstare. 193
δαίμονες. 68
Dani victimas humanas offerebant. 200
Vandalos, Liuonos pietate instruxerunt. ibid.
Dare, pro vouere. 16
Dauid Propheta armis usus consecratis. 54
Decimæ. 32
Apollini & Herculi dicatæ; Item Dianæ, Ioui.
Eorum qui in bellum profecturi.
Cum Epulis.
De Manubijs. ibid.
Veteris Ecclesiæ. 209
Decimæ. V. L. duûm generum. 218
Defixus. 219
Deorum simulacra fictilia, lignea. 12
Deorum effigies votis præpositæ. 24
DEVS ignotus Atheniensium quis. 22
Deuoti. 41
Diana Λυσίζονος. 95
Lochia. 221
Nemorensis. 99
Dianę Templum Nemi. 97. 213
Diana, Lucina. 97
Dianæ Sacra. 174
Diana Facelina. 214
Sospitatrix. 217
Dianæ cerua dicata. 225
Dianæ Aricinæ Speculum. 213
Simulacrum. ibid.
Templum. ibid.
Sacrum. 214
Dicare, dedicare, sacrare, consecrare. 13
Dij Magni. 159
Dij Patrij. 70. 220
Dionysij Templum. 166
Dionysius Tripudij Deus. 168
Domiducus, Deus. 94
Domitius. ibid.
Donaria. 5. 6. 7. 8
Donariorum origo. 2
materia. 13
Dona. 5. 6
Donaria pretiosa Deo ingrata. 161
Donaria quandoq; in Templis transposita. 53
Donaria & Vota in parietibus signata. 59
Donaria mulctatitia. 207
Sacra. 208
Donãtis nomen Donarijs additum. 212
δῶρον, Palma. 44
Ducum defunctorum arma Dijs suspensa. 126

E

ECclesiæ opes. 209
Echinus Baccho suspensus. 166
Edusa, Dea. 82
Effigies Liberorum ac Nepotum. 133
Effigies Maiorum appensæ Dijs. 73. & Illustrium virorum. 132
Egeriæ fontis aqua. 215
Egeria, Dea. 96

Εἰλήθνια, & Ἐλευθὼ. 97
Elagabalus Imp. 23
Ἑλώρια. 217
Emendationes C. Celsi. 36
Epei securis. 174
Ἐπισφραγίζεσθαι. 218
Epigrammata Anathematica. 221
Epona Aurigarum Dea. 176
Epulæ sacræ. 38.45
Epulæ ad tumulos. 192
Eques, pro Equo. 117
Equona. 225
ἕρμενον. 146
Exulum vota. 147

F

FAbulinus. 82
Facere. 216
Fascinus. 82.85
Fascinum. 85
Fascini amolitio. 85
Fata. 191
Fata pro pueris concepta. 84
Febris Deæ Ara, & Templa. 183
Epitheta. 183
Fictilia dona. 12
Fictilis Iuppiter. 12
Figlinæ locus Romæ. 12
Filiorum oblatio. 84
Filij Deorum habitu vestiti. 84
Filiæ prostitutæ. 106
Fistula Pani sacrata. 173
Flator. Tibicen. 157
Florum Præsides. 171
Flora. 172
Florealia festa. 172
Foculare. 76
Fontes diuini. 170
Fortuna Loci. 70
Principis culta. 73
Fortunæ veneratio. 72
etiam in Coniugio. 101
apud Imperatorem. 192
Fortunæ Elogia. 120
Fortunæ Primigeniæ Corona. 127
Fortunæ Virilis effigies. 92
Forum dicatum. 26
Franci immolabant homines. 200
Frangipani Marchiones. 12
Fraudis Ara. 206
Frons Genio sacra. 140
Funalia. 45
in Funere voti instauratio. 26
Furum vota. 206

G

GAllorum barbara superstitio. 199
Gemmæ priuatum votum exhibentis explicatio. 48
GENII Cultus. 68
Etymon. ibid.
Vis. 69
Genius masculis recens natis præfectus. pag. 69
Genius Regionum ac Vrbium. 69
Plantarum, Fontium, Ædificiorum, Librorum, partium corporis. 71
Senatus Pop. Romani; Principum; Militię; Familiarum. 72
Deus natalis. 77
Genio vota publica soluta. 72
litatum die Natali. 78
Genitale æneum. 85
Genij signum. 8
Genua Misericordiæ sacra. 140
Gladiatorum obligatio. 196
victus. 226
Donaria. 197
culter; Iecur; sanguis. 197
Gladiatores Rudiarij. 197
Gothorum immanitas. 199
GRATIÆ Veneri additæ. 107
Gratiarum ara. 23
Gymnasium dicatum. 27

H

HD. 65
Hecatombæ. 35.
Hyperboreorum. ibid.
Heluetiorum conuiuia. 8
Herculi Capilli sacrificati. 87

Her-

Herculi Nauis oblata. 123
vota pro salute Imperatorum soluta. ibid.
Item, pro reditu. 145
Hercules inuictus. 123.222
Herculis statua. 141
Hermathena quid. 138
Hermæ Mercurio erectæ. 146
Hilaritatis præses. 185
Hippocrates Apollini scelerō dicat. 180
Hippocratis obseruationes. ibid.
Hippolyti numen. 217
Historiæ Venetæ breuiarium. 11
Homines consecrati. 39
HONORI Deo sacrificatum capite aperto. 43
Horæ, seu Hebæ comæ dicatæ. 88
Horta. 88
Hora. 88
Horæ nuptijs aderant. 95
Hortorum tutela Venus. 74
Hostia atra. 48
Hostilia vota. 200
Humanæ victimæ Græcorum. 200
Hydropici icon. 187
Hymenæus. 93

I

IAnus. 82
Ianus & Vesta prima villicorum numina. 157
Icones And. Naugerij & Hieron. Fracastorij. 19
Ignauiæ votum. 206
Imagines Hebræis Orientalib. vetitæ. 3
Imagines Imperatorum. 126
Imagines Maiorum Lares. 132
pro Imperio Ro. votum. 119
pro Imperatoribus vota. 119.123.203
Imperatorum vota in principio Imperij. 124
Impp. vota. 16
Incuruare. 42
Infans qui legitimus. 82
Inferiæ hieme institutæ. 193
Insignare. 218
Inscriptiones Tabularum. 56
Inscriptionum Antiquarum omis. 156
Interduca. 93
Ioseph. 185
Iouis Victoris templum. 16
Tonantis templum. 16.17
Conseruatoris ædes. 16
Iouis Prædatoris templum. 131
Ioui Capitolino dicata Carmina. 140
Ioui Feretrio additæ Iunonis & Minerua cellæ. 15
Iouis Statoris templum. 14
Iouis templa in Capitolio. 16
Ioui Cassio donariū à Troi. oblatū. 124
Iouis Stygij victimæ. 193
Iouia Porticus. 27
Iouis Capitolini statua. 90
Isis, quid. 63
Isidis & Osiris ædes. 17
Item, Serapidis. 184
Ἰσμήνιος. 141
Iudæis Lilith suspecta. 98
Iugatinus. 93
Iuno filijs præerat. 82
Iuno femellis nuper natis adiuua. 69
Iuno, Lucina. 69. & Luna. 91
Iunonis hospitæ Genius. 77
Iunonem Natalem feminæ venerabantur. 91
Iunoni sacrificatum die natali. 77
Vota etiam soluta pro facili partu. 96
Iunonis templum. 16
Iuramentum per Principem. 220

K

Κνώδαλον. 36
κνωσσεν. ibid.

L

LActicinia Dea. 164
Lampsacij cultri. 171
Lancinatio. 35
Publici, & Domestici. ibid.
Nuptijs desiderati. 95
apud Vestæ seruati. 220

La-

Lares Vrbani. 74
Permarini.
Hostilij.
Viales.
Rurales. 74.220
Querquetulani. 74
Lares Domestici. 76
Familiarum. ibid.
Lar cœlestis. 77
Lares à Genio distincti. 74
Lares Viales. 126
Laribus vota publica à Principe instituta, & Principi à Pop. reddita. 75
Larum Donaria. 87
Latona, Lucina, Dea. 96
Lauernæ imago. 206
lucus. ibid.
Laurus Ioui appensa. 127
Lauretani fani lucerna aurea. 210
Lectisternia. 30.38.45
Lectuli pensiles. 221
Pro Legione Votum. 119
Lemures. 74
Lepus Baccho oblatus. 166
Leuana Dea. 82
Liberorum cura. 85
Pro salute eorum votum. ibid.
Pro Libertate votum. 86.195
Libertatis templum. 195
Libri vett. in arborib. plumbeis repositi. 29
Libum à libando. 87
Lilith. 97
Lingua Mercurio dicata. 146
Liuoni & Lituani homines mactabant. pag. 200
Lubentinæ lucus sacer. 222
Lucerna antiqua ritus funebres exhibens. 25
Luci sacrati. 38
Luctus votis inauspicatus. 45
Ludi votiui. 4.30
Magni.
Seculares. ibid. 31
Victoriæ. 31
Apollinares. 31
Iuuenales.
Iuuentutis.
Triumphales.
Natalitij.
Pro reditu Principum. ibid.
Sacri. 32
Miscelli. ibid.
Cereales. 163
Floreales. 172
Piscatorij. 178
Taurij. 226
Ludus nauticus Patauij. 222
Lupæ statua. 36
Lupi statua. 37
Lupercalia. 163
Lyra dicata Apollini. 137

M

MAsseiana domus. 28
Tabula. 181
Manes lustrati. 192
Manibus oblata Donaria. 153.191
Manibus litatũ humanis victimis. 203
Manturna, Dea. 94
Manu venerari. 43
Manuum ablutio in sacris. 44
Mars Siluanus. 155
Martis Patria. 200
Martis ultoris templum. 17
Marti sacratæ hostiæ. 199
Martis galea in Capitolio seruata. 130
Martius mensis Picumno sacer. 99
MATRONÆ Deæ. 84
Matronarum votum. 48
Matuta. 164
Mausolea. 24
Medicina primitùs gratuita. 184
Medicorum disputationes. 182
Mel in sacris mortuorum. 226
Mena, Dea. 96
Mensæ in sepulcris. 225
MENTIS Templum. 144
Menti Iustitia dicata. 144
Mẽtum tangere in supplicationibus. 43
Mercurius. θεὸς εὐόδιος. 146

Mer-

Mercurius Communis. 146
Mercurio lingua sacrata. 146
Mercurij statua in Circo. 177
Mercurius Coniugio gratus. 100
Mercurio piscis dicatus. 178
Meretrices Veneri litant. 105
Militum vota. 135
Minerua Medica. 139
Flauiana.
Capta.
Chalcidica.
Catulliana. 140
Minerua Custos à Cicerone dicata. 144
Minerua ingeniorum tutela. 138
Mineruæ Digiti sacri. 140
Mineruæ victima. 99
Mons Orton. 2
eius Templum. ibid.
Morborum auxilia in templis relicta. pag. 58.180.183
Morta. 191
Mulieres captiuæ recuperata libertate rasæ. 89
Munera. 5.7
Murcia. 206
Murea. 88
Murtetum. 12
Musis sacrificatum ante bellum. 124
Musæ Apollinis & Herculis sociæ. 141
Musarum Ara. 23
Mutinus, Deus. 94

N

NAscio. Natio Dea. 82
Natalitia. 77
Imperatorum & Magnatum. 78
Deorum. 79
Locorum, Vrbium, Templorum, Statuarum, Nauigiorum.
Victoriæ. 79
Natalitij Dij. 78
Natali die ætas computata. ibid.
Nauigij inuentio. 63
Ναὸς. 18.218
Pro Naue votum. 148
Nauium tutelæ. 149
Naufragi liberaliter habiti. 66
Castori & Polluci tabulas suspendebant. 67
Vestimenta etiam. ibid.
Naufragorum sacra. 148
Pro Nauigantibus amicis votum. 223
Nauigantes comam euellunt in tempestate. 89
Nautarum vota. 153
Vestis. ibid.
Tutelæ. 154
Tabulæ. 66
Nautica superstitio. 26
Nazaræi. 40. barbam tondebant. 90
Nemi. 12.22.43.122.132
Nemorense oppidum. 212
Νηφάλια. 166
Neptunus maris dominus. 152
Equis præfectus. 177
Circi præses.
ἵππιος.
Census.
Neptuni fons. 152
Templa. 153
Templum apud Atlantes. 154
Ludi. 177
Neptuno Piscatores deuoti. 178
Nictigretum herba votis adhibita. 47
Nonus dies mortuis festiuus. 28
Normanni humanis victimis delectati. 200
Nouendiales feriæ. 28
Nouennales ludi. 30
Nudipedalia. 47
Numismata Dijs sacrata. 39
Numus antiquus. 17.122.161.162
Nundina. 82
Nuptiales Dij. 93
Nympharum sacra. 169
Dona sacrata. 170
Veneratio. 168
Nymphæ Querquetulanæ. 74

O

OBliuionis Ara. 22
Obliuio dicata Baccho. 167

Octa-

Octauiana Porticus, & Bibliotheca. 29
Odontagogum plumbeum. 219
Olerum honos 226
Olitorum dona. 172
Ὀνοσφαγία. 35
Operari. 216
Opis. 82.99
Orbona. 82
Oscilla. 13.134.168
Oscorum Apocope. 66
Osculum dextræ Deorum. 42
Osiris. 63
Ossilago. 82
Ouis Cernuaria. 224
Ouum Dianæ sacrum. 224
Ouum Baccho consecratum. 167

P

PAlilia festa. 79.173
Palladia dicata. 23
Palladium quid. 23
Palladis Auantinæ templum. 139
Palma æternitatis symbolum. 158
Pan Coniugio venerabilis. 101
Pani donum. 108.163.173.178
Pantheon tholoides. 51
Parietaria Mineruæ. 224
Patellarij Dij. 76
Parthenium. 171
Patera in numis. 7
Patriæ amor. 116
pro Patria votum. 117
Parcæ. 191
Πάτριοι. 123
Pauentina. 82
Pegasus Ioui sacratus. 140
Penates. 76
Penatibus oblatæ à Pueris bullæ. 86
Peregrinantium vota. 140
Peregrinaturi capillos vouerunt. 89
Pertunda, Dea. 96
Peruigilia. 45
Pes æneus. 64
in Peste votum. 30.35
Peta. 88
Philosophica vota. 40
Picumnus. 94
PIETATIS Ædes. 17
Pij audaces. 120
Pilumnus. 94
Pisces Neptuno sacrati. 148
Pisces Deorum loco habiti. 177
Piscatorum dignitas. 178
Piscatorij Ludi. 178
Plagula. 217
Plectrum Mineruæ dicatum. 138
Pocula dicata. 45
Poetarum Donaria. 136
Poetæ suos Amores nuncupabant Veneri. 103
Pollicitatio inconsulta. 205
Pollucere. 33
Populi vota pro Principe. 109.113
quando suscepta. 118
Porcus Mineruæ mactatus. 36. Veneri inuisus. 219
Porca Cereri sacra. 162
Porticus dicata Ioui, Genio, Siluano. pag. 27
Æsculapio, Hygiæ. 28
Portuum Deus. 153
Potina. 82
Prælia in templis figurata. 56
Præneste. 12
Prædites. 76
Prema, Dea. 94
Priapus ruris custos. 160
Priapo munus. 108.160.172.178
Priapi sacra. 172
Primitiæ Apollini, Laribusque oblatæ. 33
Principes in terris Dij. 108
Principum cura de votis. 113
Procuratorum pro villa votum. 164
Prosa, Prorsa, & Posuerta, Dea. 96
Proserpina Coniugij fautrix. 100
Proserpinæ porca mactabatur. 105
& Vacca sterilis. ib.

προ-

προσδέχεσθαι. 42
Psechias. 196
Puellarum vota. 91
Puerperæ icon. 96
Puluinaria. 45
Pupæ imaguncularæ à virginib. oblatę. 91
Puppis coronata. 223
Purpura in Capitolio sacrata. 125
Purpura πλατύσημος. 217
Pyramides ad tumulos. 2
Pythagorici supplicationibus abstinebant. 211
Pythius. 141
Pythia Ara. 23

Q

QVadrigæ sacratæ. 39
Quercus æternitatem notat. 158
QVIE. 66
Quinquennales ludi. 30.109

R

REditus Imperatori sanguine humano impetratus. 145
Regũ post reditũ ex bello donaria. 123
Religionis etymon. 40
Res turpicula. 85
Reus radebatur absolutus. 89
ῥέζειν. 216
Rosa Harpocrati sacra. 107
ROSTRA, Templum. 52. spolia marina. 219
Rumina, vel Rumia. 82
Runcina, Dea. 164
Rusona. 94

S

SAcra votis adhibita. 12
Sacra Donaria in aliòs usus vertere nefas. 126
Sacra Donaria iure belli mouentur. 130
Sacris initiati primitùs. 39
Sacerdotes veterum gulosi. 45
Sacerdotes ethnicorum Dijs barbæ, & capillorum primitias offerebant. 90
Sacri. 41
Sacrificiũ plerunq; votis præmissum. 46
à quibus, & quando. 48
Sairen. 185
pro Salute vota, etiam deplorata, amicorum vota. 189
Vota pro salute publica. 190
Satyrus Baccho immolatus. 166
Scriptores vota pro Principe suis operibus præmiserunt. 113
Secessio. 40
Secures sacratæ. 38
Segetia. Segesta. 164
Senensis urbis insignia. 37
Senectutis incommoda. 190
Senum vota præparca. 191
SENECTVTIS Templa. ibid.
Separatio, pro consecratione. 40
Septentrionalium dona Cerealia. 163
Serapis Medicinæ Deus. 184
Deus Magnus. 185
Hilaritatis Præses.
quis. ibid.
Serui libertate donati capillos rescindunt. 89
pileum accipiunt in templo Feroniæ. 195
Seruorum vota. 194
Sigilla. 134.135
Signum. 158
Signa Tabellis addita. 59
Silentium Nymphis amicum. 171
Sil. Italicus celebrauit Virgilij natalẽ. 78
Siluanus Augustus. 159
Pan. 224
Siluanus utero gerentibus infensus. 96
Siluanus è Laribus unus. Nudus. Sanctus. 155
eius cognomina. 158
Smyrnæorum & Magnetum fœdus. 223
Sobria Baccho sacrata. 166
Soluere Tabellas. 218
Speculum Veneri dicatum. 104
Spolia lacunaribus affixa. 51
item q; Fastigijs, Postibus, Portis, Porticibus, Principis ædibus, & Ducum. 52
Liminibus priuatis. 53
quo ritu. 53

Spolia. 7
in Templis suspensa Imperatoribus. 124
Cereri dicata. 128
Ioui Feretrio. 131
Stando vota olim concepta. 43
Statilinus vel Stabilinus. 82
Statuæ metallicæ. 38
Statua aurea. 38
Statuæ in confinibus defossę. 22
Aris additæ. 23
Stimula. 88
Stipes Dijs data. 111
etiam Principibus. 112
Stirpes Numinibus sacræ 171
Strapazzo. 35
Strophia. Strophiola. 91
Subigus Pater. 94
Sueouetaurilia. 45
Sumenianæ mulieres. 106
Suppellex Dijs oblata. 39
Supplicationes. 45
Suspendere clypeum quid. 131
Syri piscibus abstinebant. 178

T

TAbulæ votiuæ. 3.6.8.13
earum occasio. ibid.
Notatio. 4
Species. 13.55.56
Discrimen. 55
Tabella. 55
Tabella Cebetis. 211
Tabellæ scriptæ. 55
Sigillares.
Pugillares.
Citreæ
Eburneæ.
Duplices.
Triplices.
Quintuplices.
Signatæ.
Testamentariæ.
Matrimoniales.
Censuales.
Ærarij.
Contractus.
Proscriptionis.
Pictæ variæ. ibid.56.59.62
Tabula Androdi. ibid.
Horatiana. ib.56.59
Tabellæ Medicæ. 58
marmoreæ parietibus templorum insertæ. ibid.
Tabellæ votiuæ Nauigantium. 59
Tabularia. 219
Tabulæ Neptuno suspensæ. 153
Tali aurei in fontem Aponum iacti. 112
Taurus nauis effigies. 225
Tauri aduenas immolant. 201
Taurilia. 45
Tellumus. 94
Tempestas Dea. 154
Templa Dijs ab initio dicata. 15
Tẽpla Senatus autoritate consecrata. 17
picturis ornata. 57
Templa argentea. Vid. Æd.
Templorum Dedicatio. 18
Templa spoliata. 130
depositis tuta. ibid.
Termino statua erecta. 165
TERRÆ votum solutum. 98
cum sacrificio. 99.A.222
Θεωρία pro Donario. 8
Textores Mineruæ cultores. 179
Theriaca Antiocho familiaris 225
Thermæ sacratæ. 39
Thermæ Calderianę. 75
Theutato Galli & Germani litant. 201
Theutatus Mercurius. ibid.
Tholus quid. 50.219
Thorax à Iul. Cæs. Veneri donatus. 125
Thorax eneus. 138
Thronus oraculo dicatus. 123
Thulitæ hominem bello captum Marti offerebant. 200
Tituli 56
Tibia duplex. 57
Tollere infantem. 82
Tribomus, Ara. 58
Troia, ludus. 177
Tropęa. 223
Tropæa Ioui sacra. 129

Turcæ

Turcæ statuis infensi. 3
Tutanus laborantibus præest. 147
Tutelares. 76
Tutelina, Dea. 164
θυσία. 34
θυηλὴ. ibid.
θυμίλη. ibid.
θύειν. ibid.

V

VAgitanus. 82
Vaticanus. ibid.
Venationis Amphiteatrum. 224
Venationis origo. 174
Venatorum vota. ibid.
Venus virorum & mulierum conciliatrix. 93
magni habita. 101
VENERIS ara. 23
Venus Hortorum Præses. 171
ἐφίππιος. 177
Veneri votum. 103
Veneri Donarium. 105.164
Veneris sacrum. 105
Veneri puellæ dicatæ. 106
Venus Cluacina. 102
Calua.
Erycina.
Victrix.
Genitrix. ibid.
Capitolina. 103
Placida.
Romana.
Epitheta Veneris diuersa. ibid.
Venus in piscem versa. 178
Veneris Verticordiæ templum. 107.222
Veneri cum Marte commune tẽplũ. 108
Venetæ Reip votum. 210
Vernæ. 204
Ver sacrum vouere. 38.204
Vertumno soluta vota. 173
Vestales. 40
Vestalis statua. ibid.
Vestalis signum. 8
Vestes oblatæ. 125
Vestis Neptuno suspensa. 153
Vexilla Impp. titulis clara Templis illata. 126
Victimæ humanæ. 201
VICTORIÆ statua. 16
Villi è fronte victimæ combusti. 90
Violæ. 171
Virgilij votum. 138
B. Virgo Montis Ortonis. 2
Virginensis Dea. 93
Virginum sacratio. 40
Virgines Palladi Zonam dicabant. 91
semetipsas Fortunæ virili. ibid.
Viriplaca. 94
Virtute Duce, Fortuna Comite. 120
Vitis aurea. 38
Volumnus. 94
Volumna. ibid.
Votum Publicum, Priuatum. 4
Vota Priuata. 48
Votorum diuersa genera. 49
Vota tacita. 43
Vota Immania. 199
Nefaria. 204
Temeraria. ibid.
Obscœna. 205
Vota quinquennalia, decẽnalia, &c. 114
Vota in quibus scripta. 13
Votum, res Diuina. 145
Vota velis inscripta. 150
Vota numis signata. 113
Vouendi ratio. 42
formula. 48.117
Vouentis icon. 42
Votum ratum. 10
Voti formulæ characterib. expressæ. 10
Voti locus. 13
Votis obstricti. 40
Vota religiosè soluta. 113
Votiuæ preces. 4
aures. 5
Votiua Victima, Corona, Legatio. 4
Res. 5
Votiua vocabula. 5
Votiuum vulnus. 211
Vota. 5

nuncupata. 9. nominata. testificata. ibid. Signata. 13
Votum præire. 8
Vouere Vota concipere, facere, effundere, emittere, nuncupare, suscipere, promittere, polliceri, destinare 9. Votis assuescere, Votis se obligare, Votis necti, ac teneri. ibid.
Voti reum esse. 9
Voti compos, damnatus. reus. 9. liberari. 10
Vota reddere, soluere, dissoluere, persoluere, exsequi. 10
Votum reddere. 60
Vulcano piscis sacer. 178
Vrbium Deus tutelaris occultatus. 22
dicatio 39
Vrinatores. 179
Vsuræ. 179
Vsuræ centesimæ. 207
Vxores Cretenses marito defuncto comam tondent. 89

Y

ὑβρις. 35
ὑπομνήματα. 58

Z

Zephyro ædes dicata. 163
Zona Palladi sacrata. 91
Dianæ pariter. 95
Zonam soluere. 96
Ζωδεια. 135

SYLLABVS INSCRIPTIONVM Antiquarum, è quibus nondum vulgatæ Asterisco notantur.

A

Ἀγλιβόλω &c. 26
Agrippinæ. 96
L. Æmili Victoris. 78
Asclepio. 181
Æsculapio. 100
Deo Æsculapio. 183
Æsculapio & Ygiæ. 28.46
Æsculapio & Hyginæ. 183
Apollini sacrum. 140
Deo S. Apollini pacifero. 136
Aristoboli. 38. Sacerdos Archidamus. 219
Augusto. 80
pro Aug. German. salute. 110.111
M. Aurelius Pacorus. 171
M. Aurelio Ermaisco. 149

B

M. Bæbio clypeum. 133
* Bonæ Deæ. 92.93

C

Campes & Eponæ. 176
Castori & Polluci. 85.150
Cereri. 128
Cereri matri. 162
Cilo. 11
Ti. Claud. 31
Tib. Claudio. 179
C. dedicationem clypei d. 133
Cocceiæ. 24
Cœlio Balbino S. 21
Dys Conseruatoribus. 101

D

Dianæ. sacr. 189
Dianæ Nemoresi. 99
Dianæ Nemorensi. 213
Dianæ opif. Nemor. 217
Dijs Maximis. 168
διουήδις. 225
διονύσιος. 220

Deæ

E

Deæ Eponæ. 176

F

Fatis. 192
Febri Diuæ. 183
Fontibus Diuinis. 168
Deæ Fortunæ. 101
Fortunæ Reduci. 121.122
Fortunæ. 73.227
Aug. ibid.
Fortunæ loci. 70
* Fortunai Satria. 220

G

* Genio ... Principis. 220
Genio loci. 69
Ciuitatis. 70
Municipi. ibid.
Vrbis. 132
Lauacrorum. 71
Theatri. 71
Fontis. ibid.
Familiæ. 72
Cæsarum.
Publ. vota. ibid.
Horreorum. 73
Genio, & Laribus. 74
Genio Iouij. 27

H

Deo Herculi. 115
Herculi Defensori. 145
Inuicto. 123
Musarum. 141
Pacifero. ibid.
Sancto. 224
Hortorum custodi. 172
Hygiæ. 65

I

Inscriptio vetus Patau. emendata & restituta. 21
IOM. 115
ex præcepto I.O.M.d. 137
I.O.M & consessui. 119
I.O.M. & Fortunæ secundæ. 120
Iouicustodi.
I.O.M.
pro salute. 115
I.O.M & Iunoni. 116
Iouio M.O.B.C.S. 118
Ioui O.M. Tertius. 188
Ioui O.M. cõseruatori possessionũ. 164
I.O.M. Helio. 127
Ioui salutari. 188
Ioui Sereno & Fortunæ Reduci. 121
Ioui, Iunoni, Mineruæ. 15.104
Isidi. 63.64
Isias sacerdos Isidi. 190
* Isidi & Serap. 185
Isidi sacrum. 181
Diuo Iulio. 102
C. Iulius. 29
Iuniæ Donace. 45
Iunoni Placidæ. 87
Iunoni Reginæ. 83
* Iunoni Lucinæ. 97
Iunoni & Mineruæ. 19
Sex. Iuuen. 215

L

* Laomedon Gor... 222
Augustis Laribus. 160
Vico Larum. 74
* Laribus 75
Laribus publicis. ibid.
Augustorum. ibid.
Domesticis. 76
Volusianis. ibid.

Libero

Libero Patri. 167
Sacrum Libero Patri. 167
M. Ludio. 57
M
C. Marij. 57
Præsentiæ Matris Deum. 114
Menti Fideiq;. 144
Matronis. 83
Mercurio. 23.100
Deo Mercurio Fortunæ. 147
Mercurio & Mineruæ. 139
Mercurio Templum.
Ara Mercurij. ibid.
Mercurio Negociatori. 146
Mineruæ Aug. 140
Mineruæ memori. 90.189
Mineruæ Medicæ. 189
* P. Muluius Cilo D. 11
* M. Mulius Commodus. 11
Q. Muluius. 11
N
Nemesi. 110
* Neptuno & Dis Aquatilibus. 223
* Neptuno sacrum. 152
Neptuno Aug. sacr. ibid.
D. Neptuno. 153
Nestori Aug. 133
Nymphis, Lymphisq;. 169
Pro salute Domini nostri & Nymphis. 169
Nymphis salutiferis. ibid.
Nymphis. sacr. 170
Huius Nympha loci. 171
P
PANI. 101
Parcis. 192
Plutoni Deo. 154
Plutoni & Proserpinæ. 159
* Sex. Pomp. 11.169
Pontificis votis. 183
* Tauril... Porcilliano. 194
L. Præsentio. 46
... Sub cuius prætura. 198
Proserpinæ. 100
* MV. Publicius. 194
Q
* QVIE IANE. 66
R
* L. Renodius. 190
S
Pro Salute Imp. Cæs. 185
Pro Salute Coloniæ. 118
Libero Siluano Herculi. 224
Siluano sacrum. 155
Siluano sancto. 156
Salutari. 159
SOLI sacr. 86
Soli æterno. 188
Sulpiciæ Thallusæ. 28
T
Θεοῖς Ἀσίας. 22
Togoti L. Vibius. 225
V
P. Valerij. 31
Iul. Veneriæ. 59
Veneri Gabiniæ. 85
* Veneri sacrum. 196
T. Vibij. 39
Villicus. 160
Deo Voliano. 94
Vota Quinquennalia. 114
Votis x. ibid.
* Ex voto. donum posuit. 185
Vndis Cyaneis. 170

APPROBATIO OPERIS.

IVbente Reuerendiss. P. Generali Congregationis nostræ Canonicorum Secularium S. Georgij ab Alga Venetiarum perlegi Librum P. D. Iacobi Philippi Tomasini, in patrio Patauino Collegio Theologi, Monasterijq; S. Iacobi Montis Silicis Prioris, Titulus inscribitur De Donarijs: *Reliquum nihil Christianæ Pietati redolet absurdum, nil quod piorum offendat aures retinet. Quinimo, passibus æquis mire cum incedat, Typis cudendum censeo. Venet. Idib. April 1638.*

Thomas Herculanus prædictæ Congreg. à secret.

Attentis narratis. Concedimus ipsi P. Priori suprascripti Operis imprimendi facultatem, seruatis seruandis. Die 17. Apr. 1638.

Dominicus Nassinus Rector Generalis.

ERuditissimi Viri Iacobi Philippi Tomasini opus De Donarijs *inscriptũ, cui initium est* Athenas Patauinas; *finis verò* me ipsum bonæ mentis Donarium voueo, *perlegi ego infrascript. F. Io Paulus Sanss. Art. & S. Theol. D. & SS. Inquisit. Patau. Vic. & Commiss. Gen. in quo nihil S. Matris Ecclesiæ dogmatib. diffonum, nihil à morum integritate alienum, Principibus repugnans nihil reperi. Quare dignum prælo iudicaui, & approbaui, eoq; magis quod virum potius pietati, ac religioni apprimè deditum & demonstret ac faciat, quod laudibus profecto summis cum auctore extollerem. Sed quorsum? Opus se ipsum prodit, & in auctore virtus ipsa de se laudabilis se ipsum commendat. Dat. Patau. die 27. Septemb. 1636.*

Fr. Io: Paulus Sanss. Vic. & Commiss. Gen. SS. Inquis. Patau.

LIber, qui inscribitur De Donarijs *R. P. D. Iacobi Philippi Tomasini, à Reuerendiss. P. Rectore Generali eiusdem Congregationis, & ab Adm. R. P. M. Io: Paulo Sanss. Vic. Gen. S. Officij Patauij, visus, & approbatus; nunc verò à nobis recognitus; ut in hac Ciuitate Vtinensi typis mandari possit, licentiam impartimur. Dat. Vtini die 25. Augusti 1638.*

Fr. Ludouicus Syllanus de Gualdo Inquis. Gen.
Aquileiæ, & Concordiæ.

§ Francesco Moresini Procurator, Reformator.
§ Battista Nani Reformator.

Geronimo Cauazza Secretario.

ERRATA

Quæ cursim obseruare licuit, sic emendari poterunt. Reliqua literarum atq; interpunctionum leuiora Auctoris absentiæ benignus Lector indulgebit.

Pag.	v.	Err.	Corr.
11	7	MVLIVS	MVLVIVS
12	20	Libro	Libri
13	7	ebenus	ebeni
	9	nimirum *add.*	Statuæ
16	2	cecidesset	cecidisset,
17	2	Apollinis	Apollini
23	2	Vopisius	Vopiscus
24	16	Aræ	Ara
		erant	erat
34	33	Rea	Rex
35	33	Laruinantis	Lancinantis
37	11	Macuius	Mauius
38	5	Georgius	Georgias
		& sic in Indice.	
41	16	magnis	magicis
43	5	quidam	quidem
52	23	securæ	secures,
63	22	Suscertio	Suertio
67	26	Hysichius	Hesychius
68	27	præsul. *Adde.*	*& specialis singulis mortalib. Genius admouetur*
70	25	CONSECR	CONSERV.
71	27	elegantiæ	elegantia
73	2	emitur	eruitur
75	1	Publica *add.*	ijs sacra,
77	11	Natalis	Natali
84	9	diuertos	diuersus
87	17	cocta	coctum
88	14	cui inspicientè	significet. *dele.*
89	4	Neptuno	Neptunum
	24	Cretius	Creticis
90	20	intentum	interitum
91	15	Arg.	Carm.
	28	Quin *Adde.*	vt eruditè monuit disertissimus Vveslingius
92	22	cũ disertissimo	Vveslingio. *dele*
95	28	Puella	Puellam
		grauida	grauidam
97	ult.	ex nato	& nato
102	ult.	cessor	cesion
103	9	audientibus	audiendus
107	27	Gratiæ	Gratias
111	15	precarlio	precati
113	1	Athenas	Athenis
116	24	vindicat	vendicat
124	8	T. L	To. I.
125	1	Gesis	Getis
	2	Capitolio	in Capitolio
127	19	Quid	Quod
130	1	Marcellum	Marcellus
136	1	dum	nuda
137	26	Versiculus	Versiculos
141	3	Actiasus	Actiacus
142	33	Hallensis	Hallensi
150	1	Alexandrina	Alexandrinæ
158	ult.	Nauclei	Naudei
159	33	tecumq; *add.*	feras
161	30	θεσμοφόρια	θεσμοφόρεια
163	30	Pari	Pani
165	21	disertus	desertus
	24	VINCTOR.	VINITORVM
166	21	vinus	vinis
171	ult.	sacratam	sacratum
175	5	fuerit	fuerint
184	23	loratas	locatas
187	ult.	obligatio atq; signatio	obligato atque signato
193	9	ille oriente	illo oriente
194	2	PVBICIVS	PVBLICIVS
197	27	stuperet	superet
198	24	Mynadas	Myriadas
200	10	Malijs	Malis Dijs
201	1	Germanos *ad.*	humanis
205	14	se *deleatur*	
	30	hydraculam	hydraulam
206	15	fiebant	faciebant
	20	Porphyrius	Porphyrio
211	25	Quid	Quis
	26	Plaut.	Placet
212	19	lapsis	lapis
219	28	Arthidamus	Archidamus
221	27	desimo	definio
225	26	senteto	fruteto

BRONISŁAWA KSIĘGOZBIÓR WOYKOWSKIEGO

T